

GLASILO

INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRAŃA RAMOVŠA ZRC SAZU

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI 17 • I

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

ISSN 0354-0448

Uredniški odbor

Kozma Ahačič, Hubert Bergmann, Metka Furlan, Karmen Kenda-Jež,
Valerij M. Mokijenko, France Novak, Alenka Šivic-Dular, Andreja Žele

Urednik

Peter Weiss

Tehnična urednica

Alenka Jelovšek

Prevod izvlečkov in povzetkov v angleščino

Donald Reindl, DEKS, d. o. o.

Prelom

Simon Atelšek

Oblikovanje

Milojka Žalik Huzjan

Naslov uredništva

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU

Novi trg 4, 1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 160

Peter.Weiss@guest.arnes.si ali isj@zrc-sazu.si

<http://bos.zrc-sazu.si/knjige/index.html>

Letna naročnina 10 €, za študente 8 €

Cena posamezne številke 7 €, cena dvojne številke 12 €

Naročila sprejema

Založba ZRC, p. p. 306, 1001 Ljubljana, Slovenija

Telefon: 01 4706 464

zalozba@zrc-sazu.si

Jezikoslovni zapiski so glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija. Izhajajo dvakrat letno. V njih domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov objavljajo svoje izsledke ter ocene in poročila o najnovejših slovenskih in tujih jezikoslovnih delih.

Jezikoslovni zapiski so uvrščeni v mednarodne zbirke podatkov MLA International Bibliography of Books and Articles on the Modern Languages and Literatures, New York, ZDA; Bibliographie linguistique / Linguistic bibliography, The Hague, Nizozemska; IBZ, K. G. Saur Verlag, Osnabrück, Nemčija; New Contents Slavistics, Staatsbibliothek zu Berlin, Nemčija.

Jezikoslovni zapiski izhajajo s podporo Javne agencije za knjigo Republike Slovenije.

Tisk: Littera picta, d. o. o., Ljubljana

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5, ki ob priznavanju avtorstva dopušča nekomercialno uporabo, ne dovoljuje pa nobene predelave.

JEZIKOSLOVNI ZAPISKI

Glasilo

Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša

17 • 1

2011



KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- Metka Furlan*, O slovenskem narečnem *kri*, *kr(i)vesa* 'kri, krvi' ali o prvotnem sklanjatvenem vzorcu praslovanskega **kry* 'kri' 7
- Jakob Müller*, Ljubljanska dolenjščina: potrditev Riglerjeve teorije 23
- Andreja Žele*, Povedkovnik kot skladenjska in slovarska kategorija 27
- Előd Dudás*, Madžarski jezikovni vpliv v besedišču Martjanske pesmarice 35
- Alenka Jelovšek*, Polvikanje v slovenščini v luči starejših pisnih virov 73
- Ines Voršič*, Prevzeto priponsko obrazilo *-i(j)ada* v slovenski tvorbeno ustaljeni in potencialni leksiki 89
- Mihaela Koletnik – Anja Benko*, Primerjalni narečni strokovni (slikovni) slovar za besedje s tematskega področja vrt in sadovnjak v izbranih govorih panonske in koroške narečne skupine 103
- Boris Kern*, Analiza besedotvornih sklopov glagola *stopiti* 127
- Špela Petric*, Novejši večbesedni leksemi v slovenščini z vidika slovaropisja 143

OCENE IN POROČILA

- Majda Merše*, Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika 159
- Jurij Rojs*, Frazeološki slovar ruskega knjižnega jezika
Aleksandra Iljiča Fjodorova 169

JUBILEJI

- Jakob Müller*, jezikoslovec in slovarnik – sedemdesetletnik (*Marjeta Humar*) 177
- Jakob Müller*: slovenistična bibliografija 1964–2011
(*Peter Weiss – Alenka Porenta*) 183

RAZPRAVE IN ČLANKI

O slovenskem narečnem *kri*, *kr(i)vesa* ‘kri, krvi’ ali o prvotnem sklanjatvenem vzorcu praslovanskega **kry* ‘kri’

Metka Furlan

Cobiss: 1.01

Ob eksternem indoevropskem gradivu (sti. *kravís-* s ‘surovo, krvavo meso’, gr. κρέας s, Red κρέως ‘meso’, lat. *cruor* m, Red *cruōris* ‘kri’) tudi interno slovansko, predvsem slovensko (knjižno in narečno), vodi k razlagi, da je bil praslovanski samostalnik za kri **kry*, Red **krъve* prvotno osnova srednjega spola na *-s-*.

Ključne besede: praslovanščina, slovenščina, slovenska narečja, slovenska leksika, osnove na *-s-*, sklanjatev

Slovenian dialect *kri*, *kr(i)vesa* ‘blood’: The original declension pattern of Proto-Slavic **kry* ‘blood’

Alongside external Indo-European material (Skt. *kravís-* n. ‘raw, bloody meat’, Gk. κρέας n., Gsg κρέως ‘meat’, Lat. *cruor* m., Gsg *cruōris* ‘blood’), internal Slavic material, especially Slovenian (standard and dialect), leads to the conclusion that the Proto-Slavic noun for ‘blood’ **kry*, Gsg **krъve* was originally a neuter *s-*-stem noun.

Keywords: Proto-Slavic, Slovenian, Slovenian dialects, Slovenian lexicon, *s-*-stems, declension

1 Slovensko knjižno *krî* kot izjema ijevске sklanjatve

V knjižni slovenščini je samostalnik ženskega spola *krî* zaradi tvorbe stransko-sklonskih oblik (prim. Red *krvî*, DMed *krîvi*, Oed *krvîjô*) in morda tudi zaradi enake imenovalniške in tožilniške oblike *krî* uvrščen v drugo žensko ijevsko sklanjatev tipa *nôč* < psl. **nōt’b ž ‘nox’*, čeprav s primerjalnega stališča ni kot *nôč*, *kôst* ... star ijevski samostalnik, pri katerih je enakost med imenovalnikom in tožilnikom ednine posledica fonetičnega razvoja na prehodu iz praindoevropsčine v praslovanščino:

pide. nar.		psl.	
Ied	<i>*nokъti-s</i>	>	<i>*nōt’b ‘nôč’</i>
Ted	<i>*nokъti-m</i>	>	<i>*nōt’b</i>

1.1 Praslovansko **kry*, Red **krъve* < praindoevropsko **kruH₂-s*, Red **kruH₂-es*?

Slovensko *krī* je fonetični refleks psl. **kry*, oblike, ki je kot imenovalnik ednine izpričana le še v hrv. čak. *kri* (Cres, Omišalj, Vrbnik; Tentor 1950: 76), stp. *kry*, slovin. *krā* in plb. *krāi* (ESJS: 6, 377), med slovanskimi jeziki pa ima samo v knjižni slovenščini in v pretežnem delu slovenskih narečij in govorov tudi vlogo tožilnika ednine, kar je nepričakovano in nenavadno, če vemo, da se v drugih slovanskih jezikih in delu slovenskih vzhodnih obrobni govora za imenovalnik in tožilnik ednine uporablja refleks psl. Ted **krъvъ*, prim. stosl. *krъvъ*, hrv. *křv*, mak. *krv*, blg. *krъv*, r. *króvъ*, br. *krouř*, ukr. *krov*, p. *krew*, č. *krev*, slš. *krv*, gl. *krej*, dl. *kšej*. Iz formalnega razmerja med Ied **kry* in Ted **krъvъ*, rabe tožilniške oblike **krъvъ* tudi v imenovalniku ednine, roditelnicov tipa stosl. *krъve* in seveda ženskega spola samostalnika se zato sklepa, da je splošnosllovanski samostalnik za *kri* v praslovanščini spadal v sklanjatev na dolgi *ū*, po kateri so se sklanjali samostalniki ženskega spola **svekry* ‘moževa mati’, **žbrny* ‘mlinski kamen’, **cbrky* ‘cerkev’, **buky* ‘bukev’, **smoky* ‘smokva’ ..., ki nadaljujejo praindoevropsko konzonantno sklanjatev na laringal, npr.

	psl.			pide.	sti.
Ied	<i>*kry</i>	<i>*svekry</i>	<i>*žbrny</i>	<i>*-uH-s</i>	<i>bhū-s</i> ¹
Red	<i>*krъve</i>	<i>*svekръve</i>	<i>*žbrпъve</i>	<i>*-uH-es</i>	<i>bhuv-as</i>
Ded	<i>*krъvi</i>	<i>*svekръvi</i>	<i>*žbrпъvi</i>	<i>*-uH-ej</i>	<i>bhuv-e</i>
Ted	<i>*krъvъ</i>	<i>*svekръvъ</i>	<i>*žbrпъvъ</i>	<i>*-uH-ŋ</i>	<i>bhuv-am</i>

To dosedanjo razlago samostalnika ob večinskem internem slovanskem gradivu lahko potrjuje tudi eksterna evidenca, saj je pide. korenski samostalnik ženskega spola **kruH₂* mogoče prepoznati v av. *xrū-* ž ‘krvavo surovo meso’ (Pokorny 1959: 621).²

2 Zahodnoslovensko narečno *kri*, Red *kr(i)vesa* ‘kri’

Če brez komentarja preidem podatek, da je v bolgarščini refleks akuzativnega izvora *krъv* večinsko ženskega slovničnega spola, v govoru kraja Novo Selo (Vidinsko) pa moškega³ tako kot v srb. nar. *křv*, Red *křva* ‘kri’ ob *křv*, Red *křvi* (Elezović 1932: 324), se taki razlagi izhodiščnega psl. leksema za *kri* zoperstavlja predvsem slovensko gradivo, ker se refleks predpostavljenega praslovenskega samostalnika na **-y* ne obnaša enako kot vsi drugi refleksi praslovenskih samostalnikov na **-y*. Ti tako kot v večini drugih slovanskih jezikov kažejo na sistemski prehod tožilniške oblike tudi v imenovalniško (psl. Ied **svekry*, Ted **svekръvъ* → ITed **svekръvъ* > sln. *svekrv* (Megiser)) in tudi njen prehod v ajevsko sklanjatev (npr. sln. *svekrva*).

¹ Samostalnik ženskega spola pomeni ‘svet’.

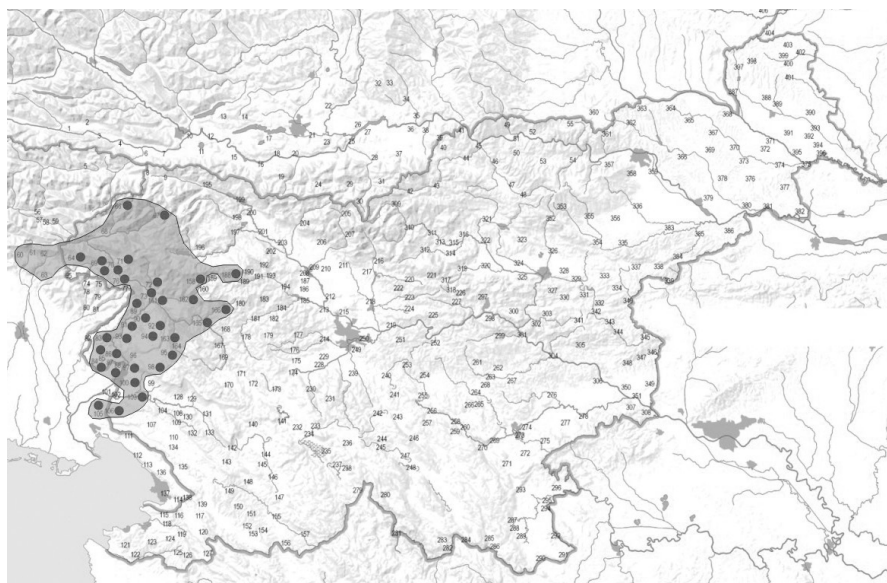
² O domnevi, da to morda le ni korenski samostalnik, ampak tematski iz pide. **kruH₂-o-*, NIL 2008: 444, 445 op. 4.

³ Podatek povzeman iz ÈSSJa: 13, 67.

Ajevsko sklanjatev tega psl. samostalnika v slovenščini ni potrjena nikjer, re-fleks Ted **krъvbъ* pa se tudi kot imenovalnik uporablja le na vzhodnem obrobem območju,⁴ na večini preostalega pa je raba ravno obratna in refleks imenovalniške oblike **kry* nastopa tudi v vlogi tožilnika ednine. Glede take rabe se samostalnik obnaša, kot da bi v slovenščini odražal samostalnik srednjega spola in ne ženskega, kot se razlaga. Ta slovanski samostalnik indoevropskega izvora ima ob omenjenem znaku, ki ga uvršča med samostalnike srednjega spola, v slovenščini še enega.

Na slovenskem skrajnem zahodnem območju, ki se razteza od terskega narečja prek obsoškega narečja, briškega in banjškega govora v kraško, tolminsko, cerkljansko in selško narečje in je na severu omejeno z narečno točko Log po Mangartom,

Areal rabe osnove na *-s-* v slovenščini⁵



Na karti so predstavljeni kraji 35 narečnih točk z rabo osnove na *-s-* (po podatkih gradiva za projekt SLA). Ker Baudouinovo gradivo prav tako potrjuje njeno rabo, je areal povečan za tersko narečje.

⁴ Refleks **krъvbъ* v imenovalniško-tožilniški rabi je po podatkih iz SLA izpričan v govorih krajev Osilnica, Delač, Banjaloka, Spodnja Bilpa, Predgrad, Stari trg ob Kolpi, Dragovanja vas, Dragatuš, Vinica, Preloka, Adlešiči, Vavpča vas, Podzemelj, Grm pri Podzemlju, Metlika, Velika Dolina, Dobovec pri Rogatcu (tu še vedno obstaja tudi refleks iz **kry* v imenovalniški in tožilniški rabi), Zgornja Sušica – Bizeljsko (tu še vedno obstaja tudi refleks iz **kry* v imenovalniški in tožilniški rabi), Črešnjenci, Videm ob Ščavnici, Veržej, Križevci pri Ljutomeru, Bučkovci, Ljutomer, Gibina, Sveti Tomaž, Miklavž pri Ormožu, Ormož, Središče ob Dravi, Beltinci, Gomilica, Nedelica, Velika Polana, Gornja Bistrica, Hotiza, Grad, Gornji Petrovci.

⁵ Karto je izdelala kolegica dialektologinja dr. Kamen Kenda-Jež, za kar se ji iskreno zahvaljujem.

na jugu z narečno točko Doberdob, na zahodu s terskim narečjem⁶ in na vzhodu z Zgornjo Sorico, se pri sklanjatvi samostalnika *kri* ob refleksu ITed **kry* stransko-sklonske oblike tvorijo tudi iz osnove na *-s-*.

Iz vsega razpoložljivega gradiva, narečnega in historičnega,⁷ je razvidno, da se iz osnove na *-s-* tvorijo roditelj, dajalnik, mestnik in orodnik, torej vsi stranski skloni, v gradivu za SLA pa se raba osnove na *-s-* potrjuje v naslednjih 35 narečnih točkah: Pregled evidence rabe osnove na *-s-* po listkovnem gradivu za SLA^{8, 9}

	ITed	Red	Ded	Med	Oed
1. Log pod Mang. (66)	<i>krî</i>	<i>kʁbiḷesa</i> ¹⁰	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>s kərbijó</i>
	<i>krî</i>	<i>kərb̄iesə/kərijā</i>	<i>ø</i>	<i>tu kərb̄iesə</i>	<i>s kərb̄iesem</i>
2. Trenta (67)	<i>krî</i>	<i>kərijā</i>	<i>ø</i>	<i>tu kr̄ibēsə</i>	<i>s kr̄ibesəm</i>
	<i>krî</i>	<i>kʁjā/kərijā</i>	<i>ø</i>	<i>tu kr̄ibesə</i>	<i>ø</i>
3. Kred (69)	<i>kri</i>	<i>kərb̄iēs</i>	<i>ø</i>	<i>tu kərb̄iēs</i>	<i>kərbijó</i>
4. Kobarid (70)	<i>krî</i>	<i>dobr̄ə kərb̄iās</i>	<i>ø</i>	<i>u kərb̄iās</i>	<i>s kərb̄ijó/s kərb̄iēsəm</i>
5. Drežnica (71)	<i>kri</i>	<i>kərb̄iēsā</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
6. Zatulmin (72)	<i>krî</i>	<i>kərijā/kərb̄iēs</i>	<i>ø</i>	<i>pəʀ kərb̄iēs</i>	<i>s kərijām</i>
7. Čiginj (73)	<i>kri</i>	<i>kərb̄iēs</i>	<i>ø</i>	<i>ʏ kərb̄iēs</i>	<i>s kərb̄iēsəm</i>
8. Brdice pri Kožb. (83)	<i>krî</i>	<i>kərv̄ēsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
9. Medana (84)	<i>krî</i>	<i>kərv̄ēsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>s kərv̄ēsən</i>
10. Kozana (85)	<i>krî</i>	<i>kərv̄ēsa</i>	<i>kərv̄ēsu</i>	<i>kərv̄ēsu</i>	<i>kərv̄ēsəm</i>
11. Kojško (86)	<i>krî</i>	<i>kərv̄ēsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>s kərv̄ēsəm</i>
12. Oslavlje (88)	<i>krî</i>	<i>kərv̄ēsa</i>	<i>kərv̄ēsu</i>	<i>kərv̄ēsu</i>	<i>kərv̄ēsəm</i>
13. Ročinj (89)	<i>kri</i>	<i>kərv̄ēsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>s kʁvjó/ s kərb̄ēsəm</i>
14. Avče (90)	<i>krî</i>	<i>kʁv̄ēsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>

⁶ Podatek, da se tudi v terskem narečju pojavlja osnova *krves-*, imam iz gradiva Baudouina de Courtenayja: Red *ót kərv̄é / ót kərv̄ēēs* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361). Tersko gradivo, zbrano za projekt SLA, takega podatka ne vsebuje, prav tako tudi ne tersko gradivo, ki ga je zbral Merku MDT.

⁷ Orodnik ednine *s kriv̄ēsən omōsane* 's krvjo umazane' se pojavlja tudi v Attemsovih pridigah iz sredine 18. stoletja (Attems 1993: 52, 55 op. 3, 172). Sklanjatveni vzorec *krî*, *krv̄ēsa*, *krv̄ēsu* pa je uporabljal tudi Tolminec, pisatelj Ivan Pregelj (Dolenc 1984: 66). Internetna poizvedba je pokazala, da se osnova *krves-* ohranja tudi v govorici mlajših generacij. Na zdravniškem forumu na spletni strani <http://www.zdravniski-nasveti.net/?sStran=forum&temaid=4617> sem 19. 3. 2011 prebrala pismo petindvajsetletnice, v katerem je dvakrat uporabila Red *krvesa*: *le madeže krvesa, kot en madež krvesa*.

⁸ V oklepaju navedena številka za krajem označuje številko narečne točke po gradivu za SLA. Krepko je označeno gradivo narečnih točk z osnovo na *-s-*, ki je bila evidentirana za vse stranske sklone. Po vprašalnici za SLA naj bi izvajalci na terenu pridobili vse edninske sklonske oblike samostalnika *kri*, a so odgovori večinoma defektivni, kar lahko pomeni, da se izvajalci napotkov niso držali ali pa je raba samostalnika dejansko omejena na nekatere sklone.

⁹ Gradivo, ki ga navajam iz SLA, v prispevku predstavljam v originalnih zapisih, ki zaradi večdesetletnega zbiranja odražajo različne tipe zapisovalnega uzusa narečnega gradiva, tj. od Ramovševe do nove nacionalne transkripcije.

¹⁰ Ta in druge oblike z *b* oz. *ḷ* namesto *v* v preglednici odražajo narečni razvoj *u > ḷ > b* pred prednjimi samoglasniki.

	ITed	Red	Ded	Med	Oed
15. Kanal (91)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>		<i>ø</i>	<i>s kərvěsəm</i>
16. Kal nad Kanal. (92)	<i>krî</i>	<i>kərběsa/kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
17. Deskle (93)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
18. Podlešče (Banjš.) (94)	<i>krî</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>s kərvjěs¹¹</i>
19. Lokve (95)	<i>krî</i>	<i>kərvîs</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
20. Solkan (97)	<i>krî</i>	<i>kərvěsi</i>	<i>kərvěsi</i>	<i>kərvěsi</i>	<i>s kərvjûa</i>
21. Trnovo (98)	<i>krî</i>	<i>kərvîsa</i>	<i>ø</i>	<i>u kərvîsə</i>	<i>zas kərvîsam/kərvîsju</i>
22. Šempeter/Gorica (100)	<i>krî</i>	<i>kərvî</i>	<i>kārvî</i>	<i>kārvî</i>	<i>kərvjûa</i>
	<i>krî</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasjua</i>
23. Renče (103)	<i>krî</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvîasju</i>
24. Doberdob (105)	<i>krî</i>	<i>kərvîasə</i>	<i>ø</i>	<i>u kərvîasə</i>	<i>s kərvîasən</i>
25. Opatje selo (106)	<i>krî</i>	<i>kərvîsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
26. Rut v Baški gr. (158)	<i>krî</i>	<i>da kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>u kərvěsu</i>	<i>ø</i>
27. Most na Soči (161)	<i>krî</i>	<i>kərbjěs</i>	<i>kərbjěs</i>	<i>pār kərbjěs</i>	<i>s kərbjěsam/s kərvjō</i>
	<i>krî</i>	<i>da kərbjěs</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
28. Grahovo ob Bači (162)	<i>krî</i>	<i>kərvjěs/kərvî</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
29. Čepovan (163)	<i>ø</i>	<i>kərvjěs/kəbjěs</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
30. Šebrelje (165)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
31. Cerkno (166)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa/kərvî</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
32. Zgornja Sorica (188)	<i>krî</i>	<i>kərvěsa</i>	<i>ø</i>	<i>u kārə</i>	<i>ø</i>
33. Borjana pri Kob. (75a)	<i>krî</i>	<i>kərbjě(s)/kərbjěs</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>	<i>ø</i>
34. Tolmin (76)	<i>krî¹²</i>	<i>krijā¹³</i>	<i>ø</i>	<i>u kərbjěsu</i>	<i>s kərbjěsəm</i>
35. Breginj (64)	<i>krî</i>	<i>do krîbas</i>	<i>ø</i>	<i>tu kərvî</i>	<i>ø</i>

Popolni vzorec ITed *kri*, Red *krvesa*, Ded *krvesu*, Med *krvesu*, Oed *krvesom* je sicer redek, a izpričan (npr. v obsoški Kozani ITed *krî*, Red *kərvěsa*, Ded *kərvěsu*, Med *kərvěsu*, Oed *kərvěsəm* – SLA). Bolj pogosta pa je sklanjatev, kjer se ob refleksu ITed **kry* v sklanjatvi osnova *krves-* izmenjuje z osnovo ženskega spola *krv-* tako, da je en stranski sklon tvorjen iz ene, drugi pa iz druge osnove (npr. v obsoškem Kredu ITed *krî*, Red *kərbjěs*, Med *tu kərbjěs*, Oed *kərbjō* – SLA; cerkljansko ITed

¹¹ Oblika je tako slovnično predstavljena v listkovnem gradivu, prof. Tine Logar, ki je gradivo za Podlešče zbral leta 1956, pa je tako slovnično ne označuje oz. je sploh ne označuje. Ker je taka oblika orodnika nenavadna, bi bilo možno pomisliti, da zapis predstavlja roditelj z reducirano obliko predloga *iz*, prim. npr. gradivo kraja Most na Soči z RDMed *kərbjěs* po ijevski sklanjatvi narečne osnove *kribes-* z reduciranim izglasnim *-i*. Ker pa so orodniki na *-i* pri samostalniku za kri znani na hrvaškem in srbskem območju (Jurišić 1973: 100), na slovenskem pa v nekaterih koroških krajih (npr. Libeliče ITed *krî*, Oed *s křvi*, Djekše ITed *qrî*, Oed *s qārji*, Belšak ITed *krî*, Oed *s kārvi*, Šentanel ITed *krî*, Oed *s kəruə* itd. – SLA), se tak orodnik na *-i* lahko ohranja tudi v podleški obliki.

¹² V zvezi *ərdějče krî* 'rdeča kri' je samostalnik ženskega spola.

¹³ V zvezi *ərdějčya krijā* 'rdeče krvi' je samostalnik srednjega spola.

k'ri, Red *kər'wi*, Med *kər'więsu*,¹⁴ Oed *kər'wjuo* – Kenda-Jež 2002: 148), ali po vzorcu, da je za isti stranski sklon izpričana variantna oblika iz obeh osnov (npr. v banjškem Ročinju Ied *krí*, Red *kərvęsa*, Oed *s křvjó/s kərbęsom* – SLA; v obsoškem Mostu na Soči ITed *krî*, Red *křębîęs*, Ded *křębîęs*, Med *păr křębîęs*, Oed *s křębîęsam/s křvjô* – SLA; v tolminskem Grahovo ob Bači Red *kərv'ęs/kərvî* – SLA).

Ob tem nekateri govori z osnovo *krves-* kažejo na vnos osnove **kry-* iz sln. ITed *krî* v stranske sklone in taka sklonška oblika ni ženskega slovničnega spola, ampak srednjega¹⁵ (npr. na Bovškem ITed *kri:*, Red *kəřjâ:* < **krij-â*, Med (*ma*) *tu kři:besę* '(ima) v krvi' (Ivančič Kutin 2007);¹⁶ v Logu pod Mangartom Red *kəřjâ* (ob *kərbîęsę*) – SLA; v Trenti *krî*, Red *kəřjâ*, Med *tu křibęsę*, Oed *s křibesam* – SLA; v Zatoľminu ITed *kri*, Red *kəřjâ/kərbîęs*, Med *păr kərbîęs*, Oed *s kəřjám* (SLA) < **krij-om*; v Tolminu Red *ərdęjčya křijâ*, Med *u kərb'ęsu*, Oed *s kərb'ęsam* – SLA). Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da refleks psl. **kry* na tem območju večinsko ni bil ženskega slovničnega spola.

Podoben oblikotvorni pojav je mogoče zaslediti na hrvaškem Cresu, le da so tu oblike ženskega slovničnega spola (npr. *krîj*, Red *křijî*, Oed *křijû*, Med *křijě* (Orlec na Cresu; Houtzagars 1985), *krî*, Red *křijî* (Bejska Tramuntana; Velčić 2003). Ta creški pojav z ženskim slovničnim spolom samostalnika, ki ga potrjuje tudi slovenščina z narečnim gradivom z območij brez osnove *krves-* (npr. v koroških Podravljah in Kostanjah ITed *krí*, Red *křijě* (SLA) < **krij-î*) in s historičnim gradivom,¹⁷ na eni strani potrjuje obstoj tudi iz drugih slovanskih virov rekonstruiran ženski sklanjatveni vzorec psl. **kry*, na drugi pa je sprememba sklanjatvenega vzorca lahko znak, da je bil predhodni nenavaden / izjemen, v sistemu torej moteč in da se je zato moral preoblikovati.

Osnova *kri-* pa se ni vnašala le v roditeljske tipe **krij-â*,¹⁸ ampak je iz vokalnih alternacij na ravni mikroareala tipa *krî*, Red *křęvęsa* (Avče; SLA) : *krî*, Red *kərvęsa*, Oed *s kərvęsam* (Kanal; SLA) mogoče videti, da se je po analogiji vnašala tudi v osnovo na *-s-*:

Red *krves-a* (= *kərvęs-a*) → *krives-a* (= *křęvęs-a*)

Iz sklonških oblik v posameznih govorih je nadalje tudi opaziti, da se skloni iz osnove na *kr(i)ves-* tvorijo tudi, kot da je tudi ta ženskega slovničnega spola (npr. v Solkanu ITed *krî*, RDMed *kərvęsi*, Oed *s kərvjûð* – SLA; v Trnovem Ied *krî*, Red *kərvî'sa*, Med *u kərvî'sę*, Oed *zəs kərvî'sam/kərvî'sju* – SLA; v Renčah ITed *krî*, RDMed *kərvîasi*, Oed *kərvîasju* – SLA):

ITed *kri* : RDMed *kr(i)ves-i* : Oed *kr(i)ves-jo*

¹⁴ Osnova na *-s-* je bila evidentirana tudi v ljubiteljsko narejenem narečnem slovarju s Cerkljanskega, prim. *Ta uatrak ima niki prou u kəruęsu, de j tak nauižn* (Razpet 2006: 53) 'Ta otrok ima nekaj v krvi, da je tako predrzen'.

¹⁵ Trditve sloni na tipologiji Ied = Ted.

¹⁶ Po gradivu za SLA v Bovecu ITed *krî*, Red. *křjâ*, toda Oed *s křbjô*.

¹⁷ V 16. st. *kry shejen* 'Blutdurstig' (Megiser) < sln. **křiji žejen*, v 17. st. *pres křyi* 'incruentus' (Kastelec – Vorenc) < sln. **křiji*, v 18. st. *křiji poun* 'blutreich' (Gutsmann).

¹⁸ Neofonem *j* v osnovi *křij-* ima vlogo polnilca zeva in je torej morfofonemskega izvora.

2.1 Internoslovenski nastanek narečne sklanjatve *kri*, Red *kr(i)vesa*?

Oblak 1891: 47 in Ramovš 1941: 28, 1935: 60, 1952: 77, ki sta pojav osnove na *-s-* pri sklanjatvi samostalnika *krī* na zahodnem območju poznala, čeprav še nista bila seznanjena z njegovo strnjeno, nista poznala dejanskega areala pojavnosti osnove na *-s-*,¹⁹ oba pa tudi ne dejstva, da se osnova pojavlja v vseh stranskih sklonih,²⁰ sta sklepala, da predstavlja osnova na *-s-* v sklanjatvi samostalnika *kri* na tem območju inovacijo. Ramovš 1941: 28, ki se je spraševal, »kje je oblika, ki je posredovala med sklanjo imena *krī* in med *s-*sklanjo«, pa je – upoštevajoč, da je samo prehajanje osnov na *-o-* v osnove na *-s-* in obratno zelo pogosto in tudi staro – odgovor na vprašanje našel v predpostavljene narečnem refleksu Med **krə̃u*, ko pravi:

»Lokalna oblika *krivī* je v teh govorih, ki poznajo akcentski premik tipa *məglä* > *mə̃gla*, praviloma dala *krə̃u*, kar se je moglo smatrati za loc. k nom. *krə̃u* (končniški *-u* se je namreč reduciral), tak nom. pa je mogel biti le nom. moškega spola. Zaradi omenjene labilne razmejitev med *o-*jevskimi in *s-*ovskimi debli je k njemu mogla nastati tudi *s-*ovska oblika loc. *u krvēs* (*-i*, *-u*) in od tod se je pričela razširitev še na dat. in gen. Da je izhodna in tvorna točka bila loc., je razvidno tudi iz pomena »temperament«, kajti reklo »to mi je v krvi« pomeni *naravo*, *čud*, *temperament*.« (Ramovš 1941: 28)

Čeprav vsi evidentirani govori, ki v sklanjatvenem vzorcu *krī* izpričujejo vsaj eno obliko, tvorjeno iz osnove na *-s-*, naglasnega umika tipa *məglä* > *mə̃gla* sicer ne potrjujejo,²¹ ugovor glede tega bistveno ne zanika Oblakove in Ramovševe razlage o sekundarnem analoškem nastanku slovenske narečne osnove na *-s-* pri samostalniku *krī*, saj bi se v te govore osnova na *-s-* lahko prenesla iz bližnjih sosednjih. Utemeljeni dvom v tak njen nastanek pa poraja od osrednjega območja z osnovo *kr(i)ves-* geografsko oddaljeno in z nadiškim narečnim prostorom²² ločeno tersko narečje z rodilnikoma *ót krvě / óť krvěs* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361), ki pa naglasnega umika tipa *məglä* > *mə̃gla* ne pozna (prim. led *maylá*, Med *u maylé* – Spinozzi Monai 2009: 104, 347). Tu torej pogoji za internoslovenski nastanek analoške narečne osnove *kr(i)ves-* po Ramovševem vzorcu niso bili izpolnjeni. Razmere v terskem narečju, ki osnovo *krves-* ima, pa upravičeno porajajo dvom v analoški nastanek osnove *krves-* po Ramovševem vzorcu. Slovenska narečna osnova *krves-* je zato gotovo nastala drugače.

2.2 Praindoevropski samostalnik za *kri* je bil osnova na *-s-* proterokinetičnega sklanjatvenega tipa

V indoevropski besedni družini, kamor spada tudi psl. **kry*, **kr̥ve* ..., je stara osnova na *-s-* znana v sti. *kravīs-* s 'surovo, krvavo meso', gr. κρέας *s*, Red κρέως 'meso'

¹⁹ Oblak 1891: 45 je osnovo na *-s-* poznal le iz krajev Cerčno in Davča, Ramovš 1952: 77 pa je navedel, da oblike na *-s-* poznajo v Brdih, na Banjški planoti, na Tolminskem, Cerkljanskem in ob zgornji Soči.

²⁰ Čeprav je Oblak 1891: 45 zapisal, da se v narečju krajev Cerčno in Davča k led *kri* tvorijo Red *krvesa*, DLed. *krvesu*, Oed *krvesom*, je Ramovš 1941: 28 zapisal, da je raba osnove na *-s-* omejena na rodilnik, dajalnik in mestnik.

²¹ Po gradivu za SLA so to govori krajev Trenta, Drežnica, Kred.

²² Na območju nadiškega narečja osnova *kr(i)ves-* ni bila evidentirana.

in lat. *cruor* m, Red *cruōris* 'kri'.²³ Schindler 1975b: 265 je na podlagi fonetičnih, naglasnih in prevojnih karakteristik sti. *kravis-* in gr. κρέας le zanju predpostavil izvor v pide. proterokinetični naglasno-prevojni sklanjatvi ITed **kréuH₂-s-ø*, stran-skoslonsko **kreuH₂-és-* z analoškim vnosom polnostopenjskega korena iz ITed. Sama sem svojim študentom nakazala, da se je proterokinetična sklanjatev prvotno torej morala glasiti ITed **krúH₂-s* n, Red **kruH₂-és-s* in da je bila sekundarna sklanjatev, kjer se je ničtostenjski koren posplošil v vsem vzorcu, torej ITed **krúH₂-s-ø*, Red **kruH₂-és-s*, lahko podlaga za nastanek psl. **kry*, Red **kr̥ve* 'sanguis' in stir. *crú*, Red *cráu* 'kri' (Furlan 2002/03):

Prvotna sklanjatev:

ITed <i>*kréuH₂-s-ø</i>	>	sti. <i>kravis</i> , gr. κρέας
Red <i>*kruH₂-és-s</i>	>	psl. <i>kr̥ve</i> , stir. <i>cráu</i>

Sekundarna sklanjatev s posplošenim ničtostenjskim korenem:

ITed <i>*krúH₂-s-ø</i>	>	psl. <i>kry</i> , stir. <i>crú</i>
Red <i>*kruH₂-és-s</i>	>	psl. <i>kr̥ve</i> , stir. <i>cráu</i>

Podrobno je to izvajanje s keltskega in praslovanskega zornega kota predstavil in natančno utemeljil Repanšek 2010: 163sl.

2.3 Praslovanski **kry*, **kr̥ve*, **kr̥vesi* je bil samostalnik srednjega spola

Z eksterno evidenco (sti. *kravis-*, gr. κρέας) in proterokinetičnim sklanjatvenim vzorcem podkrepjena razlaga torej kaže, da je bil psl. **kry*, **kr̥ve* ... izvorno lahko samostalnik srednjega spola in da se je prehod med samostalnike ženskega spola – upoštevajoč, da je v večini slovanskih jezikov samostalnik **kry* dejansko ženskega slovničnega spola – začel že na praslovanski stopnji, sprožila pa ga je prekrivnost refleksov **kry* in **kr̥ve* z refleksi tipa Ied **sveky* ž, Red **svekr̥ve* ženske sklanjatve na dolgi *ū*. Sledovi izhodiščnega praslovanskega stanja pa se posredno še ohranjajo v slovenščini, kjer se refleks **kry* glede sklanjanja pri ITed še vedno obnaša kot samostalnik srednjega spola, neposredno pa v slovenskem narečnem gradivu z osnovo na *-s-*.

2.4 Stopnje razvoja iz pide. proterokinetične sklanjatve z ničtostenjskim korenem do stanja na slovenskem zahodnem narečnem obrobju

Iz izhodiščne proterokinetične paradigme ITed **krúH₂-s-ø*, Red **kruH₂-és-s*, Ded **kruH₂-és-ej*, kjer je bilo roditeljsko sklonilo še atematsko tako kot v praslovanski proterokinetični ijevski in ujevski sklanjatvi (npr. Red **kōsti* < **-e_i-s*; Red **s_ynu* < **-e_u-s*), so s fonetično pretvorbo nastali psl. refleksi **kry*, **kr̥ve*, **kr̥vesi*:

²³ Lat. leksem je izvorno kolektiv **kruH₂ōs* (de Vaan 2008: 147) ← pide. **kréuH₂ōr* in glede prevojnega razmerja med korenem in pripono enak gr. ὕδωρ 'voda' za pide. **yéδōr*, σκῶρ 'blato, iztrebek' za pide. **sék'ōr*. O tovrstnih kolektivih Schindler 1975a.

Izhodiščno praslovansko stanje

ITed **krúH₂-s-ø* > psl. **kry*

Red **kruH₂-és-s* > psl. **kr̥ve*

Ded **kruH₂-és-ej* > psl. **kr̥vesi*

Ker je bila v praslovanščini bolj številčna in zato tudi bolj standardna sklanjatev osnov na *-s-* akrostatičnega tipa ITed **nebo*, Red **nebese*, Ded **nebesi* in ker je bila paradigmatska vez **kry* : **kr̥ve* delno prekrivna s sklanjatvenim vzorcem Ied **svekry* ž, Red **svekr̥ve*, Ded **svekr̥vi*, Ted **svekr̥vb̥*, se je sklanjatveni vzorec **kry*, **kr̥ve*, **kr̥vesi* deloma naslonil na tip **nebo*, **nebese* ..., deloma pa na **svekry*, **svekr̥ve* ..., kar je na eni strani povzročilo, da se je Red **kr̥ve* zamenjal s **kr̥vese*, na drugi pa se je Ded **kr̥vesi* zamenjal s **kr̥vi*. Iz prvotno enega sklanjatvenega vzorca samostalnika za *kri* sta postopoma začela nastajati dva:

Prvotno psl. stanje		Vpliv <i>nebo</i> , <i>nebese</i>	Vpliv <i>svekry</i> ... <i>svekr̥vi</i>
ITed <i>*kry</i>	→	<i>*kry</i>	<i>*kry</i>
Red <i>*kr̥ve</i>	→	<i>*kr̥vese</i>	<i>*kr̥ve</i>
Ded <i>*kr̥vesi</i>	→	<i>*kr̥vesi</i>	<i>*kr̥vi</i>

Pod vplivom sklanjatve tipa *svekry* samostalnik **kry* ni dobil le za ta sklanjatveni vzorec karakterističnih novih sklonskih oblik **kry*, **kr̥ve*, ****kr̥vi***, ampak je spremenil tudi prvotni srednji spol v ženskega. To pa je zahtevalo nastanek tudi tožilnika **kr̥vb̥*.

Ko je v sklanjatvi na dolgi *ū* najbrž zaradi jezikovne ekonomije tožilnik ednine začel izpodrivati stari imenovalnik na *-y* (Ied **svekry*, Ted **svekr̥vb̥* → ITed **svekr̥vb̥*), je bil na pretežnem delu slovanskega prostora samostalnik za *kri* že povsem izenačen s samostalniki tipa *svekry* in zato se je tudi pri njem Ied **kry* zamenjal s tožilniško obliko **kr̥vb̥*. Izjemo temu stanju predstavlja stanje v slovenščini (razen vzhodnih obrobni območij), nekaterih čakavskih govorih, stari poljščini, slovinsščini in polabščini z ohranjenim starim Ied **kry*.

Splošno je znano, da je stari Red **kr̥ve* še ohranjen v stcsl. *kr̥ve* in da je bil drugod praviloma zamenjan z Red **kr̥vi*,²⁴ kar je samostalnik uvrstilo v ijevsko sklanjatev. Ker se ijevski sklanjatveni vzorec potrjuje v slovenščini z ITed *kr̥i* (Red *kr̥vi*) kot tudi npr. v hrvaščini z ITed *křv* (Red *křvi*) ali poljščini z IT *krew* (Red *krwi*), se je prehod vanj verjetno začel že v času, ko je bil samostalnik pod vplivom sklanjatvenega vzorca tipa *svekry* že feminiziran in ko Ted tipa **svekr̥vb̥* še ni začel izpodrivati Ied tipa **svekry*, sprožile pa so ga lahko oblike za Ded **kr̥vi* in Oed **kr̥vb̥j̥o*, ki so bile v oblikotvornem oziru prekrivne z oblikami iz ijevske ženske sklanjatve, prim. Ded **kosti* in Oed **kostj̥o*.

²⁴ Prim. vsaj še č. Red *krve* (ob ITed *krev*), srblg. *kr̥ve* (Hock 1992: II, 318), v slovenščini tersko *ót k̆rvé* ob *ót k̆rvěš* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361), nadiško *karvè* ob *karvi* (Špehonja 2003).

Prehod v ijevsko sklanjatev pred pojavom ITed *krъvъ*

Ied	* <i>kry</i>
Red	* <i>krъve</i> → * <i>krъvi</i>
Ded	* <i>krъvi</i>
Ted	* <i>krъvъ</i>
Oed	* <i>krъvъjъ</i>

Dejstvo, da se sklanjanje psl. **kry* po novi sklanjatvi na dolgi *ū* ni ustalilo, ampak je bil samostalnik še nadalje dovzeten tudi za prehod v ijevski sklanjatveni vzorec, je bolj razumljivo, če vemo, da sklanjatev na dolgi *ū* samostalniku **kry* ni bila inherentna in določena z izvorom v pide. korenskem samostalniku **kruH₂-*, ampak mu je zaradi osamljenosti sklanjatvenega vzorca osnove na -s- predstavljala samo trenutni domicil. Pri samostalnikih z inherentno sklanjatvijo na dolgi *ū* namreč prehodi v ijevsko sklanjatev niso znani.

2.5 Slovensko izhodiščno stanje do zahodnoslovenskega z ohranjeno osnovo *krves-*

Slovenski refleksi posameznih sklonskih oblik samostalnika **kry* kažejo, da razen na vzhodnem obrobem območju imenovalniška raba refleksa Ted **krъvъ* ni izpričana. Ker je raba ITed **kry* v slovanskem jezikovnem prostoru osamljena in ker je na slovenskem vzhodu raba ITed **krъvъ* znana, bi bilo možno, da je raba ITed *krî* namesto ITed **křv* ali celo namesto Ied *krî*, Ted *křv*, kot je še znano v štajerskem govoru kraja Pivola, v slovenščini drugotna in da je nadomestila Ied *krî*, Ted *křv*. Pri taki razlagi slovenskega stanja ITed *krî* pa naletimo na težavo, ker jezikovne silnice za tak razvoj v kontekstu tradicionalne razlage psl. **kry* in njegovih slovanskih odrazov ni mogoče najti. Ramovševa domneva, da naj bi na slovensko rabo ITed *krî* namesto pričakovane ITed *křv* vplivala ijevaska sklanjatev, ki je zahtevala izenačitev Ied z Ted (Ramovš 1941: 26; Ramovš 1952: 8), je sicer tipološko podprta s stanjem ITed *kôst*, a ne prepriča, ker je sln. refleks *krî* v izglasju v primerjavi z izglasji ijevskih samostalnikov tako zelo različen, da se možnost vpliva ne zdi verjetna. Do pojava rabe ITed **kry* tudi ni prišlo v nobenem slovanskem jeziku, kjer so pri samostalniku **kry* ijevske sklonske oblike dobro izpričane. Prav zato se zdi bolj realna in verjetna razlaga, da se v rabi ITed *krî* v slovenščini, tudi tam, kjer je feminiziran, še ohranja znak, da ta samostalnik v praslovanščini ni bil ženskega, ampak srednjega spola. Tudi v tem smislu se slovenščina lahko ponovno potrjuje kot eden od najbolj konzervativnih slovanskih jezikov, v katerem se je ohranilo precej več praslovenskih karakteristik kot v katerem koli drugem slovanskem jeziku.

Ker je raba ITed *krî* v ženskem slovničnem spolu v slovenščini večinska, na manjšem zahodnem območju s potrjeno osnovo *kr(i)ves-* pa je na podlagi sekundarno tvorjenih sklonov, kot so na Bovškem ITed *krî*., Red *kərjâ*: (Ivančič Kutin 2007), v Logu pod Mangartom Red *kərjâ* – SLA, v Trenti *krî*, Red *kərjâ* – SLA, v Zatolminu ITed *krî*, Red *kərjâ*, Oed *s kərjâm* – SLA, v Tolminu Red *ərdéjčya krijâ* – SLA, mogoče upravičeno sklepati na ITed *krî* srednjega slovničnega spola, bi bilo za izhodiščno slovensko stanje treba predpostaviti vsaj dva sklanjatvena modela, in

sicer predominirajočega ITed *krî* ž z ijevskimi oblikami in arhaičnega izginjajočega ITed *krî* s z ohranjeno osnovo na *-s-*. Ker se je pri ijevsko sklanjanem samostalniku *krî* ž raba ITed *krî* še vedno ohranjala in ker je pri sklanjatvi na *-s-* oblika za ITed *krî* ponekod tudi nedvomno ženskega slovničnega spola (npr. v Tolminu *ardéjčce kri* 'rdeča kri', toda Red *ardéjčya krijà* in Med *u kərb'ěsu* – SLA), oba sklanjatvena modela izhodiščno slovensko verjetno nista bila arealno porazdeljena, ampak sta kot neomodel in arhemodel verjetno soobstajala drug ob drugem podobno, kot danes npr. soobstajata sklanjatvena modela *hčî* in *hčērka*, ki se v istem sporočilnem nizu lahko pojavljata drug ob drugem.²⁵

Sln. izhodiščni arhemodel ²⁶			Sln. izhodiščni neomodel		
Ied s	* <i>kry</i>	> <i>kri</i>	Ied ž	* <i>kry</i>	<i>kri</i>
Ted	* <i>kry</i>	> <i>kri</i>	Ted	* <i>kry</i>	<i>kri</i>
Red	* <i>kr̥vese</i>	> <i>krvesa</i>	Red	* <i>kr̥vi</i> ²⁷	<i>krvi</i>
Ded	* <i>kr̥vesu</i>	> <i>krvesu</i>	Ded	* <i>kr̥vi</i>	<i>krvi</i>
Med	* <i>kr̥vesu</i>	> <i>krvesu</i>	Med	* <i>kr̥vi</i>	<i>krvi</i>
Oed	* <i>kr̥vesom̥</i>	> <i>krvesom</i>	Oed	* <i>kr̥v̥bj̥o</i>	<i>krvjo</i>

Prav soobstojanje je pri sklanjatvi samostalnika *krî* povzročalo, da sta drug na drugega lahko vplivala, tako da je neomodel ohranjal karakteristiko Ied s = Ted s iz arhemodela, arhemodel pa je pod vplivom neomodela deloma sprejemal karakteristike ijevskega sklanjatvenega vzorca, ki so se celo prenesle na sklone z ohranjeno osnovo na *-s-*, kot je bilo zgoraj že predstavljeno.

Dominirajoči neomodel je bil prevzet za standard knjižnega jezika, v ljudskem jeziku pa je bil prav zaradi izstopajočega neorganskega ITed *kri* ž podvržen nadaljnjim analoškim spremembam, ki so ITed *krî* preoblikovale tudi v *krîv*.²⁸

V arhemodelu, ki se je kot sklanjatvena posebnost s pretežno nepopolno sklanjatvijo ohranil na slovenskem zahodnem območju, so se pod vplivom neomodela posamezne sklonske oblike z osnovo na *-s-* zamenjevale s sklonskimi oblikami neomodela, kar je po govorih dalo zelo različno stanje, npr.:

²⁵ Prim. npr. izsek časopisne novice v internetnem viru delo.si, 10. 2. 2009: *Vlomilec je vdrl v enodružinsko hišo ... in z nožem umoril lastnika hiše, njegovo ženo in njuno desetletno hčerko. Trupla je odkrila 15-letna hči, ko se je vrnila domov iz šole.* (Podčrtala M. F.)

²⁶ S preoblikovanim prvotnim Red pod vplivom praslovanskih osnov na *-s-* in sekundarnim DMed na *-u*.

²⁷ Zamenjava Red **kr̥ve* s **kr̥vi* se v izhodiščni slovenščini še ni povsem izvršila, kot kaže tersko *ót k̥rvé* (zapis zvesto po Spinozzi Monai 2009: 361) in nadiško *karvè* ob *karvi* (Špehonja 2003).

²⁸ Tak refleks je znan npr. iz govorov štajerskih krajev Svetina, Šentjur, Žusem – Dobrina, Prevorje – Lopaca, Pilštajn, Pišcece (tu je ob refleksu *krîu* znan še *krî*), Vitanje, Skomarje, Žiče, Zafoš – Slovenska Bistrica, Gubno, verjetno pa tudi v notranjskem Podgradu (po gradivu SLA).

	Arhemodel	Kozana	Ročinj	Cerkno	Zgornja Sorica
Ied	<i>kri</i>	= <i>krî</i>	<i>krí</i>	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Ted	<i>kri</i>	= <i>krî</i>	<i>krí</i>	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Red	<i>krvesa</i>	= <i>kərvêsa</i>	<i>kərvêsa</i>	<i>karvêsa/kərvî</i>	<i>karvêsa</i>
Ded	<i>krvesu</i>	= <i>kərvêsu</i>	∅	∅	∅
Med	<i>krvesu</i>	= <i>kərvêsu</i>	∅	∅	u kārḡ
Oed	<i>krvesom</i>	= <i>kərvêsam</i>	<i>s kərbêsom/s krvjḡ</i>	∅	∅

Vnos ijevskih sklonskih oblik v arhemodel pa je celo povzročil, da je stranskosklonska osnova *krves-* postala ženskega spola, npr.:

	Renče	Zatolmin
ITed	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Red	<i>kərvîasi</i>	<i>kərvjá/kərvbiḡs</i>
Ded	<i>kərvîasi</i>	∅
Med	<i>kərvîasi</i>	<i>pər kərvbiḡs</i>
Oed	<i>kərvîasju</i>	<i>s kərvjám</i>

Ker je bila paradigmatska zveza ITed *kri*, Red *krvesa* neobičajna, se je osnova v ITed *kri* začela vnašati v osnovo *krves-* obeh slovničnih spolov, kar je dalo *krives-*, npr.:

	Most na Soči	Breginj	Avče
ITed	<i>krî</i>	<i>krî</i>	<i>krî</i>
Red	<i>křebîḡs</i>	<i>do krîbas</i>	<i>křevḡsa</i>
Ded	<i>křebîḡs</i>	∅	∅
Med	<i>pər křebîḡs</i>	∅	∅
Oed	<i>s křebîḡsam/s křvîḡ</i>	∅	∅

3 Na podlagi prikazane razlage nastanka zahodnoslovenske narečne osnove *krves-* prek psl. **kr̥ves-* iz pide. narečne osnove na *-s* **kruH₂-es-* s 'kri, krvavo meso, meso', ki izvira iz istega proterokinetičnega naglasno-prevojnega sklanjatvenega vzorca ITed **kr̥euH₂-s-∅*, Red **kruH₂-és-s* kot sti. *kraviḡs-*, gr. κρέας in lat. *cruor*, bi bilo pričakovati, da se arhaična osnova **kr̥ves-* v slovenskem svetu posredno potrjuje v tvorjenkah psl. samostalnika ITed **kry*, Red **kr̥ve*, Ded **kr̥vesi*. Pa ni tako. Čeprav to dejstvo lahko resno ogroža razlago osnove *krves-* kot starine slovenskega in slovanskega leksikalnega fonda, tiči vzrok za njeno popolno izginotje v tvorjenkah verjetno prav v njeni sklanjatvi, ki je bila od zgodnje praslovanščine dalje zaradi osamljenega sklanjatvenega vzorca stalni predmet naslanjanja na druge bolj žive in aktualne sklanjatvene vzorce, na zahodnem slovenskem območju pa se je ohranila, ker je to območje jezikovno konzervativno. Če so v zgodnji praslovan-

ščini ali morda še kasneje tvorjenke z osnovo **kr̥ves-* 'kri' morda obstajale,²⁹ so bile gotovo posodobljene z najbolj dominantno osnovo **kr̥v-* iz Red. **kr̥ve* < pide. nar. Red **kruH₂-és-s* in slovensko zahodno območje z osnovo *krves-* pri tem ni bilo izjema.

Ob tem je treba omeniti, da se niti po stari razlagi psl. Red **kr̥v-e* iz korenskega samostalnika z Red **kruH₂-és* in niti po tu predstavljeni iz samostalnika na *-s-* z Red **kruH₂-és-s* v praslovanščino fonetično ne bi razvila v psl. **kr̥ve*. Zaradi laringala **H₂* levo od samoglasnika *e* bi bil fonetično pričakovan refleks Red **kr̥vo*, po tu predstavljeni razlagi pa tudi Ded **kr̥vos-i*. Toda na morfoloških šivih se sistemska fonetika tudi ne realizira, ker se zaradi težnje po prepoznavnosti slovničnih končnih in nekončnih morfemov prvotno fonetično stanje rado hitro ponovno vzpostavi, kot ponazarja npr. gr. ὀστέον s 'kost' < **H₂ostH₂-ei-o-m*, prim. sti. *ásthi* s 'kost', psl. Red **p̥ōti* < **p̥ōtH₂-ei-s*, prim. sti. *pánthā-* / *path-* m/ž 'pot' ipd., in kot se je zgodilo tudi v primeru sklanjatvenega vzorca psl. **kry*.

Toda v hrvaščini je znan fitonim *krvosnica* 'Sanguisorba', tudi *krvošnica* 'Sanguisorba', ki je bil Skoku: II, 217 nerazumljiva tvorba, ki jo je le poskusno izvedel iz **kr̥vo-s̥s-yn-ica* *'takšna, ki sesa kri' in zaradi fonetične prepreke – iz take predloge bi dobili hrv. **krvosasnica* – domneval, da je bil samostalnik po haplogiji skrajšan za zaporedje *-s̥s-*. Ker se v češčini istemu fitonimu pravi *krvavec* in tudi *krvavnik* – rastlino se je v ljudski medicini uporabljalo za zaustavljanje krvi (Machek 1954: 107) –, se za hrvaški fitonim ponuja razlaga, da je bil pridevnik **kr̥vos̥n̥b*, iz katerega je po posamostaljenju s pripono *-ica* nastalo *krvosnica*, izpeljan iz samostalniške osnove **kr̥vos-* 'kri'. Morda se le v tem fitonimu ohranja izpeljanka iz praslovanške osnove na *-s-* z ohranjenim fonetičnim refleksom iz pide. osnove **kruH₂-es-* n 'kri' > psl. **kr̥vos-*, še preden je bila iz morfoloških razlogov posodobljena v **kr̥ves-*.

4 Sklep

V izhodiščnem praslovanškem sistemu je bil samostalnik za kri osnova na *-s-* srednjega slovničnega spola ITed **kry*, Red **kr̥ve*, **kr̥vesi*, ki je nadaljeval praindoevropski že narečni proterokinetični sklanjatveni vzorec ITed **kruH₂-s-ø*, Red **kruH₂-és-s*, Ded **kruH₂-és-ej* iz prvotnega ITed **kr̥uH₂-s-ø* (> sti. *kravis*, gr. κρέας), Red **kruH₂-és-s* (> psl. **kr̥ve*, stir. *cráu*). Ker je bil sklanjatveni vzorec samostalnika srednjega spola osamljen (ali redek?), se je že v praslovanščini deloma preoblikoval na podlagi bolj standardne sklanjatve osnov na *-s-* akrostatičnega tipa ITed **nebo*, Red **nebesē*, Ded **nebesi*, deloma pa na podlagi sklanjatvenega vzorca osnov na dolgi *ū* tipa Ied **svekr̥y* ž, Red **svekr̥ve*, Ded **svekr̥vi*, Ted **svekr̥n̥b*, kar je na eni strani dalo ITed **kry*, Red **kr̥vese*, Ded **kr̥vesi* ..., na drugi pa Ied ž **kry*, Red **kr̥ve*, Ded **kr̥vi*, Ted **kr̥n̥b* ... Samostalnik Ied **kry*, Red **kr̥ve* novega, ženskega slovničnega spola je postal prevladujoč in je v nadaljnjem ra-

²⁹ Osnova na *-s-* pri tej pide. besedni družini tudi v drugih ide. jezikih besedotvorno ni bila produktivna.

zvoju pridobival še karakteristike ijevskega sklanjatvenega vzorca (npr. sln. ITed *krī*, Red *krvī*, hrv. IT *křv*, Red *křvi*, p. ITed *crew*, Red *krwi*), samostalnik srednjega spola ITed **kry*, Red **kr̥vese*, Ded **kr̥vesi* ... pa se je ohranil le na zahodnem slovenskem območju, kjer je osnova na *-s-* vidna še v vseh stranskih sklonih (npr. v obsoški Kozani ITed *krī*, Red *k̥rvēsa*, DMed *k̥rvēsu*, Oed *k̥rvēsam*), deloma pa so jo zamenjale oblike ijevske deklinacije (npr. cerkljansko ITed *k'ri*, Red *k̥r'wi*, Med *k̥r'więsu*, Oed *k̥r'w'juo*; v banjškem Ročinju Ied *kri*, Red *k̥rvēsa*, Oed *s k̥rvjō/s k̥rbēsom*). Drugi, posredni znak, da je bil psl. **kry*, **kr̥ve* samostalnik srednjega spola, se ohranja tudi v slovenščini, saj se refleks **kry* glede rabe ITed *krī* še vedno obnaša kot samostalnik srednjega spola. Posredno to dokazujejo tudi posamični na zahodu izpričani stranski skloni tipa Red *krij-a* 'krvi', npr. na Bovškem Red *k̥rjā*., v Logu pod Mangartom Red *k̥rjā*, v Trenti Red *k̥rjā*, v Zatolminu Red *k̥rjā*, Oed *s k̥rjām*, v Tolminu Red *ardēičya krijā* 'rdeče krvi'.

Vzrok za popolno izginotje osnove **kr̥ves-* v slovanskih tvorjenkah verjetno tiči v sklanjatvenem vzorcu samostalnika, ki se je od zgodnje praslovanščine dalje zaradi redkosti stalno naslanjal na druge bolj žive in aktualne. Če so v zgodnji praslovanščini ali morda še kasneje tvorjenke z osnovo **kr̥ves-* 'kri' obstajale, so bile gotovo posodobljene z najbolj dominantno osnovo **kr̥v-* iz Red **kr̥ve* < pide. nar. Red **kruH₂-és-s*.

Viri in literatura

- Attems 1993 = Karel Mihael Attems, *Slovenske pridige*, za prvo objavo pripravila in s spremnimi besedili opremila Lojzka Bratuž, Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1993.
- Dolenc 1984 = Janez Dolenc, Tolminski lokalizmi pri Preglju, v: *Pregljev zbornik*, ur. Joža Mahnič, Ljubljana: Slovenska matica, 1984, 63–70.
- Elezović 1932 = Gligorije Elezović, *Rečnik kosovsko-metohiskog dijalekta I*, Beograd: Grafički umetnički zavod Planeta, 1932.
- ESJS = *Etymologický slovník jazyka staroslověnskeho* 1–, Praha, 1989–.
- ÈSSJa = *Ètimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov* I–, Moskva, 1974–.
- Furlan 2002/03 = Metka Furlan, *Členitev (pra)indoevropsčine*. Izroček k predavanju Hetiščina 2002/03.
- Hock 1992 = Wolfgang Hock, *Der Flexionsakzent im mittelbulgarischen Evangelie 1139 I: Akzentgrammatik, II: Akzentwörterbuch*, München: Verlag Otto Sagner, 1992.
- Houtzagers 1985 = H. P. Houtzagers, *The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres*, Amsterdam: Rodopi, 1985.
- Ivančič Kutin 2007 = Barbara Ivančič Kutin, *Slovar bovškega govora*, Ljubljana: Založba ZRC, 2007.
- Jurišić 1973 = Blaž Jurišić, *Rječnik govora otoka Virgade 2: rječnik*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

- Kenda-Jež 2002 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgladu besedišča: doktorska disertacija*, Ljubljana: [Karmen Kenda-Jež], 2002 (razmnoženo). (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-5JJVA2QQ>, dostop 7. 10. 2011.)
- Machek 1954 = Václav Machek, *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.
- Merkù MDT = Pavle Merkù, *Materiali per un dizionario del dialetto sloveno del Torre = Gradivo za slovar terskega narečja*. Hrani Etimološko-onomastična sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani.
- NIL 2008 = Dagmar S. Wodtko – Britta Irslinger – Carolin Schneider, *Nomina im indogermanischen Lexikon*, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008.
- Oblak 1891 = Vatroslav Oblak, Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, *Archiv für slavische Philologie* 30 (1891), 25–68.
- Pokorny 1959 = Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I*, Bern – München: Francke Verlag, 1959.
- Ramovš 1935 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII: dialekti*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1935.
- Ramovš 1941 = Fran Ramovš, Iz pojavov soglasniške sklanje, *Slovenski jezik* 4 (1941), 26–32. (Ponatis v: Fran Ramovš, *Zbrano delo* 2, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: SAZU, 1997 (Dela razreda za filološke in literarne vede 23/II), 315–321.)
- Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika: skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49*, Ljubljana: Univerzitetna študijska komisija (izd.) – DZS (zal.), 1952.
- Razpet 2006 = Marko Razpet, *Kako se reče po cerkljansko*, Cerčno: Občina – Ljubljana: Jutro, 2006.
- Repanšek 2010 = Luka Repanšek, Slovansko-staroirska vzporednica praslovansko **kry* in staroirsko *crú* 'kri', *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 1, 163–170.
- Schindler 1975a = Jochem Schindler, L'apophonie des thèmes indo-européens en -r/n-, *Bulletin de la Société linguistique de Paris* 70 (1975), št. 1, 1–10.
- Schindler 1975b = Jochem Schindler, Zum Ablaut der neutralen s-Stämme des Indogermanischen, v: *Flexion und Wortbildung: Akten der V. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Regensburg, 9.–14. September 1973*, ur. Helmut Rix, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1975, 259–267.
- Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- SLA = gradivo za Slovenski lingvistični atlas. Hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- Spinozzi Monai 2009 = Liliana Spinozzi Monai, *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay*, Udine: Consorzio universitario del Friuli – Sankt-Peterburg: St.Petersburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Sciences – Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2009.
- Špehonja 2003 = Nino Špehonja, *Vocabolario del Nediško*. (http://www.lintver.it/pdf/vocabolario_nationiano-italiano.pdf, dostop 1. 7. 2009.)

Tentor 1950 = Mate Tentor, Leksička slaganja creskog narječja i slovenskoga jezika protiv Vukova jezika, *Razprave razreda za filološke in literarne vede I*, Ljubljana: SAZU, 1950.

de Vaan 2008 = Michiel de Vaan, *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*, Leiden – Boston: Brill, 2008.

Velčić 2003 = Nikola Velčić, *Besedar Bejske Tramuntane*, Mali Lošinj: Katedra Čakavskog sabora Cres-Lošinj – Beli: Tramuntana – Rijeka: Adamić, 2003.

Slovenian dialect *kri*, *kr(i)vesa* ‘blood’: The original declension pattern of Proto-Slavic **kry* ‘blood’

Summary

In the initial Proto-Slavic system the noun for ‘blood’ was the neuter *s*-stem noun NASg **kry*, Gsg **kr̥ve*, **kr̥vesi*, which continued the (already dialect) Proto-Indo-European proterokinetic declension pattern NASg **krúH₂-s-ø*, Gsg **kruH₂-és-s*, Dsg **kruH₂-és-ej* from original NASg **kréuH₂-s-ø* (> Skt. *kravis*, Gk. *κρέας*), Gsg **kruH₂-és-s* (> PSI. **kr̥ve*, Skt. *cráu*). Because the declension pattern for this neuter noun was isolated (or rare?), already in Proto-Slavic it was partially reshaped on the basis of the more standard declension of *s*-stems of the acrostatic type NASg **nebo*, Gsg **nebesē*, Dsg **nebesi*, and partially on the basis of the *ū*-stem declension pattern of the type Nsg **svekr̥y* f., Gsg **svekr̥ve*, Dsg **svekr̥vi*, Asg **svekr̥vb*, which on the one hand yielded NASg **kry*, Gsg **kr̥vese*, Dsg **kr̥vesi* etc., and on the other hand Nsg f. **kry*, Gsg **kr̥ve*, Dsg **kr̥vi*, Asg **kr̥vb* etc. The new feminine noun Nsg **kry*, Gsg **kr̥ve* became dominant and in its further development it also obtained the characteristic *i*-stem declension pattern (cf. Sln. NASg *krī*, Gsg *krvī*, Cro. NASg *křv*, Gsg *křvi*, Pol. NASg *krew*, Gsg *krwi*), whereas the neuter noun NASg **kry*, Gsg **kr̥vese*, Dsg **kr̥vesi* etc. was preserved only in western Slovenian ethnic territory, where the *s*-stem can still be found in all oblique cases (e.g., in Kozana on the Soča River NASg *krī*, Gsg *kārvēsa*, DLsg *kārvēsu*, Isg *kārvēsām*), and these were partially replaced by the *i*-declension forms (e.g., in Cerkno NASg *k'ri*, Gsg *kār'wi*, Lsg *kār'wiēsu*, Isg *kār'wjuō*; in Ročinj in the Banjšice area Nsg *krī*, Gsg *kārvēsa*, Isg *s křvjō/ s kārβēsom*). Another indirect indication that PSI. **kry*, **kr̥ve* was a neuter noun is also preserved in Slovenian because the reflex of **kry* with regard to NASg *krī* still behaves like a neuter noun. This is also shown sporadically in western territory in attested oblique cases of the type Gsg *krij-a* (Standard Sln. *krvi*); for example, in the Bovec area Gsg *kārvā*·, in Log pod Mangartom Gsg *kārvā*, in Trenta Gsg *kārvā*, in Zatoľmin Gsg *kārvā*, Isg *s kārvām*, and in Tolmin Gsg *ordéjčya krijā* ‘red blood’.

The reason for the complete disappearance of the root **kr̥ves-* in Slavic derivatives probably lies in the declension pattern of the noun, which from early Proto-Slavic onwards constantly inclined towards other more productive and current declension patterns. If derivatives with the stem **kr̥ves-* ‘blood’ existed in early Proto-Slavic or perhaps even later on, they must have been reworked using the most dominant stem **kr̥v-* from Gsg. **kr̥ve* < PIE. dial. Gsg **kruH₂-és-s*.

Ljubljanska dolenjščina: potrditev Riglerjeve teorije

Jakob Müller

Cobiss: 1.01

Jurij Japelj navaja podatek, iz katerega je očitno, da je ljubljansščina 18. stoletja za cirkumflektirani in zgodaj podaljšani novoakutirani etimološki *o*: ime-la odraz *u*:, kar je skladno s teorijo Jakoba Riglerja o zgodovinski osnovi slovenskega knjižnega glasovja.

Ključne besede: zgodovina, glasoslovje, ljubljansščina, dolenjščina

Lower Carniolan *u* < *o* in the Ljubljana dialect: Confirmation of Rigler's theory

Jurij Japelj provided data that clearly shows that the eighteenth-century Ljubljana dialect used the reflex *u*: for circumflexed *o*: and neoacute-stressed *o* with early lengthening, which agrees with Jakob Rigler's theory of the historical basis of standard Slovenian phonology.

Keywords: history, phonology, Ljubljana dialect, Lower Carniolan dialect

0 Marca 1965 je Jakob Rigler v Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani prvič predstavil svojo teorijo o glasoslovni osnovi Trubarjevega knjižnega jezika. Istega leta je svoje sklepne ugotovitve objavil tudi v *Jeziku in slovstvu* (Rigler 1965), celotno besedilo njegove teorije pa je leta 1968 v knjigi z naslovom *Začetki slovenskega knjižnega jezika* izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Rigler 1968).

1 Že Vatroslav Oblak (1887) je odkril, da se v Trubarjevem jeziku pojavljajo dvojni odrazi izhodiščnoslovenskih *'ě:* > *'e:* in *'é:ĩ* in *'o:* > *'u:* / *'o:*, kar sta Fran Ramovš (1918; 1936) in Mirko Rupel (1962: 232) razlagala z mešanjem rašiškega dolenjskega in ljubljanskega gorenjskega narečja, Marijan Molè 1948 pa z vplivom ljubljanske cerkvene tradicije. Rigler pa je na osnovi obdelave več kot 15.000 pojavitev odrazov *'ě:* in *'o:* ter naglasnih, besedotvornih in besedoslovnih analiz prišel do sklepa, da pri paru *u/o* ne gre za dvojniški odraz, ampak za narečno različna glasovna odraza, pri pisnem paru *e/ei*, ki je po Ramovšu (1918: 124) »durch irgend einen lautlichen Prozeß ganz unklärbar« (Ramovš 1918: 124: 's kakršno koli glasovno spremembo docela nerazložljivo' (Ramovš 1971: 279)), pa za sistemsko regularni *e* in zavestno razlikovalni *ei* zaradi odpravljanja homonimije ali zaradi

fonetičnega položaja (izglasje, besedotvorna analogija, položaj pred glasom *s/z*). Tako je prišel do regularnega vokalnega para *'e: < 'ě: (fuezha, obefsiti, flep) : 'u: (Bug, ftu)*, ki ga je umestil v govor Ljubljane 16. stoletja.

2 Riglerjevi teoriji je od jezikoslovcev ugovarjal Tine Logar (1976) s tezo o neurejenem mešanju gorenjščine in dolensščine, ki pa je ni podprl s prepričljivo dokumentacijo (prim. Rigler 1977), od zgodovinarjev pa Igor Grdina (1993; 1995) z mnenjem, da Trubarjev knjižnojezikovni konstrukt temelji na krajevno različnih slovenskih govoricah, od kod je kaj vzel, pa je mogoče le bolj ali manj domnevati (gl. Grdina 1995: 387). Grdina za to ni navedel glasoslovnih dokazov, ampak je mnenju pridal kopico osebnih moralnih diskvalifikacij in metodoloških podtikanj (prim. Müller 2001; 2008–2009).

3 Rigler je kot dodatne dokaze za svojo teorijo Trubarjevega glasovja navedel sodobne govore neseverne okolice Ljubljane, jezik šestih piscev Ljubljančanov (od Cveklja 1563 do Rogerija 1743) in zapis Jerneja Kopitarja: »In Laibach wird mehr Unterkrainisch, jedoch ohne Verziehung, gesprochen« (Kopitar 1808: XXXVII: 'V Ljubljani govorijo bolj dolensko, vendar brez zapotegovanja' (Kopitar 1973: 39)). K navedenim potrditvam je mogoče dodati pričevanje Jurija Japlja (Duličenko 2004), ki je med letoma 1773 in 1779, ko je bil tajnik škofa Herbersteina, za H. L. Ch. Bacmeistra v Peterburgu v francoščini odgovoril na jezikovno anketo o kranjskem jeziku in jo opremil z več opombami in pojasnili. Tako je pri besedi *ftú* (Duličenko 2004: 61) zapisal: »C'est ainsi qu'on parle la Capitale de Carniole, dans Ses environs, et dans la basse Carniole, mais dans la haute Carniole on dit *fto*« (Duličenko 2004: 61: 'Tako govorijo tudi v glavnem mestu Kranjske, v njegovi okolici in na Dolenskem, na Gorenjskem pa pravijo *fto*'). V Ljubljani, njeni okolici in na Dolenskem se je torej v Japljevem času govorilo *stu*, na Gorenjskem pa *sto*. Japelj sicer ni zapisal, da se izhodiščnoslovenski *'o: v Ljubljani in okolici nasploh izgovarja enako kot na Dolenskem, vendar je pri besedi *Nu/s* (Duličenko 2004: 63) pripomnil: »Dans la haute Carniole on dit *No/s* нос« (Duličenko 2004: 64: 'Na Gorenjskem pravijo *No/s* нос'), torej je ponovno opozoril na gorenjsko odstopanje od knjižne norme, h kateremu pa deželne prestolnice ni pritegnil.*

Viri in literatura

Duličenko 2004 = Aleksander Dimitrijevič (!) Duličenko, Neznani rokopis Jurija Japlja o slovenskem jeziku iz leta 1773, *Slavistična revija* 52 (2004), št. 1, 49–70.

Grdina 1993 = Igor Grdina, Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 77–129.

Grdina 1995 = Igor Grdina, Nekaj opazk o vlogi Primoža Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika, *Zgodovinski časopis* 49 (1995), št. 3, 379–398.

Kopitar 1808 = Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Laibach: Wilhelm Heirich Korn, 1808.

- Kopitar 1973 = Jernej Kopitar, Uvod v *Slovnico slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem* (1808–1809), v: Jernej Kopitar – Matija Čop, *Izbrano delo*, prev. Janko Moder, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1973, 7–40.
- Logar 1976 = Tine Logar, Glasoslovne in oblikoslovne variante v jeziku Trubarjeve Cerkovne ordninge, *XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1976, 17–25. (Ponatis v: Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 1996, 351–356.)
- Molè 1948 = Marijan Molè, Z historii prasłowiańskiego ę w słoweńskim, *Rocznik Slawistyczny* (Kraków) 16 (1848), 24–27.
- Müller 2001 = Jakob Müller, Riglerjeva teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika v številkah, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, 129–162.
- Müller 2008–2009 = Jakob Müller, Temelji slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, *Slavistična revija* 56–57 (2008–2009), 165–187.
- Oblak 1887 = Vatroslav Oblak, Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja, *Letopis Matice slovenske* 1887, 259–315.
- Ramovš 1918 = Fran Ramovš, Slovenische Studien, *Archiv für slavische Philologie* 37 (1918), 123–174, 289–330. (Ponatis v: Fran Ramovš, *Zbrano delo* 1, ur. Tine Logar – Jakob Rigler, Ljubljana: SAZU, 1971 (Dela razreda za filološke in literarne vede 23/I), 46–139, prevod 278–345.)
- Ramovš 1936 = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I, Ljubljana: Akademska založba, 1936 (Akademska biblioteka 3) (1995).
- Ramovš 1971 = Fran Ramovš, Slovenske študije, prev. Anton Bajec, v: Fran Ramovš, *Zbrano delo* 1, ur. Tine Logar – Jakob Rigler, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1971 (Dela razreda za filološke in literarne vede 23/I), 278–345.
- Rigler 1965 = Jakob Rigler, Osnove Trubarjevega jezika, *Jezik in slovstvo* 10 (1965), št. 6–7, 161–171.
- Rigler 1968 = Jakob Rigler, *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU, 1968 (Dela razreda za filološke in literarne vede 22).
- Rigler 1977 = Jakob Rigler, Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *Slavistična revija* 25 (1977), št. 4, 465–490.
- Rupel 1962 = Mirko Rupel, *Primož Trubar: življenje in delo*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.

**Lower Carniolan *u* < *o* in the Ljubljana dialect:
Confirmation of Rigler's theory**

Summary

In his 1773–1779 description of the “Carniolan and Slovenian language,” the Upper Carniolan Jurij Japelj wrote, among other things, that people in the Carniolan capital, its surroundings, and in Lower Carniola say *stu*: ‘hundred’, whereas in Upper Carniola they say *sto*. Thus in terms of the development *'ù*: < *'ò*:, the subdialect spoken in Ljubljana was influenced by the Lower Carniolan dialect even as late as the eighteenth century. Japelj also drew attention to the same phonetic reflex (without mentioning Ljubljana) with Upper Carniolan *nos* ‘nose’ and Lower Carniolan *nus*. These two pieces of information additionally confirm Jakob Rigler's theory of the Ljubljana dialect as the historical basis of standard Slovenian phonology.

Povedkovnik kot skladijska in slovarska kategorija

Andreja Žele

Cobiss: 1.01

Povedkovnik kot skladijska in slovarska oznaka označuje povedkovo kategorijo stanja in hkratne ali posledične lastnosti. Tu bo obravnavan z vidika dveh bistvenejših kategorij, ki jih označuje, to sta (a) stanjska lastnost oz. stanjskolastnostna kategorija in (b) vezljivost oz. vezljivostna kategorija. Zgolj tipična povedkova skladijska vloga lahko povezuje tudi potencialno besednovrstno hibridnost oz. večbesednovrstnost sicer najbolj tipičnih povedkovnikov kot *lahko*, *mar*, *prav*, *res*, *treba*, *všeč*, *žal*; potrjuje se, da samostojna besedna vrsta povedkovnik ni utemeljena.

Ključne besede: povedkovnik, skladijska, slovaropisje

The predicate as a syntactic and dictionary category

The predicate as a syntactic and dictionary label denotes the verbal category of state and simultaneous or consequent properties. It is discussed here in terms of two more significant categories that it denotes: (a) the property of state or state-property category, and (b) valency or the valency category. The typical syntactic role of the predicate can also connect the potential hybridity or multiple parts of speech of generally the most typical predicates such as *lahko* 'can', *mar* 'care, concern', *prav*, *res* 'true', *treba* 'need, necessary', *všeč* 'like', *žal* 'regret'; it is confirmed that predicate as an independent part of speech is not substantiated.

Keywords: predicate, syntax, lexicography

1 Povedkovnik¹ je skladijska in slovarska oznaka za polnopomensko neglagolsko besedo v t. i. zloženem povedku,² ki prevzema kategorijo stanjskolastnostne povedkove vezljivosti – povedkovnik je torej lahko oznaka za povedkovniško rabo oz. za povedkovodoločilno rabo besed v zloženem povedku.³ Slovarska oznaka *po-*

¹ S tem prispevkom avtorica zaključuje svojo obravnavo povedkovnika in s svojega vidika doreka večletno ukvarjanje (tudi) z vprašanjem povedkovnika.

² S sintagmo *zloženi povedek* označujemo večbesedni povedek, sestavljen iz nepolnopenskega/veznega glagola in neglagolske besede.

³ Ada Vidovič Muha (2000: 62–63) uvršča povedkovnike med t. i. eksogene lekseme, vendar jih izloča iz družbe pridevnikov in prislovov zaradi (potencialnega) transformacijskega razmerja z glagolom.

vedkovnik torej označuje stanjskolastnostno kategorijo s spremno (ne)vezljivostjo in lahko tudi naklonskostjo.⁴

1.1 Tipologija poved(kov)ne rabe v SSKJ

V SSKJ je v 496 slovarskih iztočnicah uporabljeno tudi kvalifikatorsko pojasnilo v *povedni rabi*, v 55 iztočnicah pa pojasnilo v *povedno-prislovni rabi*.⁵

S stališča skladijskopomensko prvotne in drugotne povedkovodoločilne rabe sem v okviru besedišča, zajetega v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, ločila t. i. **prvotno in drugotno povedkovniško vlogo**.⁶

1.1.1 Prvotna povedkovniška vloga je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika navadno označena s kombinacijami besednovrstnih podatkov oz. slovničnih pojasnil kot *neskl. prid.*, v *povedni rabi* in *prisl.*, v *povedni rabi* in še v *povedno-prislovni rabi*. Samo slovnično pojasnilo v *povedni rabi* pa načeloma opozarja na skladijskopomensko vlogo samostalnika, pridevnika in prislova v drugotni/konverzni povedkovniški vlogi. Drugotna povedkovniška raba v SSKJ ni označena pri slabšalni (vulgarni) in ljubkovalni rabi živalskih poimenovanj v zvezi s človekom, ko zaradi metaforičnosti dosledno prihaja do spremembe uvrščevalne pomenske sestavine; na to opozarja Ada Vidovič Muha (1993: 40–41).

1.1.2 Povedkovniki od tipičnih glagolskih kategorij poleg vezljivosti lahko ohranjajo tudi naklon; ne določajo pa drugih besednih vrst in tudi ne pojasnjujejo njihovih lastnosti (kot jih pridevniki in prislovi). Čeprav imajo nekatere značilnosti prislovov (tj. pogosto so nepregibni, izpridevniški in izprislovni povedkovniki se lahko stopnjujejo, izpridevniški se navadno pregibajo še po spolu in številu), se vežejo le z vezjo ali s skladijskopomensko oslavljenimi glagoli in zato ne morejo pojasnjevati pomenske samostojnih glagolov in pridevnikov (Kozlevčar 1968: 14).

1.2 Izloča se skupina besed s prevladujočo povedkovniško rabo: *dolgčas/pre-dolgčas, mar, mraz, okej, sram, škoda, tema* v *Dolgčas/Predolgčas mi je, Otroci ji*

⁴ Splošno je naklonskost opredeljena kot tvorčevo razmerje do pripovedovanega. Slovnica pa ločuje naklonske izraze namer, hotenja, nujnosti, potrebe, možnosti, ukazovanja in dopustnosti.

⁵ V SP 2001 je registriranih kar 458 oznak *povdk.* (= povedkovnik) ali *povdk. zv(eza)* (= povedkovniška zveza), gl. Krajšave in slovarske oznake – SP 2001: XIV. Vsi izpisani primeri z različnih vidikov potrjujejo oznako *povedkovnik* kot pomenskoskladijsko kategorijo. Čeprav je povedkovnik v SP-ju eksplicitno (tudi v komentarju spremne besede – SP 2001: VIII) predstavljen zgolj kot iztočnica/geslo in nikoli kot podiztočnica/podgeslo, ga kot pomenskoskladijsko kategorijo in hkrati posledično kot oznako za drugotne skladijske vloge potrjuje tudi skupni naslov *Prislovi, povedkovniki in zveze z njimi* (SP 2001: 62) v pravilih in definicija (SP 2001: 204).

⁶ Prav pri razločevanju med prvotno in drugotno povedkovniško rabo se mi je potrdilo, da je narečje lahko dobro orientacijsko izhodišče pri določanju (ne)prevladujoče povedkovodoločilne vloge posameznih besed.

niso mar, Zunaj je bil(o) mraz, S stanovanjem je vse okej, Sram ga je pred starši, Te obleke je škoda, Bil-a/-o je še tema.

1.3 Najpogosteje pa seveda povedkovniško rabo označuje slovnično pojasnilo v *povedni rabi*, ki v okviru 496 slovarskih iztočnic označuje 41,13 % prislovov (= 204, od tega prevladujejo izpridevniški prislovi), 33,67 % pridevnikov (= 167, od tega prevladujejo izglagolski stanjski pridevniki z zelo širokim skladijskopomenskim obsegom) in 25,20 % samostalnikov (= 125, od tega prevladujejo izglagolski samostalniki, ostali neizglagolski samostalniki pa so pomensko sposobni izražati tudi povedkova razmerja). Najpogostejša različica tega slovničnega pojasnila je z omejitvenim prislovom *navadno*, npr. *navadno v povedni rabi*, ki povedkovniško rabo tipizira; pogosto dodana oznaka *ekspresivno* pa še poudarja drugotno skladijskopomensko povedkovniško rabo.

2 Z vidika stanja in lastnosti – povedkovnik kot oznaka za stanjskolastnostno kategorijo

2.1 Izpridevniški prislovi so oblikovno-skladijsko najtipičnejši za povedkovniško rabo, saj izražajo različna stanja in razmerja. V okviru razmerij/odnosov naklonskost izloči prave povedkovnike tipa gotovo, verjetno, ki bodo posebej obravnavani pozneje (gl. razdelek 1.3). Stanja⁷ in razmerja v okviru drugotne povedkovniške rabe pa so: (**a**₁) stanje v naravi: *brezvetrno*, *deževno*, *hladno*, *meglano*, *sončno*, *suho*, *zatohlo* (Bilo je brezvetrno/deževno ...); (**a**₂) stanje v okolici: *dušljivo*, *hrupno*, *nevšečno*, *nevzdržno*, *prijetno*, *žalostno* (Bilo je dušljivo/hrupno ...); (**a**₃) psihično stanje človeka: *mirno*, *mrtvo*, *samotno*, *sijajno*, *smešno*, *spokojno*, *tragično*, *vedro*, *živahno* (Tragično je, da ...); (**b**₁) ocenitev ali ugotovitev položaja (slovarske pomenske razlage se v teh primerih začenjajo z *izraža ...*): *čudno*, *fantastično*, *imennitno*, *koristno*, *lušno*, *neprijetno*, *netaktno*, *očitno*, *prezamudno*, *sramotno*, *špansko*, *težavno*, *tipično*, *važno*, *vprašljivo*, *značilno*, *zoprno* (Čudno je, da ...) ipd.

2.2 Izglagolski stanjski pridevniki, npr. *dorasel*, *blazen od*, so s stanjskostjo, ohranjeno naklonskostjo in (ne)vezljivostjo tipični za povedkovniško rabo (o njih v razdelku 3).

2.3 Manj navadni za povedkovniško rabo in s tem za izražanje različnih poved(kov)nih razmerij so neizglagolski samostalniki, npr.: *dama* (On je dama), *dejstvo* (To je dejstvo), *drek* (To je drek), *figa* (Figa je vse skupaj), *gospod* (On je res pravi gospod), *idol* (Je idol generacij), *kapital* (Ta denar je zanj že kapital), *kuga* (Ta bolezen je prava kuga), *lastnina* (To je družbena lastnina), *loterija* (Življenje je

⁷ Pri nas že Franc Jakopin (1968: 334–335) brezosebne predikative (v ruščini je to *kategorija sostojanija*) pomensko deli na (a) stanje v naravi, (b) stanje v okolici, (c) psihično stanje človeka, (č) modalno obarvano stanje, (d) ocenitev in ugotovitev položaja in (e) moralno in etično oceno.

loterija), *mož* (Je mož in ne cmera), *papir* (Take besede so papir), *pekel* (Doma je bil pekel), *pravica* (Voliti je pravica polnoletnega državljana), *problem* (Denar je problem), *sila* (Ni mi sile), *smrt* (Alkohol je zanje smrt), *sonce* (Bil je sonce pravi-ce), *stvar* (To je moja stvar), *tarča* (Bil je tarča šal), *tič* (Bil je tič), *vrag* (Vojska je vrag), *zlodej* (Zlodej je, če dela vsak po svoje), *žival* (On je pomembna žival).

2.3.1 Nekateri samostalniki tipa *last*, *navada*, *nič*, *škoda*, *tip*, *zakon* (o tem podrobneje v razdelku 3), ki v svoji pomenskosti ohranjajo prevladujočo stanjskost, naklonskost in največkrat tudi vezljivost, so zaradi skladišnjakopomenske razmernosti/odnosnosti tipični *povedkovniki* s prvotno oz. prevladujočo povedkovodoločilno vlogo v stavčni povedi.

3 Z vidika vezljivosti – s poudarjeno možnostjo (stanjskolastnostne) povedkove vezljivosti

Pridevniki v povedkovodoločilni oz. povedkovniški rabi so najštevilčnejši, kar glede na tipično pridevniško stanjskost ne preseneča (ohranjajo samo nekatere pridevniške lastnosti oz. slovnične kategorije, ki so sicer tipične za pridevnike – pregibanje po spolu in številu in stopnjevanje).

3.1 Vezljivi izglagolski pridevniki kot povedkovniki so:

(a) *deležen* (česa), *dolžen* (komu kaj), *dorasel* (čemu), *lasten* (komu), (ne)naklonjen (komu), *namenjen* (komu), *odgovoren* (komu/za koga), *podložen* (komu/čemu), *podvržen* (čemu), *potraben* (koga/česa), *pripravljen* + nedoločnik, *privržen* (komu/čemu), *vreden* (koga/česa), *veren/zvest* (komu/čemu), *vesel* (koga/česa), *voljen* + nedoločnik, *zmožen* (koga/česa/nedol.) v npr. Bil je deležen pozornosti, Dolžen mu je hvaležnost ...;

(b) **prostormorfemski**: *blazen od*, *bolan od*, *dober za/kot*, *enak/identičen z/s*, *edin z/s*, *imun proti/do*, *interesanten za*, *izveden v*, *lakomen na*, *len za*, *ljubosumen na*, *nagel v*, *nagnjen k*, *nor od*, *odvisen od*, *pogojen od*, *poklican za*, *ponosen na*, *pre-nagel v*, *slep za*, *soglasen z/s*, *solidaren z/s*, *sorazmeren z/s*, *udarjen na*, *volčji na*, *združen z/s*, *značilen za*, *zrel za* v npr. Blazna je od obupa, Kar bolan je od sreče, Tram je dober za oporo/kot opora ...

3.1.1 Nevezljivi neizglagolski pridevniki kot povedkovniki so:

(a) *domač*, *godov* (narečno), *ljudski*, *mogoč*, *možen*, *neopažen*, *neučakan*, *pozen/kasen*, *slab/slaboten*, *trden*, *varen*, *vprašljiv*, *zanič/prezanič*, *zgoden*, *znan*, *življenjski* v npr. Janez je domač, Čez nekaj dni bo godov, Je prijazen in ljudski ...;

(b) **nepregibni**: **ad acta*, *fair*, *flegma*, *fuč*, *groggy*, *kaput*, *kontent*, *marod*, *nobel*, **okej*, *tešč* v npr. To je zdaj ad acta, To ni fair, On je flegma ...

3.2 Prislovi kot povedkovniki (s tipično nepregibnostjo, izjema je možnost stopnjevanja):

(a) *bot, dolgčas/predolgčas, larifari, *kvit, mar, mraz/premraz, napak, napoti, naprodaj, nared, narobe, *okej, *plonk, prav, prida, prima, res/preres, tema/pretema, totalka* (žargonsko), *všeč, zamalo, zaman, žal/prežal* v npr. Zdaj sta si bot, Jim je dogčas/predolgčas, Vse skupaj je larifari ...;

(b) **naklonski** (ki se pogosto vežejo tudi z nedoločnikom): *gotovo, mogoče/nemogoče, možno, očitno, pomembno/nepomembno, potrebno/nepotrebno, nesmiselno, nes pametno, rad -a -o, treba, ugodno, verjetno, vprašljivo, vredno, všeč, zapovedano* v npr. To je skoraj gotovo, Ni mogoče/Nemogoče je tako delati ...

3.3 Pretežno izglagolski samostalniki v povedkovniški vlogi, pregibni samo po številu, so:

(a) *navada, sram, škandal, škoda/preškoda, utopija, zakon* v npr. Kajenje je navada, Bilo ga je sram ...;

(b) **prostomorfemski**: *reklama za*; posebnost je *moda* z možnostjo lastnostne rabe (biti (nekaj) moda) ali stanjske rabe (biti (nekaj) v modi/iz mode);

(c) **z nedoločnikom**: *užitek, veselje* v npr. Hoditi skozi gozd je užitek, Veselje ga je gledati ...

3.3.1 Neizglagolski samostalniki v povedkovniški vlogi so:

(a) **vezljivi**: *kos (komu/čemu), last (koga/česa), tip (koga/česa)* v npr. Ni kos nalogi, Avto je last podjetja, To je čisti tip gotske stavbe ...;

(b) **nevezljivi**: *fakt, *basta, konec (koga/česa), luksuz, nonsens, nič, politikum* v npr. To je fakt, Tu je konec travnika, Tako je in basta ...

3.4 Navadno v povedkovniški vlogi so še:

(a) **izglagolski medmeti**, ki so (v nasprotju z drugimi tipičnimi medmeti) kot stavčni členi vključeni v stavčno poved, npr. To bo joj/prejoj, On pa hrrrr na postelji ...;

(b) **sklopi** tipa *boglonaj, bogpomagaj, bogve* (On jim je boglonaj, Z njim je bogpomagaj, Misli, da je bogve kdo), ker je zanje tipična povedkovodoločilna vloga in so zaradi svoje tvorjenosti tudi sicer besednovrstno nejasni.

4 Posebno skupino samostalnikov v povedkovniški vlogi (Vidovič Muha 1993: 40–41) predstavljajo samostalniki v povedkovniških rabah, ki so slovarsko označene kot *slabšalno, vulgarno* ali *ljubkovalno*. Pomenskost samostalnikov pa izbirno odloča o tem, kateri so lahko v povedkovniški rabi. Tako gre v teh primerih predvsem za živalska poimenovanja v zvezi s človekom, kjer zaradi metaforičnosti dosledno prihaja do spremembe uvrščevalne pomenske sestavine⁸, vendar je bilo že opozorjeno, da v SSKJ prehod v povedkovniško rabo ni bil dosleden in zato tudi ni ustreznega slovnicega pojasnila (Vidovič Muha 1993: 40). Te spremembe pomenskosti besed pri prehodu v povedkovodoločilno vlogo so jasno izražene prav pri razmernih BITI-stavčnih povedih. Pri teh prisojevalnostnih *biti*-stav-

⁸ Gre za t. i. slovarsko uvrščevalno sestavino – gl. A. Vidovič Muha (1988: 26–27).

kih je namreč jasno izražena prevladujoča pomenskost (in s tem seveda tudi njena prevladujoča uvrščevalna pomenska sestavina (UPS)) besede v osebkovi vlogi nad pomenskostjo besede (in njene razločevalne pomenske sestavine (RPS)) v povedkovodoločilni vlogi. Slednji, povedkovniški besedi, tako ostajajo RPS, ki jih kot lastnosti prisojajo besedi v osebkovi vlogi.

Tako je pri živalskih poimenovanjih v povedkovniški rabi prevladujoča uvrščevalna pomenska sestavina *človeško*⁺, npr. On (UPS = *človek*) je tič/tičko (RPS = *iznajdljiv, prebrisan*), Ona (UPS = *ženska*) je tička (RPS = *mlada, ljubka*); Ta moški/otrok (UPS) je njen mucek (RPS = *prikupen*), Ta ženska (UPS) je prava mucka (RPS = *ljubka, mikavna*); Ta človek (UPS) je navadna žaba (RPS = *manjše rasti/velik pivec*), Ta ženska (UPS) je prava žaba (RPS = *klepetava, opravljiva*); Ta človek (UPS) je prava kača (RPS = *hudoben, zahrbtn*) ipd. V vseh naštetih primerih je človek denotat in uvrščevalna pomenska sestavina (UPS) hkrati z metaforičnimi pomeni živali v povedkovem določilu oz. s povedkovnikom, ki je razločevalna sestavina (RPS) z metasemsko izraženimi lastnostmi živali.⁹

4.1 Posebna skupina samostalnikov v povedkovniški vlogi so tudi poimenovanja telesnih delov, ki so slovarsko označena *vulgarno*. V nasprotju s prejšnjo skupino imajo z označevano besedo v osebkovi vlogi skupno prevladujočo uvrščevalno pomensko sestavino *človeško*⁺. Pomenske sestavine se razporedijo tako, da je uvrščevalna pomenska sestavina (UPS) upoštevana v označevani osebkovi besedi, razločevalne pomenske sestavine (RPS) pa so kot prisojevalne lastnosti vključene v označevalno povedkovodoločilno besedo, npr. Ta človek (UPS) je čisto navadna rit (RPS = *neznačajen, bojazljiv*), Ta človek (UPS) je navadna goflja (RPS = *prezgovoren, predrzen*) ipd.

5 Napisano torej potrjuje naslov prispevka, tj. da bo v prihodnje v slovnici in slovaropisni praksi treba povedkovnik obravnavati (zgolj) kot skladenjsko in slovarsko kategorijo; potrjuje se, da samostojna besedna vrsta povedkovnik ni utemeljena.

Zgolj tipična povedkova skladenjska vloga namreč lahko povezuje tudi potencialno besednovrstno hibridnost oz. večbesednovrstnost sicer najbolj tipičnih povedkovnikov kot *lahko, mar, prav, res, treba, všeč, žal* – njihova tipična povedkova stajnska skladenjska vloga njihove sicer pretežno pridevniško-prislovne (sinhrone) lastnosti izvorno povezuje tudi z glagoli (*mariti, trebati, voščiti, žaliti*).¹⁰

⁹ V slovenskem leksikalnem pomenslovju (Vidovič Muha 2000: 148) je povedkovnik označen kot metaforični povedkovnik, ki je jezikovnosistemsko omejen na glagolsko funkcijo (formalno za vezjo) in pomeni šele prehod k popolni leksikalizaciji metaforičnega pomena.

¹⁰ To se da sklepati tudi iz podatkov v ESSJ 1–5.

Literatura

- ESSJ 1–5 = France Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 1976–2007.
- Jakopin 1968 = Franc Jakopin, *Slovnica ruskega knjižnega jezika*, Ljubljana: DZS, 1968.
- Kozlevčar 1968 = Ivanka Kozlevčar, O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi, *Jezik in slovstvo* 13 (1968), št. 1, 11–15.
- Kozlevčar 1969/70 = Ivanka Kozlevčar, O pridevniku v povedni rabi, *Jezik in slovstvo* 15 (1969/70), št. 7–8, 210–215.
- Kozlevčar-Černelič 1975/76 = Ivanka Kozlevčar-Černelič, O funkciji glagolov z oslabljenim pomenom tipa biti, *Jezik in slovstvo* 21 (1975/76), št. 3, 76–81.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Toporišič 1974/75 = Jože Toporišič, Esej o slovenskih besednih vrstah, *Jezik in slovstvo* 20 (1974/75), št. 8, str. 295–305.
- Toporišič 1976 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 1976.
- Vidovič Muha 1978 = Ada Vidovič Muha, *Pregled slovnčnih kvalifikatorskih pojavnih v 3. knjigi SSKJ: interna izdaja Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša*, Ljubljana, 1978 (tipkopis).
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženek*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete – Partizanska knjiga, 1988.
- Vidovič Muha 1993 = Ada Vidovič Muha, Slovnčna obvestilnost slovarja slovenskega knjižnega jezika, v: *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: zborovanje slavistov, Murska Sobota 1992*, ur. Martina Orožen – Mateja Hočvar, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3), 35–49.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Žele 2000 = Andreja Žele, Tipologija poved(kov)ne rabe v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, *Jezikoslovni zapiski* 6 (2000), str. 57–65.

The predicate as a syntactic and dictionary category

Summary

Based on the use of the qualifiers *v povedni rabi* ‘in predicative usage’ and *v povedno-prislovni rabi* ‘in adverbial-predicative usage’ in the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Standard Slovenian Dictionary), 496 headwords also contain the qualifier *v povedni rabi*, whereas in 55 headwords the explanation *v povedno-prislovni rabi* asserts the label *povedkovnik* ‘predicate’ for the state-property and valency category in the predicate. The term *povedkovnik* could therefore designate nonverbal words in the predicate with a state-property category in the predicate with additional valency and modality. The need for the predicate as an independent part of speech is not justified.

Madžarski jezikovni vpliv v besedišču Martjanske pesmarice

Előd Dudás

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljen madžarski jezikovni vpliv, kakršen se kaže v prvem ohranjenem jezikovnem spomeniku prekmurskega jezika, tj. Martjanski pesmarici. Prevzete madžarske besede in madžarski kalki so slovarsko obdelani, slovarski sestavki vsebujejo slovnične podatke, etimološke razlage, sklice na dostopna prekmurska narečna in zgodovinska slovaropisna dela ter ponazarjalne primere.

Ključne besede: slovenščina, madžarščina, prekmurski knjižni jezik, izposojenke, kalki

Hungarian linguistic influence in the vocabulary of the Martjanci hymnal

This article presents Hungarian linguistic influence as expressed in the first preserved linguistic monument of the Prekmurje language, the Martjanci hymnal. Hungarian loanwords and Hungarian calques are presented in dictionary format and the dictionary entries contain grammatical information, etymological explanations, references to available Prekmurje dialect and historical dictionaries, and illustrative examples.

Keywords: Slovenian, Hungarian, Prekmurje standard language, loanwords, calques

0 Uvod

V prispevku¹ z naslovom Madžarski jezikovni vpliv v besedišču Martjanske pesmarice predstavljam prvi ohranjeni jezikovni spomenik prekmurskega jezika, tj. Martjansko pesmarico. To delo ima izjemno pomembno vlogo v zgodovinskem razvoju stare knjižne prekmurščine, saj se je v njem izoblikovalo tisto jezikovno stanje, ki je bilo izhodišče poznejšim avtorjem tega jezika. Pesmarica je pomembna tudi za raziskovanje madžarskih izposojenk in kalkov, saj kot najstarejši ohranjeni jezikovni spomenik prekmurskega knjižnega jezika vsebuje najstarejšo plast prevzetih madžarskih besed in kalkov. V raziskavi so predstavljene najpomembnejše okoliščine, ki so določale madžarsko-prekmurske stike, delno je upoštevano tudi dosedanje raziskovanje teh stikov. Madžarski kalki in izposojenke so slovarsko ob-

¹ Prispevek je predelana različica moje diplomske naloge, ki je nastala na Filozofski fakulteti Univerze Loránda Eötvösa v Budimpešti pod mentorstvom dr. Marije Bajzek Lukač leta 2011. Mentorici se za vso pomoč zahvaljujem.

delani, slovarski sestavki vsebujejo slovnične podatke, etimološke razlage, sklice na dostopna prekmurska narečna in zgodovinska slovaropisna dela ter zglede rabe, tj. primere iz pesmarice.

1 Zgodovina prekmurskega knjižnega jezika

Zgodovina prekmurskega knjižnega jezika je povezana s panonsko teorijo. Začetek knjižne prekmurščine moramo iskati okrog leta 866, ko sta Ciril in Metod prišla na Koceljev dvor v Blatenski Kostel. Slovanska apostola sta dobila petdeset učencev, da bi jih naučila brati in pisati glagolico. V Rim sta morala po dovoljenje za opravljanje slovanskega bogoslužja. Papež Hadrijan II. jima ga je dal in ustanovil panonsko nadškofijo. Po mnenju Marka Jesenška (2005: 28–29) je bil prav to najpomembnejši trenutek, ki je močno vplival na usodo slovanskega jezika v panonskem prostoru. Zaradi dovoljenja za slovansko bogoslužje in pokristjanjevanje Cirilu in Metodu se je izoblikovala slovanska jezikovna, predvsem nabožna jezikovna baza, ki je postala temelj prekmurščine in kajkavščine. Prav s tega vidika je razumljiva jezikovna podoba prvih slovenskih jezikovnih dokumentov, tj. Brižinskih spomenikov, ki vsebujejo mnogo lastnosti panonske jezikovne baze.

Okrog leta 990 so Madžari vdrli v karpatski bazen in ga okupirali. Po madžarski naselitvi je panonski prostor prišel pod vpliv madžarske države. Po letu 1000 so pri pokristjanjevanju slovenskega etničnega prostora odločilno vlogo odigrali meniški redovi, in sicer benediktinci v Kančevcih (od leta 1093) in v Monoštru (1184–1219), cistercijani v Monoštru (1219–1526) in ivanovci v Gradu, Soboti in Selu (13.–15. stoletje) (Orožen 1996: 362). Ob koncu 10. stoletja se je začelo oblikovanje madžarskih škofij. Severno Prekmurje, katerega del je tudi Porabje, je bilo zgodaj vključeno v škofijo Győr, ki je bila osnovana leta 988. Južni del Prekmurja pa je spadal pod zagrebško škofijo, ki je bila osnovana leta 1094. Takrat se je začelo tesno sožitje med kajkavščino in prekmurščino. Jezikovni vpliv zagrebške škofije je bil velik (Jesenšek 2005: 30). Kajkavski duhovniki so prihajali na ozemlje Prekmurja. Ob grških, latinskih in madžarskih besedilih so uporabljali tudi kajkavske prevode (Jesenšek 1991/92: 177). Kajkavski vpliv je ostal močan do časa ilirizma, ko se je na Hrvaškem izoblikoval enoten knjižni jezik. Lahko rečemo, da se je prekmurski jezik v cerkvi ohranjal tudi zaradi kajkavskih besedil. To razlagamo z dejstvom, da je bila razlika med jezikoma takrat zelo majhna, zato je prisotnost kajkavščine pomagala ohranjati prekmurski jezik. V prekmurščini sta obstajali le ustno izročilo in bukovništvo (Orožen 1996: 362). V 16. stoletju se začne obdobje rokopisnih pesmaric, med njimi tudi Martjanske pesmarice. Te pesmarice, ki jih je več kot 70, so pomagale pri normiranju prekmurskega knjižnega jezika, ki je v tesnem stiku s širjenjem protestantizma v Prekmurju. Pri slednjem moramo upoštevati vlogo zemljiških gospodov Gornjega in Dolnjega Prekmurja. Najpomembnejši in najmočnejši zemljiški gospodje te dobe so bili Nádasdyji, Batthyányi in Széchyji. V tem obdobju je bilo v navadi, da je moral biti tlačan iste vere kot njegov zemljiški gospod: če je gospod sprejel protestantizem, so ga sprejeli tudi njegovi tlačani. Reformacija se je med Prekmurci uveljavila veliko bolj kot med kajkavci. Leta 1681

je deželni zbor v Sopronu določil artikularne kraje, kjer so evangeličani in kalvinci lahko opravljali božjo službo in imeli šole, v katerih je pouk potekal v materinščini (Novak 1997: 21). Tak kraj je bil za prekmurske Slovence Nemescsó (Čoba) (Novak 1997: 21), ki se nahaja v severnem delu Železne županije, 6 kilometrov jugovzhodno od Kőszega. Odlični poznavalec in raziskovalec prekmurskih Slovencev, Anton Trstenjak, v zvezi z artikularnimi kraji omenja, da je bil tak kraj poleg Čobe še šurdanska protestantska občina za Prekmurce, ki je bila osnovana leta 1659 (Trstenjak 1905: 54). Marija Magdalena Nádasdy jim je leta 1718 podarila pusto Liszó, ki se je nahajala na severnozahodnem delu županije Somogy (dandanes je že del županije Zala) (Trstenjak 1905: 55). Leto dni pozneje se je na omenjeno pusto preselilo 14 prekmurskih slovenskih rodbin iz Železne županije (Trstenjak 1905: 59). Po Ivanu Čaploviču navaja Trstenjak (1905: 61) s Slovenci naseljene vasi: Mihályd (danes Miháld), Sánd, Liszó, Szentpéter (danes Pogányszentpéter), Bükkösd (danes Somogybükkösd), Szentpál (danes Porrogszentpál), Porrog, Pat, Szentkirály (danes Porrogszentkirály), Vése in Berény (danes Iharosberény). Poleg tega moramo omeniti še Taranj (danes Tarany), kjer so živeli Slovenci celo do druge polovice 20. stoletja. Usoda vseh protestantov, torej tudi na Ogrskem, se je spremenila s tolerančnim patentom, ki jim je dovolil zidati cerkve in šole povsod na ozemlju kraljestva. Slovenske protestantske župnije v Železni županiji so bile Puonci (osnovana leta 1783), Hodoš (1783), Križevci (1783) in Bodonci (1792) (Trstenjak 1905: 77).

Natančen pregled prekmurskega protestantizma je zelo pomemben zaradi razumevanja nastanka in razvoja prekmurskega knjižnega jezika. Omenil sem že, da rokopisne pesmarice odražajo najzgodnejšo pisno podobo in stanje prekmurščine. Tradicija rokopisnih pesmaric je zelo pomembna, saj se je prekmurščina s tem očistila kajkavskih elementov in začela svojo razvojno pot.

Prva tiskana knjiga v prekmurščini je bil Temlinov *Mali Katechizmus*, ki je izšel leta 1715 v Halleju. Temlinov katekizem je prevod madžarskega Győrskega katekizma (Škafar 1978: 15). V Halleju je bilo natisnjeno veliko prekmurskih knjig. Temlinova lepo pokaže, da so protestanti igrali zelo pomembno vlogo v nastanku in razvoju prekmurskega knjižnega jezika. To je razumljivo, saj je reformacija prinesla idejo o skrbi za materni jezik. Cilj reformacije pa je med drugim bil, da bi bilo Sveto pismo prevedeno v domači jezik. Prekmurski protestanti so študirali v Nemčiji, v Sopronu in na požunskem (bratislavskem) liceju (Jesenšek 2000/01: 297). Na tem liceju je študiral tudi Števan Küzmič, ki je po končanem študiju šel v Čobo in nato leta 1755 v Šurd. Tam je postal drugi slovenski duhovnik (prvi je bil v letih 1751–1755 Adam Berke – Trstenjak 1905: 72); v Šurdu je ostal do smrti, torej do leta 1779. Tam je tudi prevedel *Nouvi zákon* (1771) in s tem normiral prekmurski knjižni jezik. Odločil se je za nadnarečno tvorbo ravenskih in goričkih glasoslovnih, oblikoslovnih in skladenjskih posebnosti, vendar se je zgledoval tudi po osrednje-slovenskih protestantskih piscih (Jesenšek 2000/01: 301).

Prva katoliška knjiga v prekmurščini je izšla šele leta 1780. Prebujenje prekmurskih katoliških piscev je povezano z osnovanjem nove škofije v Sombotelu (1777), kjer je bil prvi škof János Szily, ki je močno podpiral izdajanje prekmurskih nabožnih in učnih knjig (Just 2009: 20). Najpomembnejši avtor med katoliki

je bil Mikloš Küzmič. Predelal je madžarski učbenik Miklósa Révaia, ki je izšel z naslovom *ABC kni šicza za národní soul haszek*. Naslov te knjige je enak naslovu madžarskega učbenika. Prekmurska knjiga ima nekatere značilnosti, po katerih se razlikuje od madžarske verzije, in sicer vsebuje spovedi, molitve in slovarček (Nyomárkay 2002: 21). V slovarju je 215 besed, zato lahko rečemo, da je to prvi dosežek prekmursko-madžarskega slovaropisja (Lukácsné Bajzek 2004: 44). Prekmurska slovaropisna tradicija je lepo razvidna tudi pozneje. Pri tem sicer ne moremo govoriti o velikih strokovnih dosežkih, temveč o koristnih in uporabnih knjižicah, seznamih, ki so ljudem pomagali v vsakodnevnem življenju. Drugi prekmurski slovar je na koncu učbenika Jožefa Košiča, ki spada med najpomembnejše prekmurske avtorje in je živel v 19. stoletju. Slovarček je izšel v slovnici *Krátki Návuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetnike* v Gradcu leta 1833. Vsebuje 1500 madžarskih besed s prekmurskimi ustreznici (Lukácsné Bajzek 2004: 44). Košič je poleg tega učbenika pisal še etnološka in zgodovinska dela. Drugi pomembni slovar 19. stoletja je Lülikov slovar, ki je izšel v dvojezičnem abecedniku *Ta velke ABC ali Solszka-Vcsenyá v-zgovárjanyi vu Plemenitom Vas Vármegyövi sztojécsim Szlovenom na vörazsirjáványe vogrszkoga jezika* (Kozar Mukič 1998: 86). Vsebuje 956 gesel, ki so razporejena po abecednem redu, slovarska posebnost pa je zgradba v obliki vprašanj in odgovorov (Ulčnik 2009: 98). Iz teh podatkov je razvidno, da poleg nabožnih in šolskih knjig obstajajo v prekmurščini tudi dragoceni slovaropisni dosežki.

Zanimiva je tudi prekmurska publicistika, ki se je začela izoblikovati šele v drugi polovici 19. stoletja. Prvi prekmurski časopis *Prijatelj* je izhajal v Budimpešti v letih 1875–1879 (Ulčnik 2009: 58). Njegov glavni urednik in v glavnem edini stalni novinar je bil Imre Agustič. Prva številka je izšla 15. septembra 1875. Časopis je izhajal v madžarskem črkopisu, ki ga je Agustič zamenjal z gajico v začetku leta 1877 (Ulčnik 2009: 67). *Prijatelj* je nehal izhajati zaradi Agustičeve smrti. Temu časopisu so sledili cerkveni protestantski in katoliški časopisi ob koncu 19. stoletja, v 20. stoletju pa so se jim pridružili še politični, leposlovni in drugi mesečniki, tedniki in dnevnik (Jesenšek 2008: 103–104). Marko Jesenšek (2008: 104) ugotavlja, da v času izhajanja časopisa *Prijatelj* prekmurskega knjižnega jezika že dobrih dvajset let formalno ni bilo več. To razlaga z dogodki in mislijo 19. stoletja, in sicer da je jezikovna enotnost pogoj za nacionalno samostojnost in tudi za državotvornost (Jesenšek 2008: 104). Zato se je prekmurščina združila z osrednjeslovenskim jezikom. Najprej so katoliški pisci začeli nadomeščati prekmurščino s t. i. novoslovenščino (Jesenšek 2008: 104). K poenotenju dveh knjižnih norm je pripomogel nastanek Kraljevine SHS, katere del je leta 1919 postalo tudi Prekmurje z izjemo Porabja, ki je ostalo na območju madžarskega kraljestva. Vzporedno s tem je prekmursko knjižno izročilo postalo manj pomembno in močno, nadomestila ga je nova, enotna slovenska knjižna norma.

2 Martjanska pesmarica

Martjanska pesmarica je rokopisna pesmarica, ki ima 600 strani. Sestavljena je iz petih različnih delov, v katerih so obdelani najpomembnejši dogodki cerkvenega leta. Prvi trije deli so vsebinsko najbolj enotni, ker vsebujejo besedila, namenjena za petje pri božji službi, in nekatera daljša besedila za branje ali recitiranje v cerkvi oz. šoli (Novak 1997: 7). V prvem delu Martjanske pesmarice so adventne in božične pesmi, v drugem postne in velikonočne, v tretjem pa binkoštna. Četrta del pesmarice vsebuje različne nabožne pesmi in prevod madžarske *Cantio de Rakoczio* ter nedokončano daljšo pesnitev o Mariji Magdaleni. Najbolj zanimiva pesem nosi naslov ... *Csákovom Turni* ... in predstavlja tragično usodo junaka Nikole Zrinjskega. Nahaja se v petem delu pesmarice in obsega 24 strani. Razen te pesmi pa so v petem delu še nabožne in *Cantio de Matrimonio*. Po mnenju Vilka Novaka (1997: 21) so prvi trije deli pesmarice iz 17. stoletja, četrta in predvsem peti del pa iz 16. stoletja.

Martjanska pesmarica, ki jo danes hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru, je svoje ime dobila po vasi Martjanci, pomembnem središču prekmurskih protestantov v letih 1592–1672 (Novak 1997: 21). Rokopis so sprva hranili v martjanski župniji, na kar opozarja tudi zapis na koncu drugega dela, ki se glasi: *Per me Nicolao / Legén (Anno Do.,) / 1710 Die 15 Apr. / in Martyánczi* (MP: 224). Na nastanek pesmarične tradicije je močno vplivala bogata madžarska pesmarična tradicija in seveda tudi kajkavske pesmarice (najpomembnejši so *Pavlinska pesmarica*, *Krajačičeva Molitvena Knjysica*, *Drnjanska pesmarica* in *Cithara Octochorda* – prim. Novak 1973/74).

Prvič je o pesmarici pisal Franc Kovačič leta 1922 v reviji *Časopis za zgodovino in narodopisje*. Omenja jo kot najstarejši literarni spomenik v prekmurščini (Novak 1997: 3). V madžarski strokovni literaturi jo je prvič omenil László Hadrovics. Ukvarjal se je s tistimi pesmimi, ki imajo madžarski vir (Hadrovics 1944). Pozneje je o njej pisal tudi Imre Bori, ki pa je pesmi velikokrat napačno razumel. Zaradi tega moramo biti do njegovih ugotovitev zadržani. V zadnjem času se je z njo ukvarjal zlasti István Lukács (Lukač 2003; Lukács 2005). Na Hrvaškem sta jo raziskovala Franjo Fancev in Olga Šojat. Omeniti je treba spor med slovenskimi in hrvaškimi raziskovalci v zvezi s knjižnim izročilom, ki mu pesmarica pripada. Hrvati pesmarico uvrščajo v že omenjeno tradicijo kajkavskih pesmaric 17. in 18. stoletja. Vilko Novak pa govori o mešanem slovstvenem jeziku, ki je temeljil na sorodni panonski leksiki in drugih sorodnih značilnostih (Novak 1973/74: 216). Temu dodaja še to, da se je ta mešani slovstveni jezik od časa do časa in od avtorja do avtorja čedalje bolj čistil kajkavskih elementov in se vse bolj približeval živemu (prekmurskemu) govoru, vse dokler ni v Küzmičevem prevodu *Nouvega zákona* ostal skoraj povsem brez kajkavske posebnosti (Novak 1973/74: 216). Vilko Novak je Martjansko pesmarico odločno uvrstil med dela prekmurskega slovstva, kar pa ni povsem jasno v luči njegovega mnenja o mešanem slovstvenem jeziku, saj bi pričakovali, da je Martjanska pesmarica še dosežek tega mešanega jezikovnega obdobja, ki se konča na koncu 18. stoletja s Küzmičevim *Nouvim zakonom*. Določeno negotovost je opaziti v zvezi s pripadnostjo pesmarice kajkavskemu ali prekmurskemu

slovstvenemu izročilu. O pripadnosti pesmarice Vilko Novak piše: »Nastanek in značaj – končno tudi pripadnost slovenskemu slovstvu in slovenski kulturi – MP I [= Martjanske pesmarice – op. E. D.] moramo gledati in dognati v njenem mednarodnem okviru, verskem v povezavi in odvisnosti od sosednih narodov: madžarskega in hrvaškega. Delno tudi z osrednjim slovenskim protestantizmom v 16. stoletju.« (Novak 1997: 14) Kot je razvidno iz zgoraj navedenega, moramo na Martjansko pesmarico gledati z medkulturnega vidika, kar je tudi skladno s tedanjim večkulturnim okoljem, kjer je sožitje jezikov in kultur trajalo že stoletja.

3 Zgodovina raziskovanja madžarsko-slovenskih jezikovnih stikov

Madžarsko-slovenski jezikovni stiki segajo v preteklost in govorimo lahko o tisočletnem medsebojnem jezikovnem vplivu. Raziskovanje teh jezikovnih stikov pa se je začelo šele v 20. stoletju in spada med najmanj raziskovana področja. Marija Bajzek meni, da »živi/je živelo malo slovenskih strokovnjakov, ki znajo/so znali madžarsko vsaj brati, in tudi med madžarskimi je malo takih, ki poznajo vsaj en sosedni slovanski jezik« (Bajzek 2009: 345). Prvič je poročal o madžarskih besedah v prekmurščini Avgust Pavel (Pável 1947). V razpravi *Magyarok és szlovénok* (Madžari in Slovenci) je naštel prevzete madžarske besede v prekmurskem besedišču, vendar je poudarek na stičnih točkah med dvema narodoma s knjižnega, kulturološkega in zgodovinskega vidika. Na začetku štiridesetih let 20. stoletja je izšel zbornik *A magyarság és a szlávok* (Madžari in Slovani), v katerem je objavljena razprava velikega madžarskega slavista Istvána Kniezse (Kniezsa 1942), ki je v okviru te razprave pregledal madžarske izposojenke v vseh slovanskih jezikih. Omenja tudi slovenščino oz. prekmurščino in navaja madžarske izposojenke. S slovenske strani moramo omeniti Vilka Novaka, ki je med prvimi opozoril na madžarske izposojenke v prekmurščini (Novak 1974/75). Obsežnejši pregled te teme ponuja Marija Petrov-Slodnjak (Petrov-Slodnjak 1978). Avtorica v nemško pisanem prispevku navaja tudi kratek zgodovinski pregled razvoja prekmurskega jezika. Pri izpisanih madžarskih izposojenkah navaja pomene v nemščini in madžarščini ter etimološke razlage madžarskih besed. Marija Bajzek Lukač je posvetila posebno pozornost madžarskim elementom Küzmičevega *Nouvega zákona* (Bajzek Lukač 2005). Natančno je pregledala ozadje nastanka prevoda in opozorila tudi na sočasna madžarska prevoda. S primerjalnofilološko metodo je odkrila številne iz madžarščine prevzete in kalkirano prevedene izraze in povedi. Avtorica razvršča madžarske izposojenke v različne skupine, pripadajoče različnim terminologijam, kot so na primer krščansko besedje, besedje iz družbenega življenja idr. Kot posebno skupino izpostavlja dobesedne prevode iz madžarščine in ravno ta je posebno dragocena, saj je to prvi pregled kalkiranih izrazov po madžarskem vzorcu, npr. *dűsnavejszt* 'vest', *píszmaznanci* 'pismarji', *zsitka drejvo* 'drevo življenja' (Bajzek Lukač 2005: 442). Avtorica navaja madžarske izposojenke po abecednem redu in jih dopolnjuje z gradiščanskohrvaškimi, hrvaškimi in srbskimi podatki, če je navedeni primer znan tudi v teh jezikih. Poleg tega dodaja še citate iz Küzmičevega prevoda in iz

madžarskih prevodov. Pozneje se je avtorica vrnila k temi in ji je posvetila še eno razpravo (Bajzek 2009), v kateri je povzela dotedanje dosežke raziskovanja madžarsko-slovenskih jezikovnih stikov in predstavila prevzete madžarske elemente Küzmičevega *Nouvega zákona*.

4 Madžarski jezikovni vpliv na besedišče Martjanske pesmarice

Predstavitev madžarskega jezikovnega vpliva na besedišče Martjanske pesmarice je izjemno pomembna. Po eni strani je Martjanska pesmarica najstarejši jezikovni spomenik prekmurščine, ki odraža pisno različico tega jezika. Prav zato ni jasno, zakaj ni bila upoštevana pri zbiranju gradiva za Novakov zgodovinski slovar stare knjižne prekmurščine (Novak 2006). Po drugi strani iz nje spoznamo najstarejši sloj madžarskih izposojenk in kalkov v prekmurščini, ki se je razvijala pod močnim vplivom knjižne kajkavščine. To velja predvsem za krščansko terminologijo; pa tudi za druge terminološke skupine.

Vse besede navajam v geselskih člankih, ki jih sestavljajo štirje deli: iztočnica, slovnični podatek, knjižnoslovenski in madžarski pomen ter ponazarjalno (ilustrativno) gradivo. Iztočnice so zapisane po pravilih prekmurskega knjižnega jezika in označene z naglasom. Samostalniki so navedeni v imenovalniku ednine, glagoli v nedoločniku, pridevniki v imenovalniku ednine moškega spola, tem pa sledi druga osnovna slovarska oblika. V geslu so navedeni sklici na različne slovarje, etimološka razlaga in ponazarjalni razdelek s praviloma prvim citatom iz Martjanske pesmarice in navedbo mest vseh drugih pojavitev besede ali besedne zveze.

aldomáš -a m 'blagoslov' ▪ 'áldomás' (Miklošič 1886: 2; Plet. 1: 3; ERHSJ 1: 26; ESSJ 1: 3; RHKKJ 1: 74; BSJ: 14). Beseda je prevzeta iz madž. *áldomás* 'napitnica, blagoslov', kar je prvič izpričano okrog leta 1150 in je besedotvorna izpeljanka iz glagola *áld* 'blagosloviti' (TESz 1: 131; EWUng 1: 24). Danes je beseda živa v oblikah *adomaš* 'isto' (Novak 1996: 17; Novak 2006: 1; Bajzek Lukač 2009: 54) in *odomaš* 'isto' (Novak 1996: 88). Kot pravni termin je beseda prešla v sosednje jezike (TESz 1: 131). ♦ »*Aldomas* Goszpodna Jesusfa, prebivai / vŕzegdar med vami bis.« (MP: 154) Enkratnica.

áldov -a m 'žrtev' ▪ 'áldozat' (Miklošič 1886: 2; Plet. 1: 3; ERHSJ 1: 26; ESSJ 1: 3; RHKKJ 1: 74; Novak 1996: 17; Mukič 2005: 4; Novak 2006: 2; Bajzek Lukač 2009: 56). Beseda je prevzeta iz madž. *áldó* 'ki blagoslavja' (Novak 1996: 17). Madžarska beseda je prvič izpričana po letu 1416 ali okrog leta 1450 in je besedotvorna izpeljanka iz glagola *áld* 'blagosloviti' (TESz 1: 131; EWUng 1: 24). Nadomestitev madž. -ó, ki ga prekmurščina nima, s prekm. -ov je splošen pojav, gl. npr. tudi *akov* 'stara merska enota, okrog 56 litrov', *birov* 'sodnik', *hajov* 'ladja' itd. ♦ »Vu pocsétki Szeveita gda / je on za vaz *aldov*, Otecz mene / odlocsil, paki zvami on lže je / zmiril, i Nebeszko Krallesz., / tvo, onda vam napravil.« (MP: 73; drugo: 180, 482)

alduvàti -újem *nedov.* 'darovati, žrtvovati' ▪ 'áldoz' (RHKKJ 1: 75). V slovarjih je beseda navedena v oblikah *aldovati* 'isto' (Miklošič 1886: 2; Plet. 1: 3; ESSJ 1: 3; RHKKJ 1: 75) in *aldüvati* 'isto' (Novak 1996: 17; Mukič 2005: 4; Novak 2006: 2; Bajzek Lukač 2009: 56). Glagol je izpeljanka iz samostalnika *aldov* 'žrtev', ki je etimološko v zvezi z madž. *áld* 'blagosloviti'. ♦ »I gda Gofzpon Bogh fzebe / *alduva*, za nafle pregreisenýe, O,, / cza fzvojega veliko fzerdo, on to / hitro vtisi.« (MP: 169; drugo: 170, 184, 198, 260) ► **alduvàti se** -újem se *nedov.* 'žrtvovati se' ▪ 'feláldozza magát' (RHKKJ 1: 75). Gl. *alduvati*. ♦ »Jesus Christus prava zor,, / ja, ki szi z Nebész *doli / sztopil*, za nasz fzi sze / ti alduval.« (MP: 96) Enkratnica. ► **álduwanie** -a s 'darovanje, žrtvovanje' ▪ 'áldozás' (RHKKJ 1: 75). Slovarja navajata besedo v obliki *aldüvanje* 'isto' (Mukič 2005: 4; Novak 2006: 2), ki je izpeljanka iz glagola *aldüvati* 'darovati, žrtvovati'. ♦ »Dai Jesus da Tvoje / moke, za nafle greihe velike, / pred oczem Bogom bodejo, / *alduvanýe* vekivecsno. Amen.« (MP: 174; drugo: 214, 218)

apòštol -a m 'apostol' ▪ 'apostol' (RHKKJ 1: 86; Novak 1996: 18; Mukič 2005: 6; Novak 2006: 4; Bajzek Lukač 2009: 58). Beseda je prevzeta iz madž. *apostol* 'apostol' (Novak 1996: 18), kar je prvič izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je prevzeta iz cerkv.lat. *apostolus* 'apostol' (TESz 1: 166; EWUng 1: 42). Nekateri madžarski jezikoslovci so besedo razlagali s slovanskim poreklom, vendar pa njihovo mnenje ni bilo sprejeto, drugi strokovnjaki so možnost morebitnega slovanskega posredovanja izključili, (prim. Kniezsa 1974: 588; TESz 1: 166; EWUng 1: 42). ♦ »Jesus na Vuzmene godi, szvo,, / im Jagnýe jefzti veli, nafz odrei,, / siti ráta; Glih pri toi ifztoi Vecsérje, / fzvoi Teftamentom naredi, / noge miva *Apoftolom*, lubezén / terditi vucsi, ným nýih / fzlaboszt oznanuje, do koncza predgo / fztroftom.« (MP: 159–160; drugo: 212, 231, 252, 253, 254, 255, 256, 274, 279, 282)

bàkov -a -o *prid.* 'kozlov' ▪ 'bakos' (Plet. 1: 10; ERHSJ 1: 95; Novak 1996: 19; BSJ: 34; Mukič 2005: 9; Novak 2006: 7; Bajzek Lukač 2009: 61). Beseda je izposojena iz madž. *bak* 'kozel', kar je izpričano od leta 1329 in je bilo prevzeto iz bav.-avstr. *bock* 'isto' (EWUng 1: 221). ♦ »Nei nafz je *zbáko*, / *vom* kervjom, odkupil ni zTel,, / csicsovom, nego fzvojom fzve,, / tom kervjom, nafle greihe ode,, / pral je.« (MP: 174) Enkratnica.

bàlžam -a m 'balzam' ▪ 'balzsam' (Plet. 1: 11; RHKKJ 1: 105; Novak 2006: 7; Bajzek Lukač 2009: 62). Beseda je prevzeta iz madž. *balzsam* 'balzam', kar je prvič izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je delno prevzeto iz lat. *balsamum* 'balzam' in delno iz nem. *Balsam* 'isto' (TESz 1: 234; EWUng 1: 76). Dokaz madžarskega posredovanja pri prekmurski besedi je nadomestitev prvotnega soglasniškega sklopa *-lz-* s sklopom *-lž-*. To madžarsko posebnost ohranja prekmurska beseda. ♦ »Jesus od fczuncza fzvetleisi, / od *Balsama* jeszi dragsi, / od fzlátkocse meda fzlaisi, / od vszeih fztvarih lubezneisi.« (MP: 92) Enkratnica.

bàršom -a m 'žamet' ▪ 'bársony'. Slovarji ga ne navajajo v tej obliki. Znana je oblika *baršun* 'isto' (Plet. 1: 13; RHKKJ 1: 112; Novak 1996: 20; BSJ: 37) in tudi

baršon 'isto' (ERHSJ 1: 114; RHKKJ 1: 112; Novak 2006: 8). Razen v teh oblikah je beseda izpričana tudi kot *barsun*, *baršum* 'isto' (RHKKJ 1: 112) in *baršonj* 'isto' (Novak 2006: 8). Vse oblike te besede so izposojene iz madž. *bársony* 'žamet', kar je v madžarščini prvič izpričano okrog leta 1395 in je izposojeno iz staroturšč. *barčün*, *barčün* 'brokat' (TESz 1: 254–255; EWUng 1: 85). ♦ »Ti fzo ga *vbársom* oblekli, / i zternya korono fzpleli, na glavo szo / mu djali, pred ným fzo poklecsuvali, je,, / dno terfz mu vroke dali, i vobráz fzo / mu pluvali.« (MP: 162–163; drugo: 196) ► **bàršomski** -a -o *prid.* 'žameten', 'bársonyos'. Tako kot samostalnik tudi ta izpeljanka ni izpričana v tej obliki; izpeljana je iz *baršom* 'žamet'. ♦ »Tebe je tafut *barsomfzki*, to fzu,, / ho fzeno vankusecz, csigli / fzi velik králly zmosni, jai / kak fzi zdai fziromaski.« (MP: 112) Enkratnica.

bášta -e ž 'trdnjava' ▪ 'bástya' (Miklošič 1886: 8; ERHSJ 1: 119; ESSJ 1: 13; RHKKJ 1: 114; BSJ: 38; Novak 2006: 8). Beseda je izposojena iz madž. *bástya* 'trdnjava', kar je izpričano od leta 1475 ali 1508 in izvira iz sev.it. *bastia* 'trdnjava' (EWUng 1: 85; Hadrovics 1965: 82–84). ♦ »Ino mi poszla nikoliko Janicsarov, / ki mi lekmeszto *Basto* podkopasse, / puksenoga Praha tam vnogo vusgasfe, / ino mi tako *Basto* razmetasfe.« (MP: 336) Enkratnica.

bátriviti -im *nedov.* 'opogumljati, tolažiti' ▪ 'bátorít, vigasztal' (Plet. 1: 14; ESSJ 1: 13; RHKKJ 1: 116; Novak 2006: 9). Glagol je izposojen iz madž. *bátorít* 'opogumiti', ki ima staroturški izvor in je prvič izpričan po letu 1416 ali okrog leta 1450 (TESz 1: 258; EWUng 1: 86). Soglasniški sklop *-tr-* na mestu madž. *-tor-* razlagamo iz madž. *bátrak* 'pogumni', ki je množinska oblika madž. *bátor* 'pogumen' (ERHSJ 1: 123). Poznani sta tudi obliki *batrivati* 'opogumljati' (Novak 1996: 20) in *batrivati* 'isto' (Mukič 2005: 11). ♦ »Tebe bom dicsil vu Nebi, / zvisfaval bom te vblasensztví, / Jesus *batrivi* nasz vsítki, / pripelai nasz volýo k oczí.« (MP: 93; drugo: 94, 105, 291, 330, 331, 332) ► **bátriven** -vna -o *prid.* 'pogumen' ▪ 'bátor' (Plet. 1: 14; ESSJ 1: 13; RHKKJ 1: 116; Novak 1996: 20; BSJ: 38; Mukič 2005: 11; Novak 2006: 9; Bajzek Lukač 2009: 63). Izpeljanka je iz glagola *batriviti* 'opogumiti, tolažiti'. ♦ »Malo ih pogine Szigetskih Ju,, / nakov na prvom Harczy kroto *ba*, / *trivni* beffe a Czár Szoliman kroto / falosztén beffe, kai na jednom Hár,, / czi nihtar nedobiffe. (MP: 330; drugo: 333) ► **bátrivno** *prisl.* 'pogumno' ▪ 'bátran'. Glej podiztočnico *batriven*. ♦ Gofzpodna Xtus,, / fa, *batrivno* csakaimo, od katero,, / ga vřza dobra csulí bomo.« (MP: 99; drugo: 320) ► **batrivitel** -a *m* 'tolažnik' ▪ 'bátorító, vigasztaló' (ESSJ 1: 13; RHKKJ 1: 116). Pleteršnikov slovar ga navaja v obliki *batrivitelj*. Izpeljanka je iz *batriviti* 'opogumiti, tolažiti'. Otrditev palatalnega *-l* > *-l* je splošna sprememba v prekmurščini, prim. *dobročinitelj* 'dobrotnik' > *dobročinitel* 'isto'. ♦ »12. Oh veliki Boug! pošzlühni, Kaj tvoij / fzin tebě profzi :/: Oh Iezus! tebi fze molim, / Ofztani, i tí zmenom. R. *Bátrivitel*, Düh / fzvétí!« (MP: 270; drugo: 281)

béteg -a *m* 'bolezen' ▪ 'betegség' (Miklošič 1886: 11; Plet. 1: 22; ERHSJ 1: 142; SSKJ 1: 125; RHKKJ 1: 132; Novak 1996: 20; SES: 37; Mukič 2005: 15; Novak 2006: 11; Bajzek Lukač 2009: 65). Beseda je iz madž. *beteg* 'bolan'. V madžaršči-

ni je prvič izpričana po letu 1352 ali okrog leta 1448 (TESz 1: 290). V madžarski strokovni literaturi še vedno ni sprejeto Hadrovicsevo mnenje, da je madž. *beteg* iz srvnem. *wetac*, *wetage* ‘telesna bolečina, trpljenje, bolezen’ (Hadrovics 1974: 443), zato o besedi nenehno trdijo, da je iz neznanega izvora (EWUng 1: 101). ♦ »Vesz Adam je betesen bil, / nyegov *beteg* je na me szel, on / dug szem jasz leipo platil, koga / on zgreihi zaszlusil.« (MP: 176; drugo: 189, 190, 270, 313, 322) ▶ **betéžen** -žna -o *prid*. ‘bolan’ ▪ ‘beteg’ (Miklošič 1886: 11; Plet. 1: 23; SSKJ 1: 125; RHKKJ 1: 133; Novak 1996: 20; SES: 37; Mukič 2005: 15; Novak 2006: 11; Bajzek Lukač 2009: 65). Pridevnik je izpeljanka iz samostalnika *beteg* ‘bolezen’. ♦ »Séden ino lacsen *betesen* / i gol fzem bil,« (MP: 72; drugo: 78, 176, 294).

bõt -a *m* ‘palica’ ▪ ‘bot’ (RHKKJ 1: 192; Mukič 2005: 21; Novak 2006: 20). Prekmurska beseda je prevzeta iz madž. *bot* ‘palica’, kar je izpričano v madžarščini po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 1: 353). Madžarska strokovna literatura ima dve teoriji za njegovo etimologijo. Po eni je staroturška izposojenka iz staroturš. **but* ~ **bud* ‘palica’. Po drugi teoriji je slovanska izposojenka, prim. srb., hr. *bat*, slovaš. *bat*, polj. *bat*, rus. *бам* (TESz 1: 353–354; EWUng 1: 131). Po Bezlaju je prekm. *bot* prevoj k *bat*, *bet*, *but* iz ide. **bheu-* ‘rasti’ (ESSJ 1: 35). ♦ »Zjákim kricsem Judas i Sidovje / poidejo na Gdna, szpszosztyom zveli,, / kimi *botmi*, i zosztrim orosjem.« (MP: 181) Enkratnica.

cifrani -a -o *prid*. ‘okrašen, pisan’ ▪ ‘cifra’. Beseda sicer v tej obliki v slovarjih ni navedena. Izpričana je oblika *cifrast* (Plet. 1: 82; ESSJ 1: 63; SSKJ 1: 250; Novak 1996: 26; Mukič 2005: 31; Novak 2006: 28; Bajzek Lukač 2009: 82). Prevzeta je iz madž. *cifra* ‘okrašen, pisan’, kar je prvič izpričano okrog leta 1518 in je iz latinskega porekla, prim. madž.lat. *zifhra*, *ziffra* ‘znak, številka’, *cifra* ‘skrit znak’ (TESz 1: 428; EWUng 1: 166–167). ♦ »Mártha fzi mižliffé da bi zmenom poisla, / bár bi Tvoje fzvite vezdai ne odvergla, / Xtuffa Vucfénye, da bi polzlusala, za *Czi*, / *frane* fzvite ne bi fze márila.« (MP: 321; drugo: 326)

časar -a *m* ‘cesar’ ▪ ‘császár’ (Novak 2006: 33). Beseda je izposojena iz madž. *császár* ‘cesar’, zanj je dokaz prevzemanje madž. začetnega *č-*. V madžarščini je slovanska izposojenka, gl. sln. *césar*, srb., hr. *česar*, in je prvič izpričana okrog leta 1405 (TESz 1: 483; EWUng 1: 192–193). V madžarščini je prišlo do nadomestitve začetnega *c-* s *č-*, kar je dokaz za to, da madžarščina v času prevzema te slovanske besede še ni imela začetnega *c-*. Ta oblika, tj. *časar*, se je vrnila v prekmurščino. ♦ »Zdai bodte csuli, tusne placse / velike nareke gledal ne bom / jasz krallya huda, *Csafzara* na,, / pre vľzakomu bodem nyegov / lon daval, polgi nyega Vöre.« (MP: 295–296) Enkratnica.

čõnta -e *ž* ‘kost’ ▪ ‘csont’ (Plet. 1: 108; ESSJ 1: 86; Mukič 2005: 44; Novak 2006: 37; Bajzek Lukač 2009: 93). Beseda je iz madž. *csont* ‘kost’, kar je izpričano v madžarščini po letu 1416 ali okrog leta 1450 in je stara dediščina iz ugrofinske dobe, prim. v laponščini *čutta* ‘kost’ (TESz 1: 553–554; EWUng 1: 226). Prekmurski besedi je dodana končnica *-a*. To se da razlagati z dejstvom, da se v knjižni

slovenščini le tujke in stare izposojenke končujejo na soglasniški sklop *-nt-* (prim. s podatki *Odzadnjega slovarja slovenskega jezika*). ♦ »Neiga obrázu préczimbe, / fivot zbcisuvanyem pun je, na / meszti jedne *csonte* nei, to mi / vesine fúzveita greihi.« (MP: 177) Enkratnica. ▶ **čõnten** -tna -o *prid.* ‘kosten’ ▪ ‘csontos’. Izpeljanka iz *čõnta* ‘kost’. ♦ »Ova lubav v Nebo doisla, / do mozg *csontenih* doszegla, / vusgala me i podigla, / vu fzerdzi haszek fúzpravila.« (MP: 92) Enkratnica.

díčiti -im *nedov.* ‘častiti’ ▪ ‘dicsõit’ (Plet. 1: 137; ESSJ 1: 101; Novak 1996: 33; Mukič 2005: 53; Novak 2006: 46; Bajzek Lukač 2009: 100). Prekmurska beseda izhaja tvorbeno iz madž. *dicsõit* ‘častiti’, prvi podatek o njej imamo po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 1: 631; EWUng 1: 260–261). Madžarski *dicsér* je iz lat.-it. (*beneficere* ‘slaviti’ (Hadrovics 1974: 447). ♦ »Nýega vfzegdar mi *dicsimo*, / za koga je nas Otecz Bogh: vszeh / vre priel vu miloscsõ,« (MP: 107; drugo: 121, 132, 133, 141, 159, 169, 170, 244, 259, 270, 340). ▶ **díčenje** -a s ‘čaščenje’ ▪ ‘dicsõités’. Izpeljanka iz glagola *díčiti* ‘častiti’. ♦ »Jesus rousa csiszte maike, / nasfe lubezni zdersanýe, / Nebeszke Dike *dicsenýe*, / Ime tve jeszt zvelicsanýe.« (MP: 92; drugo: 123)

djémant -a m ‘diamant’ ▪ ‘gyémánt’ (RHKKJ 1: 531; Novak 2006: 94). Prekmurska beseda je prevzeta iz madž. *gyémánt* ‘diamant’, kar je izpričano okrog leta 1493 in je nemškega izvora, prim. srvnem. *diamant*, *diemant* ‘diamant’; bav.-avstr. *demant* ‘isto’; nem. *Diamant* ‘isto’ (TESz 1: 1125–1126; EWUng 1: 494). V beltinskem govoru je znana v obliki *gemant* (Novak 1996: 44). ♦ »Gyemant dragi kamen / zbityem daje ognya, gda fze on / potere fúzvo mocs fzkase [...].« (MP: 273) Enkratnica.

djólč -a m ‘tančica’ ▪ ‘gyolcs’ (RHKKJ 1: 532). Slovar stare knjižne prekmurščine (Novak 2006) besede ne pozna. Bezlaj jo navaja v obliki *džoldž* (ESSJ 1: 124), izpričana pa je tudi v hrvaščini (Hadrovics 1985: 204). Prevzeta je iz madž. *gyolcs* ‘tančica’, kar je izpričano od 15. stoletja naprej in je verjetno nemškega izvora, prim. srvnem. *golsch*, *kölsch* ‘kölnska tkanina’; bav.-avstr. *golsch*, *golisch*, *kälisch*, *kölnisch* ‘neka vrsta platna’ (TESz 1: 1131; EWUng 1: 497). ♦ »Nyega Teilo szkri-sa do,, / li odvzesse, zavinol sze je vu / csiszti *gyolcs*, Sene je plakaffe, / obimaffe nýega rane kervave.« (MP: 173; drugo: 187)

djõndj -a m ‘biser’ ▪ ‘gyöngy’. (Bajzek Lukač 2009: 122). Drugi slovarji besedo navajajo v obliki *džundž* ‘biser’ (Plet. 1: 191; ESSJ 1: 124; Mukič 2005: 78) in *džündž* (Novak 2006: 77). Beseda je prevzeta iz madž. *gyöngy* ‘biser’, kar je izpričano od leta 1164 in za kar je zadnje izhodišče staroturš. **ǰinǰü* (TESz 1: 1134–1135; EWUng 1: 499). ♦ »Zlāti Láncz na rokai, na vratu imeffe, fcsi,, / fztim zlatom perfzi czifrane imeffe, prelfzvétti / Smaragdus na vuhi vilfzilfe, od dragoga *Gyõn*, / *gýa* fzuknýa fze fzveitilfe.« (MP: 321) Enkratnica.

Edjìptom -a m ‘Egipt’ ▪ ‘Egiptom’. Slovarji ga navajajo v obliki *Egiptom* (Novak 1996: 38; Mukič 2005: 85; Novak 2006: 79). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine, kar dokazujeta *-dj* in končnica *-om*. V madžarščino je prešla beseda

Egiptum, ki je tožilniška oblika cerkv.lat. *Egiptus* 'Egipt' (FNESz 1: 412). Prekmurska beseda odraža rezultate prilagoditve latinske besede madžarskemu jeziku. ♦ »Bogh zmofni (na Nébi) / bodocsi, pred Herodeffem be,, / fi, z Nazaretha v *Egyptom*, / med Pogani obrambe pro,, / fzi, ki Nébo ino Zemlo, / vu szvojoj roki dersi.« (MP: 71) Enkratnica.

engedűvati -űjem *dov. nedov.* 'dopuščati, dopustiti, odpuščati' ▪ 'enged' (RHKKJ 1: 540). Dandanes je znana oblika *engediűvati* (Novak 1996: 38; Mukič 2005: 87; Novak 2006: 80; Bajzek Lukač 2009: 125). Drugi slovarji poznajo besedo *engedovati* v istem pomenu (Miklošič 1886: 56; ERHSJ 1: 492; ESSJ 1: 125). Prekmurska beseda je tvorjena iz madž. *enged* 'dopuščati, dopustiti, odpuščati', kar je izpričano od leta 1195 in je neznanega izvora (TESz 1: 768). Novejša literatura omeni tudi to, da je izposojenka iz nekega turškega jezika (EWUng 1: 323) V stari knjižni prekmurščini bi bila pravilna oblika *engediűvati* 'dopuščati, dopustiti, odpuščati'. ♦ »Devicza Maria Angyelu / *engeduva* ino taki po,, / prie vlzei narodov pravoga / fzdozca, ino proti / naturi Devicza be vbremeni.« (MP: 77; drugo: 83, 90)

evangéliom -a *m* 'evangelij' ▪ 'evangélium' (RHKKJ 1: 543; Novak 2006: 83). Beseda je znana tudi v obliki *evangelium* (Novak 1996: 38; Mukič 2005: 88; Novak 2006: 83; Bajzek Lukač 2009: 126). Prekmurska beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine, kar dokazuje ohranitev končnice *-om*. V madžarščini je beseda izpričana po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je iz lat. *evangelium* 'evangelij' (TESz 1: 813; EWUng 1: 342). V madžarščini je beseda s končnico *-om* starejša oblika, ki jo je pozneje nadomestila beseda *evangélium* 'evangelij', ki je v rabi še danes. ♦ »V *Evangeliomi*, te Christus to go,, / vori, vszakomu kerscseniku, Bogh / isztino jasz tou govorim ki bo vő / ruval vu mni, nigdar sze ne fzkvari.« (MP: 84; drugo: 94)

evangélista -e *ž* 'evangelist' ▪ 'evangélista' (RHKKJ 1: 543; Mukič 2005: 88; Novak 2006: 84). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine; dokaza za to sta soglasniški sklop *-št-* namesto lat. *-st-* in ohranitev končnice *-a*. Madžarska beseda je izpričana po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je iz lat. *euangelist* 'evangelist' (TESz 1: 813; EWUng 1: 342). ♦ »Da bi naľz i zPekla reisil, i zNeba je / na fzveit prisel: nýemu je bilo vmreti, / kako to *Evangelifte*, ino Apoštoľzki Liľzti, poredom fzedocsi;« (MP: 159; drugo: 165, 211, 343).

filéjr -a *m* 'vinar' ▪ 'fillér' (Mukič 2005: 93; Bajzek Lukač 2009: 130). Poleg te so znane še oblike: *filer* (ERHSJ 1: 516; RHKKJ 1: 558), *filjer* (RHKKJ 1: 559) in *fileir* (Novak 1996: 40). Beseda ja izposojena iz madž. *fillér* 'vinar', kar je izpričano od leta 1425 in je nemškega izvora, prim. srvnem. *vierer* 'majhen kos kovanca', zgnavnem. *vierer*, *virer* 'isto' (TESz 1: 910; EWUng 1: 389). V prekmurski besedi je madž. *é* nadomeščen z *ej*, ki je sicer odraz jata v prekmurščini. Isto nadomestitev lahko opazimo tudi pri drugih besedah, npr. madž. *kép* > prekm. *kejp*. ♦ »Eden fzin rafzipni ocza oduriffe, i zato od nye,, / ga fzvega tala vzelfe, tanczajocs praznujocs, snyim / hudo fíveffe, ino do *fileira* blago potro,, / sife.« (MP: 323) Enkratnica.

gìngav -a -o *prid.* ‘šibek’ ▪ ‘gyenge’ (Miklošič 1886: 65; Plet. 1: 210; ERHSJ 1: 562; SSKJ 1: 683; ESSJ 1: 143; RHKKJ 1: 595; Novak 1996: 45; Novak 2006: 94; Bajzek Lukač 2009: 141). Beseda je izpričana tudi v oblikah *ginglav* (Mukič 2005: 104; Novak 2006: 94) in *djingav* (Novak 2006: 94). Izposojena je iz madž. *gyenge* ‘šibek’, kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je neznanega porekla (TESz 1: 1126; EWUng 1: 494–495). ♦ »Tvoia Decsicza zrafzto ti gori, oko,, / lo fztola leipo fze fzpravio, kako / olike *gingave* fibe, vu pravoi / vóri, gori fze fzhranio.« (MP: 355) Enkratnica. ▶ **gìngavost** -i ž ‘šibkost’ ▪ ‘gyengeség’ (Plet. 1: 210; ESSJ 1: 143; RHKKJ 1: 596). Znana je tudi oblika *ginglavost* (Mukič 2005: 104; Novak 2006: 94). Beseda je izpeljana iz *gingav* ‘šibek’. ♦ »Vu tvé *gingavofzti*, csi fze zdai radu,, / jes; i vu poseleinÿu telnom nafzladÿyes, / ako fze vefzelis denezf jeis pijes, zutra po,, / toi fzmerti, vu grob poiti mores.« (MP: 320) Enkratnica.

hádnadj -a *m* ‘poročnik, poveljnik’ ▪ ‘hadnagy’ (ERHSJ 1: 646; RHKKJ 1: 699). Slovenski slovarji besede ne poznajo. Domnevam, da je beseda prešla iz kajkavščine v prekmurščino, izposojena pa je iz madž. *hadnagy* ‘poročnik’, kar je izpričano od leta 1213 in je sklop iz besed *had* ‘vojska’ in *nagy* ‘velik’ (TESz 2: 15; EWUng 1: 508). ♦ »Kamnove fzo sze pokali, z grobov / mertvi gori vsztajali, vnogim szo sze szka,, / zali; Zato je *Hadnagy* govoril, to je pravi Bo,, / si fzin bil, naci neiszmo meinili, ti ki / szo pri krizi, fztali, na perszi szo sze bijali, / ino szo sze povernoli.« (MP: 164) Enkratnica. ▶ **hádnadjstvo** -a *m* ‘poveljstvo’ ▪ ‘parancsnokság’. Izpeljanka iz *hadnadj* ‘poročnik, poveljnik’. ♦ »Zide ztebe na Sido,, / vszko Zemlo, mojemu Lusztvo na / *Hadnagyfztvo*, vernim moim / na Kralesztvo, i na vekivecsno / blasensztvo.« (MP: 138) Enkratnica.

hárc -a *m* ‘boj, borba’ ▪ ‘harc’ (Miklošič 1886: 86; RHKKJ 1: 707). Pleteršnikov slovar ga navaja v obliki *harec* (Plet. 1: 264). Beseda je izposojena iz madž. *harc* ‘boj, borba’, ki je tvorjenka iz glagola *harcol* ‘boriti se’ in je prvič izpričana okrog leta 1519 (TESz 2: 58; EWUng 1: 529–530). Po podatkih iz slovarjev ni bila zelo razširjena, ampak iz samostalnika tvorjen glagol *harcivati se* ‘boriti se’ je še danes dobro znan v prekmurskih govorih (Novak 1996: 51; Mukič 2005: 130; Bajzek Lukač 2009: 160). ♦ »Malo ih pogine Szigetskih Ju,, / nakov na prvom *Harci* kroto ba,, / trivni beffe a Czár Szoliman kroto / falosztén beffe, kai na jednom *Hár*, / *czy* nihtar nedobiffe.« (MP: 330–331) Enkratnica. ▶ **hárcovati se** -újem se *nedov.* ‘boriti se’ ▪ ‘harcol’ (Miklošič 1886: 83; Plet. 1: 264; RHKKJ 1: 707). Izpeljanka iz *harc* ‘boj, borba’. ♦ »Vre fzmo pogubleni ino / dopelani, zdai fze farszujemo / ino harcuzujemo.« (MP: 265; drugo: 330, 334)

hásek -ska *m* ‘korist’ ▪ ‘haszon’ (Miklošič 1886: 83; Plet. 1: 264; SSKJ 1: 784; ESSJ 1: 192; Novak 1996: 51; SES: 200; Mukič 2005: 130; Novak 2006: 130; Bajzek Lukač 2009: 58). Beseda je iz najstarejše plasti prekmurskega besedja. Prevezeta in delno prenaresena je iz madž. *haszon* ‘korist’, kar je izpričano od leta 1193 (TESz 2: 69–70). Madžarska beseda je izpeljana iz iste ugrofinske osnove kot fin. *kasvaa* ‘rasti, naraščati’, zato je prvotno pomenila ‘rasti, naraščanje’ (SES: 200; EWUng

1: 535–536). ♦ »Ova lubav v Nebo doisla, / do mozg esontenih doszegla, / vusgala me i podigla, / vu fzerdzi *haszek* fzpravila.« (MP: 92; drugo: 266) ▶ **hàsen** ‘korist’ ▪ ‘haszon’ (Miklošič 1886: 83; Plet. 1: 264; ERHSJ 1: 659; ESSJ 1: 192; RHKKJ 1: 709; SES: 200; Novak 2006: 130). Izpeljanka iz *hasek* ‘korist’. ♦ »Tomu narodo *haszen*, fzve,, / ti Pavel razglasil je, na konczi / toga vreimena, fzam Otecz / Bogh knam poszlal je jedina / fzina fzvega, i od Sene ro,, / di ga nasz po fzini za vol nŷe,, / ga, te nam fzvoi ország Nebesz,, / ki, odlocsi leprai za nyega.« (MP: 109) Enkratnica. ▶ **hàsнити** -im *dov.* ‘pomagati’ ▪ ‘használ, segít’ (Miklošič 1886: 83; Plet. 1: 264; ERHSJ 1: 659; ESSJ 1: 192; RHKKJ 1: 710; Novak 1996: 51; SES: 200; Mukič 2005: 130; Novak 2006: 130). Izpeljanka iz *hasen* ‘korist’. ♦ »Nikomur blago ne hafzne, / gizda mladofzti nikaj ne *hafzni*, moramo vfzi vmreti, kai ni zla,, / to ŷ fzebro, ino to vfzacscoe bla,, / go vu zemlo poiti moramo.« (MP: 314) Enkratnica. ▶ **hasnovít** -a -o *prid.* ‘koristen’ ▪ ‘hasznos’ (Plet. 1: 264; ERHSJ 1: 659; ESSJ 1: 192; RHKKJ 1: 710; Novak 1996: 52; Mukič 2005: 130; Novak 2006: 130). Beseda je izpeljanka iz *hasnovati* ‘biti koristen, uporabljati’. ♦ »Na / koi me zapovid, tva vmem redu / nagible; dai nai vcfnim kme,, / fzto, onda gda tomu czait, i gda / vcfnimimo vre, dai nai *hafznovito* bo.« (MP: 266) Enkratnica.

határ -a *m* ‘meja’ ▪ ‘határ’ (Plet. 1: 264; ESSJ 1: 192; RHKKJ 1: 711; Novak 1996: 52; Novak 2006: 130). Beseda je izposojena iz madž. *határ* ‘meja’, kar je izpričano od leta 1061/1390 in je izpeljanka iz glagola *hat* ‘učinkovati’ (TESz 2: 73–74; EWUng 1: 537). Bezljaj misli, da prekmurska beseda *hatar* ni izposojena iz madž. *határ* ‘meja’ (ESSJ 1: 192). ♦ »I v Ægŷptom országi, na *hata*, / ri Libiæ, zmed keh szo Cirenusfi, / i Rimfzki prisefzniczi.« (MP: 253) Enkratnica.

hèrceg -a *m* ‘vojvoda, knez’ ▪ ‘herceg’ (ERHSJ 1: 664; RHKKJ 1: 714; BSJ: 192; Novak 2006: 131; Bajzek Lukač 2009: 160; Ulčnik 2009: 206). Prekmurska beseda je izposojena iz madž. *herceg* ‘princ’, kar utemeljujem z glasoslovnimi dokazi. V madžarščini velja glasoslovno pravilo, in sicer harmonizacija samoglasnikov, po katerem so lahko v besedah samo palatalni ali velarni samoglasniki. Madžarščina je prevzela srvnem. *herzog* ‘princ’ (TESz 2: 94; EWUng 1: 548–549), v katerem je visoki samoglasnik -e in nizki samoglasnik -o. Zaradi že navedenega pravila so nadomestili -o z -e, in tako dobili obliko *herceg*. Za teorijo prim. Hadrovics 1985: 263. Ta oblika je prešla ne le v prekmurščino, temveč tudi v druge južnoslovanske jezike, v katerih je začela svoje življenje (prim. tñn. Hercegovina). ♦ »Dike jeszi Ti král (zmosen) velik, / mocsnoga *Herczega* voinik, / Jesus zmosnoszti darovnik, / vecsna dobra napravljenik.« (MP: 93; drugo: 138, 271, 335)

horvàčki -a -o *prid.* ‘hrvaški’ ▪ ‘horvát’ (RHKKJ 2: 23; Novak 2006: 136; Ulčnik 2009: 207). Izvorna slovanska beseda se je vrnila iz madžarščine in nosi madžarsko jezikovno značilnost. V madžarščini je beseda izpričana okrog leta 1395. Madžarščina je prevzela hr. *chŷrvatŷ* (Kniezsa 1974: 218). V madžarski besedi je o na mestu ŷ. To značilnost odraža tudi prekmurska beseda, katere koren je prevzet iz madžarščine. ♦ »Zrinfzki Nicolaus lekmezfti mi poi,, / de vu terden Sziget Grád fz

HorvacsKon / Gofzpodom, i zleipim feregom nyega fzpre,, / vodisfe, *Horvacska*, Vogerfzka, Szloven,, / fzka Gofzpada.« (MP: 329; drugo: 340)

jáspiš -a m 'jaspis' ▪ 'jáspis' (RHKKJ 2: 184; Novak 2006: 154). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine, to posredovanje dokazujeta soglasniški sklop -št- sredi besede in ohranitev končnice -iš. ♦ »Vlei vgloboko moje fzerce, / i Dusfo lubezni tvoje, oh *Ja*, / *spis* kamen dragi :/« (MP: 94; drugo: 293).

jèzero štev. 'tisoč' ▪ 'ezer' (Plet. 1: 370; SSKJ 2: 230; ESSJ 1: 231; RHKKJ 2: 209; Novak 1996: 57; Novak 2006: 158). Beseda je iz najstarejše plasti prekmurskega besedišča in je še danes znana v narečju, vendar ima več oblikovnih različic, tj. *djezero*, *gezero*, npr v gornjeseniškem govoru prisotna oblika *gezero* (Bajzek Lukač 2009: 140). Števniki je izposojen iz madž. *ezer* 'tisoč', kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 1: 819) in prevzeto iz novoperz. *hazar* 'tisoč', kar je enako sanskr. *sahásram* 'isto' (ERHSJ 1: 781; EWUng 1: 346). Domnevam, da je madž. *ezer* najprej dobilo protetični *j-*, potem pa je pod vplivom samostalnika *jezero* dobil še končnico -o. (prim. ERHSJ 1: 781; Hadrovics 1974: 458). ♦ »Vnogo Decze pomoriffé, / fztou ftirideszet ftiro *Jeze*, / *ro*, vmorio oczeve faloszni posztaffe, / Matere nýé falosztjo plakaffe.« (MP: 140; drugo: 151, 264, 265, 278, 279, 280, 293, 309, 327, 355) ▶ **jèzero krát** *prisl*. 'tisočkrat' ▪ 'ezerszer' (Plet. 1: 370; Novak 2006: 158). Izraz je izpričan tudi v obliki *gezerokrat* (Mukič 2005: 104; Bajzek Lukač 2009: 140), kjer je začetni *j-* prešel v *g-* (o tem podrobneje Asbóth 1908). ♦ »12. Jesusfa Lubav je fzlafka, bogme je pamet preszlatka, / *jezero krat* fzlaisa volja, / kak nasa pamet zgruntava.« (MP: 90; drugo: 91)

kéjp -a m 'podoba, slika' ▪ 'kép' (Novak 1996: 61; Mukič 2005: 150; Novak 2006: 177; (Bajzek Lukač 2009: 170; Ulčnik 2009: 218). Beseda je izposojena iz madž. *kép* 'podoba, slika', kar je prvič izpričano okrog leta 1315 in ima staroturš. korenine, prim. *Kāšy*, *kīb* (TESz 2: 448; EWUng 1: 730–731). V prekmurščini je šlo za nadomestitev madž. -é, ki ga prekmurščina nima, z -ej (odraz é v prekmurščini). ♦ »Séden ino lacsen betesen / i gol fzem bil, potnik fzusen vu / *keipu* ti nevolni fzam ti sze molil, / obsalnosztjom i bojom, / ti fzi fze mi grozil.« (MP: 72; drugo: 82, 88, 124, 189, 192, 240, 241, 244, 247, 265) Beseda je izpričana tudi v obliki *kep* (Novak 2006: 177). Zanj najdemo v pesmarici le en zgled: ♦ »Mene csi scsés poznati, Adam / szem Ocsa tvoi, od Boga sztvorjen / ja szem, szpodobna znal nei szem, / mene je na szvoi *kep*, sztvoril da / szem bil leip, v Paradisomi szem / sztál, i vszakomu szem bil jasz králl.« (MP: 189)

kinč -a m 'zaklad' ▪ 'kincs' (Plet. 1: 397; ERHSJ 2: 82; SSKJ 2: 317; ESSJ 2: 32; RHKKJ 2: 285; SES: 271; Mukič 2005: 151; Novak 2006: 180; Bajzek Lukač 2009: 171). Beseda je izposojena iz madž. *kincs* 'zaklad', kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 2: 492). Madžarska beseda je verjetno izposojena iz nekega iranskega jezika, prim. staroperz. *ganj* 'zaklad, zakladnica', kurd. *genj* 'zakladnica' (SES: 271; EWUng 1: 754). ♦ »Oh Jesus fzlatkoucsa fzerca, / fiv zdenezc ino

l̥zvetloscsa / vszakoga *kincsa* Ladicza / dober konec z fzi felenya.« (MP: 89; drugo: 295, 302, 307, 324, 326, 351)

kláris -a *m* 'ogrlica iz koral' ▪ 'kláris' (Plet. 1: 402; ESSJ 2: 37; RHKKJ 2: 293). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine; dokaz za to je ohranitev končnice -i̥š. Madžarska beseda je prevzeta iz lat. *corallus* 'koral' (ESSJ 2: 37). ♦ »Tva korona ternye, vu / l̥zvétih rokai csavli, nad finya,, / kom vnogi dárzci, jeszo da / nei *kláris*.« (MP: 198) Enkratnica.

kòlduš -a *m* 'berač' ▪ 'koldus' (Miklošič 1886: 123; Plet. 1: 421; ERHSJ 2: 124; ESSJ 2: 55; RHKKJ 2: 319). Beseda je izposojena iz madž. *koldus* 'berač', kar je izpričano po letu 1416 ali 1466 (TESz 2: 524; EWUng 1: 770) in je izpeljanka iz glagola *koldulni* 'beraćiti'. V prekmurščini še danes živi v obliki *koudiš*, npr. v gornjeseniškem govoru (Bajzek Lukač 2009: 179). Znana je tudi oblika *koldiš* (BSJ: 271). ♦ »Czaszari i Kralli, Gofzpada / i *kolduffi*, verni ino neverni, / Sirokoga Szveita narodí, / i ki fzo ga pribili, bodo ga vi,, / dili.« (MP: 72) Enkratnica.

krištál -a *m* 'kristal' ▪ 'kristály' (RHKKJ 2: 399; Novak 2006: 201). Beseda je izposojena iz madž. *kristály* 'kristal', kar je izpričano od 1458 in je nemškega izvora, prim. zgnvnem. *kristall* 'kristal' (TESz 2: 648; EWUng 2: 836). V prekmurški besedi je madž. *l'* otrdel v *l*. ♦ »Gemant kamen, l̥zvetli *Chry*, / *stal* l̥ztere fze, ki ý zme gy vod, / Indianl̥zkih vun l̥zhája, jaki zden,, / czi /bis/: y potoki zapro fze.« (MP: 311) Enkratnica.

lâmpaš -a *m* 'svetilka' ▪ 'lámpa, lámpás' (Plet. 1: 498; RHKKJ 2: 471; Novak 1996: 69; BSJ: 312; Novak 2006: 216; Bajzek Lukač 2009: 190). Beseda je izposojena iz latinščine prek madž. *lámpás* 'svetilka', kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 2: 713) in je iz lat. *lampas* 'bakla, svetilka, lampa' (TESz 2: 714; EWUng 2: 868–869). Dokaz za madžarsko posredovanje je ohranitev latinske končnice -aš. ♦ »No se lubeznofzt vi bratinl̥zko imeíte, / ftero zdo brim delom vunka pokasíte, / gorécsé *Lampaſſe* vu rokai dersiíte, / kak nore Devicze da ne poginete.« (MP: 324) Enkratnica.

lânc -a *m* 'veriga' ▪ 'lánc' (Miklošič 1886: 160; RHKKJ 2: 472; Novak 1996: 69; Mukič 2005: 173; Novak 2006: 216; Bajzek Lukač 2009: 190). Beseda se je vrnila iz madžarščine, v kateri je slovanska izposojenka in v kateri je izpričana okrog leta 1405 (TESz 2: 714). Madžarski zgodovinsko-etimološki slovar razlaga, da je madž. *lánc* 'veriga' neznanega izvora, z možnostjo, da je prevzeto iz nekega zahodnoslovanskega jezika (TESz 2: 714). Nemška, delno prenovljena izdaja tega slovarja že z gotovostjo trdi, da je madžarska beseda prevzeta iz nekega zahodno ali vzhodnoslovanskega jezika, prim. češ. zastar. *lancúch* 'veriga', rus. zastar. *ланица* 'isto', rus. nar. *ланица* 'isto', ukr. *ланиця* 'isto' (EWUng 2: 869) István Kniezsa ima drugo mnenje, in sicer da je madžarska beseda izposojena iz nekega južnoslovanskega jezika, prim. blg. *ланџ* 'veriga', srb., hrv. *lanac* 'isto', sln. *lanec* 'isto' (Kniezsa 1974: 302). Poleg tega poudarja, da pa je kajk. *lanc* prevzet iz madžarščine. To velja tudi za prekmursko besedo. ♦ »Za vsze dobro me vcsinein̥ye / denesz mi to vcsini, gda golena vcsi,, / ni mene, ksztebru privezati, zt̥er,, / dnimi *Lanczmi*.« (MP: 185; drugo: 321)

lendjèlski -a -o *prid.* ‘poljski < *Poljaki, Poljska*’ ▪ ‘lengyel’ (RHKKJ 2: 489–490). Slovenski slovarji te besede ne poznajo. Koren besede je *lendjel-* ‘poljski’ in izposojen iz madž. *lengyel* ‘isto’, izpričano okrog leta 1395 (TESz 2: 751). Domnevajo, da je madžarska beseda izposojena iz starorus. **lędžanъ*. Iz te oblike zaradi samoglasniške harmonizacije madž. **legyen* z asimilacijo *n : n > n : l* dobimo današnjo obliko *lengyel* (TESz 2: 751; EWUng 2: 888). István Kniezsa dodaja, da je bila izhodiščna beseda znana tudi v stari srbščini, kar dokazuje izraz *ledjanski kralj* ‘poljski kralj’, ki se pojavlja v ljudskem pesništvu (Kniezsa 1974: 313). Slovanska beseda je prešla v madžarščino še pred denazalizacijo nosnikov (pred koncem 10. stoletja), kar potrjuje *-en-* na mestu nosnika *ę*. ♦ »I nasse Goszpode ondi vnogo / poginolo, Horvacske, Szlovenfzke, / Vogerfzke Goszpode, Nemske, *Len.*, / *gyelfzke* i Csehske Goszpode, i do,, / bri vaidove zdoبرimi junáki.« (MP: 340) Enkratnica.

lilium -a *m* ‘lilija’ ▪ ‘liliom’ (RHKKJ 2: 509; Novak 2006: 224). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madž. *lilium* ‘lilija’, slednje je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je iz lat. *lilium* ‘isto’ (TESz 2: 771; EWUng 2: 899). Dokaz madžarskega posredovanja je ohranitev madžarske končnice *-om*. ♦ »To polfzko leipo czvetye, ino / *Liliumi*, Vu lepsem gvanti jefzo, kak je Salamon bil.« (MP: 298) Beseda se pojavlja tudi v stalni besedni zvezi *Božji lilium*, (prim. MP: 94, 134).

mentüvati -üjem *nedov.* ‘odrešiti’ ▪ ‘ment, óv’ (RHKKJ 2: 626). Besede v tej obliki v slovarjih ne najdemo, ampak sta v njih le različici *mentovati* (Miklošič 1886: 190; Plet. 1: 571; ERHSJ 2: 406; ESSJ 2: 178) in *mentüvati* (Mukič 2005: 192; Novak 2006: 243). Prekmurska beseda je izposojena iz madž. *ment* ‘odrešiti’, kar je izpričano leta 1195 in je besedotvorna izpeljanka iz osnove *men* besedne družine *menik, menekedik, menedék* ‘zavetje’ (TESz 2: 890; EWUng 2: 961). ♦ »Hvala boidi oczu Bogu, / ki nam sze je fzmiloval, fzevga / nam je fzina poszlal, i od vraga / *mentuval*, o hvaleni fzin Bosij / vreiden szi hvale [...]« (MP: 119; drugo: 133, 169, 175, 195, 202, 218, 260, 263, 318).

mèšter -a *m* ‘učitelj, mojster’ ▪ ‘mester’ (Plet. 1: 576; SSKJ 2: 757; Novak 1996: 75; Novak 2006: 246). Beseda je izposojena iz madž. *mester* ‘mojster’, kar je izpričano v madžarščini po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je verjetno prevzeto iz stare francoščine s posredovanjem madžarskih študentov pariške univerze, prim. starofrc. *maiestre* ‘mojster’, *maistre* ‘isto’ (TESz 2: 905). Nemška izdaja madžarskega etimološkega slovarja pravi, da je beseda prevzeta iz bol. *mèster* s posredovanjem madžarskih študentov bolonjske univerze (EWUng 2: 969) ♦ »To je moi Szin drá-gi, nye,, / ga vi poszlušáite, *Mester* / vam on bode, fitek i vsza vas,, / fá pravicza, i nyega sze hote,, / nya od nyega navcsite.« (MP: 84; drugo: 309). ▶ **meštrija** -e ž ‘obrt’ ▪ ‘mesterség’ (Plet 1: 576; BJSJ: 354; Novak 1996: 75; Novak 2006: 247). Izpeljanka iz *mešter* ‘mojster, učitelj’. ♦ »Pekléne voze Vrágh, zhitrim / fetuvanyem, ki jezera jezér / *Mestrie* je Mester, Ocza ino / Mater fsfemerom vu mori, ve,, / cfñoga fzkvarjenja, zgercfe,, / nim csemerom.« (MP: 309) Enkratnica.

neměški -a -o *prid.* ‘plemiški’ ▪ ‘nemesi’ (ERHSJ 2: 511; ESSJ 2: 219; Novak 1996: 83; Novak 2006: 316). Koren besede je *nemeš-* ‘plemič’ in je izposojen iz madžarščine; izpričan je po letu 1373 ali okrog leta 1448 in je izpeljanka iz samostalnika *nem* ‘rod, rodbina’ s pripono *-s* (TESz 2: 1011; EWUng 2: 1023). ♦ »*Nemeska* velika, obernye,, / na licza kako fzpifzani keip, / leipog obrafza szo bila.« (MP: 265) Enkratnica.

òrgona -e ž ‘orgle’ ▪ ‘orgona’ (Novak 2006: 402). Beseda je izposojena iz madž. *orgona* ‘orgle’. V madžarščini je izpričana po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je izposojena iz lat. *orgona* (srednji spol množine besede *organum* ‘orgle’) (TESz 2: 1090; EWUng 2: 1067–1068). ♦ »Zato nai fzepeiva *orgona*, / i dobrovolna Musika, nai zvo,, / nio j peszmi :/:« (MP: 95). Enkratnica.

oroslánj -a m ‘lev’ ▪ ‘oroszlán’ (Plet. 1: 848; ESSJ 2: 254; Novak 2006: 403). Beseda je izposojena iz madž. *oroszlány* ‘lev’, sodobna madž. oblika je *oroszlán* ‘isto’. *Slovar beltinskega prekmurskega govora* in *Besedišče slovenskega jezika* poznata to novejšo obliko, tj. *oroslan* ‘lev’ (Novak 1996: 91; BSJ: 500), Pleteršnik in Bezljaj pa navajata oboje. Madžarska beseda ima staroturški izvor. V madžarščino je prešla oblika **aríslan* ‘lev’, kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 2: 1093; EWUng 2: 1069). ♦ »Kai te nas Jesus Xtus, ki sze govori neobladan / *oroszlány* velika farkana, toga vruga gda gori / vszta, oblada.« (MP: 170; drugo: 180, 207, 270, 272, 286, 291, 302, 304) ▶ **oroslánski** -a -o *prid.* ‘levji’ ▪ ‘oroszlános’ (ESSJ 2: 254; Novak 2006: 403). Izpeljanka iz *oroslan* ‘lev’, in je prišlo do otdritve madž. palatalnega *n*, kar pa velja ne le za prevzete, temveč tudi za domače besede, prim. prekm. *kon.* ♦ »Gedeona beffe Bogh / z-mlatitve pozval, Josepha ztem,, / nicze na Gofzpozftvo zdigel, / Daniela zjame *orofzlanfz*, / ke zmogel, Palztira Davida / na Krallelftvo zebrał.« (MP: 272) Enkratnica.

orság -a m ‘država’ ▪ ‘ország’ (Miklošič 1886: 226; Plet. 1: 849; ESSJ 2: 254; Novak 1996: 91; BSJ: 500; Novak 2006: 404; Ulčnik 2009: 264). Beseda je izposojena iz madž. *ország* ‘država’, kar je prvič izpričano okrog leta 1195 in je izpeljanka iz *uru* ‘gospod’ s pripono *-szág* (TESz 2: 1095; EWUng 2: 1070) ♦ »Nepriatele, od nász da odver,, / ne, ino tak fzam fzebi, vcsini / nasz delnike, vOcsinom *orsza*, / *gi*.« (MP: 87; drugo: 93, 98, 123, 128, 132, 136, 150, 154, 175, 185, 253, 254, 262, 264, 287, 292, 296, 304, 306, 325, 335, 354) ▶ **orsáčki** -a -o *prid.* ‘državen’ ▪ ‘országos’ (Novak 1996: 91; Novak 2006: 403). Izpeljanka iz *orsag* ‘država’. ♦ »Tak li fzi Ferdinand Ti meni o,, / becsal, zevszom *orfzácskom* velikom / Gofzpodom, da hocsete me fzkoro posalu,, / vati.« (MP: 335) Enkratnica.

paradižom -a m ‘raj’ ▪ ‘paradicsom’ (Novak 1996: 94; Mukič 2005: 249; Novak 2006: 422). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine, kar dokazuje ohranitev madž. končnice *-om*. V madžarščini je beseda izpričana okrog leta 1195 v obliki *paradifum* ‘raj’ (TESz 3: 98). Domnevam, da je v prekmurščino prešla ta oblika, ker po letu 1372 namesto *š* v madžarščini stoji *č*, ki je še vedno v rabi (TESz 3: 98; EWUng 2: 1115). V prekmurski besedi je nezveneči *-š-* prešel v zveneči *-ž-*.

Ta razvoj je znan tudi v madžarščini pri prevzetih latinskih besedah, npr. lat. *usura* > madž. *uzsora*; lat. *synagoga* > madž. *zsinagóga* itd. (Balázs 1989: 122). Izvor besede je lat. *paradisus* 'raj, vrt Eden', njena tožilniška oblika je *paradisum*, ki jo je prevzela madžarščina (TESz 3: 99) in iz nje tudi prekmurščina. ♦ »Verujem v Kristusu vu / pravom Bosem Szini, vnasen Zve,, / licifiteli fzredbeniki Jesus / Christusi, ki v Néba dela, / mu be v *Paradisomi*.« (MP: 73; drugo: 82, 107, 142, 179, 188, 189, 194, 240, 241, 249, 309, 352, 355)

péllda -e ž 'vzor, zgled, primer' ▪ 'péllda' (Miklošič 1886: 236; ERHSJ 2: 632; ESSJ 3: 23; Novak 1996: 96; BSJ: 529; Mukič 2005: 254; Novak 2006: 428; Ulčnik 2009: 270). Beseda je izposojena iz madž. *péllda* 'primer', kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 3: 147) in je prevzeta iz stvnem. *billidi* 'primer' ali iz nem. *Bild* 'slika' (ERHSJ 2: 632). Po mnenju Lászla Hadrovicsa je morebitni izvor te besede tudi bav.-avstr. *Pild* 'isto' (Hadrovics 1974: 474). ♦ »Vzemte szí *pélldo* od phticz / neimih, i od fztvarih nerazumnih, / fztante gori ar je zorja.« (MP: 97; drugo: 127, 180, 242, 285, 292) ▶ **példuvati** -újem 'prikazovati, predstaviti' ▪ 'példáz'. Izpeljanka iz *péllda* 'vzor, zgled, primer'. Beseda v tej obliki ni znana. Slovar stare knjižne prekmurščine navaja *peldivati* (Novak 2006: 428). ♦ »Angyel vboini mimo ide, per,, / vo rodna nepobie, petniki vrat / poskroplenýe, Christullá kerv / *példuva*.« (MP: 206) Enkratnica.

piac -a m 'trg, tržnica' ▪ 'piac'. Slovarji te besede ne poznajo. Prevzeta je iz madž. *piac* 'trg, tržnica', kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je italijanskega izvora, prim. it. *piazza*, sev.it. *piazza* 'trg, tržnica, mesto, trgovina, borza' (TESz 3: 180; EWUng 2: 1153). ♦ »Nigdar nieden tako lepoga varas,, / fá nei vidil, dvanaižet fzteine / draga kamenya zidana ie imel, / lepfi ý dragsi, od futa zlata on,, / ie *piacz* imel.« (MP: 293; drugo: 294)

predikávati -am *nedov.* 'pridigati' ▪ 'prédikál' (BSJ: 624). Slovar stare knjižne prekmurščine pozna besedo v obliki *prediküvati* (Novak 2006: 533). Prevzeta je iz latinščine prek madžarščine. Koren besede je *predika-* in je prevzet iz madž. *prédikál* 'pridigati', kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je iz cerkv.lat. *praedicare* 'isto' (TESz 3: 280; EWUng 2: 1201). ♦ »Peter pak i Zmocsi Bose, gda bi bil / videl veto vsze, zacse ným *Predika*,, / *vati*, Vucsenike zagovárjati.« (MP: 238) Enkratnica.

prediküvati -újem *nedov.* 'pridigati' ▪ 'prédikál'. Gl. geselski članek *predikavati*. ♦ »Joseph lekmeszto vfzta / gori, i vNazareth poide go,, / ri, Jesus paki zrafzel bo gori, / Sidovom *Prædikuvati* zacse.« (MP: 140) Enkratnica.

proféta -e ž 'prerok' ▪ 'próféta' (Novak 2006: 585). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine. Madžarska beseda *próféta* 'prerok' je izpričana okrog leta 1405 in je prevzeta iz cerkv.lat. *propheta* 'isto' (TESz 3: 290; EWUng 2: 1207). Dokaz madžarskega posredovanja je ohranitev latinske končnice -a. ♦ »O miloszivni otecz Bogh, / ki fzi fzinom poszvedocsil: da / szí greisnikom milosziv, po vno,, / gih

lzvetih *Prophetah*; koga szi / nam bil obeccsal, i na te lzveit / lzi ga poszlal.« (MP: 106; drugo: 108, 130, 133, 203, 207, 236, 301) ► **profetínski** -a -o *prid.* ‘preroški’ ▪ ‘prófétai’ (Novak 2006: 585). Izpeljanka iz *profeta* ‘prerok’. ◆ »Po katerom *Prophetinfzka*, bodo / razmeli Piszma, jezikov govor,, / jenýe, i vnogo tolnácsanýa.« (MP: 236–237) Enkratnica.

purgatóriom -a *m* ‘vice’ ▪ ‘purgatórium’. Slovarji ne poznajo besede v tej obliki, ampak v oblikah *purgatourium* (Novak 1996: 120) in *purgatorium* (Novak 2006: 593). Prevzeta je bila iz latinščine prek madžarščine. Madžarska beseda *purgatoriom* ‘vice’ je izpričana okrog leta 1405 in je prevzeta iz cerkv.lat. *purgatorium* ‘kraj za očiščenje’ (TESz 3: 314; EWUng 2: 1218). Dokaz madžarskega posredovanja je ohranitev madžarske končnice *-om*. ◆ »*Purgatoriom* je ovdí na tom / lzveiti Bosi lzveti ogen naj nafz / ovdí csifzti, kak fzrebernár / nai nafz on ocsifzti, vu peklenfzki / ogen, da naz on ne pufzti.« (MP: 275) Enkratnica.

sálaš -a *m* ‘prenočišče’ ▪ ‘szállás’ (Miklošič 1886: 287; Plet. 2: 450; ERHSJ 3: 194; ESSJ 3: 215; Novak 1996: 130; Novak 2006: 631). Beseda je prevzeta iz madž. *szállás* ‘prenočišče’, kar je izpričano od leta 1211 in je izvedeno iz *száll* ‘vstopiti, vkrcati se’ s pripono *-ás* (TESz 3: 661; EWUng 2: 1302). ◆ »Na Szveiti nikoga neimas, ki bi / te priel na *fzalas*, toploga me,, / fzta tí neimas, ni lepe zibelke / neimas.« (MP: 112) Enkratnica.

šanc -a *m* ‘okop, nasip’ ▪ ‘sánc’ (BSJ: 821). Beseda je znana tudi v oblikah *šanca* (ESSJ 4: 7; BSJ: 821), *šanec* (Novak 1996: 144; Mukič 2005: 355) in *šance* (Novak 2006: 728). Vse te oblike so prevzete iz nemščine, (prim. ESSJ 4: 7). *Šanc* je prevzeto iz madžarščine, kar dokazuje dejstvo, da pri njej ni prišlo do razpada soglasniškega sklopa. Madžarska beseda je prav tako nemškega izvora, in sicer iz bav.-avstr. *schanz* ‘okop, nasip’ in je izpričana od leta 1553 (TESz 3: 483; EWUng 2: 1302). ◆ »Prekléti Turczy hitro nacsiniífle, / velike *Sancze*, fzvoimi Patancziami, / pocféfle terti Szigeta Várassa zevfzeh / ftiri ftráni prekreto hitaho.« (MP: 331) Enkratnica.

šarcúvati se -újem *nedov.* ‘odkupiti se’ ▪ ‘sarcol’. Besedo pozna le slovar stare knjižne prekmurščine, toda v obliki *šarcati se* (Novak 2006: 728). Beseda je prevzeta iz madž. *sarcol*, kar je izpričano od leta 1542 in je iz bav.-avstr. *schatzen* ‘zbirati zaklad, kopičiti denar’ (TESz 3: 489; EWUng 2: 1305–1306). ◆ »Bil bi *fze farcuval* za / dvanaiífzet jezer, da te pogan nis,, / tar, nei ftel pošluhnóti.« (MP: 264) Enkratnica.

šárkan -a *m* ‘zmaj’ ▪ ‘sárkány’ (Miklošič 1886: 337; Novak 2006: 728). Beseda je izposojena iz madž. *sárkány* ‘zmaj’, kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je staroturška izposojenka (TESz 3: 493–494; EWUng 2: 1307). V prekmurski besedi je na mestu madž. *n* trdi *n*, ki je pravilna nadomestitev, prim. prekm. *legen* (<

madž. *legény* 'fant'). ♦ »Kai te nas Jesus Xtus, ki sze govori neobladan / orozslány velika *farkana*, toga vraga gda gori / vszta, oblada.« (MP: 170; drugo: 198)

šereg -a m 'četa, vojska' ▪ 'sereg' (Miklošič 1886: 338; Plet. 2: 624; ERHSJ 3: 388; ESSJ 4: 35; Novak 1996: 146; Novak 2006: 731). Beseda je izposojena iz madž. *sereg* 'četa, vojska', kar je izpričano od konca 14. stoletja in je staroturškega izvora, prim. osm. *çeri*, tat. *çiräii* (TESz 3: 521; EWUng 2: 1320). ♦ »Ô ti Betlehem moi mali, / nai veksi fzi med moými *feregmi*, / ar tebe meni hoose ziti, ki bo / mega Lu-sztva Herczeg ino Voi.« (MP: 137–138; drugo: 139, 159, 170, 176, 192, 201, 234)

šmaragdúš -a m 'smaragd' ▪ 'smaragd' (Novak 2006: 731). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine. Madžarska beseda *smaragd* 'smaragd' je prevzeta iz lat. *smaragdus* 'isto' in je izpričana po letu 1416 ali okrog leta 1450 (TESz 3: 560; EWUng 2: 1339). Dokaz madžarskega posredovanja je ohranitev končnice *-uš* in začetnega *š-*. ♦ »Zláti Lánecz na rokai, na vratu imeffe, fcsi,, / fztim zlátom perfi czi-frane imeffe, prelfzvetli / *Smaragdus* na vuhi vizifife, od dragoga Gyön,, / gýa fzuknýa fze fzvetifife.« (MP: 321) Enkratnica.

špöndja -e ž 'goba' ▪ 'spongya, szivacs' (Novak 2006: 737). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine. Madžarska beseda *spongya* 'goba' je izpričana od leta 1519 in je prevzeta iz lat. *spongia* 'isto' (TESz 3: 560; EWUng 2: 1354). Dokaza za madžarsko posredovanje sta začetni soglasniški sklop *št-* in palatalni *g'*. ♦ »Vu sz-trasnoi mantri piti gda / proszaffe, onda Sidovje nevernoszt / szkazaffe, scsemérom zocztom, / *fpongio* napunifife, piti mu tak dasfe.« (MP: 187) Enkratnica.

tanác -a m 'nasvet' ▪ 'tanács' (Miklošič 1886: 347; Plet. 2: 656); ESSJ 4: 152–153; Novak 1996: 155; Mukič 2005: 373; Novak 2006: 749). Beseda je izposojena iz madž. *tanács* 'nasvet', kar je neznanega izvora in izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 (TESz 3: 836; EWUng 2: 1477). ♦ »On je *tanács* vecsna ocza: Bough.« (MP: 143; drugo: 190, 191, 266, 327)

tèmplom -a m 'cerkev' ▪ 'templom' (Novak 2006: 756–757). Beseda je prevzeta iz latinščine prek madžarščine. To dokazuje končnica *-om*, ki je rezultat madžarske nadomestitve latinske končnice *-um*. V madžarščini je beseda *templom* prvič izpričana okrog leta 1410, izposojena je iz lat. *templum* 'cerkev' (TESz 3: 886; EWUng 2: 1501). ♦ »v*Templomi* nýega naidete, med / Doctormi fzedecsega: fztante.« (MP: 97; drugo: 161, 164, 321, 344)

tòlvaj -a m 'ropar, tat' ▪ 'tolvaj' (Miklošič 1886: 358; ERHSJ 3: 480; ESSJ 4: 195; SES: 771; Novak 2006: 762). Beseda je izposojena iz madž. *tolvaj* 'ropar, tat', kar je prvič izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je neznanega izvora (TESz 3: 936; EWUng 2: 1527). Beseda *tolvaj* 'tat' obstaja tudi v turščini (Miklošič 1886: 358). Novejše etimološke raziskave predvidevajo zvezo z madž. *tilt* 'prepovedati'

in *tulajdon* ‘lastni’ (ESSJ 4: 195). ♦ »Sztare Proroke vasfi o,, / csaki, vmorili szo je kako *Tol*, / *vai*, vi szte zato nyihovi osztan,, / ki, ki szte vezdai Bogu pro,, / ti fztali.« (MP: 130; drugo: 164) Ta beseda je v MP navedena tudi v obliki *tolovaj*, in to v istem pomenu kot *tolvaj*. Vrinjeni *o* v tej različici ni pojasnjen (ESSJ 4: 195). V pesmarici sem našel za to različico dva primera: ♦ »Drugocs milosceso pogledni, / ko Jesus szkazal *Tolovaii*, szvo,, / je miloscese rekocsi, verui denesz / v Mem országi, zMenom bos v Paradifomi.« (MP: 179; drugo: 198)

tròmbita -e ž ‘trobenta’ ▪ ‘trombita’. Slovenski slovarji te besede ne poznajo, obstaja pa v hrvaščini in srbščini (Hadrovics 1985: 513). Izposojena je iz madž. *trombita* ‘trobenta’, kar je prvič izpričano po letu 1416 ali okrog leta 1450 in izposojeno iz it. *trombetta* ‘trobenta’ (TESz 3: 990). V celi Martjanski pesmarici sem našel le en primer: ♦ »Szkricesem i glafzom / *Trombite*, fzditi five, i Mert,, / ve, prebuditi hocse mertve, / ar vfiži ofiviti hotte.« (MP: 279) Enkratnica.

űrok -a m ‘dediščina’ ▪ ‘örökség’ (Novak 2006: 777). Beseda je prevzeta iz madž. *örök* ‘dediščina’, kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je staroturškega izvora, prim. *örű* ‘dolgo trajajoč, nenehen’, *ürű* ‘dolgo, nenehno, celotno’ (TESz 3: 35). Domnevajo, da je bila prevzeta oblika *űrük*, ki je le izolirana morfološka različica v turščini (TESz 3: 35). Postavlja se vprašanje, ali prekmurska beseda ni bila prevzeta iz turščine. Po mojem mnenju ne, ker bi potem pričakovali podobno besedo tudi v drugih južnoslovanskih jezikih in narečjih, toda beseda je živa le v sosedstvu madžarskega jezikovnega področja. ♦ »Odpusztitel grehov, / da zasz grehe vzeme, nai / nam bo voditel, ino nam / *űrok* da vNebeszkom orszagi.« (MP: 87) Enkratnica.

vadlűvati -űjem *nedov*. ‘izpovedovati’ ▪ ‘vall’ (Novak 1996: 163; Mukič 2005: 389; Novak 2006: 780). Pleteršnikov slovar in ESSJ ga navajata v obliki *vadlovati* (Plet. 2: 745; ESSJ 4: 274). Beseda je etimološko v zvezi z madž. *vállal* ‘prevzeti, nase vzeti, izjaviti’ in verjetno gre za razvoj *-ll-* > *-dl-* (ESSJ 4: 274). V Martjanski pesmarici je en primer zanj: ♦ »*Vadlűjem* tou, oh moj / Ocsa! Velika je tva milofsa.« (MP: 269) Enkratnica. ▶ **vadlűvànje** -a s ‘izpovedovanje’ ▪ ‘vallomás’. Izpeljanka iz *vadlűvati* ‘izpovedati’. ♦ »Zdaleka Modri doidos,, / fe, nűega daruvasfe, zla,, / tom zTemnyom in zmirhom, *zvadlűvanűjem*, ino zmolítvami.« (MP: 105; drugo: 323)

vàjda -e ž ‘vojvoda’ ▪ ‘vajda’ (Plet. 2: 746; ESSJ 4: 275; Novak 1996: 163). Beseda je prevzeta iz madž. *vajda* ‘vojvoda’, ki pa je slovanska izposojenka, prim. slov. **vojevoda* ‘isto’ (ESSJ 4: 275), in je izpričana od leta 1193 (TESz 3: 1070; EWUng 2: 1597). Razvoj *vojevoda* > *vojvoda* je potekal v madžarščini (ni pa prevzeta podobna slovanska beseda) in iz te oblike se je, verjetno po haplogogiji, razvila današnja oblika, tj. *vajda* (Kniezsa 1974: 546). ♦ »I nasse Goszpode ondi vnogo / puginolo, Horvacske, Szlovenfzke, / Vogerfzke Goszpode, Nemske, Len,, / gyelfzke i Csehske Goszpode, i do,, / bri *vaidove* zdoبرimi junáki.« (MP: 340) Enkratnica.

vánkušec -šca *m* 'blazina' ▪ 'vánkos' (Miklošič 1886: 375; Plet. 2: 748; ERHSJ 3: 565; ESSJ 4: 281; BSJ: 900). Beseda je znana tudi v oblikah *vanjkuš* (Plet. 2: 748; ESSJ 4: 281) in *vankiš* (Novak 1996: 163; Mukič 2005: 390; Novak 2006: 781). Prevezeta je iz madž. *vánkos* 'blazina', kar je izpričano po letu 1372 ali okrog leta 1448 in je nemškega izvora, prim. stvnem. *wangechusse*, *wanchussi*, srvnem. *wan-gküss*, *wangkuss*, *wangeküssen*, *wangeküsse*, *wanküssen*, *wanküssin* vsi 'blazina' (TESz 3: 1087; EWUng 2: 1605). ♦ »Tebe je tafut barsomfzki, to fzü,, / ho fzeno *vankusecz*, csigli / fzi velik králly zmosni, jai / kak fzi zdai fziromaski.« (MP: 112) Enkratnica.

váraš -a *m* 'mesto' ▪ 'város' (Miklošič 1886: 375; Plet. 2: 748; ESSJ 4: 283; Novak 1996: 164; Mukič 2005: 390; Novak 2006: 781). Beseda je izposojena iz madž. *váras* 'mesto'. Sodobna oblika je *város* 'isto'. Beseda je od leta 1015 izpričana v madžarščini in je samostalniška izpeljanka iz *vár* 'grad', ki je označeval naselje, z gradom (TESz 3: 1093–1094; EWUng 2: 1609). ♦ »Pofzlan be Angyel Ga,, / briel, vu jeden *Va,, / ras* Nazareth, kje,, / dnoi poniznoi Deviczi, prosztoi / Boljoi fzlusbeniczi.« (MP: 80–81) V pesmarici se beseda enkrat pojavi v obliki *varuš*, ki je v madžarščini prav tako izpričana kot oblika *varas*, npr. 1332–1335: *Vyarus* (TESz 3: 1093–1094). Primer za obliko *varuš*: ♦ »To gda fzliflá fzveti Joseph, / zDeivom Mariom, zNazare,, / tha lekmeszto poide, vu Galilæo / k Davida krallya *Varuffu*, kto,, / mu Betlehemu.« (MP: 119–120) ▶ **váraški** -a -o *prid.* 'mestni' ▪ 'városi' (Mukič 2005: 390; Novak 2006: 781). Izpeljanka iz *varáš* 'mesto'. ♦ »Szkim na nýega vlze / lusztvo zdignofše, takai *varas,, / ke* vnoge Purgare vnoge Po,, / pe ino ludi fztare, kmeszto / zato popadnoga med sze.« (MP: 129) Enkratnica.

vnòge fêle *prislov* 'veliko vrst' ▪ 'sokfêle'. Beseda je znana v obliki *vnogofele* (Novak 2006: 86) in je tvorjenka iz madžarske izposojenke *fela* 'vrsta', za katero ni zgleda v pesmarici. Madžarski *fêle* 'vrsta' je izpričana kot samostojna beseda po letu 1416 ali 1466 (TESz 1: 871) in je izpeljanka iz besede *fél* 'pol' s pripono *-e* (TESz 1: 871). V prekmurski besedi je prišlo do disimilacije soglasniškega sklopa *mn-* v *vn-*. ♦ »P. Govorjaho Apofstolýe; *Zvnoge fêle* / jeziki.« (MP: 255; drugo: 269)

vsáke fêle *prislov* 'vse vrste' ▪ 'mindenfêle' (Novak 2006: 86). Gl. *vnoge fêle*. ♦ »I dnésnyi dén zmenom, / vcsini Goszpon Bogh, *vfzake / fêle* grehov, csuval da sze bom, / prave Vóre fzáda, da pokazal bom.« (MP: 263) Enkratnica.

zban-tùvati -ùjem *nedov.* 'užaliti, prizadeti' ▪ 'megbánt'. Beseda je izposojena iz madž. *megbánt* 'užaliti'. Osnovi *bant-* je dodana glagolska pripona *-uvati*. Slovenski slovarji navajata besedo v različnih oblikah: *zbanovati* (Plet. 2: 902), in *zban-tüvati* (Novak 1996: 177; Mukič 2005: 428; Novak 2006: 895). ♦ »Zato vsza ta pravda, nem,, / re nam skouditi, ni fzmert / nikakva fztvar, nemore nasz vre / *zban-tuvati*, ar vsze fztvari na / fzveiti, vnyega szo ladanyi.« (MP: 85; drugo: 175, 259)

4.1 Fonološke in morfološke spremembe pri prevzemanju madžarskih besed

Pri prevzemanju madžarskih besed je pogosto prišlo do različnih fonoloških in morfoloških sprememb. To je razumljiva posledica težnje prevzemalnega jezika, da bi čim bolj prilagodil prevzete besede domačemu, tj. prekmurškemu glasoslovnemu in oblikoslovnemu sistemu. Spremembe so najpogosteje pri nadomestitvi madžarskih fonemov, ki jih prekmurščina nima, s prekmurskimi. Med samoglasniki so nadomestni madž. *-ó* in *-é* ter *-g*. Madžarski *-ó* se na koncu besed nadomešča z *-ov*, pri čemer pogosto pride do diftongizacije, tj. *-ouv*. Med navedenimi besedami je takšen primer *aldov*. Madžarski dolgi *-é* je nadomeščen s prekm. *-ej*, ki je sicer odraz jata v prekmurščini. V pesmarici najdemo dva primera: *filejr*, *kejp*. Madžarski zaokroženi *-g* se nadomešča s prekmurskim dolgim *-a*, npr. *apoštol*, *bakov*, *balžam*, *evangelista*, *orgona* itd.

Tudi pri soglasnikih, posebej pa pri soglasniških sklopih, opazimo zanimive tendence, ki so se pojavile v prekmurščini pri prevzemanju madžarskih besed. Madžarski palatalni *-d'* je ohranjen v prekmurskih besedah, npr. *djemant*, *djolč*, *djõndj*, *hadnadj*, *hadnadjstvo*, *lendjelski*. Protetični *j-* se pojavi v besedi *jezero*. Madžarski palatalni *-n'* je ohranjen v besedi *oroslanj*, ampak med primeri najdemo dve besedi, v katerih je potrjen v *-n*, tj. v *oroslanski* in *šarkan*. V besedi *baršom* je madž. palatalni *-n'* prešel v *-m*.

Soglasniški sklopi so ohranjeni v večjem delu primerov. Ohranjeni so tile: *-dn-*: *hadnadj*, *hadnadjstvo*; *-fr-*: *cifrani*; *-jd-*: *vajda*; *-lč-*: *djolč*; *-ld-*: *aldomaš*, *aldov*, *alduvati*, *alduvanje*, *kolduš*, *pelda*, *pelduvati*; *-lv-*: *tolvaj*; *-lž-*: *balžam*; *-mb-*: *trombita*; *-nc-*: *lanc*, *šanc*; *-nč-*: *kinč*; *-ng-*: *engeduvati*, *gingav*, *gingavost*; *-nd'*: *djõndj*, *lendjelski*; *-nk-*: *vankušec*; *-nt-*: *čonta*, *čonten*, *mentuvati*, *zbantuvati*; *-rc-*: *harc*, *harcovati se*, *herceg*, *šarcuvati se*; *-rs-*: *orsag*, *orsački*; *-rš-*: *baršom*; *-rv-*: *horvački*; *-sl-*: *oroslan*, *oroslanski*; *-št-*: *mešter*; *tr-*: *trombita*. Pri nekaterih soglasniških sklopih je mogoče zaslediti določen razvoj. Madžarski soglasniški sklop *-ll-* je v prekmurščini disimiral v *-l-*, npr. *filejr* (< madž. *fillér*), *salaš* (< madž. *szállás*). V besedi *vadllüvati* gre za razvoj madž. *-ll-* v prekm. *-dl-*. Madžarski soglasniški sklop *-št'-* je v besedi *bašta* (< madž. *bástya*) otrdel v prekmurski *-št-*. Zanimiv je razvoj madž. *-tor-* v prekm. *-tr-*, npr. *batriviti*, *batriven* in *batrivitel*.

Prekmurski jezik je težil, da bi prevzete besede čim bolj prilagodil domačemu jezikovnemu sistemu ne le na fonološki, temveč tudi na morfološki ravni. Med madžarskimi izposojenkami najdemo primere, ki so dobesedno prevzete brez kakršnihkoli fonoloških in morfoloških sprememb. Najdemo pa tudi take, pri katerih je prišlo do fonoloških ali morfoloških sprememb. Spremembe na morfološki ravni prispevajo k produktivnosti besed. Pri samostalnikih ni prišlo do izrazitejših oblikoslovnih sprememb, je pa nekaj samostalnikov, pri katerih se vidi določena besedotvorna sprememba, npr. *-ec* (*vankušec*), *-ek* (*hasek*), *-ost* (*gingavost*), *-stvo* (*hadnadjstvo*), *-tel* (*batrivitel*). Kljub temu so samostalniki, ki so prevzeti iz madžarsčine, postali dokaj produktivni, kot kažejo primeri. Iz teh prevzetih samostalnikov so pogosto tvorjeni pridevniki s priponami *-čki*, *-ski/-ški*, *-en*, npr. *horvački*, *orsački*, *baršomski*, *lendjelski*, *oroslanski*, *batriven*, *betežen*, *čonten*, *hasen*. Poleg teh pripon najdemo primere s priponami: *-an* (*cifrani*), *-av* (*gingav*) in *-ovit* (*hasnovit*). Prevzeti madžarski glagoli so večinoma podomačeni s pomočjo pripone

-uvati/-üvati (*alduvati, engeduvati, mentuvati, pelduvati, šarcuvati se, vadlúvati, zbantuvati*), redkeje pa s pripono *-iti* (*batriviti, dičiti, hasniti*). Iz glagolov s pripono *-uvati/-üvati* so tvorjeni tudi glagolniki, npr. *alduvanje* in *vadlujanje*.

4.2 Prevzemanje latinskih besed z madžarskim posredovanjem

V nalogi so upoštewane tudi prevzete latinske besede, ki kažejo na madžarsko posredovanje bodisi na fonološki bodisi na morfološki ravni. Menim, da se moramo s temi besedami ukvarjati kot z madžarskimi izposojenkami, saj so v njih spremembe, ki jih lahko razlagamo kot posledice madžarskega jezikovnega vpliva. Prva Martjanska pesmarica vsebuje 17 prevzetih latinskih besed, ki nosijo posledice madžarskega posredovanja. Med njimi je 15 samostalnikov in dva glagola. Pomemben dokaz madžarskega posredovanja je ohranitev *-š* na mestu latinskega *-s*, npr. *apoštol, evangelišta, jašpiš, klariš, lampaš, šmaragduš, špondja*. Ta razvoj je potekal v madžarščini v času pokristjanjevanja in odraža severnoitalijanski vpliv. V severnoitalijanskih narečjih se lat. *-s* izgovarja kot palatalni *-ś* (Balázs 1989: 121), v madžarščini pa se izgovarja kot *-š*, ker madžarščina nima palatalnega *-ś*. Po mnenju Istvána Kniezse je to vpliv stare visoke nemščine, v kateri prav tako najdemo *-š* na mestu latinskega *-s* kot v madžarščini (Kniezsa 1952: 69). Latinske besede s končnicami *-a, -us, -um* so v madžarščino prevzete brez morfoloških sprememb (Balázs 1989: 127). Primeri iz Martjanske pesmarice: *Edjiptom, evangeliom, evangelišta, liliom, orgona, paradžom, profeta, purgatoriom, šmaragduš, špondja, templom*. Izjema je *apoštol*, ki je prevzet iz lat. *apostolus*. Skrajšana oblika *apoštol* se je razširila s pomočjo nemških župnikov na madžarskih tleh v času pokristjanjevanja (Balázs 1989: 127) in ta skrajšana oblika je prešla tudi v prekmurščino. Tudi besede, ki se končajo na *-iš* in *-uš*, so ohranile svojo izvorno obliko, npr. *jašpiš, klariš, lampaš*. Pri glagolih *predikavati* in *predikuvati* sta madžarski osnovi *prédikál* dodani glagolski priponi *-avati* in *-uvati*.

4.3 Madžarski kalki v besedju Martjanske pesmarice

Poleg madžarskih izposojenk kažejo na madžarski jezikovni vpliv tudi madžarski kalki. Njihovo število je še večje kot število izposojenk. Po Toporišičevi definiciji je kalk po sestavinah tuje besede (pogosto proti duhu domačega jezika) napravljena beseda ali besedna zveza (Toporišič 1992: 80). Njegovi definiciji lahko dodamo, da kalki nastanejo po psihološki predlogi neke tuje miselnosti (Bezljaj 1959/60: 140). Kalkiranje pomeni zelo intenzivno sobivanje dveh jezikov, torej kalki zrcalijo večjo stopnjo jezikovnega stika med dvema jezikoma. Po mnenju Thomasonove in Kaufmana kalki nastanejo le v dvojezičnem okolju, kjer ima eden od jezikov ekstenziven vpliv na drugega (Thomason – Kaufman 1991: 47–48). Upoštevati moramo dejstvo, da so prekmurški izobraženci večinoma študirali v madžarskem jezikovnem okolju in da so dobro obvladali madžarščino. To je lahko vzrok za nastanek kalkov iz madžarščine.

Kalki tipološko niso enotni, zato jih je smiselno razvrstiti po tipih. Kalke je najbolj natančno razvrstil Kurt Schumann (Schumann 1965), kljub temu pa tukaj predstavljam svojo klasifikacijo, ki temelji na besedotvorni lastnosti kalkov. Za primer obdelave kalkov v slovenščini gl. Prunčevo disertacijo (Prunč 1967).

Razlikujem tri osnovne skupine kalkov:

- I. Enobesedni kalki
- II. Besednozvezni kalki
- III. Glagolski kalki

I. Enobesedni kalki

Skupino enobesednih kalkov sem razdelil na dve podskupini:

1. izpeljanke – prevedena osnova + domača pripona, npr. *hištvo*
2. zloženske – prevedena osnova + prevedena osnova, npr. *dobročinitel*

II. Besednozvezni kalki

Tudi to skupino sem razdelil na podskupine:

1. prevzeta osnova + prevedena osnova
 - 1.1 samostalnik + samostalnik, npr. *cet riba*
 2. prevedena osnova + prevedena osnova
 - 2.1 glagol + samostalnik, npr. *dati hvalo*
 - 2.2 pridevnik + samostalnik, npr. *križno drevo*
 3. prevedena osnova + prevzeta osnova
 - 3.1 pridevnik + samostalnik, npr. *nebeski orsag*

III. Glagolski kalki

Glagolski kalki niso prisotni le v knjižni prekmurščini temveč tudi v osrednji knjižni različici od 16. stoletja naprej. Povezani so z nastopom slovenskih protestantskih piscev. Takrat se pojavijo množično in ostanejo v rabi vse do jezikovnega purizma (19. stoletje). Značilnost teh glagolov je, da se v vlogi (prve) predpone pojavlja prislovna sestavina, ki je dobesedni prevod madžarske ali nemške predpone. Te glagole so slovenski jezikoslovci razlagali različno. Po mnenju Majde Merše je k podomačitvi besedotvornega vzorca usmerjal prestop iz germanskega v slovanski jezik (Merše 2009: 130). Pri tem je pomembno, da v nemščini glagolski vid ni bil z besedotvornimi sredstvi izražena (dvočlenska) slovnična kategorija (Merše 2009: 130). To velja tudi za madžarščino – ki ima tako kot nemščina – drugačen slovnični sistem, pomembno pa je tudi, da je madžarščina aglutinacijski jezik. Na ta tip glagolov je med prvimi opozoril László Hadrovics (Hadrovics 1958, 1974), in sicer v zvezi s knjižnim jezikom gradiščanskih Hrvatov. Pri takih glagolih iz Martjanske pesmarice se vidi, da je predpona vedno sopomenska prislovni sestavini. Najpogostejša prekmurska prislovna nadomestila madžarskih/nemških predpon v pesmarici so: madž. *le*, nem. *ab* → prekm. *doli*; madž. *fel*, nem. *auf, an* → prekm. *gori*; madž. *vissza*, nem. *zurück* → prekm. *nazaj*; madž. *be*, nem. *herein, hinein* → prekm. *noter*; madž. *össze*, nem. *zusammen* → prekm. *vkup(e)*; madž. *ki*, nem. *aus* → prekm. *vun* (v prekmurskih besedilih se pojavlja prislovna sestavina *vö* v funkciji *vun*, ki je morda kajkavski ostanek v verzih Martjanske pesmarice). Težko je presoditi, ali je glagol nastal po madžarskem ali nemškem vzorcu, zato navajam oba glagola (madžarskega in nemškega), izključno madžarskega pa le takrat, ko ni sporno, da je bil za vzorec vzet madžarski glagol, ker v nemščini ni ustreznega glagola. Pri nekaterih besedah se zdi, da je prislovna sestavina odveč, ker je glagol že dobil predpono, ki

ima enak pomen kot prislovna sestavina, npr. *vun zreči* 'izreči'. Po mojem mnenju se prislovna sestavina pri takih besedah pojavlja zaradi izražanja smernosti, ki je sama predpona ne more izražati tako očitno kot prevedena prislovna sestavina. Prislovna sestavina pravzaprav okrepi smer dogajanja in poteka.

cèt rìba -e ž 'kit' ▪ 'cethal' (Novak 2006: 28). Besednozvezni kalk tipa 1.1 po madžarskem vzorcu *cethal* 'kit', ki je prvič izpričan okrog leta 1395 in je prevzet iz lat. *cetus, ceta, cete* 'kit' (TESz 1: 424; EWUng 1: 161). ♦ »Jonas vCzet Ribe Saloczi / lesa tri noci i tri dni, tako i / Christus vu grobu lesa, na tre,, / tji den gori vszta. Bogu hvala.« (MP: 205; drugo: 271, 276, 311)

dàti hválo dām ~ dov. 'zahvaliti se' ▪ 'hálát ad'. V slovarjih ni izpričano, SSKJ pa navaja izraz *dajati hvalo* 'hvaliti' s kvalifikatorjem *starinsko* (SSKJ 1: 843). Besednozvezni kalk tipa 2.1 po madžarskem vzorcu *hálát ad* 'hvaliti'. Nemščina ne pozna izraza z glagolsko sestavino *geben* zgolj s *sagen*, zato lahko rečemo, da je bil zgled prekmurskega izraza madžarski izraz *hálát ad*. ♦ »Za vsze naffe greihe, fztér,, / pel szi Christus, zato Tebi vszigdár / mi, *hválo* *dajemo*.« (MP: 202; drugo: 213, 229, 234, 256, 282, 289, 299, 302, 309, 342)

dobročínitel -a m 'dobrotnik' ▪ 'jótevö'. Beseda je znana tudi v oblikah *dobročíniteo* (Novak 2006: 49), *dobročínitelj* (Plet. 1: 144, ERHSJ 1: 420) in *dobročíniteu* (Novak 1996: 33; Mukič 2005: 55). Enobesedni kalk tipa 2; spada med vzporedne kalke po nemškem zgledu, ki so se razširili v 19. stoletju in so prisotni v jezikih Avstro-Ogrske, prisoten pa je tudi v hrvaščini (Rammelmeyer 1975: 169). Zgled kalka je nem. *Wohltäter* 'dobrotnik' ali lat. *benefactor* 'isto' (Rammelmeyer 1975: 169). V hrvaščini je izpričan od 16. stoletja (ERHSJ 1: 420). Pri prekmurski besedi je prišlo do otrditve palatalnega *-lj* v *-l*. ♦ »Zgoni vfze hüdo od / méne, Pokri me fztvom obrambom. R. Tebi / Golzpodne czejlo, Porácsam düso, tejlo, / Me pojftvo, priátle, I *dobrocfinitele*.« (MP: 270) Enkratnica.

dòli letèti ~ -ím dov. 'leteti' ▪ 'leszáll'. Slovarji te zveze ne poznajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *doli* pod vplivom madžarskega glagola *leszáll* 'leteti' ali nemškega glagola *abfliegen* 'isto'. ♦ »Angyelje z Neba *doli* le,, / *teho*, veliko hvalo prepeivaho.« (MP: 149) Enkratnica.

dòli pádnoti ~ -em dov. 'pasti' ▪ 'leesik'. Slovarji te zveze ne poznajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *doli* pod vplivom madžarskega glagola *leesik* 'pasti' ali nemškega glagola *abfallen* 'isto'. ♦ »Zvelikim placsom nye pla,, / kaffe, za Decsi-czo sze falosztiffé, / i na zemlo *doli* *padaffe*, na po lovicze mertvi posztaffe.« (MP: 140) Enkratnica.

dòli poglédnoti ~ -em dov. 'prezirati' ▪ 'lenéz'. Ta zveza je znana v oblikah *dolpoglednoti* (Novak 1996: 34) in *dojppogledniti* (Mukič 2005: 58). Glagolski kalk s prislovno sestavino *doli* pod vplivom madžarskega glagola *lenéz* 'prezirati'. Vsekakor je bil madžarski glagol vzorec prekmurskemu, kar dokazuje enak preneseni pomen

madžarskega in prekmurskega glagola, ki ga nemški glagol *absehen* ‘gledati’ nima. ♦ »Ali sze szmiluva, nad na,, / mi zvelicsitel, fztola *doli po,, / gledne*, te pride knám doli na / zemlo, kai bi ovesicze fzvoje / vzél doli z Pravde bil.« (MP: 83) Enkratnica.

dòli poslàti ~ pošlem *dov.* ‘poslati’ ▪ ‘leküld’. Glagolski kalk s prislovno sestavino *doli* pod vplivom madžarskega glagola *leküld* ‘poslati’ ali nemškega glagola *abschicken* ‘isto’. ♦ »Ch. Kai bi nam od ocza fzvega / obeszelnika Duha, / Zgora zNebesz *doli pofzlal*, / nam vfzem na zvelicsanye.« (MP: 229) Enkratnica.

dòli príti ~ pridem *dov.* ‘priti dol’ ▪ ‘lejön’ (Novak 2006: 54). V gornjeseniškem govoru je znana oblika *dojpriti* (Bajzek Lukač 2009: 109). Glagolski kalk s prislovno sestavino *doli* pod vplivom madžarskega glagola *lejön* ‘priti dol’ ali nemškega glagola *abkommen* ‘isto’. ♦ »Ar Nebeszke Dike Králly, knam zNe,, / bez *doli prisal*, i Cslovecse telo gori vzél.« (MP: 127) Enkratnica.

dòli stópiti ~ -im *dov.* ‘sestopiti’ ▪ ‘leszáll’. Besedna zveza je znana v oblikah *doli stoupiti* (Novak 2006: 56) in *dojstoupiti* (Bajzek Lukač 2009: 110). Glagolski kalk s prislovno sestavino *doli* pod vplivom madžarskega glagola *leszáll* ‘sestopiti’ ali nemškega glagola *absteigen* ‘isto’. ♦ »Jesus Christus prava zor,, / ja, ki sziz z Nebész *doli / sztopil*, za nasz fzi sze / ti alduval.« (MP: 96; drugo: 217)

dòli vrěti ~ vržem *dov.* ‘vreči’ ▪ ‘ledob, letaszít’ (Novak 1996: 34; Novak 2006: 56; Ulčnik 2009: 188). Glagolski kalk s prislovno sestavino *doli* pod vplivom madžarskega glagola *ledob* ‘vreči’ ali nemškega glagola *abwerfen* ‘isto’. ♦ »Goszpodin Bogh zato raserdil fze beffe. / Lucifera z-Nebész *doli vergel* beffe, / z-hudimi Angyelmi na glava beffe, / prot zmosnomu Bogu ar pregreiffil beffe.« (MP: 240) Enkratnica.

gòri iti ~ idem *dov.* ‘iti gor’ ▪ ‘felmegy’ (Novak 2006: 104). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felmegy* ‘iti gor’ ali nemškega glagola *aufgehen* ‘isto’. ♦ »44. Jesus je koczi *gori fel*, / vu vekivecsnoszt je vlezél, / fzercze je od méne vtergel, / za fzobom je je podigel.« (MP: 93; drugo: 165, 168, 227, 228)

gòri kričati ~ -im *nedov.* ‘vpiti’ ▪ ‘felkiált’ (Novak 2006: 105). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felkiált* ‘vpiti’ ali nemškega glagola *aufschreien* ‘isto’. ♦ »Zjednim glaszom vszi *gori / kriknoffe*, i kmeszto sze na nyega / rinoffe, sným sze kjedno vun,, / kaj opraviiffe, vnogo kamenya / gori zgrabiffe.« (MP: 131) Enkratnica.

gòri obuditi ~ -im *dov.* ‘obuditi’ ▪ ‘feltámaszt’. Zveza je navedena v obliki *gori obüditi* (Novak 2006: 106) in tudi pisana enobesedno kot *goriobüditi* (Ulčnik 2009: 202). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *feltámaszt* ‘prebuditi’ ali nemškega glagola *aufwecken* ‘isto’. ♦ »Koga velika

zmosnofzt, bode sze vidila na dén szo., / dnyi, kada zjednom reicsjom vfze mertve, on / gori obudi.« (MP: 170) Enkratnica.

gòri oživiti ~ -im *dov.* ‘oživiti’ ▪ ‘feléleszt’. Slovarji zveze ne poznajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *feléleszt* ‘oživiti’. Nemški vpliv pri tem glagolu lahko izključimo, ker v nemščini ni glagola s predpono *auf-*. ♦ »Pelikan vfalofzt fzám on / fzvoje perfi, zacfne fzi terga., / ti, kai bi fzi kerv pufztíl, fzker., / vjom bi polkropil, on te fzvoje / Mlade, *gori ofiviti* tak nyim jeftzi dati.« (MP: 308) Enkratnica.

gòri razpéti ~ -pnèm *dov.* ‘razpeti’ ▪ ‘felfeszít, keresztre feszít’. Slovarji te zveze ne poznajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori*. V zgledu iz pesmarice gre za Kristusa, ki so ga pribili na križ. Madžarščina pozna glagol *felfeszít* s predpono *fel-*, ki je ustreznica prekmurske prislovne sestavine *gori* in se uporablja tudi za izražanje ‘pribiti na križ’. V nemščini je situacija drugačna: nemščina pozna glagol *aufbinden* ‘razpeti’, vendar ne v pomenu ‘privezati, pribiti na križ’, za kar se uporabljata *kreuzigen* in *ans Kreuz schlagen*. Pri prekmurskem glagolu je besedotvorno motivacijo povzročila smer gibanja (gor na križ) in prekmurski glagol odraža prav to. ♦ »Bicsuvali i fpotali, vu / fzmeisni gvant me oblekli, na kris / me *gori raspeli*, na kterom szem / mogel vmreiti.« (MP: 175) Enkratnica.

gòri skočiti ~ skóčim *dov.* ‘skočiti’ ▪ ‘felugrik’ (Novak 2006: 109; Ulčnik 2009: 203). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felugrik* ‘skočiti’ ali nemškega glagola *aufspringen* ‘isto’. ♦ »Zrinfzki Nicolaus herlo *gori* / fzkocsi fzvoimi Vitézmi zleipimi / Haiduki i pocne on poiti po / širokom polie, preik bižtre Drave / hitro mi setuje.« (MP: 330) Enkratnica.

gòri skriknoti ~ -em *dov.* ‘zakričati’ ▪ ‘felkiált’ (Novak 2006: 110). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felkiált* ‘zakričati’ ali nemškega glagola *aufschreien* ‘isto’. ♦ »Ob tretyoi vóri vszi *gori* / szkriknofje, kai mu na fzveiti líve., / ti ne daffe, nego na krisnom dreivi / da sze raszpeffe, i fcsavli pribilfe.« (MP: 186) Enkratnica.

gòri státi ~ stojím *dov.* ‘vstati od mrtvih’ ▪ ‘feltámad’. V tem pomenu te besedne zveze slovarji ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *feltámad* ‘vstati od mrtvih’ ali nemškega glagola *aufstehen* ‘isto’. ♦ »Te Christus fzmrt fzterpi, / i na Krisu za nasz vmerl, fzvo / Szvéto Kerv vun zlea, / i nafso Szmert za nasz obláda, na tretki dén *gori fztá*, / voljo Ocza nasz pripela.« (MP: 74; drugo: 107, 139)

gòri vstáti ~ vstánem *dov.* ‘vstati od mrtvih’ ▪ ‘feltámad’ (Novak 2006: 111). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *feltámad* ‘vstati od mrtvih’ ali nemškega glagola *aufstehen* ‘isto’ ♦ »Vnogi zato tak kričsi, Chri., / ftus je *gori vfztál*, da od greihov / i merszkoche, ofztaviti sze nescse.« (MP:

214) Enkratnica ► **gòri vstávši** -a -e *del*. ‘ko je vstal’ ▪ ‘feltámadván’. Deležnik iz glagola *gori vstati* ‘vstati’. ♦ »Zmertvi *gori vftavsi*, / poleg h fzedofztva Verni, Vido,, / csim je Zakonom, v-Nébo / na Deszno Ocza fztopil, pravi / Bogh ino Cslovik, da je fzteim / poszvedocsil.« (MP: 71–72) Enkratnica.

gòri vzéti ~ vžemem *dov*. ‘prevzeti, sprejeti, dvigniti’ ▪ ‘felemel’ (Novak 2006: 111; Ulčnik 2009: 203). Izpričano tudi v oblikah *gor zeti* (Novak 1996: 47), *gorvzeti* (Mukič 2005: 118), *gorzeti* (Bajzek Lukač 2009: 152). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felemel* ‘prevzeti, sprejeti, dvigniti’ ali nemškega glagola *aufheben* ‘isto’. ♦ »Ar Nebeszke Dike králly, knam zNe,, / besz doli prisal, i Cslovecse Telo *gori vzél*.« (MP: 127; drugo: 139, 214, 227, 267)

gòri zgrábiti ~ -im *dov*. ‘pobrati, pograbit’ ▪ ‘felemel’. Slovarji te zveze ne navažajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felemel* ‘pobrati, pograbit’ ali nemškega glagola *aufheben* ‘isto’. ♦ »Zjednim glaszom vszi *gori* glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *feltámad* ‘vstati’ ali nemškega glagola *aufstehen* ‘isto’/ kriknoffe, i kmeszto sze na nyega / rinoffe, sným sze kjedno vun,, / kai opraviífle, vnogo kamenya / *gori zgrabíffe*.« (MP: 131) Enkratnica.

gòri zíti ~ ídem ‘vziti’ ▪ ‘felmegy, felkel’ (Novak 2006: 113). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felmegy, felkel* ‘vziti’ ali nemškega glagola *aufgehen* ‘isto’. ♦ »Preszvetla Zvezda *gori je zisla* / gde mi pocsiya Xtus Marie fzin. (MP: 145; drugo: 206)

gòri zvišávati ~ -am *nedov*. ‘poveličevati’ ▪ ‘felmagasztal’ (Novak 2006: 114). Glagolski kalk s prislovno sestavino *gori* pod vplivom madžarskega glagola *felmagasztal* ‘poveličevati’ ali nemškega glagola *anpreisen* ‘isto’. ♦ »Za stero Te vszigdar hvalil, / i bom *gori zvisaval*, fztvoim / fztvetim fzinom navkup i zDu,, / hom fztvetim Amen.« (MP: 261) Enkratnica.

híštvo -a *s* ‘zakon, zakonska veza’ ▪ ‘házasság’ (Plet. 1: 268; Novak 1996: 52; BSJ: 198; Novak 2006: 132). Enobesedni kalk tipa 1. Beseda je nastala po madžarskem vzorcu *házasság* ‘zakon, zakonska veza’, kar je izpričano od leta 1450 (TESz 2: 76) in je tvorjenka iz besede *ház* ‘hiša’. Tvorí abstrakt, kar je dokaz za madžarski izvor, saj je tudi prekmurska beseda tvorjenka iz besede *hiža* ‘hiša’ s pripomo -*stvo*, ki prav tako tvorí abstrakt. ♦ »To fzvétó *histvo*, nistar nej / drugo, nego csíftocsa i vřza do,, / brota, pravo jedinfztvo, dano od / Bogha, i polgi pravde, lubefznoft / csíftza.« (MP: 352; drugo: 354)

hížnik -a *m* ‘mož’ ▪ ‘házas ember’ (Novak 2006: 134). Enobesedni kalk tipa 1., nima ustreznega madžarskega vzorca in je nastal kot prekmurska inovacija. Kljub temu jo štejem med madžarske kalke, ker njeno psihološko ozadje (izhodišče je bila beseda *hiža*) odraža poznavanje podobnih madžarskih besed. ♦ »Vodo na vino ar

on premeni, / fzvadbo Xtus tak obefzelil, *hisni*, / *kom* takai on pozvedocsi, da / nye fche vfzigdar obefzeliti.« (MP: 355) Enkratnica.

križno drevo -oga -a 'križ' ▪ 'keresztfa' (Novak 1996: 66; Novak 2006: 203). Slovar beltinskega prekmurskega govora navaja pomen 'križ na prostem'. Besednozvezni kalk tipa 2.2 po madžarskem vzorcu *keresztfa* 'križ + drevo'. ♦ »Verni Kerscheniczu veruimo / mi prissesztju, ino za naz rodjenje, / i na *krisnom drevi* terplenyu, / i v-Nébo zasztóp,, / lenyu, Goszpodna Jesufsa.« (MP: 75; drugo: 168, 172, 179, 184, 185, 186, 215)

nazáj iti ~ idem *dov*. 'iti nazaj, vrniti se' ▪ 'visszamegy'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *nazaj* pod vplivom madžarskega glagola *visszamegy* 'iti nazaj' ali nemškega glagola *zurückgehen* 'isto'. ♦ »Jesus li zjednov befzedov, knýim re,, / cse da *nazai ido*, vfzi fzo od fztরাহা / pali;« (MP: 160). Enkratnica.

nazáj poslâti ~ pošlem *dov*. 'poslati nazaj' ▪ 'visszaküld'. Slovarji te besedne zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *nazaj* pod vplivom madžarskega glagola *visszaküld* 'poslati nazaj' ali nemškega glagola *zurückschicken* 'isto'. ♦ »Zato ga je on ospotal, / jen beili gvant na nýega djâl, teda ga *na*, / *zâi pozfzal*, itak Herodes k-Pilatffu, vra,, / sdeniku fzvojemu, opet priatel pozfzal.« (MP: 162) Enkratnica.

nebèski orság -oga -a *m* 'raj' ▪ 'mennyország' (Novak 2006: 404). Besednozvezni kalk tipa 3.1 po madžarskem vzorcu *mennyország* 'nebeški + država'. ♦ »Oh Gofzpon nass-Jesus dai / nam vfzkorom Vreimeni, tve,, / veszélo prisesztje, i dar / Zvelicsansztva dobiti, i v-*Nebesz*, / *kom Orfzâgi*, fztobom fze veszeliti. Amen. / Finita.« (MP: 73; drugo: 75, 82, 86, 87, 98, 105, 109, 110, 119, 122, 123, 136, 146, 197, 210, 226, 239, 248, 276, 292, 296, 297, 307, 324, 325, 327, 342)

nòter iti ~ idem *dov*. 'iti noter, vstopiti' ▪ 'bemegey'. Glagolski kalk s prislovno sestavino *noter* pod vplivom madžarskega glagola *bemegey* 'iti noter' ali nemškega glagola *hinein-/hereingehen* 'isto'. ♦ »Vu te grob *noter idoffe*, vu / kom Angyela naidoffe, szedecsega / gdesznoi sztrani oblécsena vbei,, / lom gvanti. Bogu hvala.« (MP: 206–207) Enkratnica.

Siget Grâd -a -a *m* 'Szigetvár, mesto v južnem delu Madžarske v županiji Baranja' ▪ 'Szigetvár'. Slovarji te zveze ne poznajo. Besednozvezni kalk tipa 1.1 po madžarskem vzorcu *Szigetvár* (Siget + Grad 'vár'). ♦ »Szinko moi drâgi Jurai poidi mi / ta, kralyu, vu nyega Tabor kmotnomu / Dunaju, da bos pifzal Lifzta ino mi / palzko nofzi, na fzvoje Viteze vu *Szige*, / *tu Gradu*.« (MP: 329; drugo: 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340)

vkûp vdâriti ~ -im *dov*. 'spopasti se' ▪ 'összezőrdül'. Slovarja navajata to zvezo v obliki *vkûpvdariti* (Mukič 2005: 399; Novak 2006: 815), pri čemer je *ü* namesto *u*,

kar je pravilni razvoj v prekmurščini. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vkup* pod vplivom madžarskega glagola *összezördül*, *összeütökzik* ‘spopasti se’. ♦ »Szmert i fitek *vkup vda*, / *riszta*, jak orosláný vojuvaffë, a / obládanýe fzmert csaka gda Chri,, / stus vgrobi lesa. Bogu hvala.« (MP: 207–208) Enkratnica.

vkùp zezvàti ~ zovém *dov.* ‘sklicati’ ▪ ‘összehív’. *Slovar stare knjižne prekmurščine* navaja to zvezo v obliki *vkùpzezvati* (Novak 2006: 816), kjer je *ü* rezultat pravilnega glasovnega razvoja v prekmurščini (psl. **u* > prekm. *ü*). Glagolski kalk s prislovno sestavino *vkup* pod vplivom madžarskega glagola *összehív* ‘sklicati’ ali nemškega glagola *zusammenrufen* ‘isto’. ♦ »Veliko Voizsko *vkup ze*, / *zval*, i vu Betlehem jo poszlal. bis.« (MP: 151) Enkratnica.

vkùpe spràviti ~ -ávím *dov.* ‘zbrati’ ▪ ‘összegyűjt’. Slovarja navajata to zvezo v oblikah *vkùpspraviti* (Mukič 2005: 399) in *vkùp spraviti* (Novak 2006: 814). Glagolski kalk s prislovno sestavino *vkupe* pod vplivom madžarskega glagola *összegyűjt* ‘zbrati’ ali nemškega glagola *zusammentragen* ‘isto’. ♦ »Boidi Bogu postenye, vezdai / vekivekk, ki nasz vszih *vkupe* / *fzpravit*. bis. vu vekivecsno vezfelje.« (MP: 144; drugo: 155, 161, 166, 200, 235, 253)

Vogèrski orság -oga -a *m* ‘Madžarska’ ▪ ‘Magyarország’. Slovarji te zveze ne navajajo. Besednozvezni kalk tipa 3.1 po zgledu madž. *Magyarország* ‘Madžarska’ (Magyar ‘Vogerski’ + ország prekm. ‘orsag’, sln. ‘država’). ♦ »Zrinszki Nicolaus beffe piszal / Lifzta, Ferdinando krallyu kmotnomu / Dunaju, da nálz ne ofztavi vu Szi,, / getu Gradu, ako szi zdalka *Vogerszkom* / *orfzági*.« (MP: 335; drugo: 339)

vùn glásiti ~ -im *nedov.* ‘oznanjati’ ▪ ‘kihirdet’. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kihirdet* ‘oznanjati’. ♦ »Zato vi vszi poidite, po vľzoi *Ze*, / mli firokoi, vľzakomu *vun* / *glaszite*, te Evangeliome. Chriftus.« (MP: 227) Enkratnica.

vùn imenùvati ~ -űjem *nedov.* ‘imenovati’ ▪ ‘kinevez’. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kinevez* ‘imenovati’. ♦ »Zrinszki Nicolaus dva nepriate,, / la imesfë, jeden, mi besfë v-kralevom / Tabori, drugi mi besfë pri Herczegu / v-Megyimorje, da neschem zato *vun* / *imenuvati*. « (MP: 335) Enkratnica.

vùn nazvéjstiti ~ -im *dov.* ‘oznaniti’ ▪ ‘kihirdet’. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kihirdet* ‘oznaniti’. ♦ »Idi i Mariæ, to dobroto po,, / vei, vszega fztara pizsma, fz,, / krivoszt *vun nazveiszt*, zAn,, / gyelszkovom mocsjom.« (MP: 87) Enkratnica.

vùn osloboditi ~ -im *dov.* ‘osvoboditi’ ▪ ‘kiszabadít’. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kiszabadít* ‘osvoboditi’. ♦ »Joseph v Ægyptom gda bi / bil odán, ondi ga je králl / vu

vozi derfal, za nyega / cfiřtocošo, Bog *vun* nyega *ofzlo*, / *bodil* y Gofzpodnom ga pofztavil.« (MP: 302) Enkratnica.

vùn pelàti ~ pèlam *dov*. 'spremljati' ▪ 'kikísér'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kikísér* 'spremljati' ali nemškega glagola *heraus-/hinausgeleiten* 'isto'. ♦ »Jesuffa vre mucsenoga ino koro,, / nuvanoga, Pilatus je *vun pelal* :/:« (MP: 163; drugo: 163, 183, 210).

vùn skázati se ~ skážem se *dov*. 'izkazati se' ▪ 'kimutatkozik'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kimutatkozik* 'izkazati se' ali nemškega glagola *ausweisen* 'isto'. ♦ »Gofzpodna Jefusfa aldov, / moje Dusfe dragi zalog, nai / *jze* nad menom *vun fzkase*, i fit,, / ka vekvecsna daje.« (MP: 282) Enkratnica.

vùn spelàti ~ spèlam *dov*. 'izpeljati, spraviti ven' ▪ 'kivezet'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kivezet* 'izpeljati, spraviti ven' ali nemškega glagola *ausfahren* 'isto'. ♦ »Jonasfa szi *vun fzpelal*, zCzete / ribe csreiva, ofzlobodi Bosie, vlže / nevolne robe.« (MP: 276) Enkratnica.

vùn vzéti ~ vzèmem *dov*. 'izvzeti' ▪ 'elvesz'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun*. ♦ »Te Christus je nas Bogh pravi, / ki naz znevol ofzlobodi, on / hocse naz zvelicsati, zevszeh / grehov *vun vzeti*.« (MP: 112; drugo: 352)

vùn zegnàti ~ ženém *dov*. 'izgnati' ▪ 'kiúz'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kiúz* 'izgnati' ali nemškega glagola *austreiben* 'isto'. ♦ »Adama gda *vun ze*, / *gna*, Bogh zParadišo,, / ma,« (MP: 188) Enkratnica.

vùn zlejàti ~ zlejém *dov*. 'izliti, zliti' ▪ 'kiönt'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kiönt* 'izliti, zliti' ali nemškega glagola *ausgießen* 'isto'. ♦ »Te Christus fzmrt fzterpi, / i na Krisu za nasz vmerl, fzvo / Szvéto Kerv *vun zlea*, / i nařo Szmert za nasz obláda, / na tretki dén gori fztá, / voljo Oca za nasz pripela.« (MP: 74) Enkratnica.

vùn zminóti ~ -ém *dov*. 'umreti' ▪ 'kimúlik'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kimúlik* 'umreti'. ♦ »I po fzmerti pak nasfe, da *vun zmi*, / *no* nam Dusfe, vpela nasz vu vecsno veszelje.« (MP: 128) Enkratnica.

vùn zrèči ~ rèčem *dov*. 'izreči' ▪ 'kimond'. Slovarji te zveze ne navajajo. Glagolski kalk s prislovno sestavino *vun* pod vplivom madžarskega glagola *kimond* 'izreči' ali nemškega glagola *aussprechen* 'isto'. ♦ »5. To jezik nemre *vun zrecsi* / niti szpizmom i fzpizsati, / ki je kusfal more znati, / kai je Jesusfa lubiti.« (MP: 89; drugo: 160)

5 Sklep

V prispevku so predstavljene prevzete madžarske besede in madžarski kalki v Martjanski pesmarici, ki je najobsežnejši in najstarejši dosežek bogate prekmurske rokopisne pesmarične tradicije. Poleg tega je na kratko orisan tudi razvoj prekmurskega knjižnega jezika od začetkov do poenotenja s slovenskim knjižnim jezikom. Ob snovi Martjanske pesmarice sem pokazal tudi na spor, ki kroži okrog nje glede pripadnosti kajkavski ali prekmurski književnosti. Pri tem je poudarjeno, da je pesmarica nastala v medkulturnem okolju, kjer so jeziki (kajkavščina, prekmurščina, madžarščina) vplivali drug na drugega. V zvezi z madžarskim jezikovnim vplivom sem predstavil dosežke dosedanjega raziskovanja. V geslih je predstavljenih 96 prevzetih madžarskih besed in 48 madžarskih kalkov. Madžarski jezikovni vpliv se torej odraža na leksikalni, skladenjski in besedotvorni ravni. V geslih se sklicujem na podatke iz etimoloških, zgodovinskih in narečnih slovarjev in predstavljam etimologijo prekmurske in madžarske besede ter navajam zglede iz pesmarice. V posameznih razdelkih sem se ukvarjal z najpomembnejšimi fonološkimi in morfološkimi spremembami pri prevzemanju madžarskih besed. Pri predstavitvi madžarskih kalkov gre za isto metodo, le s to razliko, da jih zaradi lažjega razumevanja uvrščam v sistem, ki temelji na besedotvorni lastnosti kalkov.

Krajšave in simboli

bav.-avstr. – bavarsko-avstrijsko; blg. – bolgarsko; bol. – bolonjsko; cerkv.lat. – cerkvenolatinsko; češ. – češko; del. – deležnik; dov. – dovršno; fin. – finsko; gl. – glej; hr. – hrvaško; ide. – indoevropsko; itd. – in tako dalje; kajk. – kajkavsko; kurd. – kurdsko; lat. – latinsko; lat.-it. – latinsko-italijansko; m – samostalnik moškega spola ali samostalniška besedna zveza moškega spola; madž. – madžarsko; madž.lat. – madžarskolatinsko; nar. – narečno; nedov. – nedovršno; nem. – nemško; novoperz. – novoperzijsko; npr. – na primer; osm. – osmansko; polj. – poljsko; prekm. – prekmursko; prid. – pridevnik; prim. – primerjaj; prisl. – prislov; psl. – praslovansko; rus. – rusko; s – samostalnik srednjega spola ali samostalniška besedna zveza srednjega spola; sanskr. – sanskrtsko; sev.it. – severnoitalijansko; sln. – slovensko; slov. – slovansko; slovaš. – slovaško; srb. – srbsko; srvnem. – srednjevisokonemško; starofrc. – starofrancosko; staroperz. – staroperzijsko; starorus. – starorusko; staroturš. – staroturško; starovnem. – starovisokonemško; štev. – števnik; tat. – tatarsko; tpn. – toponim; ukr. – ukrajinsko; zastar. – zastarelo; zgnvnem. – zgodnjenovonemško; ž – samostalnik ženskega spola ali samostalniška besedna zveza ženskega spola

- stoji med prevodoma v knjižno slovenščino in madžarščino
- ◆ uvaja ponazarjalni razdelek
- ▶ uvaja podgeslo

Literatura

- Asbóth 1908 = Oszkár Asbóth, *A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban*, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1908.
- Bajzek 2009 = Mária Bajzek, Küzmičev prevod *Novega zakona* v luči prevzemanja besed iz madžarščine, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 54 (2009), št. 2, 345–357.
- Bajzek Lukač 2005 = Marija Bajzek Lukač, Madžarske izposojenke v Küzmičevem prevodu *Novega zakona*, v: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*, ur. Marko Jesenšek, Maribor: Slavistično društvo, 2005 (Zora 32), 436–448.
- Bajzek Lukač 2009 = Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika 1: A–L* Bielsko Biala itd.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 2009 (Zora 66).
- Balázs 1989 = János Balázs, *A latin a Duna-tájon*, v: *Nyelvünk a Duna-tájon*, ur. János Balázs, Budapest: Tankönyvkiadó, 1989, 95–140.
- Bezljaj 1959/60 = France Bezljaj, *Vloga kalkov v slovenščini*, *Jezik in slovstvo* 5 (1959/60), št. 5, 140–143. (Ponatis v: France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi* 2, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC ZRC SAZU, 2003 (Linguistica et philologica), 735–738.)
- BSJ 1998 = *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki A–Ž*, ur. Ivanka Šircelj-Žnidaršič, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998 (Slovarji).
- ERHSJ 1–4 = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–4, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- ESSJ 1–5 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga oz. Založba ZRC, ZRC SAZU (zal.), 1976–2007.
- EWUng 1–3 = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3, ur. Loránd Benkő, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993–1997.
- FNESz 1–2 = Lajos Kiss, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988 (1978).
- Hadrovics 1944 = László Hadrovics, *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok*, Budapest: Kincsestár, 1944.
- Hadrovics 1958 = László Hadrovics, *Adverbien als Verbalpräfixe in der Schriftsprache der burgenländischen Kroaten*, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest) 4 (1958), št. 2, 211–249.
- Hadrovics 1965 = László Hadrovics, *Jövevényszó vizsgálatok*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965 (Nyelvtudományi értekezések 50).
- Hadrovics 1974 = László Hadrovics, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974.
- Hadrovics 1985 = László Hadrovics, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985.

- Jesenšek 1991/92 = Marko Jesenšek, Jezikovni sistemi v slovenskem (alpskem in panonskem) govornem območju, *Jezik in slovstvo* 37 (1991/92), št. 7, 173–181.
- Jesenšek 2000/01 = Marko Jesenšek, Stične točke pri oblikovanju slovaškega in prekmurskega knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 46 (2000/01), št. 7–8, 297–303.
- Jesenšek 2005 = Marko Jesenšek, Nastanek in razvoj prekmurskega jezika, v: Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2005 (Zora 33), 26–38.
- Jesenšek 2008 = Marko Jesenšek, Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 103–113.
- Just 2009 = Franci Just, *Porabje*, Murska Sobota: Franc-Franc – Društvo Argo, 2009.
- Kniezsa 1942 = István Kniezsa, Magyar-szláv nyelvi érintkezések, v: *A magyarság és a szlávok*, ur. Gyula Szekfű, Budapest: Franklin, 1942. (Ponatis v: *A magyarság és a szlávok* (Kisebbségkutatási könyvek), ur. Gyula Szekfű, Budapest: Lucidus Kiadó, 2000, 137–151.)
- Kniezsa 1952 = István Kniezsa, *A magyar helyesírás története*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952.
- Kniezsa, 1974 = Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* I/1–2, Budapest: Akadémiai Kiadó, ²1974 (¹1955).
- Kozar Mukič 1998 = Marija Kozar Mukič, Košičev in Lülikov slovar iz leta 1833, v: *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*, ur. Stjepan Lukač – István Nyomárkay, Budimpešta: Košičev sklad, 1998, 85–89.
- Lukács 2005 = István Lukács, Martjanska pjesmarica – izvor za identifikaciju Andrije Knezajčica, v: *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*, ur. Jože Vugrinec, Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci, 2005, 299–305.
- Lukácsné Bajzek 2004 = Lukácsné Bajzek Mária, A szlovén szótárirodalom, v: *Kis szláv lexikográfia*, ur. István Nyomárkay – István Vig, Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2004, 28–49.
- Lukač 2003 = Stjepan Lukač, Alternative standardizacije i kanonizacije na rubnim područjima: sakralna erotika u Prekomurskoj/Martjanskoj pjesmarici, v: *Hrvatski književni jezik: zbornik radova*, ur. Stjepan Lukač, Budimpešta: Hrvatska samouprava Budimpešte, 53–60.
- MP = *Martjanska pesmarica*, uredil in spremna besedila napisal Vilko Novak, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997.
- Merše 2009 = Majda Merše, Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika, v: Majda Merše, *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Linguistica et philologica 23), 129–146.
- Miklošič 1886 = Fran Miklošič, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien: Wilhelm Braumüller.
- Mukič 2005 = Francek Mukič, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*, Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem, 2005.

- Novak 1973/74 = Vilko Novak, Prekmurske rokopisne pesmarice, *Jezik in slovstvo* 19 (1973/74), št. 6–7, 212–217.
- Novak 1974/75 = Vilko Novak, Madžarske izposojenke v prekmurščini, *Jezik in slovstvo* 20 (1974/75), št.4, 104–105.
- Novak 1996 = Franc Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, ur. Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba, ²1996 (¹1985).
- Novak 1997 = Vilko Novak, Prekmurska Martjanska pesmarica v: *Martjanska pesmarica*, ur. Vilko Novak Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1997, 3–64.
- Novak 2006 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- Nyomárkay 2002 = István Nyomárkay, *Anyanyelvi ébredés és hagyomány nálunk és szomszédainknál*, Budapest: Lucidus Kiadó, 2002 (Kisebbségkutatói könyvek).
- Orožen 1996 = Martina Orožen, Prekmurski knjižni jezik, v: Martina Orožen, *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996, 356–372.
- Pável 1947 = Ágoston Pável, Magyarok és szlovénok, v: *Magyarország és Kelet-Európa: a magyarság kapcsolatai a szomszéd népekkel*, ur. Endre Angyal – János Balázs – Ágoston Pável stb. közrem. István Gál, Budapest: Officina, 1947, 156–168. (Ponatis v: Ágoston Pável, *Válogatott tanulmányai és cikkei*, Szombathely: Vas Megye, 1976, 217–224.)
- Petrov-Slodnjak 1978 = Maria Petrov-Slodnjak, Zu den ungarischen Lehnwörtern in der regionalen Schriftsprache des Prekmurje im 18. und 19. Jahrhundert, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 24 (1978), št. 2, 295–328.
- Plet. 1–2 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894–1895.
- Prunč 1967 = Erich Prunč, *Das innere Lehngut in der slovenischen Schriftsprache: Versuch einer Typologie der Lehnprägungen im Slovenischen: Inauguraldissertation*, Graz, 1967 (razmnoženo).
- Rammelmeyer 1975 = Matthias Rammelmeyer, *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen: Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GmbH, 1975 (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen 3, Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik 23).
- RHKKJ 1–2 = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* 1–2 (zv. 5): *A-lazno*, ur. Božidar Finka, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zavod za jezik IFF, 1984–1989. (Preostali zvezki v Budimpešti niso bili dosegljivi.)
- Schumann 1965 = Kurt Schumann, Zur Typologie und Gliederung der Lehnprägungen, *Zeitschrift für slawische Philologie* 33 (1965), 61–90.
- SES 2003 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan, ²2003 (¹1996).
- SSKJ 1–5 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.

- Škafar 1978.= Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*, Ljubljana: SAZU, 1978.
- TESz 1–4 = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.
- Thomason - Kaufman 1991 = Sarah Grey Thomason - Terrence Kaufman, *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*, Berkeley – Los Angeles – Oxford: University of California Press, 1991.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Trstenjak 1905 = Anton Trstenjak, *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem: zgodovinska, narodopisna in književna črtica*, Ljubljana: samozaložba, 1905.
- Ulčnik 2009 = Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja*, Bielsko Biala itd.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, 2009 (Zora 67).

Hungarian linguistic influence in the vocabulary of the Martjanci hymnal

Summary

This article presents Hungarian loanwords and Hungarian calques in the Martjanci hymnal, which is the largest and oldest work in the rich manuscript hymnal tradition of Prekmurje. In addition, it briefly describes the development of the standard Prekmurje language from its origins to its unification with standard Slovenian. Alongside the subject matter of the Martjanci hymnal, attention is also drawn to the dispute associated with it regarding whether it is part of Kajkavian Croatian or Prekmurje literature. Here it is emphasized that the hymnal was created in an intercultural environment in which the languages (Kajkavian dialect, Prekmurje dialect, and Hungarian) influenced one another. The research findings to date on Hungarian linguistic influence are presented, with 96 Hungarian loanwords and 48 Hungarian calques presented in dictionary-style entries. Hungarian linguistic influence is therefore reflected at the lexical, syntactic, and word-formational levels. The entries are based on information from etymological, historical, and dialect dictionaries, present the etymology of the Prekmurje and Hungarian words, and cite examples from verses of the hymnal. Individual sections deal with the most important phonological and morphological changes when Hungarian words were borrowed. The presentation of Hungarian calques uses the same method, only that they are organized in a system based on the word-formational properties of calques for clarity.

Polvikanje v slovenščini v luči starejših pisnih virov

Alenka Jelovšek

Cobiss: 1.01

V prispevku je predstavljen razvoj ujemanja ob vljudnostnem *vi* v slovenskih pisnih virih od 16. do 19. stoletja z besednovrstnega vidika ob primerjavi s Comriejevo ujemalno hierarhijo. Obravnavano je tudi vprašanje družbenorazlikovalne vloge polvikanja z vidika govorečega in ogovorjenega.

Ključne besede: polvikanje, pomensko ujemanje, skladijenjsko ujemanje, ujemalna hierarhija

Semi-formal address in Slovenian in the light of older written sources

This article presents the development of agreement associated with *vi* 'you (pl.)' of formal address in Slovenian written sources from the sixteenth to nineteenth centuries from the perspective of part of speech and with a comparison to Comrie's agreement hierarchy. It also addresses the issue of the social differentiation role played by semi-formal address (Sln. *polvikanje*) from the perspective of the speaker and the addressee.

Keywords: semi-formal address, semantic agreement, grammatical agreement, agreement hierarchy

0 Polvikanje,¹ oblika vljudnega ogovora naslovnika, pri katerem sta deležnik in pridevnik v povedku v ednini in se spreminjata glede na spol ogovorjenega, je v slovenskem jezikoslovju znano že od slovnice Kraynska Grammatika Marka Pohlina iz leta 1768 (Pohlin 2003: 279) in že od Windische Sprachlehre Ožbalta Gutsmana (1777: 90) označeno kot nesprejemljivo v knjižnem jeziku. Kot neknjižni pojav tudi v poznejših obdobjih ni bilo deležno izčrpne obravnave,² redki jezikoslovci, ki so se ukvarjali s tem vprašanjem, pa so ga pretežno obravnavali le z vidika sprejemljivosti oziroma nesprejemljivosti v sodobnem knjižnem pogovornem jeziku, pri čemer so

¹ Prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela Polvikanje v slovenščini kot vprašanje ujemanja: diahroni pogled, ki je nastalo na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pod mentorstvom akad. dr. Janeza Orešnika.

² To se kaže tudi v neusklajenost terminologije: v SSKJ je označen kot *polovično* ali *pogovorno vikanje*, v Toporišičevi Slovenski slovnici (Toporišič 2000: 390) in Enciklopediji slovenskega jezika (Toporišič 1992: 122) na *pol vikanje* oziroma *napol vikanje*, v novejših delih pa se večinoma uporablja enobesedno poimenovanje *polvikanje*, ki je tudi v širši rabi najpogostejše, zato bo uporabljeno tudi tukaj.

večinoma zanemarili njegovo dolgo zgodovino in ga obravnavali kot sodobno »napako« ali kot interferenco iz italijanščine.³ A kot je opozoril Anton Bajec (1958/59: 128), gre za pojav, ki ima vzporednice tudi v drugih (slovanskih in neslovanskih) jezikih in lahko nastane tudi brez zunanjih vplivov. »Zavest, da govorim samo z eno osebo, lahko vsak čas neodvisno pripelje do edninske rabe« (Bajec 1958/59: 128). Iz te zavesti izvira razlika med množinskim, t. i. skladenjskim ujemanjem, ki se naslanja na obliko osebnega zaimka v osebku, in edninskim pomenskim ujemanjem, ki je skladno z njegovim edninskim pomenom oziroma denotatom.

1 Polvikanje kot vprašanje ujemanja

1.1 Nasprotja med pomenskim in skladenjskim ujemanjem se pojavljajo v številnih jezikih, pri čemer ti izbirajo različne načine ujemanja pri različnih kategorijah in besednih vrstah. Tipološke študije jezikov so pokazale, da pri tem veljajo nekatere zakonitosti. Bernard Comrie (1975: 406) je s primerjanjem ujemanja v različnih jezikih ugotovil, da se predikati, ki so bolj podobni glagolom, pogosteje ujemajo s površinskim osebkom, tisti, ki so bolj podobni samostalniku, pa z globinskim. S tem je ustvarjen kontinuum od glagola proti samostalniku:

glagol > deležnik > pridevnik > samostalnik (Comrie 1975: 406)

Pri kategorijah, ki so bližje samostalniku, bo praviloma prevladalo pomensko ujemanje, če pri kategorijah, ki so bližje glagolu, prevlada skladenjsko ujemanje.

³ Od Kopitarjeve slovnice (1808: 288) do Bunčevega Pregleda slovnice slovenskega knjižnega jezika (Bunc 1940: 98) polvikanje niti v slovnica ni bilo izrecno obravnavano, v petdesetih letih 20. stoletja pa lahko predvidevamo večjo rabo polvikanja v knjižnem pogovornem jeziku, saj se začnejo opozorila o tovrstni rabi pojavljati v slovnici štirih in njenih ponatisih ter tudi npr. v nekaj krajših prispevkih v Jeziku in slovstvu: France Jesenovec (1958/59: 30–31) ga je označil kot značilnost izobraženskega jezika in ga zavrnil kot italijanizem, Lino Legiša (1958/59: 128) in Anton Bajec (1958/59: 128) sta ga nasprotno opredelila kot značilnost podeželskega pogovornega jezika, njuno mnenje pa je bilo manj odklonilno. V zadnjih letih je bilo polvikanje večinoma obravnavano v poljudno-znanstvenih jezikovnih koticčkih, npr. pri Julijani Bavčar (2000: 17), Janku Modru (2002: 7) in Moniki Kalin Golob (2003: 135), ki nasprotujejo njegovi rabi v knjižnem jeziku, ter pri Viktorju Majdiču (2000: 15), ki se zaradi njegove razširjenosti in izrazne gospodarnosti zavzema za njegovo sprejetje v knjižni pogovorni jezik, in Nadi Pertot (1997: 79), ki v svojem priločniku Pomagajmo si sami navaja ustaljenost tovrstne rabe v tržaški slovenščini in v romanih Borisa Pahorja ter opozarja, da ima lahko pomensko ujemanje prednost pred skladenjskim v primerih, kjer kontekst ne daje dovolj informacij za natančno določitev, ali gre samo za enega ogovorjenega ali se ta *vi* nanaša na več oseb. V znanstvenih razpravah se pojavlja npr. pri Vladu Nartniku (1993: 64), ki ga pripiše oblikoslovni naliki zaradi nemenja izglasnega samoglasnika, Petru Weissu (2003: 203), ki ga omenja v svoji raziskavi načinov ogovarjanja v Zadrečki dolini, Heleni Dobrovoljc (2005: 15–16, 127–128), ki ga na kratko obravnava v sklopu slovenske teorije jezikovne naravnosti, in Donaldu Reindlu, ki ga omenja v svoji razpravi o onikanju (2007: 154).

1.2 Takšen kontinuum lepo oriše ujemanje ob vljudnostnem *vi* v slovanskih jezikih:

Preglednica 1: Ujemanje z vljudnostnim *vi* v slovanskih jezikih (Corbett 2000: 194)⁴

	Glagol	Deležnik	Pridevnik		Samostalnik
Zahodnoslovanski					
Češčina	mn	(mn)/ED	(mn)/ED		ED
Slovaščina	mn	mn/(ED)	ED		ED
Spodnja lužiška srbščina	mn	mn	mn/ED		ED
Zgornja lužiška srbščina	mn	(mn)/ED	(mn)/ED		ED
Poljska narečja	mn	mn/(ED)	mn/ED		
Južnoslovanski					
Bolgarščina	mn	mn (96 %)	ED (97 %)		ED
Makedonščina	mn	mn	(mn)/ED		ED
Srbščina/hrvaščina/bo-sanščina	mn	mn	mn/(ED)		ED
Slovenščina	mn	mn/(ED)	mn(ED)		ED
Vzhodnoslovanski					
Ukrajinščina	mn	mn/(ED)	(mn)/ED		ED
Beloruščina	mn	mn	ED		ED
Ruščina	mn	mn	kratka oblika mn (97 %)	dolga oblika ED (89 %)	ED

Skoraj vsi slovanski jeziki vsaj v nekaterih zvrsteh poznajo podobna omahovanja v rabi množine in ednine kot slovenščina, le meje med prevladujočima rabama pri posameznih besednih vrstah so različne.

1.3 Ujemalna hierarhija pa ne opisuje le sinhronega stanja, temveč tudi diahrone spremembe ujemanja (Corbett 2006: 270–273), pri čemer je njihova smer lahko različna in se v času spreminja, kar pomeni, da se v določenem obdobju lahko širi pomensko ujemanje, nato pa drugačni dejavniki povzročijo obrat in pri elementih ujemalne hierarhije se spet začne širiti skladenjsko ujemanje. Takšen položaj lahko najdemo v zgodovinskem razvoju slovenskega polvikanja, kot se kaže v pisnih virih.

2 Ujemanje v slovenskih pisnih virih: besednovrstni pogled

2.1 Najzgodnejše besedilo, v katerem lahko najdemo oblike, pri katerih lahko pričakujemo razliko med edninskim in množinskim ujemanjem, so prisege mesta Kranj, nastale med letoma 1440 in 1550 (Mikhailov 2001: 95–99). Četrti in peti obrazec sta namreč predloga za mestnega sodnika, ki zaprisega priče. Četrti obrazec je v nemščini, peti pa je njegov slovenski prevod. Zaradi tipa besedila ne moremo z gotovostjo trditi, ali gre za primer vikanja ali za odgovor več oseb, saj je v nemškem

⁴ Male tiskane črke označujejo skladenjsko, velike pomensko ujemanje. Oklepaji pomenijo, da je različica manj pogosta ali manj sprejemljiva (Corbett 2000: 194).

naslovu navedeno, da gre za zapriseganje ene ali več prič. Tudi nemški prevod tega ne more razjasniti, saj je v njem prav tako uporabljen zaimsek za 2. os. mn., ki je bil v tem času tudi v nemščini prevladujoča oblika spoštljivega ogovora (Besch 1998: 93–94).

- (1) Ich erman **euch**, das es follt fagen [...] vnnd **greiff** alle, an den gerichtfab. (Mikhailov 2001: 98)

V besedilu najdemo množinske oblike tako za polnopomenski glagol kot za opisne (*pouedalli*) in trpne deležnike (*Vprafchanj*).

- (2) WIE EIN RICHTER. EINEM. ODER DER MER GEICHWORNEN BURGERN IN ZEUGEN FAGEN DEN AID VORHALTEN FOLL.
Jeft Vafz opomenin, da Vy **wote pouedalli**. per thi telefzni Rotwi, khatero **Ste** Vy gori Vfđignenimj prftmi, nafchemu gofpodj Khreillu, defchellfkhimo Viuodj, Jenu thimu gmein meftu **perfeqlj**. Jenu **Sturilj**, tho. khar ye Vom Vedetfch. olli Veftnu, Vtich rezhech, Sa khatero Vy **wodete Vprafchanj**, da **wodete** pravo Refznitzo **pouedallj**, Jenu **fkhafalli**, Nicomer khlubi. olli khfchallimu, fa enerj peryalni, olli Souwrafchtua, Sa obeniga daru. olli Vfchitkha vollo, Janu, Sa obene Režhi volo nickhar, Temetfch ožhte pravo Refznitzo pouedati, per valchi dułchi, Khoker vy tega ožhte prutj Wogu vłchiti, Jenu Sefyte na to Richtno palitzo, fduema perftama. (Mikhailov 2001: 98)

Če gre res za primer vikanja, lahko sklepamo, da je v navedenem obdobju v gorenjskem narečju obstajala enotno skladijsko ujemanje.

2.2 Pomensko ujemanje najdemo prvič v Hišni postili Primoža Trubarja, ki jo je prevedel tik pred smrtjo leta 1586, izdana pa je bila devet let pozneje.

- (3) raunu kakor de bi ena huda dekla k'fvojej fravvi rekla: Ta lon **fte** vy meni **oblubila**, satu ga meni dajte, jeft lih fturym kar hozhem, [...] (Trubar 1595, II: 283)

Če bi predpostavljali, da je pri prisegah mesta Kranj res šlo za vikanje, je oblika nepričakovana: če bi Trubarjeva raba odražala realno stanje tistega obdobja v osrednjeslovenskem prostoru, bi to namreč pomenilo, da se je v enem stoletju ujemanje ob vljudnostnem zaimku spremenilo iz dosledno skladijskega (deležnik v množini) v dosledno pomensko (deležnik v ednini), kar se zdi glede na razvoj v naslednjih stoletjih, ki bo predstavljen v nadaljevanju, malo verjetno. Možno je, da sta v tem obdobju v osrednjem prostoru soobstajali obe obliki ujemanja,⁵ lahko pa je šlo tudi

⁵ Iz nasprotja med množinsko obliko in edninskim pomenom je lahko posebej v obdobjih, ko še ni bilo eksplicitnega normiranja načina ogovarjanja, do take oblike prihajalo tudi brez zunanjih vplivov, vendar zaradi pomanjkanja virov tega ne moremo ne potrditi ne ovreči.

za vpliv govorov (oziroma govorcev) z zahodnega slovenskega jezikovnega področja, ki je bilo v stiku z italijanščino.

Enak način ujemanja je namreč uporabljen v slovarju Italijana Alasie da Sommaripa *Vocabolario italiano e schiavo* iz leta 1607, ki je bil natisnjen v Vidmu. V njem najdemo primer polvikanja pri gostovem govoru krčmarja:

- (4) V. Hauete meffo i lenzuoli netti? vi **fte poftau**eu pugnaue chifte?
P. Signor fi. ia gospud. vi lafcio vna felice notte. vam puftim lacco noch. (Alasia 1979: 201)

Tudi v drugih virih s tega območja iz 17. in prve polovice 18. stoletja, *Svetem priročniku* Janeza Svetokriškega (1691–1707) in *Christianus moribundus* Jožefa Cusanija (1749), prevladuje pomensko ujemanje.

- (5) kakor uni Meffar, kateri je imel eniga koshlizha naprudai, fo nekotere dekelze ga hotele kupit, ena v'mej nimy je uprashala, sakaj takfti koshelz nima she roshizhe? odgovorij Meffar, sakaj she nej imel shene, vy pak kakor **bote** moshsha **vfela**, mu **bote fturila** rogè rasti. (Svetokriški V: 38)
- (6) Ozha gre Hzher obiskat, rekozh: Ti fi en velik shpot fturila, fakaj pre hitru fi porodila: Odgovorj ona; Jeft nej fim pre hitru porodila, ampak vy **fte** mene prepofnu moshu **dal**. (Svetokriški V: 87)
- (7) Sponaste, de **ni ste** taku dobro **shivel**, Koker **ste bil dalshan** shiveti. (Bratuž 2000: 86)

Svetokriški sicer občasno uporablja tudi skladenjsko ujemanje pri deležniku (8), nikoli pa pri pridevniku (9, 10), kar je v skladu z ujemanjo hierarhijo.

- (8) drugi dan Gospud pele s'fabo Kuharia, ter fapudj Fashane, rekozh: pogledai de imaio duei nogi: Kuhar odgovorj, Gospud sakaj **nejfte** tudi taiftiga v'skledi **fapudili**. (Svetokriški V: 43)
- (9) Soldat samerka kej jo zheul ner ble tishi, pravi sakaj nika v'faj **nej fte** she taku **ftara**, inu **garda** de bi kateri she vafš neufel. (Svetokriški III: 69)
- (10) Vener fe skoraj nefmeim potftopit s' vamy fe refveffeliti, sakaj vafš vidim cilu **shaloftniga**, satoraj jeft bi hotel vejdit, sakaj vy fte **shaloften**, dokler v'fy drugi fo vefeli, inu s' troshtam vafš sa fvojga Vicaria gori v'fameio? (Svetokriški IV: 77)⁶

Deležniki se lahko pojavijo tako v ednini kot v množini celo v istem besedilu:

- (11) Mashnik pravi k'njemu Gospud fturite hitru de zhafsa vam ne bo premankalu:
On pravi, kaj tedaj imam fturiti? Mashnik: Gospud imate kashnu faurashtvu?

⁶ Primer 10 je zanimiv, ker v njem najdemo tudi pridevnik v odvisnem sklonu, ki ga ne nadzoruje osebek stavka, ampak v'ljudnostni zaimek v tožilniku, vendar je tudi v tem primeru v ednini in se ne razlikuje od pridevnikov, katerih ujemanje nadzoruje osebek.

odgovori fim imel ali fim uzhe odpustil. **fte** kejkaj **dolshan**? fim bil, ali fim ufhe vse plazhal. Vafs greva de **fte** G: Boga **reshalil**? me greva. shelite S: Sacramente preieti? shelim [...] Moj Gospud, S. Sacramenti vam nebodo dani, ampak de **bote** flavu **dali** tej vashi priatelzi: Odgovory ta bolni letu nemorem fturiti. Mashnik k'njemu, Gospud po fili jo **bote mogli** sapustiti, sakaj vasha ura fe perblishuie. Nemorem. Sturite sa Boshjo volo: Nemorem. Vafha dusha bo fardamana do vekoma: Nemorem. Premiflite kulikain je Ckriftus za Isvelizeinie vafhe dushe terpel: Nemorem. Sam Chriftus letukaj na Chrishu respett vafs profsi Nemorem. **bote** tedaj sa volo te loterze Nebefhku krajleustvu, inu G: Boga **hotel** sgubiti? nemorem. **Bote** do vekoma v'pakli **gorel**? nemorem. Bugaite mene Guspud [...] Nemorem molzhite, nemorem. (Svetokriški I: 196)

2.3 Morda je vzrok za to omahovanje vpliv osrednjega jezika. V tem času je, kot bo pokazano v nadaljevanju, v virih iz osrednjega slovenskega prostora pri deležniku prevladovalo skladenjsko, torej množinsko ujemanje, kot na primer v drobci iz zapisnika ljubljanske škofovske komisije iz leta 1623 o preiskavi proti Gregorju Bedalu, vikarju v župniji Št. Peter pod Gorami, zaradi njegove ljubezenske zveze z eno od vaščank. Med latinskim besedilom so tudi slovenski zapisi izpovedi prič. Ena izmed njih je izjava domnevne vikarjeve ljubice vikarju v Pilštajnu Matiji Štempferju, ki je bil tudi pisec zapisnika. Druga pa je pričevanje enega od vaščanov o pogovoru med njo in Bedalom.

- (12) Vi, gospud Matthia, vi hodite druge faroushe pometati, **debi** vj suoy **pometali**, ker iemate farshke kurbe notri. (Rupel 1958: 126)
- (13) Mati, koku si oprauila? – Dobru. Pazh **iemate** eno dobro Mater nad mano, kadar ui mene sgubite, **nebote** nikuli tako mater **iemeli**. (Rupel 1958: 125)

V obeh primerih gre za skladenjsko ujemanje tako pri polnopomenskem glagolu kot pri predikatnem deležniku. To besedilo je dragoceno tudi zato, ker pri njem za razliko od predhodnih verjetno ne gre za tujejezične vplive, ampak za zapis živega slovenskega govora na podeželju v tem obdobju.

Podobno pričevanje o jeziku podeželskih prebivalcev je dopis Filipa Terpina, vikarja in škofijskega komisarja v Braslovčah, generalnemu vikarju v Ljubljani. Napisan je bil v Braslovčah 22. novembra 1651, govori pa o pritožbi faranov župnije Trbovlje zaradi incidenta, ki ga je zakrivil tamkajšnji vikar. Ta se je na poroki nespodobno vedel do mlade neveste in njene družice. Ko je poročni starešina vikarja opomnil, da je njegovo ravnanje nečastno in nevredno njegovega poklica, mu je vikar odgovoril: »Muzhi mi ty: ali ti bom dao terana piti.« Starešina pa: »Gohspod, **ste se** davi praeposnu **umili**, da **bi** mi vi **dajali** terana piti.« (Koruza 1972/73: 253)

Obe besedili lahko uvrstimo v vzhodni del osrednjega slovenskega prostora, ki očitno pozna tako pri deležniku kot pri polnopomenskem glagolu množinsko, torej skladenjsko ujemanje z vljudnostnim zaimkom. V prišežnem obrazcu, označenem kot Windische oder Crabatische Lehenspflicht, ki je nastal sredi 17. stoletja in kaže značilnosti dolenskega narečja, pa najdemo pomensko ujemanje predikatnega

pridevnika, kar kaže, da tudi v virih iz osrednjega prostora ujemanje pri vikanju ni bilo več enotno skladijsko.

- (14) Vi **boste oblúbili** Inu **perségli** timu nay Svetlóstimu, naymozhnéschimu, inu naymogózhnimu Rímschimu Zesáriu [...] Náschimu gnadlouístimu gospúdu, inu nega Suetlósti Erbam **suest** inu **Pochoran** bitti. (J. J. 1911: 35–36)

2.4 Stoletje pozneje, iz srede 18. stoletja (1744–1765), imamo ohranjene pridige Petra Pavla Glavarja, župnika v Komendi. V njih najdemo pomensko ujemanje zaimka *sam* v imenovalniku in trpnega deležnika, medtem ko pri opisnem deležniku opazimo neenotnost: v večini primerov gre prav tako že za pomensko ujemanje, v enem pa je deležnik v množini. Razliko se da morda razložiti z oddaljenostjo od osebne glagolske oblike v množini: pri deležniku, ki se z njo v besedilu stika, prevlada skladijsko ujemanje, pri tistih, ki so od nje bolj oddaljeni, pa pomensko.⁷

- (15) Ta berč je pergovarja rekoč: Lubezniva frava! A kai pomaga tu vaše jokaine inu klagvaine? Na to vižo ne **bodete** vašim možu **pomagala**, še mene nega od smert **obudila**. Zašonaite za božjo volo vam **sama sebe** tar z ene nesreče ne sturite dve. Zakai kai je z'ena več pregreha, koker **sama sebe** umoriti? Spomnite, frava, na vašo mladost inu lepoto, s katiero od boga **ste pognadana**. Ohladite se en malu iz frišno vodo, katiero iz celga serca hitru kot blisk vam očem pernesti ja, ne le samu letu, temuč use kar men **bodete zapovedali**, iz velikem veselam sturiti, vam ne samu leta ura temuč tudi vus čas moiga žouleina koker en nauredni služabnig postrečti. Ako pak vi mene za vašiga ženina, katierga jest se ne pastopim zavol moiga žleht stanova inu nasramne briške službe ne postojim prositi, očete gar uzeti, taku meni od boga, od svejta, od vas več gnada na mogla skazana biti. (Demšar 1991: 153)

2.5 V jeziku pisnih virov iz osrednjega slovenskega prostora (če ne upoštevamo Trubarjeve postile) lahko tako spremljamo postopno širitev pomenskega ujemanja: v drugi polovici 17. stoletja je izpričano pomensko ujemanje pridevnika in zaimka, ki se je najpozneje sredi 18. stoletja razširilo že tudi na deležnik. Tovrstna raba je bila normirana s Pohlino slovnico leta 1768, ki je temeljila na ljubljanskem govoru:

Osebni zaimek vi se uporablja zdaj za 2. osebo množine, zdaj za 3. osebo ednine, ste vi shlishali, habt ihr es gehört, ste vi shlishal, habt er es gehört, in tako se tvori pridevnik ali deležnik tudi v ednini. [...] ⁸

⁷ Da je relativna razdalja med nadzorovalcem in nadzorovancem pomembna za izbiro vrste ujemanja, opozarja tudi Corbett (2006: 235–236), ki s statističnim izračunom na primeru nadzorovalca tipa *committee* kaže, da se verjetnost pomenskega ujemanja povečuje z relativno oddaljenostjo nadzorovanca od njega.

⁸ To razlago je mogoče razumeti samo z naslonitvijo na sočasno stanje v nemščini, kjer je v tem času še obstajal ogovorni zaimek v 3. os. ed. (*Er*), ki pa je imel nižji status kot zaimek v 3. os. mn. (Besch 1998: 94).

Polvikanje se ponovi tudi kot eden od možnih prevodov za nemški Sie.

Za nemško obliko vikanja s Sie v kranjščini je treba povedati tole: da se glagol postavi bodisi v 3. osebo ednine, ste shlishal (oče), ali shlishala (mati), haben Sie (Vater, Mutter) gehört, ali pa je postavljen v množino: so shlishali, haben sie gehört, kot da bi jih bilo v resnici več, ki naj bi bili slišali (Pohlin 2003: 279).

Pohlin za vljudnostni ogovor z *vi* navaja samo možnost pomenskega ujemanja pridevnika in deležnika. To je v svojih komedijah upošteval tudi Linhart, ki je pisal za meščansko občinstvo tistega časa.

(16) MATIČEK (Budalu): Vi, Budalo, pojte en malu na stran; kader **bote** kej ljudi **čutil**, mi pridite povedat. (Linhart 1950: 111)

2.6 Vendar so sprejetje pomenskega ujemanja v knjižni jezik preprečili naslednji slovníčarji, ki so zavrnili Pohlinovo normo. Prvi ga je odsvetoval Ožbalt Gutsman v svoji slovnici Windische Sprachlehre, ki je izšla leta 1777:

V posameznih krajih se govori tudi:

Vi fte piu, inu meni nizz ni fte dau, ihr (gre za osebo moškega spola) habet getrunken, und habet mir nichts gegeben.

Vi fte pezh zhudna, ihr (oseba ženskega spola) seid wohl wunderlich.

Tega ni dobro posnemati. (Gutsman 1777: 90)

Odločilna pa je bila Kopitarjeva slovnica *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark* (1808). V njej je opisal ogovorno stanje v Ljubljani in ga zavrnil kot pokvarjeno rabo jezika zaradi tujejezičnih vplivov.

Kranjci v mestu prevzemajo nemški Sie (oní), in ga uporabljajo enako kot Nemci: kakó fe pozhútijo, wie befinden Sie sich? Njim fe pòzh dõbro godí Ihnen geht es wohl gut! Kaj márajo oní Was kümmern Sie sich.

Tudi ti meščani uporabljajo vi, ko naslavljajo služabnike, kmete ipd. po nemškem načinu, ter običajno tako, da je, kot pri italijanskem in francoskem vljudnostnem voi in vous, pripadajoči pridevnik v ednini: tako se sliši, da gospodarica reče kuharici: Predragó fte kupíla ihr habt zu theuer gekauft; ali na tržnici kmetu: O! fte predrág. O! ihr seid zu theuer. (Kopitar 1808: 288)

Da Kopitar polvikanje odsvetuje, je očitno iz opozorila, da je »naš«, torej pravi slovenski *vi* vedno moškega spola.

Naš vljudnostni vi se od običajnega vi razlikuje po tem, da se ob njem vedno uporablja moški spol. (Kopitar 1808: 288)

Po Kopitarjevem opisu bi lahko sklepali, da je bilo pomensko ujemanje v osrednjem slovenskem prostoru še vedno omejeno na mesta, medtem ko so na podeželju uporabljali skladijsko ujemanje. Iz njegove predstavitve stanja v mestih pa izvirajo tudi trditve, da je bilo polvikanje znak podrejenega položaja ogovorjenega. Pri tem se očitno zanemarija Kopitarjev prvi del opisa, da je bilo za ogovor statusno višjih ali enakovrednih oseb uporabljano onikanje in da se vikanje s skladijskim ujemanjem kot posebna oblika ogovora, ki bi imela drugačno rabo kot polvikanje, v mestih (konkretno verjetno v Ljubljani) – po Kopitarjevih besedah sodeč – ni uporabljalo.

2.7 Deloma neenotno ujemanje v virih iz 18. stoletja pa kaže, da se pomensko ujemanje v pisnem jeziku na tem področju še ni tako uveljavilo kot na zahodu, kar lahko pojasni uspeh Kopitarjeve normativne prepovedi polvikanja, ki se je v knjižnem jeziku v 19. stoletju skoraj popolnoma uveljavila.⁹

2.8 Omeniti je treba še stanje na vzhodu slovenskega ozemlja. Besedila s tega področja, v katerih lahko opazujemo ogovorno normo, so redka, v vseh pa je ujemanje ne glede na obdobje enotno skladijsko. Kot primer lahko navedemo leta 1780 izdani Slovenski silabikár Miklóša Kúzmiča, kjer gre za pogovor med materjo in otrokom (17), in slovnico Petra Dajnka Lehrbuch der Windischen Sprache (1824), kjer najdemo primer ogovarjanja med gostom in krčmarjem; krčmar gosta vika, on pa njega onika (18).

(17) Spítávajouči pojbič. Oh drága moja Mati! gori je skričao te pojbič, gde **ste se návčili** vsa eta? Z knjig, právi ona, dragi moj sinek! (Novak 1976: 129)

(18) K. Vam smem staro vino natočiti, ali **te** novo **pili**? G. Po čim kerčmarijo staro? [...] G. Naj mi prinesejo tiyas masel novega, poznej pá poliȳ starega. K. Xe dobro. **Te** tydi kaj **jeli**? G. Kaj majo za obed? (Dajnko 1824: 303)

2.9 Glede na besednovrstno razporeditev ujemanja lahko torej v glavnem potrdimo Corbettovo tezo, da se tudi zgodovinski razvoj ujemanja v pisnem jeziku ravna po ujemanju hierarhiji. Glede na stanje v virih se lahko deloma opredelimo tudi glede trditve, da gre za italijanski vpliv. Njegovo prevladovanje na zahodu slovenskega ozemlja in postopna širitev proti vzhodu (če domnevamo, da Trubarjeva raba ne odraža sočasnega stanja v osrednjem slovenskem prostoru) to tezo potrjuje, vendar razlike med ujemanjem pridevnikov in deležnikov kažejo, da vpliv ni bil neposreden, ampak je verjetneje samo okreplil tendence v jeziku, ki so lahko vzniknile tudi samostojno zaradi nasprotja med oblikovno množino in konceptualno ednino pri vljudnostnem zaimku *vi*.

⁹ Za primerjavo lahko navedemo onikanje, ki ga Kopitar prav tako zavrača kot germanizem, vendar se kljub ponavljanju njegove oznake v naslednjih slovnicaх v pisnih virih (in celo v primerih dialogov v samih slovnicaх) uporablja še vsaj do srede 19. stoletja, medtem ko pomensko ujemanje praktično izgine.

3 Ujemanje v slovenskih pisnih virih: sociolingvistični pogled

Kot je bilo omenjeno pri Kopitarjevi slovnici, verjetno iz njegove razlage izvirajo domneve o posebnem družbenem pomenu polvikanja: po Enciklopediji slovenskega jezika Jožeta Toporišiča (Toporišič 1992: 122) naj bi razodevalo napol intimen ali neprizadet poslovni odnos do nižjih. Vendar je ta trditev glede na stanje v virih za starejša obdobja vprašljiva.

3.1 Da gre pri polvikanju za izražanje družbene neenakosti, se domneva že za navedeni citat iz Alasijevega slovarja (Stone 1986: 579), kjer gost pri ogovoru krčmarja uporablja deležnik v ednini, pri krčmarjevem ogovoru popotnika pa je v primerih, ko je uporabljen opisni deležnik, ta v množini. Vendar je v teh primerih nejasno, ali gre za vikanje ali za pravo množino, saj gost uporablja množino tudi v prvi osebi.

(19) V. Buona fera M. hofto. dober vechier M. hoft. Potremo quefta fera alloggiar quì da voi? **bomo mogle** dreue erpergat tu per vas?
P. Signor fì, venite pure, che non flarete in altro luogo meglio. Ia gofpud, puite pur, da **ne bofte ftale** bulfì nicamer, coi le tucai. (Alasia 1979: 197)

3.2 Hkratno rabo skladenjskega in pomenskega ujemanja najdemo tudi v Pohlinovem delu Kmetam za potrebo inu pomoč iz leta 1789. V njem najdemo primer, ko se kmet in graščak vzajemno vikata,¹⁰ vendar gre za različno vrsto ujemanja.

(20) Glejte Gospod! takeh leshke perjatlov **fte** vi pozh malu na useh svojeh rajfhah **narajmali**, koker je leta Chrishtof. (Pohlin 1789: 410–411)

(21) Is nobenem, sem jeft njemu odgovorił. Tu be mujo koshtalu, kogâ najdti, katir be toku kontent bil, koker vi, moj lube Chrishtof! inu kar meni poleg tega she posebno dapade; vi tudi **nifte preufetn** nad svojo srezho: temuzh se pruti slehernemu **perjafn** skalhete, ter spofnate use fa en lhegn. (Pohlin 1789: 410)

¹⁰ Kmetova izbira vikanja za ogovor graščaka je nenavadna, saj je bilo za ogovor plemičev v tem času običajno onikanje – tako za medsebojni ogovor kot v primeru, da jih je ogovarjala oseba z nižjim družbenim položajem (Dular 1989: 269; prim. tudi Jelovšek 2011: 200–203). Vendar primerjava z izvirnikom pokaže, da je bil tudi tam v obravnavanem primeru uporabljen enak ogovorni način, in sicer z zaimkom *Er*, ki je bil v sistemu vljudnostnih ogovornih zaimkov uvrščen med *Ihr* in *Sie* (Besch 2000: 51–52; glede slovenskega ustreznika za *Er* v 19. st. gl. Jelovšek 2011: 208):

»Seh Er mein guter Herr! Solche Menschenfreunde hat **er** auf allen seinen Reisen wohl wenig angetroffen, als der Christoph ist.« (Becker 1788: 433)

»Es sollte Mühe kosten, einen zu finden, der so zufrieden wäre, als **Er**, mein lieber Christoph! Und was mir noch besonders dabey gefällt: Er ist auch nicht hochmütig auf sein Glück: sondern begegnet jedermann freundlich und erkennt alles für einen Segen des lieben Gottes.« (Becker 1788: 432)

Pri pridevniku v primeru graščakovega odgovora podrejenega gre za pomensko ujemanje, medtem ko je pri kmetovem odgovoru graščaka pri deležniku ujemanje skladenjsko. Vendar lahko v tem primeru trdimo, da ne gre za besednovrstno razliko, saj je pri duhovnikovem odgovoru kmeta, kjer gre prav tako za razmerje družbene neenakosti, v ednini tudi deležnik.

- (22) Shlishite Jochen! je on dja!; fhganu vinu je ena arznya. Jeft nimam nezh zhes tu, de zhasi en frakelz posèrknete, kader fjutrej per meglènemu, ali dehfèvnemu uremènu is doma grefte [...] vi **bofte** sam **spofnal**, de **vam** fhganje lusht k' jedi odufame [...] meni nezh vezh toku **pametu naprejnapi** **ridete** odtehmal, kar toku flo pyète, koker fte szer **bi!** (Pohlin 1789: 136)

Vendar tu ne moremo primerjati obratnega nagovora, saj kmet duhovnika onika.¹¹

- (23) Bug **njim** lonaj zhaftite Gospud ozhe! **ony so** moj Angelz varh. **Ony** mene od pogublenja **řeshejo!** (Pohlin 1789: 137)

Pomensko ujemanje pa ni omejeno na ogovor oseb z nižjim položajem, ampak je uporabljeno tudi v vzajemnem ogovoru med kmečkimi veljaki.

- (24) tok bodite toku **dobr** ozhe fhupan, ter berite ta lift sosèski naprej. (Pohlin 1789: 379)

Verjetnejša kot družbenorazločevalna vloga polvikanja se zato zdi trditev, da se pri ogovarjanju nadrejenih dejavnik vljudnosti izraža z dosledno uporabo množine kot znamenjem večjega spoštovanja, kar nam kaže tudi ujemanje ob onikanju, ki je v slovenščini dosledno skladenjsko.¹² Ker tovrstne razlike Pohlin v svoji slovnici ni opisal, se lahko vprašamo, ali gre v takšnih primerih za zavestno izkoriščanje razlik v ujemanju za izražanje različne stopnje vljudnosti ali za nezavedno prevlado množine v primerih, kjer bi glede na sočasno normo pravzaprav pričakovali onikanje. Zaradi omejenega števila primerov na to vprašanje ne moremo z gotovostjo odgovoriti.

3.3 To potrjuje tudi stanje v skoraj sočasni Linhartovi komediji *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, v kateri najdemo praktično celoten nabor ogovornih oblik tistega

¹¹ Na tem mestu je tudi v izvorniku uporabljeno onikanje: »Gott vergelts **Ihnen**, ehrwürdiger Herr! Sie sind mein Engel! **Sie retten** mich vom Verderben!« (Becker 1588: 151)

¹² V pregledanem gradivu ni bilo primera, kjer bi bilo pri onikanju uporabljeno pomensko ujemanje, čeprav gre tudi pri njem za enako nasprotje med obliko in pomenom kot pri vikanju. Posebnost je raba ob vljudnostnih naslovih iz 16. stoletja, kjer gre za pomensko ujemanje z naslovom tako v številu kot v spolu, vendar se v tem primeru z njim ujema tudi osebna glagolska oblika, kar za ogovor z vljudnostnim zaimkom ni značilno: »Nerfuitleshi, Premogozhi Ceffar, Nermiloftiuishi Goffpud. Potehmal **ie ta Vaša Ceffarieua Maiefteta** vnuuizh, enu gmain vkupe Sbrane inu hoyene vsiga Rayha, v letu Meistu Aushpurg miloftiuu vunkai **piffala** inu **fapovedala**.« (Trubar 1562: 24)

obdobja. V njem je vikanje omejeno na spodnji del družbene lestvice: najdemo ga pri statusno najnižjem liku, vrtnarju Gašperju, ki vika Matička, baronovega osebne-ga služabnika, pri čemer so v ednini tako predikatni pridevniki kot deležniki.

- (25) GAŠPER (Matičku): Jest vam povejm, Matiček; de potler ne **bote** mene kri-viga **delal**. (Linhart 1950: 75)
- (26) GAŠPER (Matičku): Ho, ho, Matiček! – Tok **ste** tačas groznu **zrasil**; **ste bil** vse bol **majhen** inu **tenak** vidit. (Linhart 1950: 76)
- (27) GAŠPER (Matičku): Če ste vi **bil**, Matiček, tok vam morem vunder nazaj dati, kar vam sliši – Tole – to sim za vami pobral. (Linhart 1950: 76)

Tovrstno ujemanje ne more izražati podrejenosti ogovorjenega, saj je imel Matiček očitno višji položaj, o čemer lahko sklepamo iz dejstva, da Gašperja tika.

- (28) MATIČEK (Gašperju): **Pojdi, pojdi**, lubi moj Gašper, **pojdi** spat! (Linhart 1950: 75)

Podobno lahko sklepamo pri drugem primeru polvikanja v igri, pri Matičkovem ogovoru pisarja Budala, kjer najdemo edninski deležnik:

- (29) MATIČEK (Budalu): Vi, Budalo, pojte en malu na stran; kader **bote** kej ljudi **čutil**, mi pridite povedat. (Linhart 1950: 111)

Gre za podobno družbeno razmerje kot pri Matičku in Gašperju, vendar ima v tem primeru Matiček nižji družbeni položaj in ga Budalo tika:

- (30) BUDALO (Matičku): Al me **nisi k-klical**? (Linhart 1950: 121)

Pisar zaseda vmesni družbeni položaj med višjim in nižjim slojem, saj ga z *vi* ogo-varjajo tako njegovi podrejeni kot tudi nadrejeni. Vendar v drugem primeru ne moremo ugotoviti, za kakšen tip ujemanja je šlo, saj so uporabljene samo osebne glagolske oblike.

- (31) BARON (Budalu): **Pokličte** Matička! (Linhart 1950: 81)
- (32) ZMEŠNAVA (Budalu): **Imate** zmiram dosti dela, Budalo! (Linhart 1950: 88)

Polvikanje torej pri Linhartu ne more kazati na nižji družbeni položaj ogovorjenega, lahko pa bi bila morda statusnorazločevalna sama njegova raba, saj jo imamo v tem delu izpričano samo pri govorcih iz nižjih slojev. Če bi osebe iz višjih slojev pri vikanju svojih podrejenih uporabljale skladenjsko ujemanje, bi lahko takšen položaj primerjali z današnjim nasprotjem med knjižnim in pogovornim vikanjem. Vendar zaradi odsotnosti zgledov z deležniki in pridevniki pri govorcih višjega sloja o tem iz Linhartove drame ne moremo sklepati, stanje pri Pohlinovem delu Kmetam za potrebo inu pomoč, kjer polvikanje uporablja tudi graščak, pa takšno tezo zavrača.

Z vidika sociolingvističnega pomena polvikanja lahko zatrdimo, da njegova raba ni omejena glede na govorečega, manj jasno pa je stanje glede na ogovorjenega: pojavljajo se namreč redki primeri, kjer obstaja razlika v ujemanju glede na družbeni status ogovorjenega, vendar noben primer ni tako jasen, da bi lahko to trdili zagotovo, saj lahko to razliko v času, ko je bilo v slovenščini za ogovor oseb višjega sloja značilno onikanje, razložimo tudi z njegovim vplivom.

4 Zaključek

Polvikanje kot posebna oblika vljudnega ogovora naslovnika, pri katerem gre za pomensko ujemanje deležnika in/ali pridevnika v predikatu, je v slovenščini izpričano že konec 16. stoletja, njegov zgodovinski razvoj v pisnem jeziku pa poteka v skladu s tipološkimi zakonitostmi, kot jih je predstavil Bernard Comrie. Viri ne potrjujejo, da je imelo polvikanje poseben sociolingvistični pomen označevanja družbene podrejenosti ogovorjenega, saj je treba za večino preučevanega obdobja upoštevati obstoj trodelnega ogovornega sistema z osebnim zaimkom *oni* kot najvljudnejšo ogovorno obliko.

Viri

- Alasia 1979 = Gregorio Alasia da Sommaripa, *Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila, Videm 1607 = Vocabolario italiano-sloveno, altri testi italiano-sloveni e testi sloveni, Udine 1607*, Ljubljana: Mladinska knjiga – Devin-Nabrežina: Občina – Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1979.
- Becker 1788 = Rudolf Zacharias Becker, *Noth- und Hülfsbüchlein für Bauersleute: oder lehrreiche Freuden- und Trauer-Geschichte des Dorfes Mildheim*, Gotha: Becker, 1788.
- Bratuž 1999 = Lojzka Bratuž, Pridigarstvo in nabožno slovstvo na Goriškem v 18. stoletju, v: *Zbornik o Janezu Svetokriškem*, ur. Jože Pogačnik – Jože Faganel, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 1999, 77–95.
- Dajnko 1824 = Peter Dajnko, *Lehrbuch der Windischen Sprache*, Grätz: gedruckt und verlegt bey Johann Andreas Kienreich, 1824.
- Demšar 1991 = Viktorijan Demšar, *Slovenske pridige Petra Pavla Glavarja*, Celje: Mohorjeva družba, 1991.
- Gutsman 1777 = Ožbalt Gutsman, *Windische Sprachlehre*, Klagenfurt: gedruckt bey Ignaz Aloys Kleinmayer, 1777.
- J. J. 1911 = J. J., Dvoje slovenskih fevdnih priseg, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8 (1911), 33–46.
- Kopitar 1808 = Jernej Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana: bey Wilhelm Heinrich Korn, 1808.

- Koruza 1972/73 = Jože Koruza, O zapisanih primerih uradne slovenščine 16., 17. in 18. stoletja (nadaljevanje in konec), *Jezik in slovstvo* 18 (1972/73), št. 7–8, 244–254.
- Kotnik 1913 = Franc Kotnik, Dvoje slovenskih fevdnih priseg, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10 (1913), 26–35.
- Linhart 1950 = Anton Tomaž Linhart, *Zbrano delo* 1, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950.
- Mikhailov 2001 = Nikolai Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika*, Trst: Mladika – Knjižnica Dušana Černeta, 2001.
- Novak 1976 = Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov, 1976.
- Pohlin 1789 = Marko Pohlin, *KMETAM SA POTREBO INU POMOZH ALI UKA POLNE VESELE, INU SHALOSTNE PERGODBE TE VASY MILDHAJM*, Dunaj: per Christianu Grosserju, 1789.
- Pohlin 2003 = Marko Pohlin, *Kraynska grammatika – Bibliotheca Carnioliae*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Rupel 1958 = Mirko Rupel, Prispevki k protireformacijski dobi, *Slavistična revija* 11 (1958), št. 1–2, 122–127.
- Svetokriški I–V = Janez Svetokriški, *Sacrum promptuarium* I–V, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 1998.
- Trubar 1562 = Primož Trubar, *ARTICVLI OLI DEILL, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*, Tübingen: [Ulrich Morhart], 1562.
- Trubar 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA D. MARTINA LUTHERIA*, Tübingen: SKUSI Georga Gruppenbacha, 1595.

Literatura

- Bajec 1958/59 = Anton Bajec, Opomba uredništva (k članku Lina Legiše Pripomba k obliki vikanja), *Jezik in slovstvo* 4 (1958/59), 128.
- Bavčar 2000 = Julijana Bavčar, Če vikate, pojdite do konca!, *Delo* (29. 6. 2000), 17.
- Besch 1998 = Werner Besch, *Duzen, Siezen, Titulieren: zur Anrede im Deutschen heute und gestern*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.
- Bunc 1940 = Stanko Bunc, *Pregled slovnice slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna, 1940.
- Comrie 1975 = Bernard Comrie, Polite plurals and predicate agreement, *Language* 51 (1975), 406–418.
- Corbett 2000 = Greville G. Corbett, *Number*, Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2000.
- Corbett 2006 = Greville G. Corbett, *Agreement*, Cambridge – New York: Cambridge University Press, 2006.

- Dobrovoljc 2005 = Helena Dobrovoljc, *Slovenska teorija jezikovne naravnosti s slovenskim (obliko)skladenjskim gradivom*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005 (*Linguistica et philologica* 12).
- Dular 1989 = Janez Dular, Slovenska plemiška etiketa, v: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989 (Obdobja 9), 267–273.
- Jelovšek 2011 = Alenka Jelovšek, Razvoj zaimenskega ogovornega sistema v slovenskih pisnih virih do leta 1850, *Slavistična revija* 59 (2011), št. 2, 195–211.
- Jesenovec 1958/59 = France Jesenovec, Ali ste prišel (prišla)?, *Jezik in slovstvo* 4 (1958/59), št. 1, 30–31.
- Kalin Golob 2003 = Monika Kalin Golob, *Jezikovne reže* 2, Ljubljana: GV Revije – Pravna praksa, 2003.
- Legiša 1958/59 = Lino Legiša, Pripomba k obliki vikanja, *Jezik in slovstvo* 4 (1958/59), št. 4, 127–128.
- Majdič 2000 = Viktor Majdič, (Pre)strogo do pogovornega vikanja, *Delo* (13. 7. 2000), 15.
- Moder 2002 = Janko Moder, Polovično vikanje, *Nedeljski dnevnik* 12. 5. 2002, 7.
- Nartnik 1993 = Vlado Nartnik, Govorna slovenščina med knjižnostjo in neknjižnostjo, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 29 (1993), 61–67.
- Pertot 1997 = Nada Pertot, *Pomagajmo si sami: jezikovni priročnik*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1997.
- Reindl 2007 = Donald F. Reindl, Slovene Ultra-Formal Address, Borrowing, Innovation, and Analysis, *Slovenski jezik* 6 (2007), 151–168.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* na CD-romu z *Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika* in *Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – DZS, 1998.
- Stone 1986 = Gerald Stone, Die Pronominalanrede im Slowenischen, *Festschrift für Herbert Bräuner zum 65. Geburtstag am 14. April 1986*, ur. Reinhold Olesch – Hans Rothe, Köln – Wien: Böhlau, 1986, 575–583.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe: Sopotnik).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja, 42000 (1976).
- Weiss 2003 = Peter Weiss, Načini ogovarjanja in govorjenja o odsotni osebi v govorih spodnje Zadrečke doline, v: *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, ur. Zinka Zorko – Mihaela Koletnik, Maribor: Slavistično društvo, 2003 (*Zora* 25), 199–215.

Semi-formal address in Slovenian in the light of older written sources

Summary

Slovenian semi-formal address (Sln. *polvikanje*), in which the participle and the adjective in the predicate are in the singular and are inflected with regard to the sex of the addressee, first appeared in Slovenian written sources at the end of the sixteenth century. In the seventeenth century it was the predominant form in sources from western Slovenian linguistic territory, whereas in the central area agreement was split: for predicate adjectives, singular semantic agreement dominated, and with the participle plural grammatical agreement. By the eighteenth century, semantic agreement had also expanded to the participle. Such usage was standardized in Pohlin's 1768 grammar, which was based on the Ljubljana subdialect, although it was rejected and later grammars standardized consistent grammatical agreement, which was universally established in general use by the beginning of the nineteenth century. Texts from the eastern Slovenian ethnic territory are rare, and in all of them agreement is uniformly grammatical regardless of the time period. The historical development of agreement in Slovenian thus took place in line with Comrie's agreement hierarchy.

However, the sources examined do not confirm the assertion in scholarly literature that semi-formal address expresses that the addressee is in a subordinate relationship. In rare cases, when there is an opposition between plural and singular agreement with the pronoun *vi* 'you (pl.)', this involves atypical usage because during the period when there was a three-part pronominal address system in Slovenian it would be expected that one would use the highest-ranked pronoun when addressing a person with higher social status; namely, *oni* 'they'.

Prevzeto priponsko obrazilo *-i(j)ada* v slovenski tvorbeno ustaljeni in potencialni leksiki

Ines Voršič

Cobiss: 1.01

Prispevek na osnovi korpusnega gradiva FidePLUS predstavlja samostalniške tvorjenke s prevzetim priponskim obrazilom *-iada*, ki v slovenskem jeziku ohranja izvorni zapis, se pisno prilagaja v *-ijada* ali pa se poenostavi v *-jada* oziroma *-ada*. Predstavljena je kombinacijska družljivost obrazila z občno- in lastnoimenskimi besedotvornimi podstavami in raziskana je sposobnost druženja z različnimi pomenskimi skupinami.

Gljučne besede: slovenščina, besedotvorje, pripona, potencialna leksika

The borrowed suffix *-i(j)ada* in established and potential Slovenian derived vocabulary

This article uses FidaPLUS corpus material to present nominal derivations with the borrowed suffix *-iada*, which preserves its original spelling in Slovenian, is orthographically adapted to *-ijada*, or is shortened and simplified to *-jada* or *-ada*. The article presents the combinatory compatibility of the suffix with native and borrowed word-formational bases, and examines its ability to combine with various semantic groups.

Keywords: Slovenian, word formation, suffix, potential vocabulary

0 Uvod

Vsak jezik¹ ima zaradi človeškega napredka v kulturi, znanosti in civilizaciji potrebo po novih besedah, tj. po poimenovanih stvari, lastnosti, dejanj in okoliščin (Toporišič 2006: VII), tudi slovenščina pri tem ni izjema. Skozi zgodovino so na razvoj slovenskega jezika vplivali predvsem stični jeziki, kot so italijanščina, madžarščina, hrvaščina in nemščina, danes pa zaradi močnega procesa globalizacije na slovenščino vpliva zlasti angleščina, katere vpliv je sicer opazen v vseh evropskih jezikih (Stramljič Breznik 2008: 150). Tujejezične prvine vstopajo tudi v besedotvorni sistem in ga bodisi bogatijo bodisi rušijo ter omogočajo obrazilno variantnost jezika. Prispevek na osnovi leksikalnega gradiva korpusa FidaPLUS predstavlja samostalniške tvorjenke s prevzetim priponskim obrazilom *-iada*, ki v slovenščini

¹ Prispevek je nastal pod mentorstvom red. prof. dr. Irene Stramljič Breznik na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru v času statusa mlade raziskovalke in je rezultat individualnega raziskovalnega dela v okviru programske skupine P6-0156 in raziskovalnega projekta J6-2238.

ohranja izvorni zapis (npr. *polomiada*), se pisno prilagaja v *-ijada* (npr. *bondijada*), ob nekaterih korenih pa se poenostavi v *-jada* (npr. *BTCjada*) ali *-ada* (*zeljada*). V prispevku je predstavljena kombinacijska družljivost obrazila z domačimi in prevzetimi občno- in lastnoimenskimi podstavami, s pomenskega vidika pa je raziskana sposobnost uvrščanja takih besed v različne pomenske skupine. Zanimalo nas je namreč, ali je pomen zmeraj vezan na prireditev ali pa obrazilo nakazuje še kak drug pomen.

0.1 Metodološka izhodišča

Vir raziskave so tvorjenke, pridobljene na podlagi slovenskega referenčnega korpusa besedil FidaPLUS in zbrane s korpusno funkcijo Word List oziroma z izdelavo besednega seznama v orodju Sketch Engine (v nadaljevanju SkE), na osnovi katerega je preverjena tudi ustaljenost tovrstnega besedja. SkE ponuja klasične funkcije za iskanje konkordanc, kot so iskanje po lemi, besednih oblikah, frazah, iskanje z jezikom CQL, ter standardne načine njihovega prikaza, razvrščanja, filtriranja in shranjevanja. Ob tem omogoča še dodatne možnosti za raziskovanje besedja, in sicer izdelavo besednega seznama (*Word List*), uporabo tezavra (*Thesaurus*) ter besednih (*Word Sketch*) in primerjalnih skic (*Sketch-Diff*). V tem pogledu je korpusni pristop primeren za raziskovanje ustaljenih in tudi neustaljenih leksikalnih značilnosti jezika. Za to raziskavo je bistvena korpusna funkcija, s katero je mogoče izdelati seznam ali listo besed (Gorjanc 2005), ki zbere in po pogostnosti uredi vse besedne oblike oziroma leme v korpusu, hkrati pa omogoča pridobitev nabora besed, ki izhajajo iz istega korena ali imajo enako obrazilo. Besede, ki so vir naše raziskave, smo pridobili tako, da smo v iskalno okence zapisali obrazilni del *-iada* (*.*iada*), oziroma njegovo varianto *-ijada* (*.*ijada*), s tem pa so se pokazali tudi primeri z obrazilom *-jada* in *-ada*.

0.2 Teoretična izhodišča

Nastanek novih besed je močno povezan s hitro razvijajočimi se tehnologijami in temeljnimi področji življenja, ki tako ali drugače prizadevajo širši krog ljudi; med njimi so zlasti politika, šport, kulinarika, novi trendi na različnih področjih umetnosti ipd. (Stramljič Breznik 2010: 169). Prav to so področja, v okviru katerih se intenzivno tvori tudi nova leksika tipa *-i(j)ada*. V prispevku nas zanimajo vse tvorjenke s tem obrazilom, ne glede na njihovo pogostnost v korpusu kot odrazu jezikovne rabe, kar pomeni, da so v analizo zajete tako ustaljene kot tudi neustaljene besede, kot so neologizmi in potencialne tvorjenke. Ustaljene so besede, ki so že uslovarjene v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1998), medtem ko so neustaljene besede tiste, ki v slovar niso vključene. Vendar je treba razlikovati med (1) novejšo leksiko, ki sicer (še) ni del slovarja, a je že širše znana in sprejeta, in (2) novejšo leksiko, ki vznikla priložnostno, glede na pragmatične okoliščine. Besede prve skupine se opredeljujejo kot neologizmi, tj. nova beseda (SP 2001), še ne splošno uveljavljena beseda ali besedna zveza (SSKJ), na novo napravljena ali na novo rabljena stara beseda oziroma besedna zveza (Toporišič 1992: 135), ali mlada, časovno obarvana beseda, ki s pogostejšo rabo preide v stilno nevtralno besedje (Toporišič 2000: 130). V drugo skupino pa sodijo okazionalizmi, tj. priložnostnice,

hapaksi ali stilistični neologizmi (Muhvič-Dimanovski 2005), ki izvirajo iz estetskih in ekspresivnih spodbud. Z ožjega besedotvornega vidika (Buzássyová 1979, 1990; Martincová 1985; Smólkowa 2001 po Buzássyová – Martincová 2003: 262) take besede navadno kršijo besedotvorno normo in se razvijajo mimo tvorbenih vzorcev, zaradi tega pa nimajo možnosti, da bi bile sprejete v slovar. Medtem pa novotvorjenke, ki upoštevajo pravila tvorbenega sistema, dobivajo status potencialnih besed, to je tistih, ki imajo možnost postati slovarske enote. Tako v hrvaškem jezikoslovju potencialne besede razume tudi Babić (2002: 54) – opredeljuje jih kot besede, ki še niso uresničene, vendar bi se po (sistemskem) besedotvornem obrazcu lahko uresničile. Z besedotvornega vidika je tako mogoče ugotoviti, da lahko novotvorjenke, tvorjene po tradicionalnih besedotvornih zakonitostih (izpeljava, zlaganje, sestavljanje), postanejo stalna sestavina jezikovnega leksikona, tiste, ki so napravljene po netradicionalnih besedotvornih vzorcih, pa so nestalne oziroma priložnostne. Vendar pa je ob ožjem besedotvornem vidiku treba upoštevati tudi leksikalni vidik, ki izhaja iz širšega pojmovanja. V tem pogledu ohranjajo status priložnostnic tudi sistemske besede, ki nastajajo z načrtno estetsko, ekspresivno in predstavitveno funkcijo (Smólkowa 2001 po Buzássyová – Martincová 2003: 263). Nekatere besede s pripono -i(j)ada so že ustaljene in vključene v slovar (npr. *olimpiada*, *jeremiada*, *kitariada*), neustaljene besede (npr. *kolesariada*, *palačinkijada*, *somijada*) pa so z ožjega besedotvornega vidika potencialne, ker so morfemsko deljive, tj. sistemske, v širšem leksikalnem okviru pa so potencialne in okazionalne, saj nemalokdaj nastajajo s težnjo po stilni učinkovitosti.

1 Poimenovanja z obrazilom -i(j)ada v slovenski leksiki

Novе besede vznikajo v glavnem iz dveh temeljnih razlogov:² (1) zaradi pojava novih pojmov in predmetov, ki jih je treba poimenovati, (2) kot dopolnilo že obstoječim besedam zaradi ekspresije, stilne konotacije in pragmatičnih dejavnikov, kot so jezikovna gospodarnost, estetski razlogi, modni trendi, trenutni navdih in podobno (Muhvič-Dimanovski 2005). Nova poimenovanja nastajajo z različnimi (i)regularnimi tvorbenimi postopki, velikokrat pa tudi s prevzemanjem. Bistveni segment, ki vpliva na dinamiko sodobnega slovenskega jezika, so prevzete jezikovne prvine, ki vplivajo tudi na besedotvorni sistem in spreminjajo obrazilno kontinuiteto jezika. Novonastajajoče besedje izkorišča integracijsko in adaptacijsko vlogo besedotvorja in se zgleduje po obstoječih tvorbenih vzorcih ter analogno oblikuje nov izraz, tako pa tvori potencialno leksiko. Tvorbena ustvarjalnost je v teh primerih manjša, ekspresijo pa take tvorbe dosegajo z zapolnitvijo zaznamovanih sestavin tvorjenke (Stramljič Breznik 2011). Stilna zaznamovanost lahko izvira tako iz podstavnega kot iz obrazilnega dela tvorjenke, kadar je njuna tvorbenosistemska kombinacija ne- navadna (Stramljič Breznik 2010: 174). Ena od opaznejših novejših besedotvornih

² Kot tretji razlog Muhvič-Dimanovska (2005: 4) navaja potrebe po zgodovinskih, političnih in podobnih poimenovanjih.

prvin v slovenščini je pripona -i(j)ada,³ ki se pripaja tako domačim kot prevzetim občno- ali lastnoimenskim podstavam. Prevzeta pripona se uvršča med produktivna besedotvorna obrazila, izhajajoča iz grškega jezika (Makišova 2010), ki so se razmahnila še zlasti v publicistiki. Prav zato je ta formant Ranko Bugarski (Bugarski 2002 po Makišova 2010) označil za produktivno »medijsko« pripono. V tem smislu lahko ob tovrstnih primerih govorimo tudi o poročevalskih aktualizmih (Korošec 1998), besedah, ki imajo v publicističnih besedilih nalogo stilnega učinkovanja.

Prvotno so poimenovanja z -iada označevala različne mednarodne športne akcije, npr. *olimpiada* 'mednarodne športne prireditve, organizirane vsaka štiri leta' (SSKJ), po tem zgledu pa so se pričele reproducirati tudi besede z drugimi pomeni, tudi v neuzualnih besedotvornih kombinacijah. Samostalniki tega tipa pomensko označujejo (1) različne športne akcije, igre in tekmovanja, podobno tudi (2) (tekmovalno) dogajanje na gastronomskem področju ter (3) strokovne ali kulturne prireditve in sorodne netekmovalne dejavnosti zabavnega značaja. Obrazilo -i(j)ada je torej semantično specifično za poimenovanje različnih prireditev, z njim pa se lahko tvorijo tudi besede, ki pomenijo (4) delo nekega avtorja in temu podobna avtorska dela ali tudi značilnost kakega avtorja oziroma osebe ter (5) vedenje oziroma obnašanje. Med manj pogostimi semantičnimi skupinami, ki se oblikujejo s formantom -i(j)ada, so tudi (6) (politične) afere (npr. *Pahoriada*)⁴ in (7) obdobja.

Besede tega tipa so posledica ekonomičnosti jezika (Makišova 2010: 164), vendar se vse pogosteje zdi, da nastajajo kot stilno učinkujoča vzporednica že obstoječim izrazom in imajo prej afektivni oziroma ekspresivni kot designativni pomen.

Zaradi novosti in nestabilnosti v jeziku se take tvorjenke pogosto pojavljajo v različnih, tudi pravopisno neustreznih oblikah. Nekatere od obravnavanih besed so že poslovenjene in se ustrezno po SP (2001) zapisujejo s pisnim *j*, nabor besed pa kaže, da se v približno enaki meri pojavljajo tudi pravopisno manj ustrezne tvorbe.

1.1 Pojavnost v Slovarju slovenskega knjižnega jezika

Besede s pripono -i(j)ada zasledimo že v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1998), npr. *balkaniada*, *donkijotiada*, *floriada*, *jeremiada*, *kitariada*, *odisejada*, *olimpiada*, *polomijada*, *spartakiada*. Od naštetih besed sta v SSKJ le dve zapisani s pisnim *j*, medtem ko ostale ohranjajo citatni zapis -iada. V SP 2001 pa imajo tudi besede *balkanijada*, *donkijotijada*, *florijada*, *jeremijada*, *olimpijada* in *spartakijada* obrazilo -ijada.

³ Pripona je produktivna tudi v drugih slovanskih jezikih, npr. v hrvaščini (Babić 2002; Muhvić-Dimanovski 2005), slovaščini (Jacko 1984, 1989; Škapincova – Odaloš 1991; Makišova 2010), češčini (Světla 2005), srbsčini (Makišova 2010).

⁴ Vir: <http://www.finance.si/forumi/?m=966708&single> (dostopno 15. 9. 2011).

1.2 Pojavnost v Novejši slovenski leksiki (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)

Porast priponskega morfema -i(j)ada se poudarja tudi v naboru novejšega slovenskega besedja Novejša slovenska leksika v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri (Gložančev idr. 2009), kjer so zajete tudi različice z -ijada⁵ ter primeri z -jada ter -ada. V omenjenem gradivu so zabeleženi tile primeri: *abilimpiada* oziroma *abilimpijada*, *balkaniada* oziroma *balkanijada*, *bogračiada* oziroma *bogračijada*, *bondiada* oziroma *bondijada*, *cvičkarjada* oziroma *cvičkarijada*, *domiada* oziroma *domijada*, *folkloriada* oziroma *folklorijada*, *gimnazijada*, *golažiada* oziroma *golažijada* oziroma *golažjada*, *harmonkariada* oziroma *harmonkarijada* (obrazilo se pripenja pogovorni različici besede *harmonkar* z redukcijo črke *i*), *jeremijada*, *kolesariada* oziroma *kolesarijada*, *mortadeljada*, *olimpijada*, *palačinkijada*, *paraolimpiada* oziroma *paraolimpijada*, *petelinijada*, *salamiada* oziroma *salamijada*, *univerzijada*, *viktorijada*, *zeljada*.

2 Tvorjenke s pripono -i(j)ada v leksikalnem gradivu korpusa FidaPLUS

V nadaljevanju navajamo primere, zbrane s korpusno metodo, tj. z izdelavo besednih seznamov v orodju SkE. Pri razvrstitvi besedja sledimo semantičnemu načelu, zato so besede združene v pomenske skupine. Navajamo vse pojavljajoče se različice, v oklepajih pa je zapisano število pojavitev, kot jih izkazuje korpus besedil FidaPLUS v orodju SkE. Na tem mestu velja opozoriti na problematiko raziskovanja pogostnosti neologizmov in zlasti okazionalizmov. Takih novih besed lematizator namreč navadno ne prepozna in vseh oblik okazionalne besede ne poveže. Zato je treba vsako tako besedo poiskati v vseh njenih oblikah. To smo napravili tako, da smo v iskalno okence zapisali nadomestni znak namesto oblikoslovne končnice (*slaninijad.**). Tako smo potem dobili seznam besed v vseh pojavljajočih se oblikah in njihovo pogostnost.

2.1 Poimenovanje športnih akcij oziroma športnih prireditev

Prvi pomen, ki se izpostavlja ob taki vrsti tvorjenk, je poimenovanje športnih akcij kot organiziranih dejavnosti z določenim ciljem, saj izvorne besede s tako pripono poimenujejo prav športna tekmovanja oziroma igre. Med že ustaljenimi primeri so *balkaniada* (21)/*balkanijada* (19) (balkanske športne igre), *olimpiada* (3875)/*olimpijada* (4964) (mednarodne športne prireditve, ki so organizirane vsaka štiri leta), *spartakiada* (16) (velike športne prireditve v nekaterih socialističnih državah), med pogostejšimi pomensko predvidljivimi novejšimi primeri je *univerziada* (479)/*univerzijada* (448) (mednarodna univerzitetna športna prireditve), druge novotvorjenke pa so manj pogoste.

V tem okviru je mogoče ločevati besede, ki označujejo prireditev glede na vrsto športa, in besede, ki prireditev poimenujejo glede na udeležence oziroma or-

⁵ V NSLSJV so vključene tudi besede, ki predstavljajo le manjše sistemske (pravopisno-normativne) prilagoditve glede na SSKJ.

ganizatorje. V prvo skupino spadajo: *kegliada* (1) (kegljaška prireditev), *kolesariada* (51)/*kolesarijada* (4) (kolesarska prireditev), *ribičiada* (12) (ribiška prireditev), *somijada* (8) (športnoribiško tekmovanje, na katerem lovijo some), *sankijada* (1) (sankaška prireditev). V drugo skupino se uvrščajo: *bankariada* (2) (športne igre bančnih delavcev), *gaberijada* (17) (športna prireditev Športnega društva Gaberje), *gorenijada* (1)/*gorenjada* (3) (športno srečanje delavcev Gorenja), *makabijada* (3) (športna prireditev judovskih športnih zvez, podobna olimpijskim igram), *megaroniada* (3) (študentske igre Športnega kluba Megaron), *tekstiliada* (2) (smučarsko tekmovanje tekstilcev).

Treba je omeniti, da v takih primerih ne gre zmeraj za strogo tekmovalno športno dogajanje, temveč imajo tovrstne prireditve velikokrat tudi zabavne značilnosti, saj so namenjene druženju ali turistični predstavitvi.

Večina besed te skupine je izpeljana iz občnih imen, le nekaj besed pa ima v podstavi stvarno lastno ime (Gorenje – *gorenijada*, Gaberje – *gaberijada*, Maccabi (v zvezi s svetopisemskim bojevnikom Judom Makabejcem) – *makabijada*, Megaron – *megaroniada*). V primeru besede *Rokijada* (3), ki poimenuje vaško prireditev, na kateri se udeleženci pomerijo v različnih športnih in spretnostnih veččinah, pa zasledimo celo pojasnilo, da je beseda skovanka iz besed *Sv. Rok* in *olimpijada*.

2.2 Poimenovanje gastronomskih prireditev

Izredno pogoste so tudi besede, ki označujejo gastronomske prireditve, namenjene zlasti (tekmovalni) pripravi različnih jedi in pijač, njihovi pokušnji in ocenjevanju. Pogostejše tovrstne tvorjenke z domačo ali podomačeno občno podstavo so: *salamijada* (652)/*salamijada* (245), *bogračiada* (49)/*bogračijada* (58), *vinarijada* (41), *poticariada* (34)/*poticarijada* (7), *slaninijada* (17), *golažiada* (8)/*golažijada* (14). Med manj pogostimi so: *šparglijada* (9)/*šparglijada* (6), *mortadelijada* (2)/*mortadeljada* (8), *klobasiada* (5), *kostanijada* (3)/*kostanjada* (5), *moštijada* (5), *cipljada* (3), *prašičijada* (3), *štruklijada* (3), *sardeljada* (2), *tartufijada* (2), *cvičkarjada* (1), *lignijada* (1), *palačinkijada* (1), *pivovijada* (1), *štrudlijada* (1). V to skupino je mogoče uvrstiti tudi primere, pri katerih sicer ne gre le za pripravo in pokušnjo jedi, temveč tudi za izbor na primer najlepše ali največje jedi ali pridelka: *bučariada* (15)/*bučarijada* (104)/*bučerijada* (3)/*bučijada* (21) (prireditev z izborom največje, najdebelejše in najlepše buče), *krofijada* (4) (prireditev z izborom največjega krofa), *piškotijada* (1) (tekmovanje za najlepši in najboljši piškot). Podoben primer je še *roštiljada* (28), ki pomeni prireditev, na kateri pripravljajo in pokušajo jedi z žara. To poimenovanje tako izhaja iz načina priprave hrane. Pojavljajo se tudi besede z neknjižno besedotvorno podstavo, kot npr. *šinjekijada* (2) (prireditev s pripravo svinjskega vratu) in *špricerijada* (4) (prireditev z izborom najboljšega brizganca), ter izposojenke, npr. *pereciada* (25)/*perecijada* (9) (hr. *perec* – sln. *presta*), vendar gre v tem primeru zgolj za omembo prireditve, ki sicer poteka v Dubrovniku.

Izpostaviti velja primere tipa *zeljada* (9), kjer gre za prilagoditev obrazila v *-ada*, ker se besedotvorna podstava končuje na *-j*. Ob tem je treba tudi opozoriti na pomensko razlikovanje tvorjenk s tem obrazilom od tvorjenk tipa *oranž-ada*, ki se ob izpeljavi samostalnika iz samostalnika uvrščajo v pomensko skupino snovno.

V tej skupini se sicer pojavlja samo leksika, tvorjena iz občnih imen, izlastnoimenskih tvorb pa ni.

2.3 Poimenovanje strokovnih in kulturnih prireditev ali podobnih srečanj

Tudi v tej skupini je mogoče izpostaviti tvorjenke iz občnih in lastnih imen. Najprej naštevamo prvo skupino: *floriada* (149)/*florijada* (3) (svetovno znana cvetlična razstava), *limonijada* (1)/*limonjada*⁶ (47) (prireditev z ogledom televizijskih limonad), *prangeriada* (36)/*prangerijada* (38) (srečanje mest s sramotilnim stebrom), *kitariada* (36)/*kitarijada* (28) (zabavnoglasbena prireditev kitaristov), *komunaliada* (31)/*komunalijada* (6) (srečanje komunalnega gospodarstva), *gimnazijada* (30) (dvo-dnevna prireditev ptujskih gimnazijcev), *klovniada* (7)/*klovnijada* (29) (predstava in prireditev s klovni), *peteliniada* (16)/*petelinijada* (26)/*petelinjada* (21) (prireditev s petelinjimi dirkami in boji), *domiada* (23)/*domijada* (34) (državno srečanje dijaških domov), *gradbeniada* (23)/*gradbenijada* (1) (strokovno srečanje učiteljev srednjih gradbenih šol), *folkloriada* (22)/*folklorijada* (15) (plesna prireditev zdamskih folklornih skupin), *cicbaniada* (18) (srečanje predšolskih otrok), *hollywoodijada* (1)/*hollywoodjada* (19) (študentska zabava s tematiko Hollywooda), *lesariada* (17)/*lesarijada* (16) (tekmovanje enot industrijskih gasilskih društev lesne industrije Slovenije in srečanje učiteljev slovenskih lesarskih šol), *elektriada* (14) (strokovno srečanje učiteljev srednjih šol za elektrotehniko), *lumpijada* (11) (zimski prireditev za otroke, ki jih pogosto ljubkovalno kličemo tudi lumpi), *bikijada* (8) (prireditev, povezana z boji bikov), *geografijada* (6) (tekmovanje dijakov iz znanja geografije), *kulturiada* (6)/*kulturijada* (2)/*kulturjada* (6) (kulturna prireditev Kluba kočevskih študentov ob kulturnem prazniku), *pirhariada* (4)⁷/*pirhiada* (6) (razstava velikonočnih pirhov in aranžmajev), *psoriada* (6) (prireditev društva psoriatikov),⁸ *saksofoniada* (6) (srečanje saksofonistov), *fazanijada* (4) (sprejem dijakov ob vstopu v srednjo šolo), *rakunijada* (3) (razstava ptic), *spačkijada* (2) (srečanje ljubiteljev spačkov), *brucojada* (1) (prireditev brucev), *butariada* (1) (prireditev, na kateri izdelajo velikansko butaro), *čarovniada* (1) (otroška prireditev, povezana s čarovnicami), *klinčkarijada* (1) (zobotrebčarska prireditev), *pohijada* (1) (zabava, na kateri se kadi marihuana),⁹ *vzgojiteljada* (1) (srečanje šol predšolske vzgoje), *zboriada* (1) (predstavitev pevskih zborov).

Tudi tu zasledimo besedo iz neknjižne podstave, in sicer *ošterijada* (2) (glasbeni koncert v gostilni). V primeru *slovenijada* (1) gre za omalovaževalno označi-

⁶ Primer *limonijada/limonjada* je poseben, ker je podstavna beseda tvorjenka *limonada*, ki pomeni čustveno prazno televizijsko delo. Po izpeljavnem postopku z -*ijada* bi sicer dobili tvorjenko *limonadijada*, tako pa se med besedotvorno podstavo (*limon-*) in obrazilo (-*ada*) doda *ij* oziroma *j*.

⁷ Beseda je posebej zanimiva, ker je višjestopenjska tvorjenka sicer nepotrjene, hipotetične tvorjenke **pirh-ar*.

⁸ Psoriza je drugo ime za luskavico, kronično bolezen.

⁹ Tvorjenka *pohijada* je izpeljana iz glagola *pohati*, ta pa v ekscesnem sociolektu (Skubic 2005) pomeni *kaditi marihuano*.

tev prireditve Slovenska polka in valček, podobno slabšalen prizvok pa imata tudi besedi *viktoriada* (1)/*viktorijada* (4) (podelitev viktorjev) in *ministriada* (1) (srečanje ministrov).

Iz imen bitij ter stvarnih in zemljepisnih lastnih imen pa izhajajo tele tvorjenke: *schubertiada* (12) (prireditve, na kateri se posluša glasba Franza Schuberta), *tomosijada* (8) (srečanje voznikov Tomosovih dvokolesnikov), *prešerniada* (7)/*prešernijada* (5) (kulturna prireditve Škofijske gimnazije Antona Martina Slomška v Mariboru ob obletnici rojstva Franceta Prešerna), *čufarijada* (4) (prireditve ob obletnici rojstva Toneta Čufarja), *iskrijada* (4) (srečanje zaposlenih v vseh obratih nekdanje Iskre), *prlekijada* (2) (srečanje Prlekov), *žagariada* (2) (srečanje družin s priimkom Žagar), *bučkariada* (1) (srečanje bralcev otroške revije Bučka), *laščaniada* (1)/*laščanjada* (1) (prireditve v Laškem), *zvonariada* (1) (prireditve pevskega zbora Tratarski zvon). Dokaj pogosto se pojavlja *mercatoriada* (32)/*mercatorijada* (2) (srečanje delavcev Mercatorja), na tem mestu pa še enkrat navajamo primer *lumpijada*, ki tokrat pomeni otroško srečanje z Mercatorjevo maskoto, imenovano Lumpi. V primeru *betecejada* (29) (prireditve nakupovalnega središča BTC) se obrazilo poenostavi v *-jada*, ker se besedotvorna podstava končuje na samoglasnik – ta pa se v tvorjenki ohranja zaradi pisne ponazoritve črkovalnega izgovora kratice BTC. Sicer se pa v korpusu pojavljata tudi standardni kratični zapis *BTCjada* (16) in grafemska oblika *BeTeCijada* (2).

2.4 Poimenovanje avtorskih ali žanrskih del in značilnosti avtorjev ali posameznih (slavnih) oseb

Zelo pogosti so tudi izrazi, ki imajo v osnovi osebno lastno ime in poimenujejo delo ali značilnost kakega avtorja, pogosto tudi s slabšalno konotacijo, vendar ne zmeraj: *grishamiada* (6) (književno delo Johna Grishama ali film, posnet po njegovem književnem delu), *Krležijada* (6) (ime gledališke predstave po Miroslavu Krleži), *travoltiada* (4) (film Johna Travolte), *elvisiada* (2) (glasba, modni stil Elvisa Presleyja), *Shakespearriada* (3)/*Shakespearijada* (2) (naslov ulične predstave Teatra Cizamo), *jonesijada* (1) (glasba Spika Jonesa). Taki primeri so manj pogosto izpeljani tudi iz zemljepisnih lastnih imen: *harlemiada* (1) (film z igralci iz Harlema), *vietnamiada* (31) (film s tematiko vojne v Vietnamu). Sufiks *-i(j)ada* izjemno pogosto označuje vrsto kakega dela, npr. filma, predstave ipd., ki se poimenuje glede na avtorja, naslov dela ali po nastopajočem liku: *bondiada* (183)/*bondijada* (34) (filmi z glavnim likom Jamesa Bonda), *tarzaniada* (8) (filmi o Tarzanu in podobni), *bergmaniada* (2) (filmi režiserja Ingmarja Bergmana ali njegovim filmom podobni), *pepelkijada* (2) (film, zgodba po vzoru pravljice o Pepelki), *cezariada* (1) (predstava, podobna predstavi Julij Cezar), *kingkongiada* (1) (filmi, podobni filmu King Kong), *potterjada* (1) (knjige o Harryju Potterju). Take besede pa ne nastajajo samo iz imen bitij, temveč tudi iz občnih imen. S pogosto slabšalno, negativno konotacijo se tako poimenuje žanrska vrsta filma, glasbe, književnega dela, tudi računalniške igrice. Takšni so naslednji primeri: *akcijada* (60) (akcijski film ali računalniška igrica), *gangsteriada* (48) (gangsterski film, glasba), *avanturiada* (13) (avanturistični film), *kostumiada* (11) (film z izrazito, arhaično kostumografijo), *vampiriada* (9) (film o vampirjih), *epiada* (5) (film z epsko zgodbo), *hiphopijada*

(3) (glasbena zvrst, plošča s tovrstno glasbo), *družinjada* (2) (družinska nadaljevanka), *gusariada* (2) (film o gusarjih), *melanholijada* (2) (melanholičen film ali pesem), *relijada* (1) (videoigra z relijem), *stripiada* (1) (film po stripu), *džuskijada*¹⁰ (1) (plesna glasba, skladba), *humorijada* (1) (humorna knjiga), *pasjejada* (knjiga o pasji usodi), *ugankarijada* (1) (videoigra z reševanjem ugank), *zombijada* (5) (film o zombijih).¹¹ Sem se lahko uvrsti tudi primer *hamletijada* (1), ki pomeni vprašanje v slogu *biti ali ne biti*.

2.5 Poimenovanje postopkov ali aktivnosti, dejanj ali rezultatov dejanj

V to skupino spadajo naslednje tvorjenke iz občnih imen: *telefonijada* (26)/*telefonijada* (28) (večkratno ali dolgotrajno telefoniranje), *polomiada* (6)/*polomijada* (69) (popoln neuspeh), *papežiada* (5) (papežev obisk), *cirkusijada* (4) (predvolilni cirkus), *bakliada* (1)/*bakljada* (8) (množično prižiganje bakel), *golijada* (3) (veliko število golov), *sankarijada* (2) (sankanje), *rafalijada* (1) (veliko število udarcev). Zaslediti pa je mogoče tudi primere, ki izhajajo iz osebnih imen: *valvasorjada* (2) (afera, dogajanje okrog obnove Valvasorjeve hiše), *dimitrijada* (1) (polemiziranje med Dimitrijem Ruplom in Dimitrijem Kovačičem), *donkhotijada* (1) (dogodivščina, podobna prigodi Don Kihota),¹² *perišičijada* (1) (afera politika Momčila Perišiča).

2.6 Poimenovanje vedenja oziroma obnašanja ali načina življenja

Takih primerov je manj: *jeremiada* (9)/*jeremijada* (54) (pretirano tarnanje), *tolparijada* (1) (neprimerno obnašanje), *opičijada* (1) (obnašanje politikov zlasti v predvolilnem času), *japijada* (1) (povzpetništvo). Izpeljanka iz osebnega lastnega imena je *beckhamijada* (1) (obnašanje, način življenja nogometaša Davida Beckhama).

2.7 Poimenovanje določenega obdobja

Tudi taki primeri v slovenščini niso zelo pogosti, omenimo pa lahko npr. *tribuniada* (2) (obdobje izhajanja časopisa Tribuna) in *petardiada* (1)/*petardijada* (8) (novoletni čas, za katerega je značilno metanje petard). Zadnji primer lahko ima še drugačen pomen, označuje namreč tudi veliko število golov. To pa ni edini tovrstni primer, naštetih je mogoče celo vrsto besed s povsem različnimi pomeni. Tako lahko npr. *balonijada* (3) pomeni aktivnost izdelovanja živali ali predmetov iz balonov, tudi Playbojev test kondomov se imenuje tako, glede na zapise na spletnih forumih pa je mogoče razumeti, da je *balonijada* tudi zabava, na kateri je veliko žensk z bujnim oprsjem.¹³ Podobno ima več pomenov tudi *hipijada* (66), ki je lahko glasba ali moda hipijev, film o hipijevstvu, pa tudi obdobje hipijevstva. Tak primer je še *reptilijada* (2), ki enkrat slabšalno označuje politične predstavnike, drugič pa gre za

¹⁰ Glagolska osnova *džuskati* je prevzeta iz srbskega oziroma hrvaškega jezika (*đuskati*) in pomeni *plesati* (Juranič 2005).

¹¹ Tudi starejša glasbena zasedba.

¹² Tvorjenka je sicer med že ustaljenimi, saj je zabeležena v SSKJ, vendar se v korpusu pojavi le enkrat, kar nakazuje njeno priložnostno rabo v novejši slovenščini.

¹³ Vir: <http://zasavje.org/news/2009/09/unicef-ov-dan-v-obcini-trbovlje/>; http://www.sloportal.net/archive/2011-07/lifestyle__6-88.htm (dostopno 12. 9. 2011).

modo z vzorci kože plazilcev.¹⁴ Tudi *robinzoniada* (3)/*robinzonijada* (3) se pojavlja v različnih pomenih, gre bodisi za fimski žanr bodisi za robinzonsko dogodivščino oziroma robinzonske počitnice. Primer *cankariada* (4)/*cankarijada* (1)/*cankarjada* (13) poimenuje gledališko srečanje mladih, enako pa je poimenovan tudi kviz o Ivanu Cankarju. Podoben je še primer *trubariada* (1), ki pomeni prireditev, posvečeno Primožu Trubarju, obenem pa tudi aktivno raziskovanje Trubarjevih del.¹⁵ Najbrž ima tudi kak drug primer še drugačen pomen, ki ga v korpusu nismo zasledili, saj FidaPLUS vsebuje le besedje do leta 2006. Ob številčnosti tovrstnih primerov in tudi njihovi pogosti priložnostni rabi je skorajda nemogoče zajeti vse pomene vsake tvorjenke. Družljivost z različnimi pomenskimi skupinami je tako ena temeljnih posebnosti tvorjenk z obrazilnim morfemom *-i(j)ada*.

3 Tvorbena produktivnost tvorjenk tipa *-i(j)ada*

Tvorjenke tipa *-i(j)ada* nemalokdaj spodbujajo tudi nastanek višjestopenjskih sistemskih tvorb, in sicer z dodajanjem prefiksoidov (npr. *paraolimpiada* (25)/*paraolimpijada* (58), *astrohipijada* (3), *ciciolimpijada* (3), *neohiada* (2), *evroolimpijada* (1), *teleolimpijada* (1) ipd.). S posnemanjem morfemske strukture besede *olimpi(j)ada* je nastala tudi beseda *abilympiada* (57)/*abilimpijada* (26) (športno tekmovanje invalidnih oseb vseh kategorij).

Še zanimivejše pa so nesistemske tvorbe, kot je npr. *BeTeCijada* (2), kjer gre za pisni izraz črkovalnega izgovora kratice *BTC* [betecé], vendar je naglašeni *e* iz njega v novotvorjenki izpuščen zaradi lažje izgovarjave, kratica pa je v novi tvorjenki tudi grafično izpostavljena z velikimi tiskanimi črkami, s čimer se uvršča med grafoderivate (Stramljič Breznik – Voršič 2009). *P-boniada* (2) (pokojninski boni) je tvorjena po vzoru *e*-tvorjenke, podstava *pokojninski* je krnjena do začetne črke, sledi pa zapis jedrne besede z vezajem. V primeru *audisejada* (1) pa gre za analogno tvorbo po predlogi *odisejada* na osnovi blizuzvočnosti, beseda pa pomeni dogodivščino z avtomobilom znamke Audi. Posebna je tudi tvorjenka *fischahijada*, pri kateri gre za sklop s prekrivanjem, in sicer za sklop krnjenege imena šahista Bobbyja Fischerja [fīšer] in hipotetične tvorjenke **šahijada*: *Fisch(er)* + *šahijada*.

4 Sklep

Nabor ustaljenih in predvsem neustaljenih tvorjenk tipa *-i(j)ada* kaže, da gre praviloma za izpeljanke iz samostalniške besedotvorne podstave, zato je mogoče zaključiti, da se tovrstna leksika tvori predvsem po modelu *Sam* + *-i(j)ada*, v približno

¹⁴ »Vsekakor pa je zanimivo opazovati, kako kontraproduktivni so obupani poskusi, da bi si pred volitvami še lahko rešili kožo: Starina Kosmova in celotna laško-zaresovska reptilijada, katero vodita Gregor Golobič in njegov politični oče Milan Kučan.« Vir: <http://www.delo.si/clanek/56294> (dostopno 15. 9. 2011).

¹⁵ Vir: <http://www.locutio.si/index.php?no=42&clanek=986> (dostopno: 20. 8. 2011).

enaki meri pa se pojavljajo pravopisno bolj (*cankarijada*) in manj (*cankariada*, *cankarjada*) ustrezne različice. Včasih pa se obrazilo glede na besedotvorno podstavo tudi prilagodi. To se zgodi zlasti v primerih, kadar se besedotvorna podstava končuje na *-(i/lj)* (npr. *geografij-ada*, *ošterij-ada*, *zelj-ada*, *vzgojitelj-ada*). Le redko so take tvorjenke rezultat tvorbe samostalnika iz glagola (npr. *pohijada*, *džuskijada*), prav tako pa so redki primeri tvorbe iz pridevnika (npr. *gradbenijada*).

Prispevek se osredotoča na pomensko obravnavo in tvorjenke uvršča v sedem pomenskih skupin: poimenujejo lahko (1) športne prireditve, (2) gastronomske prireditve, (3) strokovne ali kulturne prireditve in sorodna družabna srečanja, (4) avtorska in žanrska dela ali značilnosti del oziroma oseb, (5) postopek ali aktivnost oziroma dejanje ali rezultat dejanja, (6) vedenje ali obnašanje oziroma način življenja, (7) obdobja. Obrazilo je tako pomensko izjemno raznovrstno, zato je navadno za ustrezno interpretacijo treba poznati tudi sobesedilo. Produktivnost obrazila dokazuje tudi obsežnost gradiva, preverjanje pogostnosti obravnavanih besed pa vendarle pokaže, da so take tvorjenke pogosto le priložnostna, stilna različica že obstoječega izraza ali besedne zveze in imajo bolj afektivno oziroma ekspresivno kot designativno funkcijo, zato jih je z leksikalnega vidika mogoče obravnavati kot okazionalizme. Ker pa se taka leksika tvori po sistemskem tvorbenem modelu, jo je z besedotvornega stališča vendarle mogoče dojemati kot potencialno sestavino slovarja, četudi nastaja z namerno ekspresijo in po vzorcu neobičajne podstavne in obrazilne kombinatorike.

Literatura

- Babić 2002 = Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, ³2002 (¹1991).
- Buzássyová – Martincová 2003 = Klára Buzássyová – Olga Martincová, *Neuzuální slovtvorba v západoslovanských jazycích*, v: *Komparacija współczesnych języków słowiańskich*, ur. Ingeborg Ohnheiser, Opole: Uniwersytet Opolski, 2003, 262–275.
- Gložančev idr. 2009 = Alenka Gložančev idr., *Novejša slovenska leksika: v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri*, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2003.
- Gorjanc 2005 = Vojko Gorjanc, *Uvod v korpusno jezikoslovje*, Domžale: Izolit, 2005.
- Jacko 1984 = Jozef Jacko, *Slová typu olympiáda a napoleniáda*, *Slovenská reč* 49 (1984), št. 5, 318–319.
- Jacko 1989 = Jozef Jacko, *Priležitostne slová typu šarkaniáda*, *Kultura slova* 23 (1989), št. 9, 306–308.
- Jurančič 2005 = Janko Jurančič, *Srbsko- ali hrvaško-slovenski, slovensko-hrvaški ali -srbski slovar: elektronska izdaja na plošči CD-ROM*, Ljubljana: DZS, 2005.
- Korošec 1998 = Tomo Korošec, *Stilistika slovenskega poročevalstva*, Ljubljana: Kmečki glas, 1998.

- SP 2001 = Jože Toporišič, *Slovenski pravopis*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Založba ZRC, 2001.
- Makišová 2010 = Anna Makišová, O novim leksemama u jeziku sa sufiksom -iáda/-ijada, *Slavistika* (Beograd) 14 (2010), 160–165.
- Muhvič-Dimanovski 2005 = Vesna Muhvič-Dimanovski, *Neologizmi: problemi teorije i primjene*, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
- Skubic 2005 = Andrej E. Skubic, *Obrazi jezika*, Ljubljana: Študentska založba, 2005.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: elektronska izdaja na plošči CD-ROM*, Ljubljana: DZS, 1998.
- Stramljič Breznik 2008 = Irena Stramljič Breznik, Prevzete leksemske prvine in njihova besedotvorna zmožnost v slovenščini, *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, 149–160.
- Stramljič Breznik 2010 = Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*, Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2010 (Zora 71).
- Stramljič Breznik 2011 = Irena Stramljič Breznik, Inovativni besedotvorni vzorci – iz oglasne prakse k šolskemu jezikovnemu pouku, v: *Slavistika v regijah – Maribor, 29. 9.–1. 10. 2011*, ur. Boža Krakar Vogel, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2011 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 22), 37–42.
- Stramljič Breznik – Voršič 2009 = Irena Stramljič Breznik – Ines Voršič, Grafoderivati v tiskanih oglasih, *Teorija in praksa* 46 (2009), št. 6, 826–838.
- Světlá 2005 = Jindra Světlá, Nové názvy akcí a poplatku, v: *Neologizmy v dnešní češtině*, ur. Olga Martinčová, Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005.
- Škapincová – Odaloš 1991 = Alena Škapincová – Pavol Odaloš, Korešpondencia slovotvorných typov s časťou -gate a príponou -iáda, *Slovenska reč* 56 (1991), št. 5–6, 318–323.
- Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe: Sopotnik).
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000.
- Toporišič 2006 = Jože Toporišič, *Besedjeslovne razprave*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Linguistica et philologica 13).

The borrowed suffix -i(j)ada in established and potential Slovenian derived vocabulary

Summary

Linguistic usage also follows changes in people's lives. The dynamics of the modern language are fundamentally influenced by foreign-language elements that also enter the word-formational system; the borrowing of foreign elements also expands the capacity of the language's inflectional suffixes and its standardization.

This article addresses the borrowed suffix *-iada*, which in Slovenian is preserved in its original spelling (e.g., *polomiada* 'failure fest'), orthographically adapted to *-ijada* (e.g., *bondijada* 'James Bond film'), and with some roots also shortened and simplified to *-jada* (*BTCjada* 'BTC shopping center festival') or *-ada* (*zeljada* 'cabbage festival'). The article presents the combinatory compatibility of the suffix with native and borrowed roots and examines its ability to combine with various semantic groups. Is the meaning always connected to an event, or can the ending have some other kind of meaning? The suffix most often combines with nouns (e.g., *saksofoniada* 'saxophone festival', *klinčkarijada* 'toothpick festival', *gangsteriada* 'gangster fest'); less often, derivatives are formed from verbs (e.g., *džuskijada* 'dance music, composition') and from adjectives (e.g., *gradbenijada* 'professional gathering of secondary construction school teachers').

The sources for the study are derived words collected using the Word List corpus function or by producing a word list using the Sketch Engine tool, based on which the stability of such vocabulary will also be assessed. At first glance, it seems that such derived words often have more of an affective or expressive meaning than a designative one, and due to the systematicity of the derivational pattern such words, even though they do not have a high frequency, can be understood as potential components of the Slovenian lexicon.

Primerjalni narečni strokovni (slikovni) slovar za besedje s tematskega področja vrt in sadovnjak v izbranih govorih panonske in koroške narečne skupine

Mihaela Koletnik – Anja Benko

Cobiss: 1.01

V prispevku v obliki primerjalnega narečnega slovarja predstavljamo besedje s tematiko vrt in sadovnjak. Primerjava je narejena na vzorcu izbranih govorov koroške in panonske narečne skupine, ki se zemljepisno ne stikata. Vsi dosedanji narečni slovarji (okoli 30 jih je) so omejeni na govor enega izbranega kraja ali regionalnega področja. Slovenci narečnega strokovnega (slikovnega) slovarja, ki primerja govore različnih narečnih skupin, še nimamo. Gre torej za novost v slovenskem narečnem slovaropisju.

Ključne besede: narečno slovaropisje, primerjalni narečni strokovni (slikovni) slovar, prekmursko narečje, koroško narečje

A comparative technical (picture) dialect dictionary for vocabulary from the thematic field garden and orchard in selected subdialects of the Pannonian and Carinthian dialect groups

This article presents vocabulary connected with gardens and orchards in the form of a comparative dialect dictionary. The comparison is made based on a sample of selected subdialects of the Carinthian and Pannonian dialect groups, which are not geographically adjacent. All dialect dictionaries published until now (there are around 30) are restricted to a speech of one particular place (town) or region. So far Slovenes have no comparative technical (picture) dialect dictionary. Such a work is therefore a pioneer among Slovene dialect dictionaries.

Keywords: dialect lexicography, comparative technical (picture) dialect dictionary, Prekmurje dialect, Carinthian dialect

1 Uvod

Slovenska dialektologija¹ je popisu in raziskavam narečnega besedja doslej posvetila premalo pozornosti,² čeprav je slovenščina med vsemi slovanskimi jeziki narečno

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-2238 z naslovom Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora, ki ga financira Agencija za raziskovalno dejavnost RS; odgovorni nosilec projekta je red. prof. dr. Marko Jesenšek.

² Razlogov za precejšnji zaostanek slovenskega narečnega slovaropisja za slovaropisji drugih sorodnih jezikov in s tem za sorazmerno skromno število slovenskih narečnih slovar-

najbolj razčlenjena,³ slovenski (etnični) narečni prostor, ki meri približno 24.600 km², pa se dokaj razlikuje tudi v leksikalnem pogledu. Ker Slovenci ne moremo pričakovati, da bomo v bližnji prihodnosti dobili vseslovenski narečni slovar splošnega (ali tematskega) dela besedišča, večina dosedanjih narečnih slovarjev pa je največkrat enonarečna s preprosto geselsko strukturo: ena narečna beseda – ena razlaga – en ponazarjalni zgled,⁴ bi v slovenskem govornem prostoru morda veljalo najprej poskusiti s popisi strokovnega narečnega izrazja s področja materialne kulture (npr. poljedelstvo, vinogradništvo itd.), za kar bi bilo treba izdelati mrežo krajev po narečnih skupinah, nove, iz sodobnega stanja izhajajoče tematske vprašalnice in metodologijo obravnav, na kar je opozorila že Martina Orožen (2003: 313–314).

Potreba po strokovnem izrazju se je pojavila že takrat, ko se je jezik oblikoval kot družbenokomunikacijsko sredstvo (Leder 1991: 155). Slovenci smo prve strokovne izraze prinesli v naše kraje iz prvotne domovine. Pri tem je šlo za osnovno poljedelsko, lovsko, ribiško in primitivno stanovanjsko izrazje ter izrazje prvih obrti, ki je nastalo v praslovanski dobi, kar kažejo tudi skupni izrazi za te dejavnosti v vseh slovanskih jezikih (Leder 1991: 155). Naslednja stopnja se je pojavila, ko so se spremenile družbene razmere – stik z romaniziranimi staroselci, pokristjanjenje Slovencev, germanski vpliv ipd. Razvoj znanosti in tehnike je že nekdanji silil in še sili strokovnjake k vse intenzivnejšemu razmišljanju o popisovanju izrazja določene stroke, tudi strokovnega narečnega besedja, k njegovi kodifikaciji v slovarju, k spoznanju o nujnosti ustaljevanja ustreznih in uporabljenih izrazov. Le tako se je namreč mogoče posvečati skrbi za poimenovanja novih in starih predmetov v določeni stroki.

Na Slovenskem že obstaja nekaj slovaropisnih razprav z narečnim strokovnim gradivom, objavljenih v različnih publikacijah,⁵ pa tudi dva strokovna slovarja v knjižni obliki.⁶ Dialektologinja Jožica Škofic ugotavlja (2002: 262), da je zbrano narečno gradivo za strokovne slovarje večinoma slovaropisno še neobdelano, zato čaka slovenske dialektologe še veliko dela tako pri monografskih slovarskih obdelavah strokovnega izrazja za dejavnosti, značilne le za posamezne govorne skupnosti, kot tudi pri slovarskem prikazu strokovnih izrazov za dejavnosti ali predmetnosti, razširjene po celotnem slovenskem jezikovnem ozemlju.

jev je več; o njih sta septembra 2010 v Pišecah govorila Peter Weiss in Karmen Kenda-Jež.

³ Dva milijona Slovencev govori več kot 50 narečij, združenih v sedem narečnih skupin. G. H. Lundberg ugotavlja (1999: 91), da imamo Slovenci enega od najbolj zapletenih in razčlenjenih narečnih zemljevidov v Evropi.

⁴ Karmen Kenda-Jež in Peter Weiss ustno v Pišecah 14. septembra 2010.

⁵ Več o zbirkah narečnega strokovnega izrazja Škofic (2002: 259–261; 2004: 61–77) in Humar (2004: 17–31).

⁶ Avtorica prvega je Karmen Kenda-Jež (2007), avtorica drugega, ki je slikovni, pa Mihaela Koletnik (2008).

Mariborska dialektološka šola, katere predmet jezikoslovnega raziskovanja je tudi narečno strokovno izrazje, bo v sodelovanju z dialektološko sekcijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani skušala izdelati teoretično podstavo za izdelavo narečnih strokovnih slikovnih slovarjev.⁷

2 Narečni strokovni slovar

Narečni strokovni (slikovni) slovar bi lahko opredelili kot slovar, ki vsebuje narečno strokovno izrazje različnih dejavnosti oz. strok. To izrazje Marjeta Humar opisuje kot sistem narečnih poimenovanj neke obrti (npr. čevljarstvo, lončarstvo, tkalstvo), opravil (npr. poljedelstvo, živinoreja) ali določenega področja (npr. botanika). Od knjižnega izrazja se razlikuje po načinu in območju rabe, ne izkazuje znanstvenih terminov, odraža pa način življenja na določenem območju, značilnosti tamkajšnje obrti ali stroke, avtohtono znanje ali znanje, prevzeto od drugod, vpliv drugih jezikovnih območij, značilnosti narečja ali govora, v katerem je nastalo in se uporablja, jezikovni vpliv tega območja na knjižni jezik ipd. (Humar 2004: 26–27). Narečni strokovni (slikovni) slovar je torej slovar, v katerem najdemo posebno, enopomensko besedje, ki se nanaša izključno na predmete ali opravila v zvezi s strokovno dejavnostjo, ter strokovno besedje, ki spada v splošni besedni zaklad in ima v stroki značilnosti splošne rabe, lahko pa je tudi pomensko ali oblikovno modificirano (Jež 1997: 212); ne vsebuje najpogostejših narečnih besed, saj te navadno ne pripadajo področju, obravnavanemu v tovrstnem slovarju. Ker meje med splošnim besedjem in izrazjem niso ostre, ampak prehodne, je razmejitev pri narečnih leksemih težja kot pri knjižnih, saj se pri slednjih lahko sklicujemo na kodificirano normo. Medsebojni vplivi se tudi v narečnem izrazju kažejo pri (a) terminologizaciji, tj. poimenovanju posebnega, manj znanega z izrazom, ki je vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti, in (b) determinologizaciji, tj. dinamičnem, nenadzorovanem procesu, kjer besedje naravno prehaja iz ene funkcijske zvrsti v drugo. Ko denotat postane prepoznaven zunaj stroke, v splošno leksiko preide tudi njegov izraz (Vidovič Muha 2000: 116).

V primerjalnem narečnem strokovnem (slikovnem) slovarju se prikazuje različnost oziroma enakost poimenovanj za predmetnost med narečji ter tudi med narečji in knjižnim jezikom. Po Herbertu Ernstu Wiegandu (2000: 664) obstaja med narečnim slovaropisjem na eni in slovaropisjem knjižnega jezika na drugi strani slovaropisna podatkovna praznina. Različne oblike soobstoja narečja in knjižnega jezika so vodile in še vodijo v tvorbo novih jezikovnih oblik, kar predstavlja nov izziv za narečne besedoslovce. Ker knjižni jezik v stiku z drugimi zvrstmi istega jezika in z drugimi jeziki razširja svojo leksikalno sestavo, ker ima v večini sporazumevalnih položajev na splošno večjo sporazumevalno širino in višjo veljavo kot

⁷ Izid prvega takšnega slovarja – slovarja kmetijskega izrazja za koroško narečno skupino – pričakujemo v prihodnjih dveh letih.

narečja in ker združuje skupine govorcev (notranja združevalna funkcija v nasprotju z razlikovalno, ki se kaže navzven – Wiegand 2000: 646), smo se odločili v izhodišče slovarskega sestavka postaviti knjižnoslovenske iztočnice, s čimer poudarjamo dve ravni primerjalnega narečnega strokovnega slovarja: na prvi gre za razmerje med knjižnim in vsemi narečnimi izrazi, na drugi pa za razmerje med posameznimi narečnimi iztočnicami.

Ta osnutek primerjalnega slovarja, ki ima tudi kulturološki namen, saj dokumentira narečno stanje v koroškem in prekmurskem jezikovnem okolju, je enojezičen, saj so v njem razlage v geslih zapisane s sredstvi istega jezikovnega diasistema, kot mu pripada narečje, vendar pa drugega podsistema, tj. knjižnega jezika (Weiss 1994: 22).

Zasnovan je razlikovalno, kar pomeni, da zajema besedje koroškega in prekmurskega narečja, ki v knjižnem jeziku ni (tako) znano ali pa ima v narečju drugačen pomen, pri čemer so upoštevane tudi besede z neznačilnim (nesistemskim) glasovnim razvojem in nekatere besede, ki se od knjižnih razlikujejo v pregibanju.

Narečne besede so prikazane tako, da knjižnoslovenske iztočnice vodijo do primerja(l)nih poknjizenih narečnih iztočnic. Tako se prepletata knjižna in narečna slovaropisna teorija in praksa, utrjujejo se narečna poimenovanja za posamezno predmetnost, uporabnika slovarja pa ne bega z novostmi (Weiss 2000: 29). Narečna poimenovanja se iščejo tako, da prehajamo od pomena k besedi in ne obratno, kar vodi do (različnih) narečnih leksemov za isti iskani pomen. Pri zbiranju gradiva na terenu smo uporabili onomaziološki pristop (slikovna predstavitev denotata), pri čemer smo izhajali iz (splošne predstave, t. i. pojma) predmetnosti ter iskali njene ustrezne poimenovalne možnosti (prim. Vidovič Muha 2000: 21), in semaziološki pristop (razlaga v slovarju), kjer smo spraševali po označenem (Vidovič Muha 2000: 21).

Narečno izrazje je v predstavljenem slovarčku urejeno v večdelno hierarhično zgradbo, slovarski sestavki so abecedno razporejeni glede na knjižno geselsko iztočnico (zapisano na sivi podlagi), katere pomen smo preverili s terenskimi raziskavami. Geselski sestavek je nato razdeljen na dva dela, označena s **pkm.**⁸ in **kor.**⁹ Narečne iztočnice so poknjžene, kar je v skladu s sodobnim slovaropisnim pristopom (prim. Weiss 2009: 56). Pri poknjženju narečnih leksemov smo si pomagali z glasoslovnimi sistemi v raziskavo zajetih govorov, s Pleteršnikovim Slovensko-nemškim slovarjem in s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika.

Posamezni slovarski sestavek je sestavljen tako, da krepko zapisani poknjženi narečni iztočnici za dvema navpičnicama (||) sledi njen fonetični zapis z obema osnovnima slovarskima oblikama – samostalniki in samostalniške besedne zveze so torej zapisani v imenovalniku in rodilniku ednine (pri množinskih samostalnikih v množini), glagoli v nedoločniku in prvi osebi ednine sedanjika. Sledi besednovrstni podatek: m, ž in s za samostalnike ustreznega spola, kar velja tudi za podiztočnice

⁸ Označuje poimenovanja iz prekmurskega narečnega okolja, in sicer rogašovskega, tišinskega in črenšovskega (Č) govora.

⁹ Označuje poimenovanja iz koroškega narečnega okolja, in sicer brdinskega govora mežiškega narečja.

s samostalniškim jedrom in pridevniškim prilastkom, dov. in nedov. za dovršne in nedovršne glagole. Temu sledi pomenski razdelek, zapisan ležeče, samo takrat, kadar je pomen narečne besede ožji ali širši od navedenega knjižnega.¹⁰ Pri pisanju pomenskih razlag smo se oprli na razlage v SSKJ-ju, tj. prvem slovenskem enojezičnem slovarju z dosledno razlago vseh vanj uvrščenih besed (Weiss 1994: 22), pri čemer smo upoštevali priporočila Petra Weissa (2009: 57), da v primeru enakosti narečnega in osrednjeslovenskega knjižnega leksema na mestu pomenske razlage stoji samo knjižna osrednjeslovenska ustreznica.

Znaku ► sledi ponazarjalno gradivo – izsek iz posnetega in zapisanega narečnega besedila, pridobljenega pri terenskem delu, v katerem se uporablja narečni izraz.¹¹ Če informatorji leksema za predmetnost niso poznali, je to označeno z znakom –.

Sledi zgodovinsko-kontrastivni razdelek, ki je označen z znakom □ (povzetim po Weiss 1994: 68) in v katerem je navedena izpričanost narečnih poknjizjenih iztočnic v dveh temeljnih slovarjih slovenskega knjižnega jezika, in sicer v Pletersnikovem (1894–1895) Slovensko-nemškem slovarju (Plet.) in v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ).¹² S tem osvetljujemo zgodovinsko pojavljanje posamezne besede, opredeljujemo njeno razširjenost in opozarjamo na morebitne pomenske razlike. Etimoloških podatkov ne navajamo, saj jih po Gjurinu (1986: 177), Moslovi (2004: 6) in Weissu (1990: 30) ni treba navajati; slednji sicer opozarja (2006: 465), da bi bilo njihovo izbirno navajanje morda vendarle smiselno.

Geselskemu sestavku je dodano slikovno gradivo¹³ – risbe in fotografije, ki uporabnikom pomagajo pri vizualizaciji predmeta, s čimer se poveča sporočilnost (vsakega) slovarja (Weiss 1990: 37).¹⁴ Trudili smo se slediti načelu, naj bo vsak pomen leksema opremljen z najmanj enim ponazarjalnim zgledom (Mosel 2004: 6). Slikovno gradivo pri tem ne zamenjuje razlage, ampak jo samo »ilustrira«, saj predstavlja konkreten (fotografija tudi avtentičen) primerek, medtem ko se razlaga nanaša na abstraktni pojem (po Zgusti (1991) je prvo denotat, drugo pa designat – Gjurin 1986: 166).

Slovarju sta dodana še (1) seznam (register) knjižnih in poknjizjenih narečnih kazalk,¹⁵ s čimer se poveča pregled nad podatki (Weiss 1990: 40), in (2) abecedni

¹⁰ Z uresničevanjem pomenskega razdelka v vseh primerih bi prišlo do nepotrebnega ponavljanja, kar bi bilo moteče za bralce/uporabnike slovarja.

¹¹ Če ni označeno drugače, je ponazarjalno gradivo za prekmurščino iz rogašovskega govora.

¹² Pri preverbi so uporabljeni tile znaki: +/- (ne)obstoj besedne enote, p – iztočnici se pomensko ne pokrivata, p ~ v ustreznem slovarskem sestavku dani pomen ni dokumentiran, → glej, primerjaj.

¹³ Slikovno gradivo zaradi zahtevnosti tiska in omejenega prostora prikazujemo samo pri desetih slovarskih sestavkih. Risbe so delo Urše Kogelnik, študentke arhitekture na Univerzi v Mariboru.

¹⁴ Po Svensénu (1993: 167) naj bi se slikovno gradivo čim bolj dotikalo besede, na katero se navezuje, oz. naj bi se ji čim bolj približalo.

¹⁵ Seznam (register) knjižnih in poknjizjenih narečnih kazalk: **berivka** → *berivka, pricajtna solata*; **borovnica** → *borovnica, črnica*; **cepiti** → *cepiti, pelcati*; **cvetača** → *cvetača, karfijola*; **čebula** → *čebula, luk*; **čebulček** → *čebulček, lukec*; **česen** → *česnek, klobuh*;

seznam vseh poknjžjenih narečnih besed,¹⁶ ki je po Weissu (1990: 41) obvezna sestavina vseh narečnih strokovnih slovarjev.

3 Slovarček¹⁷

berivka¹ <i>'zgodnja spomladanska solata, ki ne dela glav'</i>	
pkm.	kor.
berivka be'ri:fka -e ž ▶ Na sp'rotolge 'ge:ĩ p'ri:vĩ re'pinč] pa be'ri:fka.	pricajtna solata pa'ca:ĩtna so'wa:ta -e ž ▶ Pa'ca:ĩtna so'wa:ta je pa 'vi:gret. Pa'ca:ĩtne 'li:atos ni 'kaj 'bo:wo. Ni z'ra:stwa, da smo 'mərli d'ru:go s'jat.

☐ *berivka*: SSKJ: +, Plet.: +; *pricajtna solata*: SSKJ: –, Plet.: –

drobnjak → šnikelj, žnitloh; **fižol** → grah, fižol, nizki grah, nizka fižola, rantnasta fižola, visoki grah; **greda** → greda, petelj; **ježica** → jež, ježica; **kisati** → kisati, kvasiti; **klatiti** → klatiti dol, stepati dol; **korenček** → korenček, korenje, mrkevca, rumeno korenje, žolta mrkevca; **kosmulja** → bampri, engriš; **krhelj** → kloca, šajba, šibrli, škloca; **kumara** → murka, ogorka; **kumina** → kum, kumen, kimina; **lovor** → lombrek, lorbek, lovor; **malina** → himper, malina; **marelica** → marelica, marula; **marjetica** → marjetica, rukalica; **motovilec** → repincelj, repiclin; **narcisa** → klobušnica, narcisa; **nat** → nat, ščavje; **obrati** → obrati dol, pobrati dol; **obrezovati** → obrezovati, rezati dol; **olupiti** → olupati, olupiti; **pleti** → pleti, skubsti ven; **pikirati** → flancati, pikirati; **robida** → krpušnica, ostroga; **sadovnjak** → ograd, pungrad, skedenj; **srčika** → črček, srce; **stiskalnica** → preša; **stiskati** → prešati; **šmarnica** → solzica, šmarnica; **tropina** → drožje, štokovje, tropina; **vrtnica** → gartroža, ščipek; **zelena** → celer, epuh, zeler; **zgniti** → zagniti, zgniti; **žajbelj** → žajfek, žavbej; **žganje** → šnops, žganica; **žgati** → palirati, prežigati.

¹⁶ Abecedni seznam vseh poknjžjenih narečnih besed: bampri, berivka, borovnica, celer, cepiti, cvetača, čebula, čebulček, česnek, črček, črnica, drožje, engriš, epuh, fižol, flancati, gartroža, grah, greda, himper, jež, ježica, karfijola, kisati, klatiti dol, klobuh, klobušnica, kloca, krpušnica, korenček, korenje, kum, kumen, kimina, kvasiti, lombrek, lorbek, lovor, luk, lukec, malina, marelica, marjetica, marula, mrkevca, murka, narcisa, nat, nizka fižola, nizki grah, obrati dol, obrezovati, ogorka, ograd, olupati, olupiti, ostroga, palirati, pelcati, petelj, pikirati, pleti, pobrati dol, pricajtna solata, preša, prešati, pungrad, rantnasta fižola, repincelj, repiclin, rezati dol, rukalica, rumeno korenje, skedenj, skubsti ven, solzica, srce, stepati dol, šajba, ščavje, ščipek, šibrli, škloca, šmarnica, šnikelj, šnops, štokovje, tropina, visoki grah, zagniti, zeler, zgniti, žajfek, žavbej, žganica, žgati, žnitloh, žolta mrkevca.

¹⁷ Zaradi prostorskih omejitev tukaj predstavljamo narečno besedje za 43 od 162 knjižnoslovenskih iztočnic, preverjenih na terenu.

borovnica

‘nizka, grmičasta gozdna rastlina ali njene užitne črne jagode’

pkm.

borovnica || borov'nica -e ž ▶ Borov'nice
p'rinas ne ras'te:jo.

kor.

črnica || čər'ni:ca -e ž ▶ Čər'ni:ce so
po 'ləsu. Če jix je 'bɔ:wo 'wɛ:iko, smo
nab'ra:li za š'nɔps, če pa ne, pa še 'tək za
po'so:šit. 'Su:xe smo z'mi:ərom 'mɛ:li. U
g'la:ɯnem je b'wɔ za š'nɔps – čər'ni:čou
š'nɔps.

▣ *borovnica*: SSKJ: +, Plet.: +; *črnica*: SSKJ: nar. severovzhodno, Plet.: +



borovnica

cepiti

‘vstavlјati cepič, požlahtnjevati s cepljenjem’

pkm.

cepiti || ci'pitij ci'pi:jn nedov. in dov. ▶
Džab'lānj smo ci'pi:ijlji, 'tūij 'tʃs smo
ci'pi:ijlji, s'live ci'pi:ijlji, g'rū:iške.

kor.

pelcati || 'pɛ:ɯcat -am nedov. in dov. ▶ 'Tɔ
se pa pɛɯ'cu:je d'rɛ:uje. 'Pɛ:ɯcali smo pa
'vi:gret.

▣ *cepiti*: SSKJ: +, Plet.: +; *pelcati*: SSKJ: –, Plet.: –

cvetača

‘kulturalna rastlina z omesenelim socvetjem’

pkm.

cvetača || cve'tāča -e ž ▶ Cve'tāča 'ma:
'ko:ɯlj ze'lɛ:jne 'li:ište, na s're:idi pa
'be:ijlo gla'vo:ɯ.

kor.

karfijola || karfjɔ:la -e ž ▶ Karfjɔ:le 'jəs
'tɔt 'ni:sən 'mɛ:wa 'nəč s'ja:ne, ni'kɔl.

▣ *cvetača*: SSKJ: +, Plet.: –; *karfijola*: SSKJ: +, Plet.: + (gl. karfijol)

čebula

'začimbna rastlina s cevastimi listi ali njeni omeseneli podzemeljski deli'

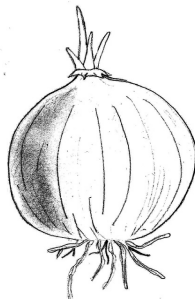
pkm.

luk || 'lük -a m ▶ 'Dâ 're:ĩžemo 'lük, 'tę se 'džo:učemo.

kor.

čebul || če'bu: -'bu:wa m ▶ Če'bu: smo pa 'vi:gret na'sa:dli, 'pɔl u 'jəsən se je po'pi:po, 'pɔl sən ga pa 'kɔp sp'le:twā u 'ki:to pa 'gər o'bę:swā.

☐ *čebul*: SSKJ: nar., Plet.: +; *luk*: SSKJ: nar. vzhodno, Plet.: +



čebula

čebulček

'pridelek iz čebulnega semena v prvem letu'

pkm.

lukec || 'lü:ĩkec -a m ▶ Z 'lü:ĩkečovga 'šemena zras'tę:i 'lü:ĩkec.

kor.

čebulček || če'bu:lčęk -čka m ▶ Ko se 'seje 'se:me, 'pɔl 'pərvo 'lę:to z'ra:ste 'təsti d'rɔbən če'bu:lčęk. No, 'tətega se po'pi:ple pa se x'ra:ne za d'ru:go 'lę:to, 'pɔl se pa d'ru:go 'lę:to sa'di:. 'Tam je pa 'pɔl če'bu:la al pa če'bu:.

☐ *čebulček*: SSKJ: +, Plet.: + (→ čebulək); *lukec*: SSKJ: nar. vzhodno, Plet.: –

česen

'začimbna rastlina z dolgimi ozkimi listi ali njeni iz strokov sestavljeni podzemeljski deli'

pkm.

česnek || 'česnek -a m ▶ 'Česnek 'gę:i 'lü:ĩkove 'fɔ:rme, 'sāmo 'kā 'ma: st'rɔke. 'Česnek v 'župo 'de:i vamo.

kor.

klobuh || k'lɔ:bux -a m ▶ S k'lɔ:buxom smo g'lix 'tək 'di:əwali ž n'jim ko s če'bu:.

☐ *česnek*: SSKJ: – (→ česen), Plet.: +; *klobuh*: SSKJ: –, Plet.: – (→ česen)



česen

drobnjak

‘začimbna rastlina s tankimi cevastimi listi’

pkm.

kor.

šnikelj || š'nikl̩ -kla m ▶ V 'župo 'de:ivlemo 'tūj ze'le:in̩j š'nikl̩.

žnitloh || ž'ni:tlox -a tudi ž'ni:twox -a m ▶ Ž'ni:twox je pa za 'žu:pe al pa za o'ma:ke. Smo 'ja:jce s'ku:xali pa ž'ni:twoxa 'nətər na'ri:əzali pa 'o:lije 'gər. Al pa k s'ku:ti 'cə.

☐ *šnikelj*: SSKJ: –, Plet.: –; *žnitloh*: SSKJ: –, Plet.: – (→ drobnjak)

fižol

‘kulturna rastlina z navadno rahlo obarvanimi cveti in dolgimi stroki ali njeni sadovi’

pkm.

kor.

grah || g'rā -ja m ▶ 'To:u 'gɛ:ij g'rā. 'Viskij g'rā se 'sü:ijce 'ko:ulij š'ča:pka, 'niskij g'rā pa 'gɛ:ij bres š'ča:pka.

nizki grah || 'niskij g'rā *nizki fižol* ▶ 'Niskij g'rā 'gɛ:ij bres š'ča:pka.

visoki grah || 'viskij g'rā *visoki fižol* ▶ 'Viskij g'rā ras'tɛ:ij 'gɔr po š'ča:pkij.

fižola || fi'žɔ:la -e ž ▶ 'Su:xo fi'žɔ:lo smo pa z'wu:šli, 'pɔl se je pa 'žu:pa 'ku:xawa, za'bi:əlen je 'biu, 'mərɔzwa pa 'o:li 'gər.

nizka fižola || 'ni:ska fi'žɔ:la *nizki fižol* ▶ Sən še 'jəs s'ja:wa 'təsto 'ni:sko fi'žɔ:lo.

rantnasta fižola || 'ra:ntnasta fi'žɔ:la *visoki fižol* ▶ 'Ra:ntnasta fi'žɔ:la pa po 'ra:ntax g'rɛ:.

☐ *fižola*: SSKJ: –, Plet.: –; *grah*: SSKJ: p –, Plet.: +

greda

‘oddeljena ploskev obdelane zemlje na vrtu’

pkm.

greda || g're:ɔda gre'de:ɟi ž ▶ G're:ɔda se p'ra:vi'jenomj fa'lātj og'ra:ca.

kor.

greda || g're:da -e ž ▶ Ko se zaš'te:xa, no, pog'ra:bi, 'pɔl smo pa 'tək 'ta:ke g're:de, no, 'pɛ:tjne na'rɛ:dli, no. 'Pɔl sən pa 'wɔ:nta 'ma:wɔ pɔ'xɔ:dwa, da sən na'rɛ:dwa 'pɛ:tj, 'pɔl pa 'dərč d'ru:giga. 'Tək smo 'di:əwali.

petelj || 'pɛ:tj -na m *greda* ▶ 'Vi:gret sən zaš'te:xawa, 'pɔl sən pa na'rɛ:dwa 'wɔ:nta 'pɛ:tjne, da sən po ʌ'sa:kem š'wa, 'pɔl pa s'ja:wa kar je b'wɔ t'ri:əba.

☐ *greda*: SSKJ: +, Plet.: +; ☐ *petelj*: SSKJ: –, Plet. –

ježica

‘bodičasta lupina okrog ploda’

pkm.

ježica || gi'žica -e ž ▶ Kos'ta:nj so v gi'žicj.

kor.

jež || 'ji:əš 'jɛ:ža m ▶ 'Ko:stan je ɥ 'jɛ:žo.

☐ *jež*: SSKJ: p ~, Plet.: + (→ ježica); *ježica*: SSKJ: +, Plet.: +

kisati

‘povzročati, da postaja kaj (zaradi vrenja) kislo’

pkm.

kvasiti || k'vāsiti k'va:sin nedov. ▶ 'Rɛpa se k'va:sj pa 'zeldže 'tūj k'va:simo.

kvasiti se || k'vāsiti se k'va:sin se ▶ 'Rɛpa se k'va:sj pa 'zeldže 'tūj k'va:simo.

kor.

kisati || 'ki:sati -am nedov. ▶ 'Rɛ:po smo 'ki:sali. Pa so'wa:to smo 'vɛ:dno 'ki:sali.

kisati se || 'ki:sati se -am se ▶ M'li:əko se 'ki:sa al pa 'mo:št se 'ki:sa.

☐ *kisati*: SSKJ: +, Plet.: +; *kvasiti*: SSKJ: +, Plet.: +

klatiti

‘povzročati, da zaradi tolčenja s palico padajo sadeži z drevesa’

pkm.

stepati dol || 'dɔj s'te:ipati 'dɔj -plen nedov. ▶ 'To:ɥ smo 'mɛlj 'du:ɥgɟi 'bɔt pa smo s'te:ipali 'dɔj s'live ali o'rɛje.

kor.

klatiti dol || 'dɔɥ k'wa:tit 'dɔɥ -im nedov. ▶ Z 'ra:nti sən 'dɔɥ k'wa:twa, da sən 'dɔɥ 'du:əbwa.

☐ *klatiti*: SSKJ: +, Plet.: +; *stepati*: SSKJ: p ~, Plet.: +

korenček

‘rastlina z večkrat pernato razdeljenimi listi ali njeni omeseneli podzemeljski deli’

pkm.

mrkevca || 'mʁkefca -e ž ▶ V 'župo 'de:ɨvlemo 'mʁkefco.

žolta mrkevca || 'žu:ʉta 'mʁkefca
rumeno korenje |za krmol ▶ 'Žu:ʉta 'mʁkefca pa se 'nūca za po'la:ganje ži'vi:ɨnj.

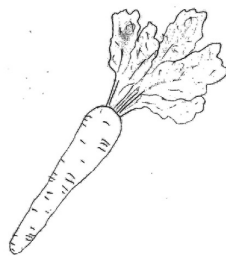
kor.

korenček || ko're:nček -čka m ▶ ɛr'de:či ko're:nček je za lje:st, za prex'ra:no.

korenje || ko'reje -a s *korenje* ▶ Ko're:ja je pa 'we:nč 'so:rt.

rumeno korenje || ər'me:no ko'reje
rumeno korenje |za krmol ▶ Ru'me:no ko'reje sən pa 'te:ɨko 'ku:xawa l'jəs – ko'rejewo 'žu:po, ʉ'ča:six. [...] Pa 'nətər ʉ 'žu:po sən, ko ər'de:čega še ʉ'ča:six 'ni:sən 'tək 'mɛ:wa, l'jəs sən 'kər 'təstəga ru'me:nəga 'da:wa 'nət ʉ 'žu:po 'tət.

☐ *korenček*: SSKJ: +, Plet.: +; *korenje*: SSKJ: +, Plet.: +; *mrkevca*: SSKJ: – (→ mrkev p +), Plet.: +



korenček

kosmulja

‘gojen ali divje rastoč bodeč grm ali njegove užitne jagode’

pkm.

engriš || 'ɛngriš -a m ▶ 'ɛngriš 'ma: ze'lɛ:ɨne 'džāgode, 'vöuke 'kāk č'rešnje.

kor.

bamprli || 'ba:mpərli -loʉ m mn. ▶ 'Ba:mpərle 'di:əwamo 'nətər ʉ po'ga:čo. Po'ga:čo 'naj'pərwo za'mi:əsmo, 'da:m k'wa:s 'nətər pa za'mi:əsəm z 'm'li:əko, 'pəl pa, ko m'sxa:ja, pa raz'tɛ:gnem pa po'su:jem z 'ba:mpərli pa s 'cu:kro pa za'vi:jem pa s'pe:čem. / 'Li:ətos sp'ləx 'ni:mamo 'ba:mpərloʉ.

☐ *bamprli*: SSKJ: –, Plet.: –; *engriš*: SSKJ: –, Plet.: – (→ agres)



kosmulja

krhelj

'posušen podolgovat kos sadja, navadno jabolka'

pkm.

šajba || 'ša:jba -e ž ▶ Na š'nite na're:izanin 'süjin 'dža:bukan p'ra:vimo 'ša:jbe.

škloca || šk'løjca -e ž ▶ Na fa'lâte na're:izanin pa po'süšenin 'dža:bukan p'ra:vimo šk'løjce.

kor.

kloca || k'wõ:ca -e ž *krhelj hruške* ▶ K'wõ:ca je 'su:xa g'ru:ška. – P'ra:jimo 'su:xe g'ru:ške, 'su:xe k'wõ:ce, 'ši:bərli.

šibrli || 'ši:bərli -oṽ m mn. *krhelj jabolka* ▶ U'ča:six smo 'rækli, da so 'ši:bərli pa k'wõ:ce. G'ru:ške so b'lẹ k'wõ:ce, 'ja:boṽčni so b'lẹ pa 'ši:bərli.

☐ *kloca*: SSKJ: –, Plet.: p –; *šibrli*: SSKJ: –, Plet.: –; *šajba*: SSKJ: p –, Plet.: –; *škloca*: SSKJ: –, Plet.: p –

kumara

'kulturna rastlina s plazečim se stebлом in rumenimi cveti ali njen sad'

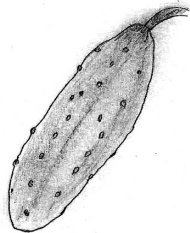
pkm.

ogorka || 'o:uḡrka -e ž ▶ 'O:uḡrke so p'recǐ vo'dene, 'ge:jmo je na ša'la:tǐ, 'bõle 'ma:le pa v g'láže 'de:ivamo.

kor.

murka || 'mu:rka -e ž ▶ 'Mu:rke so za m'sẹ 'so:rte: 'mu:rkoṽ 'zõs, 'mu:rka:wa 'žu:pa, m'lẹ:čne 'mu:rke 'nõtər u 'ki:slo m'li:əko.

☐ *ogorka*: SSKJ: –, Plet.: +; *murka*: SSKJ: nar. vzhodno, Plet.: +



kumara

kumina

'dvoletna vrtna zdravilna ali začimbna rastlina z belimi in rožnatimi cveti v kobulih ali njeno dišeče seme'

pkm.

kum || 'kün -a m ▶ 'Kün se 'de:iva na ər'dẹ:ičo 'rẹpo ali na ša'la:to z 'o:uḡork.

kumen || ki'mẹ:n -a m ▶ 'Mi:ǐ 'ma:mo ki'mẹ:n. 'Ma: d'ro:ṽvno 'zǐ:nje. V 'župo ga 'de:ivamo pa na me'so:ṽ.

kor.

kimina || ki'mi:na -e ž ▶ Ki'mi:na je 'pač 'tək, 'nõtər, ko se 'kaj 'ku:xa. No, póm'sõ:t je b'wa 'fa:jn. Pa za 'ča:je, za 'məso, 'kəkər je 'ki:rmo 'pa:sawo, da se je do'pa:dwo. Pa 'gər na 'mu:rke, ki'sẹ:we 'mu:rke, 'mu:rko:wo so'wa:to al pa m'li:əčne 'mu:rke 'tõt, smo na m'sẹ ki'mi:no 'da:li 'nõtər.

☐ *kimina*: SSKJ: –, Plet.: +; *kum*: SSKJ: p –, Plet.: +; *kumen*: SSKJ: p –, Plet.: +

lovor

'sredozemski grm ali drevo, katerega dišeči usnjati listi se uporabljajo kot začimba'

pkm.

lombrek || 'lu:mbræk -a m ▶ 'Lu:mbräk jä 'jaku 'močän. 'De:ivlämo ga f 'kislä k'rumplä. (Č)
lorbek || 'lõ:rбек -a m 'Lõ:rбек 'de:ivamo v 'župo.

☐ *lombrek*: SSKJ: – (→ lorber), Plet.: – (→ lorbek); *lorbek*: SSKJ: – (→ lorber), Plet.: +; *lovor*: SSKJ: +, Plet.: +

kor.

lovor || 'lõ:vor -ja m ▶ 'Lõ:vorja pa taj š'tõ ni b'wõ. 'Taj smo pa 'ku:pli ga. 'Li:ste smo 'ku:pli, ko so za 'žu:pe pa 'tõ.

malina

'grmičasta rastlina, ki raste na posekah in v gozdovih, ali njene užitne, navadno rdeče jagode'

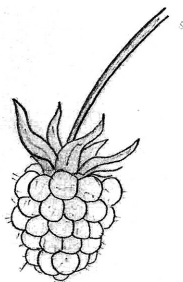
pkm.

himper || 'ximper -a tudi 'imper -a m ▶ Ə'rde:iče 'fa:rbe 'ge:ı 'imper.

☐ *himper*: SSKJ: –, Plet.: –; ☐ *malina*: SSKJ: +, Plet.: +

kor.

malina || ma'li:na -e m ▶ U'ča:six 'wi:əm, 'garta pod 'U:ršlo 'go:ro, so 'xõ:dle 'žę:nske ma'li:ne na'bi:rat. Je 'tək 'čü:dno ma'li:n b'wõ, da so 'põl pro'da:le 'jæx.



malina

marelica

'sadno drevo ali njegov rumenkasti koščičasti sad'

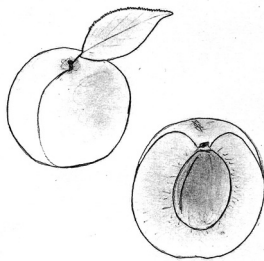
pkm.

marula || ma'rula -e ž ▶ Ma'rule pa so cig'lene.

kor.

marelica || ma'rę:lca -e ž ▶ Ma'rę:lęc š'tõ pər 'nas ni b'wõ. 'Kę:jkər sən jix 'ku:pwa, smo jix po'ję:dli.

☐ *marelica*: SSKJ: +, Plet.: +; *marula*: SSKJ: –, Plet.: +



marelica

marjetica

'majhna travniška ali vrtna rastlina z belimi cveti, Bellis perenis'

pkm.

marjetica || mar'je:tica -e ž ▶ Mar'je:tica 'tākše 'be:īle c've:īte 'ma:. Po tra:vnikaj ras'te:jo.

kor.

rukalica || 'ru:kalca -e ž ▶ O, 'kək cve'ti:jo 'ru:kalce. 'Bō:jda so za 'čaj, 'tək sən 'ču:wa.

☐ *marjetica*: SSKJ: +, Plet.: +; *rukalica*: SSKJ: –, Plet.: +



marjetica

motovilec

'rastlina, navadno samorasla, s podolgovatimi listi, ki se uporabljajo kot solata'

pkm.

repincelj || re'pincļ -na m ▶ Na sp'rōtolge 'ge:ī 'pr:vī re'pincļ pa be'ri:fka.

repinclin || re'pinclin -a m ▶ Re'pinclin je ša'la:ta z 'ma:limī 'li:īstamī.

kor.

repincelj || re'pi:ncļ -na m ▶ Re'pi:ncļ je pa so'wa:ta. Po 'ni:wi sən ga po'bi:rawa

'vi:gret. Sən w'e:īko na'bi:rawa ga.

☐ *repincelj*: SSKJ: nar. vzhodno, Plet.: +; *repinclin*: SSKJ: –, Plet.: –

narcisa

'rastlina z dolgimi ozkimi listi in velikimi dišečimi rumenimi cveti'

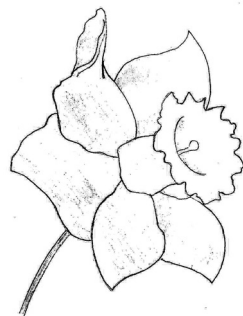
pkm.

narcisa || nar'ci:sa -e ž ▶ Nar'ci:se 'ma:mo
'etj v og'rāčekj, 'leko 'tę s'lędј pog'le:јdneš.

kor.

kloбуšnica || k'wɔ:bušnica -e ž ▶ O,
'kək 'li:ətos po 'pu:ŋgratix k'wɔ:bušnice
cve'ti:jo.

☐ *kloбуšnica*: SSKJ: –, Plet.: –; *narcisa*: SSKJ: +, Plet.: +



narcisa

nat

nar. *'nadzemni, zeleni deli korenja'*

pkm.

nat || 'na:t na'ti:ј ž ▶ 'Ōbrј zem'le:ј 'ma:
'mękefca 'na:t.

kor.

ščavje || 'ša:ujе -a s *nat* ▶ 'Mi smo 'rəkli
're:pno 'ša:ujе al pa 'bi:əle 're:pe 'ša:ujе
pa ər'pi:čino 'ša:ujе pa ko're:jewo 'ša:ujе.

☐ *nat*: SSKJ: +, Plet.: +; *ščavje*: SSKJ: p ~ (→ šavje), Plet.: +

obрати

's trganjem odstraniti sadeže, plodove z drevesa, rastline'

pkm.

pobрати dol || 'doј pob'rātј 'doј pobe're:јin
dov. ▶ 'Dā so 'dža:boka pa g'rü:јške z'rele,
'tę je t'be:ј 'doј pob'rātј.

kor.

obрати dol || 'doј ob'rat 'doј o'be:rem dov.
▶ Š'tɔ 'sa:dje je pa t'ri:əba 'doј ob'rat.

☐ *obрати*: SSKJ: +, Plet.: +; *pobрати*: SSKJ: +, Plet.: +

obrezovati

‘z rezanjem odstranjevati dele rastline zaradi redčenja, oblike, rodnosti’

pkm.

kor.

rezati dol || 'doj 'rezati 'doj 're:žžen nedov.
▶ 'Doj 're:žžemo 'vejke.

obrezovati || obrez'wa:t -'u:žjem nedov. ▶
'Sa:dje se obre'zu:je.

☐ *obrezovati*: SSKJ: +, Plet.: p ~; ☐ *rezati*: SSKJ: +, Plet.: p ~

olupiti

‘odstraniti lupino, kožo’

pkm.

kor.

olupati || o'lü:ipati -plen dov. ▶ 'Džáboko
o'lü:iplen.

olupiti || o'wu:pit -im dov. ▶ 'Sa:dje sən
'mərwa o'wu:pit.

☐ *olupati*: SSKJ: – (→ olupiti), Plet.: +; *olupiti*: SSKJ: +, Plet.: +

pleti

‘s puljenjem odstranjevati plevel’

pkm.

kor.

pleti || p'lětj ple'vę:žn nedov. ▶ T'ra:vo
'mõremo p'lětj.

pleti || p'lět p'lę:žjem nedov. ▶ P'lę:li smo.
'Jās g'ręm 'pi:æsko p'lět.

skubsti ven || 'võ s'kü:žpstj 'võ ski'bę:žn
nedov. ▶ 'Mi:ž t'ra:vo 'võ ski'bę:žmo.

☐ *pleti*: SSKJ: +, Plet.: +; *skubsti*: SSKJ: p –, Plet.: p –

pikirati

agr., vrtn. ‘presajati sejance, da se bolje okoreninijo in okrepijo’

pkm.

kor.

flancati || f'la:ncati -an nedov. ▶ 'Mi:ž 'letj
p'ri nas 'zeldže f'la:ncamo.

flancati || f'la:ncat -am tudi f'wa:ncat -am
nedov. ▶ So'wa:tne f'la:nce pa 'zę:lowe
f'wa:nce f'la:ncam.

pikirati || pi'kę:žirati -an nedov. ▶ 'Dā
prā'sa:žamo ka'pūsto, p'ra:vimu, 'kā
pi'kę:žramo. (Č)

☐ *flancati*: SSKJ: –, Plet.: –; *pikirati*: SSKJ: +, Plet.: –

robida

‘trnata grmičasta rastlina, ki raste na posekah in v gozdovih, ali njene užitne črne jagode’

pkm.

kor.

krpušnica || kř'pü:šnica -e ž ▶ Kř'pü:šnice
ras'tę:žo na 'pikaston gř'me:ž.

ostroga || ost'rõ:ga -e ž ▶ Ost'rõ:ge sən
na'bi:rawa.

☐ *krpuščenica*: SSKJ: – (→ nar. *kopinščica*), Plet.: – (→ *kopinščnica*); *ostroga*: SSKJ: nar., Plet.: +

sadovnjak

'prostor okrog hiše in gospodarskega poslopja, porasel s travo in drevjem'

pkm.

ograd || 'oɡrat -da m ▶ 'Tân, 'ge ras'te:ij 'sa:dno d'rɛvdže, p'ra:vimo 'oɡrat.

skedenj || š'kägən -gnja m *sadovnjak* ▶ Či je 'oɡrat 'dälä k'räj ut 'xiže, se p'ra:vi š'kägän. (Č)

kor.

pungrad || 'pu:ŋɡrat -da m ▶ 'Pu:ŋɡrat je pa pər'nas 'za:di š'to 'dɔ:ɥta za 'Ja:nesovi 'xi:ši. 'Tam je 'pu:ŋɡrat, sadouŋ'ja:k, ja. Smo pa m'se 'li:ate p'ra:jli na 'pu:ŋɡrati.

☐ *ograd*: SSKJ: +, Plet.: +; *pungrad*: SSKJ: –, Plet.: +; *skedenj*: SSKJ: p –, Plet.: p –

srčika

'srednji, najmlajši listi solate'

pkm.

črček || čř'čɛ:ijk -a m ▶ Ša'la:to na'berij pa 'sámo čř'čɛ:ijke 'vò z're:ižij, 'ovo pa fkrāj 'vržij.

☐ *črček*: SSKJ: –, Plet.: –; ☐ *srce*: SSKJ: +, Plet.: +

kor.

srce || 'sərce -a s ▶ So'wa:ta 'ma: pa 'sərce 'nətər, 'ta:ke ər'me:ne 'li:ste.

stiskalnica

'stroj ali naprava za stiskanje grozdja'

pkm.

preša || p'rɛša -e ž ▶ Š'kɛ:ijr za stis'ka:vanje 'sa:dja 'ge:ij p'rɛša.

☐ *preša*: SSKJ: pog., Plet.: +

kor.

preša || p'rɛ:ša -e ž ▶ 'Mi smo še 'rɔ:čno p'rɛ:šo 'mɛ:li. 'Ma:m še 'li:ko, ko je š'tole 'wo:nta pər 'xi:ši p'rɛ:ša b'wa.

stiskati

'delati, da na predmet, snov po vsej površini deluje sila, da se izloči tekočina'

pkm.

prešati || p'rɛ:jšati -an nedov. ▶ G'dā stis'ka:vlemo 'sa:dje na p'rɛšij, p'ra:vimo, 'kā p'rɛ:jšamo.

☐ *prešati*: SSKJ: pog., Plet.: +

kor.

prešati || p'rɛ:šat -am nedov. ▶ 'Sa:dje pa 'o:li smo p'rɛ:šali.

šmarnica

‘gozdna rastlina z močno dišečimi drobnimi belimi cveti,
Convallaria maialis’

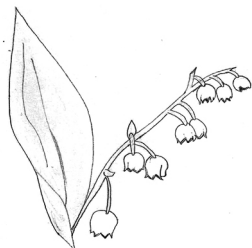
pkm.

šmarnica || š'ma:rnica -e ž ▶ 'Etj p'ri nas v
'le:jsj ras'te:jo š'ma:rnice.

kor.

solzica || sou'zi:ca -e ž ▶ O, 'ke:jk je
sou'zi:c. O sou'zi:cax je pa P're:žix 'tɔt
'pi:so u 'čartici Sou'zi:ce.

☐ *solzica*: SSKJ: nar., Plet.: +; *šmarnica*: SSKJ: +, Plet.: +



šmarnica

tropina

‘kar ostane po iztisnjenju tekočine iz plodov, semen’

pkm.

tropina || tro'pina -e ž ▶ F p'rešj os'ta:nejo
tro'pine.

kor.

drožje || d'rɔ:žje -a s *tropine* ▶ Ko se
sp're:ša, se u'li:je 'nətəɹ u 'sɔt, 'pɔl 'məɹa
pa w're:t, da prew're:je, da 'wɔn z'me:če
'təsto d'ro:žje.

štokovje || što'kɔ:uje -a s *tropine* ▶
Što'kɔ:uje je pa ot 'sa:dja. 'Tɔ je 'təste,
ko po p're:šanjo ot 'sa:dja os'ta:ne in 'bək
'vəžemo, u 'li:əs.

☐ *štokovje*: SSKJ: –, Plet.: –; *drožje*: SSKJ: p ~, Plet.: + (→ drožja); *tropina*: SSKJ: +,
Plet.: +

vrtnica

‘trnat okrasni grm z raznobarnimi dišečimi cveti’

pkm.

ščipek || š'či:ipek -pka m ▶ V 'o:gradj
cve'te:ij š'či:ipek.

kor.

gartroža || 'ga:rtroža -e m ▶ 'Ga:rtrože
so 'sa:me 'ra:stle 'tam. 'Ga:rtrož 'ni:smo
'mɛ:li 'wɛ:iko.

☐ *gartroža*: SSKJ: star., Plet.: – (→ vrtnica); *ščipek*: SSKJ: p –, Plet.: +



vrtnica

zelena

'začimbna rastlina s temno zelenimi deljenimi listi in gomoljasto odebeljeno korenino'

pkm.

celer || 'celer -a m ▶ 'Celer 'de:ɨvlemo v 'žüpo.

zeler || 'zeler -a m ▶ 'Zeler 'ma: 'vɛ:kše pa 'mɛ:nje na're:ɨzane 'li:ɨste 'kák 'petʒɛu.

kor.

epuh || 'ɛ:pux 'ɛ:pxa m ▶ 'E:pux 'ma: 'tɔ:uste go'mɔ:lje. U k'lɛti sən 'mɛ:wa 'ci:əwo 'jəsən pa 'ci:əwo 'zi:mo 'fa:jn petər'si:l pa 'ɛ:pux, ze'le:je.

☐ *celer*: SSKJ: –, Plet.: –; *epuh*: SSKJ: –, Plet.: –; *zeler*: SSKJ: –, Plet.: –

zgniti

'razkrojiti se, razpasti, navadno zaradi delovanja bakterij'

pkm.

zagniliti || zag'ni:ɨlitiɨ -in dov. ▶ 'Dža:buke so 'dugo le'žále 'nákli pa so zag'ni:ɨlile.

kor.

zgniti || zg'ni:t zg'ni:jem dov. ▶ Zg'ni:je pa 'wa:xko 'wɛ:ɨko re'ci: u 'ga:rtlno. 'Tam pa 'koj u'ča:six 'wɛ:ɨko 'kaj zag'ni:je.

☐ *zagniliti*: SSKJ: –, Plet.: –; *zgniti*: SSKJ: +, Plet.: +

žajbelj

'dišeča rastlina z dlakavimi listi in svetlo vijoličastimi cveti'

pkm.

žajfek || 'žájfik -a m ▶ 'Žájfik 'nucamo p'ro:utɨ 'kášlj, za 'tɛ:j al pa v m'le:ɨki 'küjanɨ.

kor.

žavbej || 'ža:ubi -ja m ▶ Iz 'ža:ubija si pa 'čaj 'ku:xam. 'Ža:ubi smo 'mɛ:li z'mi:əɾən za 'ča:je, če se je 'ki:əri prex'wa:do. 'Ža:ubijej 'tɛ: 'pit, smo 'rækli u'ča:six.

☐ *žajfek*: SSKJ: –, Plet.: –; *žavbej*: SSKJ: –, Plet.: –

žganje

‘žgana alkoholna pijača zlasti iz sadja, ki se dobi z dvakratnim kuhanjem’

pkm.

šnops || š'nops -a m ▶ Š'nops se ž'ge:ī.
žganica || žga'ni:īca -e ž ▶ 'Dā pa dŕ'go:uč
 ž'gi:emo, do'bi:īmo žga'ni:īco. (Č)

☐ *šnops*: SSKJ: nižje pog., Plet.: –; *žganica*: SSKJ: + (→ žganjica), Plet.: +

kor.

šnops || š'nops -a m ▶ Če je 'bō:wo 'wē:īko
 'sa:dja, smo š'nops ž'ga:li.

žgati

‘(drugič) kuhati žganje’

pkm.

prežigati || pre'žigatī -an nedov. ▶ 'Dā
 pre'žigamo, 'tä f'čāšī pritā'čē:ī 'ficko, 'tä
 pa 'dālā tā'či:ē žga'ni:īca. (Č)

☐ *palirati*: SSKJ: –, Plet.: –; *prežigati*: SSKJ: p ~, Plet.: +

kor.

palirati || pali:rat -am nedov. ▶ Ko se
 'pārvo'bart ž'ge: al pa ko 'pārvo'bart š'nops
 'ku:xa, p'ru:nt 'te:če. Se 'di:ōwa p'ru:nt. In
 'tāsti p'ru:nt se še pa 'pōl 'a:no'bart 'ku:xa
 in 'tam 'wōn p'ri:de š'nops. Pa'li:ramo al
 pa d'ru:go'bart 'ku:xamo. 'Ta:krat, ko smo
 pa'li:rali, se je de'ja:nsko š'nops 'di:ōwo,
 p'rej je 'biū pa p'ru:nt.

3.1 Analiza besedja

V slovarju predstavljamo 43 (26,5 %) od 162 knjižnih iztočnic, preverjenih na terenu, ki vodijo do 75 poknjiženih (različnih ali enakih) enobesednih in 13 dvobesednih narečnih iztočnic (*klatiti dol, nizka fižola, nizki grah, obrati dol, pobrati dol, pricajtna solata, rantasta fižola, rezati dol, rumeno korenje, skubsti ven, stepati dol, visoki grah, žolta mrkevca*). Med temi smo izpostavili predvsem tiste, ki se med obema primerjanima govoroma najbolj razlikujejo.

SSKJ ima v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju, 43 leksemov, ki so prikazani kot samostojne iztočnice. Od tega je po en izraz prikazan kot narečni severovzhodni (*črnica*), nižje pogovorni (*šnops*), pogovorni (*prešati*), redke (*drožje*) ali starinski (*gartroža*), dva sta pogovorna (*preša, prešati*), trije so narečni (*čebul, ostroga, solzica*), po štiri pa so narečni vzhodni (*luk, lukec, murka, repincelj*). Petkrat v ustreznem slovarskem članku izpričani narečni pomen ni dokumentiran (*jež, prežigati, stepati, ščavje*¹⁸). Nezapisanih je 36 besed, v 7 primerih pa se iztočnice pomensko ne prekrivajo (*grah, kum, kumen, skedenj, skubsti, šajba, ščipek*).

Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar (1894–1895) ima v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju, 54 leksemov, ki so prikazani kot samostojne iztočnice. V dveh primerih v ustreznem slovarskem članku izpričani narečni pomen

¹⁸ Vendar v SSKJ tudi *šavje* z zgledom *korenjevo šavje* ‘listje, perje’.

ni dokumentiran (*obrezovati, rezati*), nezapisanih pa je 31 besed, od katerih jih je večina prevzeta iz nemščine. Štiri poknjižene narečne iztočnice (*kloca, skedenj, skubsti, škloca*) se delno izrazno razlikujejo od slovarskih oblik v Pleteršnikovem slovarju.

4 Sklep

Na področju slovenskega narečnega (strokovnega) slovaropisja je bilo v zadnjega pol stoletja sicer opaziti porast števila narečnih slovarjev, ki pa se med seboj razlikujejo po obsegu, strukturi, globini, naboru zgledov, pristopu, prav tako pa glede na močno narečno razčlenjenost slovenščine samo točkovno pokrivajo slovensko jezikovno ozemlje.¹⁹ V prispevku smo na vzorcu izbranih govorov koroške in panonske narečne skupine, ki se zemljepisno ne stikata, predstavili osnutek primerjalnega narečnega strokovnega slikovnega slovarja, in sicer za tematsko področje *vrt in sadovnjak*. Menimo, da lahko tovrstni slovar, ki predstavlja novost v slovenskem narečnem slovaropisju, pomembno pripomore k določitvi arealov posameznih leksemov in njihovega pomenskega obsega ter k uresničitvi zamisli o slovenskih narečnih strokovnih slovarjih, ki bi se lahko primerjalno snovali za več narečnih skupin hkrati in tako predstavljali podlago za vsenarečni strokovni slovar.

Literatura

- Benko – Koletnik 2011 = Anja Benko – Mihaela Koletnik, Primerjalni terminološki narečni slovarček (za izbrano besedje s področja poljedelstva), v: *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*, ur. Marko Jesenšek, Bielsko-Biala idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 2011 (Zora 75), 253–277.
- Gjurin 1986 = Velemir Gjurin, Načela sodobnega izrazijskega slovarja, v: *Slovenski jezik v znanosti* 1, ur. Ada Vidovič-Muha, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 151–187.
- Humar 2004 = Marjeta Humar, Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije, v: *Terminologija v času globalizacije: zbornik povzetkov s simpozija Terminologija v času globalizacije, Ljubljana, 5.–6. junij 2003*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 17–31.
- Jež 1997 = Marija Jež, Iz tkalskega izrazja na Pohorju, *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*, Ljubljana: ZRC SAZU, 209–216.
- Kenda-Jež 2002 = Karmen Kenda-Jež, *Cerkljansko narečje: teoretični model dialektološkega raziskovanja na zgledu besedišča in glasoslovje: doktorska disertacija*, Ljubljana, 2002 (razmnoženo).

¹⁹ Karmen Kenda-Jež in Peter Weiss ustno v Pišecah 14. septembra 2010.

- Kenda-Jež 2007 = Karmen Kenda-Jež, *Shranli smo jih v bančah: slovarski prispevek k poznavanju oblačilne kulture v Kanalski dolini = contributo lessicale alla conoscenza dell'abbigliamento in Val Canale*, Ukve: S. K. S. Planika Kanalska dolina – Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2007.
- Koletnik 2008 = Mihaela Koletnik, *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*, Bielsko-Biala idr.: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru (Zora 60).
- Leder 1991 = Zvonka Leder, Terminološka prizadevanja na Slovenskem, *Jezikoslovni zapiski* 1 (1991), 155–171.
- Lundberg 1999 = Grant H. Lundberg, Preliminary Report on Dialectological Fieldwork in Haloze, Slovenia, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 2 (1999), 91–109.
- Mosel 2004 = Ulrike Mosel, Dictionary making in endangered speech communities, v: *Language documentation and description* 2, ur. Peter Austin, London: School of Oriental and African Studies, 2004, 39–54. (http://www.mpi.nl/lrec/2002/papers/lrec-pap-07-Dictionary_Endangered_SpComm.pdf, dostopno 9. 5. 2011)
- Orožen 2003 = Martina Orožen, Odvisnost narečnega besedišča in načina upovedovanja (izražanja) od spreminjajočega se načina življenja, v: Martina Orožen, *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2003 (Zora 26), 310–318.
- Plet. = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006 (Slovarji).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1995.
- Svensén 1993 = Bo Svensén, *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*, New York: Oxford University Press, 1993.
- Škofic 2002 = Jožica Škofic, Narečni terminološki slovarji, v: *Evropsko leto jezikov – Sodobna slovenska književnost – Matija Murko*, ur. Marko Jesenšek, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2002 (Zbornik slavističnega društva Slovenije 12), 258–263.
- Škofic 2004 = Jožica Škofic, Raziskovanje narečne terminologije v času globalizacije, v: *Terminologija v času globalizacije*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004, 61–75.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Weiss 1990 = Peter Weiss, *Govori Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami. Glasoslovje, oblikoslovje in skladnja: magistrsko delo*, Ljubljana, 1990 (razmnoženo).
- Weiss 1994 = Peter Weiss, *Teorija in praksa slovenskega narečnega slovaropisja: primer govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: doktorska disertacija*, Ljubljana, 1994 (razmnoženo).

- Weiss 2000 = Peter Weiss, Označevanje v slovenskih narečnih slovarjih, *Jezikoslovni zapiski* 6 (2000), 27–43.
- Weiss 2006 = Peter Weiss, Besedje na kolesu v (slovenskem) narečnem slovarju z etimologijami, v: *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo Maribor, 2006 (Zora 41), 328–335.
- Weiss 2009 = Peter Weiss, Novejši prekmurski narečni slovarji, v: *Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi*, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2009 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 20), 52–62.
- Wiegand 2000 = Herbert Ernst Wiegand, Dialekt und Standardsprache im Dialektwörterbuch und im standardsprachlichen Wörterbuch, v: Herbert Ernst Wiegand, *Kleine Schriften: eine Auswahl aus den Jahren 1970 bis 1999 in zwei Bänden 1: 1970–1999*, ur. Matthias Kammerer – Werner Wolski, Berlin – New York: de Gruyter, 2000, 642–664.
- Zgusta 1991 = Ladislav Zgusta, *Priručnik leksikografije*, Sarajevo: Svjetlost, 1991. Prevod dela *Manual of Lexicography* (1971).

A comparative technical (picture) dialect dictionary for vocabulary from the thematic field *garden and orchard* in selected subdialects of the Pannonian and Carinthian dialect groups

Summary

This article presents a draft model for compiling a comparative technical (picture) dictionary. It is presented using the example of vocabulary from the thematic fields *garden* and *orchard* on a sample of selected subdialects of the Carinthian and Pannonian dialect groups. The dictionary contains 43 (or 26.5%) of 162 headwords verified in the field that lead to ninety standardized (different or identical) single-word headwords and thirteen two-word dialect headwords. Among these, the ones are highlighted that differ the most between both subdialects compared. We believe these types of dictionaries, which are new to Slovenian dialect lexicography, contribute significantly to defining the areas of individual lexemes and their semantic range, and to the idea of Slovenian dictionaries of dialect vocabulary.

Analiza besedotvornih sklopov glagola *stopiti*

Boris Kern

Cobiss: 1.01

V prispevku avtor analizira besedotvorne sklope glagola *stopiti*. Metodološko izhodišče analize predstavlja stopenjsko besedotvorje, ki obravnava tvorjenke iz istega korena v besedotvorni podstavi, in sicer v okviru istega slovarskega pomena. Prikazano bo število tvorjenk po posameznih besedotvornih sklopih in njihova besednovrstna pripadnost (tako splošno kot po posameznih stopnjah tvorjenosti), obremenitev tvorbenih modelov in struktura besedotvornih podsklopov. Namen članka je ugotoviti, kakšne so lastnosti tvorbe iz glagola *stopiti* oz. kakšna je njegova besedotvorna produktivnost.

Ključne besede: besedotvorje, stopenjsko besedotvorje, stopnje tvorbe, besedne družine, glagoli premikanja

Analyzing the group of words formed from the verb *stopiti* 'to step'

This article analyzes the group of words formed from the verb *stopiti* 'to step'. The methodological premise of the analysis is multistage word formation, which deals with derivatives from the same base root within the same lexical meaning. It shows the number of derivatives by individual word-formational group and their part of speech (both in general and by individual word-formation stage), the load of word-formational models, and the structure of the word-formation subgroups. The purpose of this article is to establish the properties of forming words from the verb *stopiti* or its word-formation productivity.

Keywords: word formation, multistage word formation, word families, verbs of movement

1 Uvod

Stopenjsko besedotvorje¹ obravnava tvorjenke iz istega korena v besedotvorni podstavi, in sicer v okviru istega slovarskega pomena. Pred samo analizo je treba razložiti nekaj osnovnih pojmov stopenjskega besedotvorja: **besedotvorni sklop** je nabor besed s skupnim korenem in enakim pomenskim elementom v sodobnem jeziku, ki so hierarhično razvrščene glede na stopnjo tvorjenosti; nabor besed znotraj besedotvornega sklopa, ki so v tvorbenem razmerju, pri čemer je prva (nemotivirana) beseda podstava druge besede, druga podstava tretje itd., imenujemo **be-**

¹ Članek je prirejen in dopolnjen del avtorjevega diplomskega dela Stopenjsko besedotvorje, napisanega pod mentorstvom prof. dr. Ade Vidovič Muha.

sedotvorni niz; tvorbeni model je simbolni prikaz vsake tvorjenke, iz katerega sta razvidni stopnja tvorjenosti in besednovrstna pripadnost posameznih tvorjenk znotraj besedotvornega niza;² **besedotvorni podsklop** pa zajema vse neprvostopenjske tvorjenke (prim. Tihonov 1978: V; Skaržnyški 2000: 12–13; Kern 2010: 340–341).

2 Besedotvorni sklopi glagola *stopiti*

Glagol *stopiti* spada med glagole premikanja, ki so zelo učinkovita in za opis zanimiva skupina, vendar hkrati v semantičnem smislu tudi zelo problematična (težko je namreč oblikovati univerzalno definicijo zanjo; umeščanje posameznih glagolov v to skupino je namreč odvisno od »globine« semantične analize). Sprejmemo lahko definicijo B. Bojar in W. Šmiecha, ki glagole premikanja razumeta kot glagole, ki v zunajjezikovni dejanskosti zaznamujejo situacijo, ki temelji na vidni spremembi položaja v prostoru osebkevega ali predmetnega delovalnika oz. obeh (tj. osebkevega in predmetnega delovalnika) hkrati, v poljubni smeri (Bojar 1979; Šmiech 1986). Umestitev glagola *stopiti* v skupino glagolov premikanja je seveda očitna in neproblematična, vsekakor pa dodatno razlago potrebuje struktura besedotvornih sklopov.

Tvorjenke so zajete iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), Slovenskega pravopisa (SP), Besedišča slovenskega jezika (BSJ) in korpusov Nova beseda (Nb) in Fidaplus (F). V besedotvornem sklopu so razvrščene glede na tvorbeno stopnjo – kar pomeni, da vsak zamik desno pomeni višjo stopnjo tvorjenosti –, znotraj te hierarhičnosti pa abecedno (abecedno načelo razvrstitve velja tudi za istostopenjske tvorjenke), izjema so le zloženske in sestavljanke, ki se vedno nahajajo na koncu sklopa oz. na koncu nabora istostopenjskih tvorjenk. Vse besede imajo označen jakostni naglas, prav tako so vedno navedene tudi naglasne dvojnice – vse v skladu z gradivom, iz katerega so bile besede vzete (poleg tega imajo jakostni naglas označene tudi besede iz korpusnih virov). Posamezne tvorjenke so ločene na podstavni in obrazilni del. Ena od osnovnih postavk stopenjskega besedotvorja je enopomenskost posameznih razčlenjenih enot, zato vsak pomen posamezne netvorjene besede (v našem primeru je to glagol) predstavlja samostojni besedotvorni sklop. Glagol *stopiti* tako obsega šest besedotvornih sklopov:

1. *narediti korak*: stopil je enkrat, dvakrat, pa se je ustavil // *dati, položiti nogo na kaj, kam zlasti pri hoji*: stopiti na gredico // z dajalnikom *dati, položiti nogo na kaj z vso težo s slabim namenom*: stopiti kači na glavo
2. *s korakom, koraki začeti biti kje*: stopiti iz hiše na cesto // *s premikom*

² Pri zapisu tvorbenih modelov uporabljam krajšave latinskih poimenovanj za besedne vrste (V – glagol, S – samostalnik, Ad – pridevnik, Adv – prislov, P – členek, Pn – zaimek, Pr – predlog, N – števnik).

- prenehati ali začeti biti v kakem položaju*: zaradi sunka je jermen stopil iz vdolbine
3. *pojavit se zlasti na površju*: pot mu je stopil na čelo
 4. z oslavljenim pomenom *začeti biti v kakem obdobju*: stopiti v novo leto // *izraža začetek stanja, kot ga določa samostalnik*: zakon bo stopil v veljavo prihodnje leto *začel veljati*
 5. *postati član česa*: stopiti v društvo, stranko
 6. ekspr. *začeti delovati na kakem področju*: v književnost je stopila nova generacija

Glede na to, da je zbrani material izredno obsežen, bo za ilustracijo prikazan zgolj peti besedotvorni sklop glagola *stopiti*:³

stopiti 5. 'postati član česa'

stóp-ati 5. 'postajati član česa'	V,V
iz-stopíti in izstópiti 3. 'prenehati biti član kake organizacije, društva'	V,V
izstòp-θ 1. [b] 'glagolnik od izstoptiti'	V,V,S
nè-izstòp-θ F	V,V,S(+P),S
izstóp-ati 3. 'prenehati biti član kake organizacije, društva'	V,V,V
izstóp-anje	V,V,V,S
izstóp-en [3.]	V,V,Ad
od-stopíti in odstópiti 3. 'odpovedati se opravljanju javne funkcije'	V,V
odstòp-θ b)	V,V,S
ne-odstóp F	V,V,S(+P),S
odstóp-ati 2. 'odpovedovati se opravljanju funkcije'	V,V,V
odstopaj-óč F	V,V,V,Ad
odstóp-anje SP	V,V,V,S
odstóp-en [2.]	V,V,Ad
odstópn-ik jur.	V,V,Ad,S
odstópn-ina jur.	V,V,Ad,S
nè-odstópen BSJ	V,V,Ad(+P),Ad
odstópi-tev	V,V,S
odstóplj-en šalj. SP 'odstavljen'	V,V,Ad
nè-odstópljen F	V,V,Ad(+P),Ad
odstóplj-enje SP	V,V,S
pre-stopíti in prestópiti 3. 'spremeniti a) okolje glede na delovanje;	
b) pripadnost glede na prepričanje'	V,V
prestòp-θ [3.]	V,V,S
prestóp-ati 3. 'spreminjati a) okolje glede na delovanje;	
b) pripadnost glede na prepričanje'	V,V,V

³ Pomenska členitev in oznake so iz SSKJ, enako tudi razlage, pri katerih pa niso navedeni pomenski odtenki. Številske oz. črkovne oznake v oglatih oklepajih nakazujejo, da pomen v SSKJ ni naveden, vendar pa se zaradi možnosti umestitve določene tvorjenke v različne besedotvorne sklope kaže potreba po pomenski členitvi.

prestopaj-óč	V, V, V, Ad
prestóp-anje	V, V, V, S
prestóp-en [3.]	V, V, Ad
prestopn-ína B SJ, F	V, V, Ad, S
pri-stopíti in pristópiti 2. 'postati član česa'	V, V
pristóp-Ø 2. 'glagolnik od pristopiti'	V, V, S
nè-pristóp F	V, V, S(+P), S
pristóp-ati 2. 'postajati član česa'	V, V, V
pristopaj-óč	V, V, V, Ad
prestóp-anje	V, V, V, S
pristóp-en 'nanašajoč se na pristop'	V, V, Ad
pristópn-ica [2.]	V, V, Ad, S
pristópníč-ar Nb	V, V, Ad, S, S
pristópn-ik [2.]	V, V, Ad, S
pristópníš-ki F	V, V, Ad, S, Ad
vsè-Ø-pristópníški F	V, V, Ad, S, Ad(+Pn), Ad
pristopn-ína	V, V, Ad, S
nôv-o-pristópen F	V, V, Ad(+Adv), Ad
nôvopristópn-ica F	V, V, Ad(+Adv), Ad, S
nôvopristópn-ik F	V, V, Ad(+Adv), Ad, S, Ad
nôvopristópníš-ki F	V, V, Ad(+Adv), Ad, S, Ad
prèd-pristópen F	V, V, Ad(+Adv), Ad
po-pristópen F	V, V, Ad(+Pr), Ad
pristop-ítev B SJ, Nb	V, V, S
pristópítv-en Nb	V, V, S, Ad
pristóplj-en F	V, V, Ad
v-stopíti in vstópiti 3. 'postati član kake organizacije, društva'	V, V
vstóp-Ø 1. [č] 'glagolnik od vstopiti'	V, V, S
nè-vstóp F	V, V, S(+P), S
vstóp-ati 3. 'postajati član kake organizacije, društva'	V, V, V
vstopaj-óč	V, V, V, Ad
vstopajóč-i <i>posam.</i> F	V, V, V, Ad, S
nôv-o-vstopajóč F	V, V, V, Ad(+Adv), Ad
vstóp-anje	V, V, V, S
nè-vstópanje F	V, V, V, S(+P), S
vstóp-en [2.]	V, V, Ad
vstópn-ica	V, V, Ad, S
vstopn-ína	V, V, Ad, S
po-vstópen F	V, V, Ad(+Pr), Ad
prèd-vstópen F	V, V, Ad(+Adv), Ad
vstóplj-en Nb	V, V, Ad

3 Analiza besedotvornih sklopov

V analizi bo prikazano število tvorjenk po posameznih besedotvornih sklopih ter delež posameznih besednih vrst pri tvorbi novega besedja (tako splošno kot po posameznih stopnjah tvorjenosti), predstavljeni bodo najpogostejši tvorbeni modeli, poleg tega pa bo pozornost namenjena tudi tipom vseh neprvostopenjskih tvorjenk kot izhodišč za tvorbo novih besed.

3.1 Znotraj šestih besedotvornih sklopov najdemo kar 696 tvorjenk, kar glagol *stopiti* vsekakor uvršča med izredno produktivne.⁴ Najproduktivnejši je besedotvorni sklop *stopiti* s pomenom 's korakom, koraki začeti biti kje' z 233 tvorjenkami, kar predstavlja kar 33,5 % vseh tvorjenk. Sledi mu prvi pomen glagola *stopiti*, in sicer 'narediti korak', z 221 tvorjenkami (31,8 %). Visoko stopnjo produktivnosti kaže še glagol *stopiti* s pomenom 'začeti delovati na kakem področju', ki ima v SSKJ oznako ekspresivno. Teh tvorjenk je 123 (17,7 %). Nekoliko manjšo produktivnost izkazuje peti pomen glagola *stopiti*, tj. 'postati član česa', z 79 tvorjenkami (11,4 %), zelo nizko pa (v primerjavi z drugimi besedotvornimi sklopi) tretji in četrti pomen, torej 'pojavit se zlasti na površju' in 'začeti biti v kakem obdobju'. Prvi je izhodiščna besedotvorna podstava za 11 tvorjenk (1,6 %), drugi pa za 29 (4,2 %). Kar 65 % tvorjenk je torej tvorjenih iz prvih dveh pomenov glagola *stopiti*.

3.2 Glede na besednovrstno razvrstitev sta med tvorjenkami v približno enakem številu zastopana samostalnik in pridevnik (samostalnikov je 39,2 %, pridevnikov 36,9 %). Manj kot polovica je glagolov (17,8 %), najmanj pa je prislovov (zgolj 6 %).

3.3 Če se osredotočimo na stopnjo tvorjenosti, ugotovimo, da je največ tvorjenk drugostopenjskih, in sicer več kot tretjina vseh (35,6 %). Sledijo tretjestopenjske z 218 tvorjenkami (31,3 %), četrstopenjske s 128 (18,4 %), prvostopenjske z 61 tvorjenkami (8,8 %) in petostopenjske z 39 tvorjenkami (5,6 %). Zanimiv je dokaj majhen delež prvostopenjskih tvorjenk, kar si lahko razložimo s tem, da gre v veliki večini za glagole s predponskimi obrazili, ki v primerjavi z drugostopenjskimi tvorjenkami izkazujejo manjšo pestrost glede tvorbenih modelov (večja je raznovrstnost besedotvornih vrst). Delež med tvorjenkami iz glagolov s predponskimi obrazili (vključujoč njih same) in tvorjenkami iz glagolov brez predponskih obrazil je približno 4 : 1 (tvorjenk s predponskimi obrazili je 514, brez njih pa jih je 182).

⁴ Če bi imeli slovenski stopenjski slovar za celotno glagolsko besedno vrsto, bi lahko ugotavljali, kolikšna je tipična velikost glagolskih besedotvornih sklopov. V primeru glagola *stopiti* je povprečno število tvorjenk na sklop 116, kar je izredno veliko. Za primerjavo: M. Skarżyński (2003: 137–139) na podlagi analize 1316 besedotvornih sklopov poljskih glagolov ugotavlja, da jih ima le enajst med njimi več kot sto tvorjenk (kar je 0,91 % vseh besedotvornih sklopov), povprečno število tvorjenk na sklop pa je 8,1. Ob tem gre dodati, da sta hierarhična razporeditev poljskih tvorjenk in nasploh obravnava nekaterih tipov tvorjenk nekoliko drugačni od tistih, ki sta upoštevana v pričujoči razpravi, kar pa izhaja iz različnih pogledov na tvorbo v poljskem in slovenskem jezikoslovju.

Najdaljši besedotvorni niz je šestostopenjski oz. z drugimi besedami – najvišja stopnja tvorbenosti je šesta. To pomeni, da besedotvorni sistem slovenščine na izhodišni netvorjeni besedi dovoljuje šest besedotvornih operacij. V gradivu najdemo le dve šestostopenjski tvorjenki, in sicer sta to *nenastopaško* [1.] (*nenastopaški* ← *ne-nastopač* ← *nastop-ač* ← *nastop-ati* 1. ← *na-stopiti* 1. ← *stopiti* 6.) in *nenastopaško* [2.] (*nenastopaški* ← *ne-nastopač* ← *nastop-ač* ← *nastop-ati* 2. [a]) ← *na-stopiti* 2. ← *stopiti* 6.). Šestostopenjske tvorjenke so po vsej verjetnosti mogoče le v podsklopih V,V.

T. i. globina besedotvorne niza je eden najočitnejših kazalnikov besedotvorne produktivnosti določene netvorjene besede, po drugi strani pa kaže, kolikšna je njena tvorbena zmožnost (Skaržnyški 2003: 143). Ravno na podlagi tako produktivnih netvorjenih besed, kot je glagol *stopiti*, lahko najboljše pokažemo, kakšne so tvorbene zmožnosti (oz. še dopustne tvorjenke) posameznega glagola, saj izkazujejo največjo pestrost tvorbenih modelov.

3.4 Zanimiv je tudi vpogled v besednovrstno pripadnost tvorjenk po posameznih stopnjah tvorjenosti.

Preglednica 1: Besedne vrste po posameznih stopnjah tvorjenosti

Besedna vrsta	Število tvorjenk posamezne stopnje tvorjenosti						Skupaj
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	
glagol	38	66	12	8	0	0	124
samostalnik	22	66	98	68	19	0	273
pridevnik	1	108	96	38	14	0	257
prislov	0	8	12	14	6	2	42
Skupaj	61	248	218	128	39	2	

Vidimo lahko, da je med prvostopenjskimi tvorjenkami največ glagolov (62,3 %), sledijo jim samostalniki (36,1 %), pridevnik pa je le eden (*stop-en* 'na katerega se stopa'). Med drugostopenjskimi tvorjenkami močno prevladujejo pridevniki (43,5 %), delež glagolov in samostalnikov pa je enak (26,6 %). Tako med tretje- in četrto- kot petostopenjskimi tvorjenkami je največ samostalnikov (med tretjestopenjskimi tvorjenkami je njihov delež 44,9-odstoten, med četrto-odstoten, med petostopenjskimi pa 48,7-odstoten). Največ prislovov je četrto- in tretjestopenjskih, med petostopenjskimi tvorjenkami pa ne najdemo glagolov.

3.5 Eden od osnovnih pojmov stopenjske analize je tvorbeni model. Gre namreč za simbolni prikaz vsake tvorjenke, iz katerega je razvidna njena struktura. V,S tako označuje samostalniško tvorjenko iz glagola, V,V,Ad pridevniško tvorjenko, ki je nastala iz glagolske tvorjenke iz glagola, npr. *dostop-en* ← *do-stopiti* ← *stopiti* itd. Tvorbeni model v svojem zapisu vsebuje informacijo o številu tvorbenih procesov pri določeni netvorjenki, ki so bili potrebni za nastanek tvorjenke. Poleg tega pa lah-

ko iz tvorbenega modela razberemo, kateri besedni vrsti pripada izhodiščna besedotvorna podstava in katerim besednim vrstam pripadajo vse nadaljnje tvorjenke.⁵ Preglednica 2 prikazuje število tvorbenih modelov glede na stopnjo tvorjenosti:

Preglednica 2: Tvorbeni modeli glede na stopnjo tvorjenosti

Stopnja tvorjenke	1	2	3	4	5	6
Število modelov	4	18	34	32	19	1

Gradivo sicer izkazuje izredno pestro sliko tvorbenih modelov – vse tvorjenke iz glagola *stopiti* imajo namreč 109 različnih modelov. Največjo strukturno raznovrstnost kažejo tvorjenke tretje in četrte stopnje, sledijo pa tiste pete in nato druge stopnje. Med prvostopenjskimi tvorjenkami najdemo štiri različne modele, med šestostopenjskimi le enega.

Produktivnost tvorbenih modelov je po zgledu H. Jadacke (v monografiji o poljskem samostalniku kot osnovi za tvorbo z naslovom *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna* iz leta 1995) glede na število pojavitev razdeljena v štiri različne razrede, in sicer: modeli z visoko produktivnostjo (nad 51 tvorjenk), srednjo (med 21 in 50 tvorjenk), nizko (med 6 in 20) in sporadično (med 1 in 5 tvorjenk).⁶

V prvi skupini najdemo drugostopenjske tvorjenke, ki imajo tvorbeni model: V,V,V (62 tvorjenk) in V,V,S (54 tvorjenk). V prvem primeru gre za nedovršne glagole s predposkimi obrazili, ki so tvorjeni iz dovršnih (V,V), v drugem pa predvsem za tvorjenke tipa *izstop-θ*, *dostop-θ*, *vstop-θ* itd. oz. za glagolnike, ki so tvorjeni neposredno iz nedovršnih glagolov (npr. *odstopi-tev* itd.). Delež tvorjenk z visoko produktivnostjo je 16,7-odstoten.

Srednje produktivnih je 7 tvorbenih modelov: V,V,Ad (50 tvorjenk), V,V (38), V,V,V,Ad (36), V,V,V,S (34), V,S(+N),Ad (31), po 27 tvorjenk pa imata modela V,V,Ad,S in V,V,V,Ad,S. Skupaj je srednje produktivnih 243 tvorjenk, tj. 34,9 %. V primeru modela V,V,Ad gre za pridevniške tvorjenke večinoma iz glagolov s predposkimi obrazili (torej: *prestop-en* ← *pre-stopiti*, *odstop-en* ← *od-stopiti*, *vstop-en* ← *v-stopiti* itd.). Model V,V imajo dovršne oblike glagolov s predposkimi obrazili (*do-stopiti*, *ob-stopiti*, *od-stopiti*, *za-stopiti* itd.), V,V,V,Ad pa v največji meri tretjestopenjski deležniki, ki so tvorjeni iz nedovršne oblike glagola s predposkim obrazilom (*izstopaj-oč*, *nastopaj-oč*, *vstopaj-oč* itd.). Srednjo produktivnost izkazujejo tudi številne tvorjenke z modelom V,S(+N),Ad. To so drugostopenjski pridevniki, ki so motivirani iz samostalnika *stopnja*: tip *drug-o-stopen* oz. oblika s priposkim obrazilom *-ski*: *en-o-stopenj-ski*, ki nimajo oblike na *-en* (**en-o-stop-en*). Nezanemarljiv je podatek, da velik del teh tvorjenk najdemo le v korpusnih virih. 3,9 % tvorjenk ima model V,V,Ad,S, tak delež tvorjenk pa ima tudi

⁵ Zapis tvorbenega modela sicer ne posreduje informacije, kateri tvorbeni postopki so bili prisotni pri oblikovanju določene tvorjenke; tovrstne informacije so namreč v domeni drugačnih besedotvornih opisov (Skarżyński 2000: 13).

⁶ V točki 3.7 je grafični prikaz tvorbenosti glagola *stopiti*.

model V,V,V,Ad,S. V prvem primeru velik del tvorjenk predstavljajo samostalniki z obrazilom *-ost* (*dostopn-ost, postopn-ost, pristopn-ost*), vendar pogosto najdemo tudi druga obrazila (*-ica, -ik*). V drugem primeru pa bi težko našli kakšno skupno točko med vsemi tvorjenkami.

Tvorbenih modelov, ki sodijo v razred modelov z nizko produktivnostjo, je 17, kar predstavlja 15,6-odstotni delež. V tej skupini je 158 tvorjenk (tj. 22,7 % vseh tvorjenk). Med njimi gre izpostaviti predvsem dva modela – V,V,V,V (z 11 tvorjenkami) in V,V,V,V,V (z osmimi). Največji del teh tvorjenk ima pomen ‘delati/narediti majhne, kratke korake’. Tvorijo se z vponami *-ic, -lj-* in *-n-*, značilne pa so za tvorjenke iz glagolov s predponskimi obrazili, in sicer s predponami *od-* (*od-stop-ic-ati*), *po-* (*postop-ic-ati*), *pre-* (*prestop-ic-ati*), *pri-* (*pristop-ic-ati*) in *za-* (*zastop-ic-ati*). Kot četrtoopenjske se pojavljajo tvorjenke iz naštetih oblik glagola, in sicer z vponama *-lj-* (*odstopic-lj-ati, postopic-lj-ati, prestopic-lj-ati, zastopic-lj-ati*) in *-n-* (*prestopic-n-iti*).⁷ Med tretjestopenjskimi tvorjenkami z modelom V,V,V,V sicer najdemo tudi primere *stop-ic-ati, stopic-lj-ati* in *stopic-n-iti* (ki torej niso tvorjeni iz glagolov s predponskimi obrazili, vendar vseeno sodijo v skupino s tem tvorbenim modelom).

Največjo pestrost kažejo modeli iz skupine s sporadično produktivnostjo, saj v njej najdemo kar 82 različnih tvorbenih modelov. 75,2 % modelov je torej zgolj sporadično produktivnih, 29 modelov (26,6 %) pa se pojavi le po enkrat, kar izpričuje priložnostni značaj tovrstnih tvorjenk. Iz gradiva je razvidno, da je največ teh tvorjenk (sploh tistih z enkratnimi pojavitvami) iz korpusnih virov.

Spodaj je podan seznam desetih najpogostejših tvorbenih modelov, ki so izkazani v gradivu; za ilustracijo so dodani primeri tvorjenk s tem modelom:

Preglednica 3: Obremenitev najpogostejših tvorbenih modelov

Tvorbeni model	Število tvorjenk	% (n = 696)
V,V,V (<i>postop-ati</i> ← <i>po-stopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	62	8,91
V,V,S (<i>dostop-∅</i> ← <i>do-stopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	54	7,76
V,V,Ad (<i>postop-en</i> ← <i>po-stopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	50	7,18
V,V (<i>na-stopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	38	5,46
V,V,V,Ad (<i>vstopaj-oč</i> ← <i>vstop-ati</i> ← <i>v-stopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	36	5,17
V,V,V,S (<i>nastop-anje</i> ← <i>nastop-ati</i> ← <i>na-stopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	34	4,89
V,S(+N),Ad (<i>devet-∅-stopenj-ski</i> ← <i>stopnja</i> ← <i>stopiti</i>)	31	4,45
V,V,Ad,S (<i>dostopn-ost</i> ← <i>dostop-en</i> ← <i>do-stopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	27	3,88
V,V,V,Ad,S (<i>zastopan-ec</i> ← <i>zastop-an</i> ← <i>zastop-ati</i> ← <i>zastopiti</i> ← <i>stopiti</i>)	27	3,88

⁷ O tovrstnih glagolskih modifikacijskih izpeljankah je v članku Glagolske sestavljanke – njihova skadenska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom) pisala A. Vidovič Muha (1993: 161–162). V njem si lahko preberemo, da so obrazila pri modifikacijskih izpeljankah nastala s pretvorbo prislovov, npr. *korakeati* ← [drobno] *korakati*, [] → *-c-*, *korak-* *-ati*.

3.6 V nadaljevanju bo podrobneje predstavljena struktura posameznih besedotvornih podsklopov. Iz njihove analize je razvidno, kakšna je besedovrstna klasifikacija prvostopenjskih tvorjenk. V našem primeru vidimo, da lahko kot prvostopenjske tvorjenke nastopajo glagoli, samostalniki in pridevniki, ne pa npr. prislovi. Razlog za slednje je v tem, da so v tem primeru prislovi tvorjeni iz nedovršnih glagolov, ki pa so vedno tretjestopenjski.

Preglednica 4: Struktura podsklopov

Tip podsklopa	Število tvorjenk	% (n = 696)	Število tvorbenih modelov v podsklopu	Povprečna obremenitev modelov
V,V	540	77,59	72	7,5
V,S	140	20,12	23	6,08
V,Ad	14	2,01	9	1,56

3.6.1 Podsklop V,V

V,V (38) ⁸
V,V,V (62)
V,V,V,V (11)
V,V,V,V,V (8)
V,V,V,V,S (1)
V,V,V,V,Ad (2)
V,V,V,V,Adv (1)
V,V,V,S (34)
V,V,V,S,S (4)
V,V,V,S,S(+Adv),S (1)
V,V,V,S(+P),S,Ad (2)
V,V,V,S(+P),S,Ad,Adv (2)
V,V,V,S(+P),S (7)
V,V,V,S,Ad (3)
V,V,V,S,Ad,Adv (2)
V,V,V(+P),S (2)
(+N)V,V,V,S (1)
V,V,V,Ad (36)
V,V,V,Ad,S (27)
V,V,V,Ad,S,S (5)
V,V,V,Ad,S(+Pr),S (3)
V,V,V,Ad,S(+Pn),S (2)
V,V,V,Ad,S,Ad (4)
V,V,V,Ad(+P),S (3)
V,V,V,Ad,Ad (1)
V,V,V,Ad(+Pr),Ad (5)
V,V,V,Ad(+Pr),Ad,S (4)
V,V,V,Ad(+P),Ad (8)

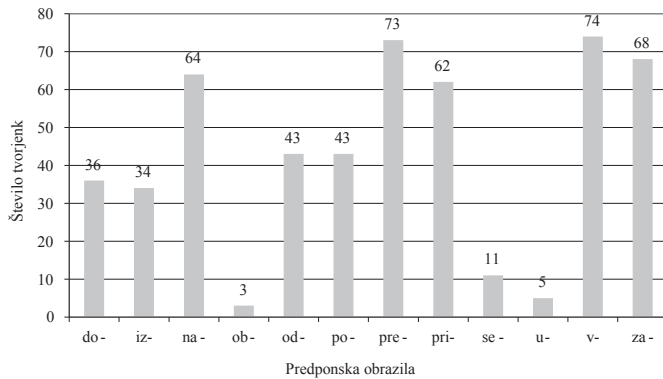
⁸ Številke v oklepaju pomenijo število tvorjenk s posameznim tvorbenim modelom.

- V, V, V, Ad(+P), Ad, S (3)
 - V, V, V, Ad(+P), Ad, Adv (1)
 - V, V, V, Ad(+Adv), Ad (3)
 - V, V, V, Ad(+Adv), Ad, S (1)
 - V, V, V, Ad, Adv (8)
 - V, V, V, Ad, Adv(+P), Adv (1)
- V, V, V(+P), Ad (1)
 - (+Ad)V, V, V, Ad (1)
 - (+Pn)V, V, V, Ad (1)
 - V, V, V, Adv (8)
- V, V, S (54)
 - V, V, S(+S), S (3)
 - V, V, S(+Ad), S (3)
 - V, V, S(+Ad), S, S (1)
 - V, V, S(+Adv), S (4)
 - V, V, S(+Pr), S (1)
 - V, V, S(+Pn), S (2)
 - V, V, S(+P), S (6)
 - V, V, S, Ad (3)
 - V, V, S, Ad(+Adv), Ad (2)
- V, V, Ad (50)
 - V, V, Ad, S (27)
 - V, V, Ad, S, S (2)
 - V, V, Ad, S(+S), S (3)
 - V, V, Ad, S(+N), S (2)
 - V, V, Ad, S(+N), S, Ad (2)
 - V, V, Ad, S, Ad (2)
 - V, V, Ad, S, Ad(+Pn), Ad (1)
 - V, V, Ad, S, Ad, Adv (1)
 - V, V, Ad(+P), S (1)
 - V, V, Ad, Ad (7)
 - V, V, Ad, Ad(+P), Ad (3)
 - V, V, Ad(+Adv), Ad (3)
 - V, V, Ad(+Adv), Ad, S (2)
 - V, V, Ad(+Adv), Ad, S, Ad (1)
 - V, V, Ad(+Pr), Ad (2)
 - V, V, Ad(+P), Ad (12)
 - V, V, Ad(+P), Ad, S (8)
 - V, V, Ad(+P), Ad, Ad (6)
 - V, V, Ad(+P), Ad, Ad(+P), Ad (3)
 - V, V, Ad(+P), Ad, Adv (4)
 - (+Adv)V, V, Ad, Ad (2)
 - V, V, Ad, Adv (2)
- V, V(+Adv), Ad (1)
- (+P)V, V, Ad (2)
- V, V, Adv (7)

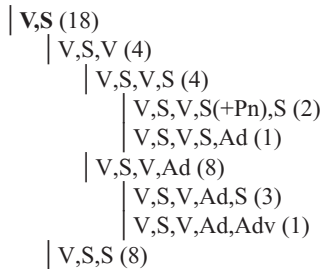
Tvorbeni model V,V je izredno pogost (po pogostosti je na četrtem mestu), razlog za to pa je – gre namreč za glagole s predporskimi obrazili – večpomenskost glagolskih predporskih obrazil, kar ima za posledico povečanje števila večpomenskih glagolov.

V gradivu najdemo 12 različnih predporskih obrazil: *do-*, *iz-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *se-*, *u-*, *v-* in *za-*.⁹ Vsi prvostopenjski glagoli, tvorjeni iz naštetih predporskih obrazil, imajo tudi svoj nedovršni par, tj. nedovršni glagol, ki je v analiziranem gradivu vedno tretjestopenjski. Med glagoli s predporskimi obrazili so najbolj besedotvorno produktivni tisti s predporskimi obrazili: *v-*, *pre-* in *za-*. Natančnejši podatki so razvidni v spodnjem grafu.

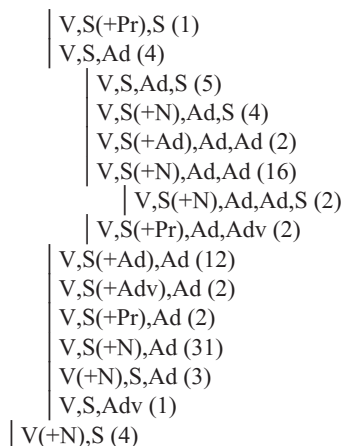
Produktivnost glagolov s predporskimi obrazili



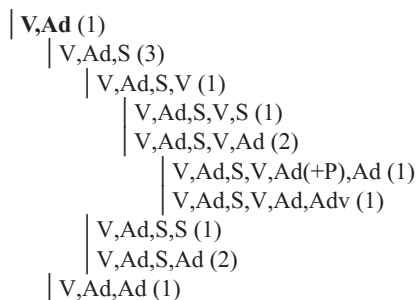
3.6.2 Podsklop V,S



⁹ Ob tem je na mestu izpostaviti dejstvo, da »spada večina glagolov premikanja med najfrekventnejše besede v jeziku in da je njihova prefiksacija silno razvejana (skoraj vsi osnovni glagoli se združujejo z domala vsemi produktivnimi predponami, nekateri pa tudi z dvema hkrati (npr. s-pre-hoditi)« (Jakopin 1971: 1–2).



3.6.3 Podsklop V,Ad

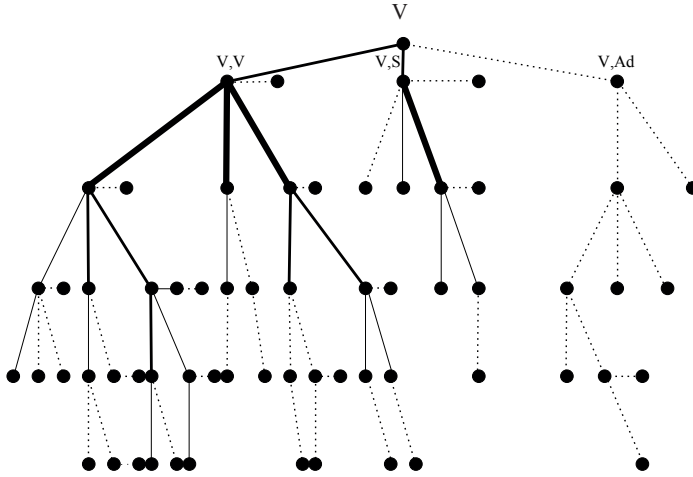


3.7 Grafična ponazoritev tvorbenosti glagola *stopiti*

Struktura besedotvornih sklopov je še posebej razvidna v grafičnem prikazu. Spodnji graf je narejen po zgledu M. Berend (2003: 167) oz. drugih poljskih avtorjev, ki se ukvarjajo s stopenjskim besedotvorjem, npr. M. Skarżyńskiego.¹⁰ Smeri črt na grafu ponazarjajo tvorbo določene besedne vrste:

- ↙ – glagol
- ↓ – samostalnik
- ↘ – pridevnik
- – prislov

¹⁰ Tvorbene postopke je z grafi sicer ilustriral že Šaumjan (Šaumjan 1965; Šaumjan – Soboljeva 1968).



LEGENDA

- 51 tvorjenk in več (visoka produktivnost)
- Od 21 do 50 tvorjenk (srednja produktivnost)
- Od 6 do 20 tvorjenk (nizka produktivnost)
- Od 1 do 5 tvorjenk (sporadična produktivnost)

4 Sklep

Glagol *stopiti* je v tvorbenem smislu izredno produktiven, saj je znotraj vseh šestih besedotvornih sklopov kar 696 tvorjenk. Najproduktivnejši besedotvorni sklop je sklop *stopiti* s pomenom 's korakom, koraki začeti biti kje' z 233 tvorjenkami, kar predstavlja kar 33,5 % vseh tvorjenk. Sledi mu prvi pomen glagola *stopiti*, in sicer 'narediti korak', z 221 tvorjenkami (31,8 %).

Besednovrstna analiza tvorjenk pokaže, da sta v približno enakem številu zastopana samostalnik in pridevnik (samostalnikov je 39,2 %, pridevnikov 36,9 %), glagolov je za več kot polovico manj (17,8 %), najmanjši pa je delež prisločov (zgolj 6 %).

Največji delež tvorjenk je drugostopenjskih, in sicer več kot tretjina vseh (35,6 %), sledijo tretjestopenjske z 218 tvorjenkami (31,3 %), četrstopenjske s 128 (18,4 %), prvostopenjske z 61 tvorjenkami (8,8 %) in petostopenjske – 39 tvorjenk (5,6 %). Zanimivo je, da je delež prvostopenjskih tvorjenk sorazmerno majhen. To dejstvo si lahko razložimo tako, da gre v tem primeru v veliki večini za glagole s predponskimi obrazili, ki v primerjavi z drugostopenjskimi tvorjenkami izkazujejo manjšo pestrost glede tvorbenih modelov (večja je raznovrstnost besedotvornih vrst).

Najvišja stopnja tvorbenosti je šesta, ki se izkaže za izredno redko, saj v gradivu najdemo le dve šestostopenjski tvorjenki: *nenastopaško* [1.] in *nenastopaško* [2.].

Med prvostopenjskimi tvorjenkami je največ glagolov (62,3 %), med drugostopenjskimi v veliki večini prevladujejo pridevniki (43,5 %), med tretje-, četrto- in petostopenjskimi pa prednjačijo samostalniki (med tretjestopenjskimi tvorjenkami je njihov delež 44,9-odstoten, med četrto- in petostopenjskimi pa 48,7-odstoten). Največji delež prislovov med tvorjenkami je četrte in tretje stopnje.

Viri in literatura

- Berend 2003 = Małgorzata Berend, Aktywność słowotwórcza czasowników ruchu, v: *Słowotwórstwo gniazdowe: historia – metoda – zastosowania*, ur. Mirosław Skarżyński, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003.
- Bojar 1979 = Bożenna Bojar, *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1979.
- BSJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: elektronski vir*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – DZS, 2000.
- F = Korpus slovenskega jezika FidaPLUS (<http://www.fidaplus.net>).
- Jadacka 1995 = Hanna Jadacka, *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna: opis gniazdowy*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.
- Jakopin 1971 = Franc Jakopin, Glagoli premikanja v slovenščini in ruščini, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj 7* (1971), 1–12.
- Kern 2010 = Boris Kern, Stopenjsko besedotvorje, *Slavistična revija* 48 (2010), št. 3, 335–348.
- Nb = Besedilni korpus *Nova beseda* (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html).
- Skarżyński 2000 = Mirosław Skarżyński, *Liczebni w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny: studium gniazd słowotwórczych*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze »Historia Iagellonica«, 2000.
- Skarżyński 2003 = Mirosław Skarżyński, Czasowniki jako centra gniazd słowotwórczych: z prac nad III tomem »Słownika gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego«, v: *Słowotwórstwo gniazdowe: historia – metoda – zastosowania*, ur. Mirosław Skarżyński, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003.
- SP = *Slovenski pravopis: elektronski vir*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki: elektronski vir*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – DZS, 2000.
- Śmiech 1986 = Witold Śmiech, *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolinskih, 1986.

- Šaumjan 1965 = Sebastian Konstantinovič Šaumjan, *Strukturnaja lingvistika*, Moskva: Nauka, 1965.
- Šaumjan – Soboljeva 1968 = Sebastian Konstantinovič Šaumjan – Polina Arkadevna Soboleva, *Osnovanija poroždajuščej gramatiki russkogo jazyka*, Moskva: Nauka, 1968.
- Tihonov 1978 = Andrej Nikolajevič Tihonov, *Škol'nyj slovoobrazovatel'nyj slovar' russkogo jazyka: posobie dlja učaščihsja*, Moskva: Prosveščenie, 1978.
- Vidovič Muha 1993 = Ada Vidovič Muha, Glagolske sestavljenke – njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti: z normativnim slovensko-nemškimi vidikom, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 1, 161–192.

Analyzing the group of words formed from the verb *stopiti* ‘to step’

Summary

This article analyzes the group of words formed from the verb *stopiti* ‘step’. The methodological premise of the analysis is multistage word formation, which deals with derivatives from the same base root within the same lexical meaning. The purpose of this article is to establish the properties of forming words from the verb *stopiti* or its word-formation productivity.

It was established that, in terms of word formation, the verb *stopiti* is extremely productive because 696 derivatives can be found within all six word-formation groups. The most productive group is the one containing the verb *stopiti* ‘to step’ with 33.5% of all derivatives, followed by the first meaning of the verb in Slovenian (i.e., ‘to take a step’) with 31.8% of derivatives.

The part-of-speech analysis of the derivatives showed that the shares of nouns and adjectives are approximately the same (39.2 and 36.9%, respectively), whereas the share of verbs is not even half this (i.e., 17.8%). The share of adverbs is the lowest (i.e., only 6%). The majority of derivatives are second-stage (i.e., more than a third of all derivatives, or 35.6%), followed by third-stage with 218 derivatives (i.e., 31.3%), fourth-stage with 128 derivatives (i.e., 18.4%), first-stage with 61 derivatives (i.e., 8.8%), and fifth-stage with 39 derivatives (i.e., 5.6%). The most complex word-formation stage is stage number six (e.g., *nenastopaško* ‘unconceitedly’). Verbs predominate among the first-stage derivatives (i.e., 62.3%), adjectives largely predominate among the second-stage derivatives (i.e., 43.5%), and nouns predominate among the third-, fourth-, and fifth-stage derivatives.

Novejši večbesedni leksemi v slovenščini z vidika slovaropisja

Špela Petric

Cobiss: 1.01

V članku je obravnavano področje novejših večbesednih leksemov z vidika slovaropisja. Izhodišče za poskusno tipologijo večbesednih slovarskih iztočnic iz geslovnika nastajajočega Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika je sinteza dosedanjih preučevanj večbesednih leksemov in analiza trdnosti in pomenske prozornosti večbesednih iztočnic na podlagi jezikoslovne teorije in korpusne analize vzorčnega gradiva. Izpostavljeni so problemi, s katerimi se srečujemo pri slovarski obravnavi večbesednih leksemov, nakazano je vprašanje slovarskih razlag in naglasa posameznih sestavin večbesednih leksemov.

Ključne besede: slovaropisje, večbesedni leksem, pomenska prozornost

New Slovenian multiword lexemes from a lexicographic perspective

This article discusses new multiword lexemes from a lexicographic perspective. The synthesis of studies on multiword lexemes to date and the analysis of the stability and semantic transparency of multiword headwords based on linguistic theory and a corpus analysis of the material serve as the premise for an experimental typology of multiword dictionary headwords from the list of headwords in the *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* (Dictionary of New Standard Slovenian Vocabulary). It highlights the issues of including multiword lexemes in the dictionary and discusses the issue of dictionary definitions and the accentuation of components of multiword lexemes.

Keywords: lexicography, multiword lexeme, semantic transparency

1 Dosedanje preučevanje večbesednih leksemov slovenskega jezika

Na večbesedne lekseme in njihove pomensko-skladenjske lastnosti se je v slovenskem jezikoslovju opozarjalo zlasti v zadnjih treh desetletjih. Na tem mestu bom izpostavila le nekatere avtorje, katerih dela sem neposredno uporabila za raziskavo.

J. Toporišič je v letniku 1973/74 revije *Jezik in slovstvo* objavil prispevek z naslovom K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije,¹ kjer povzema teorijo pomenske prozornosti večbesednih leksemov iz monografije N. M. Šanskega (1963). Isto teorijo je v članku *Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih*

¹ Članek je ponatisnjen v avtorjevi monografiji z naslovom *Nova slovenska skladnja* (Toporišič 1982).

zvez uporabila tudi Ada Vidovič Muha (1988), in sicer kot pripomoček za tipologiziranje večbesednih strokovnih izrazov, leta 2000 pa je izšla avtoričina monografija Slovensko leksikalno pomenoslovje, ki slovensko leksikografsko prakso podrobneje obravnava s teoretičnega vidika.

O večbesednih leksemih v okviru frazeologije od druge polovice osemdesetih let naprej piše Erika Kržišnik, z vidika korpusnega pristopa pa se je večbesednih leksikalnih enot lotila Polona Gantar.

1.1 Metode in cilji analize večbesednih slovarskih iztočnic

Potrebe po sprotni jezikoslovni obravnavi nove (prevzete in domače) leksike so v slovaropisju stalnica. Z vidika pomensko-skladenjskih in naglasnih lastnosti so jezikoslovno zanimivi in problemski zlasti večbesedni leksemi, ki jih je v novejšem slovenskem besedju vedno več.

Pričujoči članek s pomočjo analize razpoložljivega gradiva iz geslovnika nastajajočega Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika² in sinteze dosedanjih ugotovitev z vidika pomenske trdnosti in (ne)prozornosti podaja poskusno tipologijo večbesednih slovarskih iztočnic ter predloge za slovarske razlage leksikaliziranih večbesednih iztočnic.

Vzorčno gradivo, ki je osnova za analizo, obsega večbesedne iztočnice, v geslovniku Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika zbrane pod črko d.³ Analiza iztočnic je potekala po naslednjem postopku:

1.1.1 V jezikovnem korpusu FidaPLUS sem najprej izolirala podobne besedne zveze tako, da sem poiskala besede na ustrezni strani prilastka in nato še jedra sintagme iztočnice. Nato sem najdene besedne zveze razvrstila padajoče glede na statistične izračune vzajemnih vrednosti MI3 (Arhar 2007: 40–49). Tako sem dobila relevantne podatke o primerjavi trdnosti strukture iztočnic s trdnostjo strukture podobnih besednih zvez, ki imajo skupno vsaj eno sestavino. Kompleksni statistični izračuni nam na ta način pomagajo ločevati stalne besedne zveze, ki so potencialne večbesedne slovarske iztočnice, od prostih. Poleg tega lahko z isto metodo vzvratno preverjamo utemeljenost izbora iztočnic v geslovniku.

1.1.2 V drugi fazi sem podatke o rabi večbesednih leksemov podprla še s teoretičnimi temelji. Večbesedne slovarske iztočnice sem glede na merila, izdelana na podlagi teorije pomenske prozornosti N. M. Šanskega (gl. razdelek 3.2), razdelila v štiri skupine (sestava, sklop, skup in zraslek).

² Gre za enega od slovarskih projektov Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki je namenjen zlasti pripravi novega splošnega razlagalnega slovarja v smislu dopolnila Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), obenem pa tudi pripravi jezikoslovnih raziskav (Gložančev – Kostanjevec 2006: 89).

³ Za pripravo geslovnika Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika je služil jezikovni korpus Nova beseda (gl. Holz 2003: 89–91).

2 Pristopi k obravnavanju večbesednih leksemov in frazeologije – terminologija in definicija stalnih besednih zvez

2.1 Jože Toporišič (1982: 361) frazeologijo definira kot stalne besedne zveze ali nauk o stalnih besednih zvezah. Za osnovno enoto frazeologije uvaja izraz *frazeologem*, kot varianto frazeologema pa *frazeologizem*. Frazeologem je vedno le stalna zveza več besed (ne more biti ena sama beseda, niti zloženka ali sklop); lahko je zveza predlog + x ali okrajšava tipa *avgusta* (= *meseca avgusta*), lahko pa obsega več povedi. K frazeologemom uvršča tudi strokovne večbesedne izraze (pri katerih se prilastki ne dajo zamenjati z drugimi) (Toporišič 1982: 362–363). V Toporišičevi slovnici najdemo naslednjo definicijo stalne besedne zveze: »Besedne zveze, ki se dalj časa ohranijo v spominu ljudi (tako, kakor se tudi besede), imenujemo *stalne besedne zveze* (SBZ) ali *frazeologemi*.« Dalje: »Take SBZ, kadar jih v govoru rabimo, gotove jemljemo iz spomina (kakor besede), ne pa da bi jih šele delali po določenih skladenjskih vzorcih. SBZ, ki so primerljive besedam, imajo lahko zgradbo besedne zveze: *novo leto, iz dna srca* [...], lahko pa polstavčno: *čakajoč na Godota, rečeno storjeno*, ali stavčno: *kot bi mignil/trenil* [...], ne pa tudi zgradbe povedi: *Zarečenega kruha se največ poje, Človek človeku volk* [...]. SBZ, ki nimajo vrednosti povedi, imenujemo rekla, tiste z vrednostjo povedi, pa rečenice« (Toporišič 2000: 133).

2.2 Erika Kržišnik je v drugi polovici 80. let uvedla zahtevo po ločevanju med stalnimi besednimi zvezami in frazeološkimi enotami, katerih temeljna lastnost je poleg stalnosti in večbesednosti tudi »neslovarski pomen (vsaj ene od) sestavin«, kar je pogoj, ki iz frazeologije izločuje terminološka večbesedna poimenovanja. Kot pomembno merilo pri določanju frazeoloških enot definira *povezovalnost* prvin in uvede novo poimenovanje za osnovno enoto frazeologije, *frazem* (Kržišnik 1994: 30–34).

2.3 Polona Gantar deli večbesedne lekseme glede na stopnjo trdnosti in pomenske prozornosti na kolokacije, stalne besedne zveze in frazeološke enote. *Kolokacije* so v jeziku opazne zveze dveh ali več besed, ki se pojavljajo v predvidenih slovničnih vzorcih, sopoljavljanje v njih pa je pričakovano in ne naključno (Vrbinc v Gantar 2007: 66). So pomensko prozorne/neidiomatične, podrejajo se v jeziku pričakovanim slovničnim pravilom, hkrati pa so zanje značilne določene omejitve pri izbiri (Gantar 2007: 66–67). *Stalne besedne zveze* so večbesedne leksikalne enote, ki v svoji pomenski zgradbi ne izkazujejo očitnih pomenskih prenosov. Njihov pomen je mogoče razbrati iz pomena sestavin, so pomensko prozorne. V besedilu ne izražajo opazne ekspresivne vloge. *Frazeološke enote* so večbesedne leksikalne enote, za katere velja, da njihovega pomena ni mogoče predvideti neposredno iz pomena sestavin. Njihova raba je v besedilu tako ali drugače zaznamovana. Delijo se na *frazeme* (strukturno trdne zveze, katerih pomen je posredno – metafora, metonimija – izpeljiv iz sestavnih delov) in *idiome* (ki obsegajo pomensko in zgradbeno popolnoma samostojne in od sestavin neodvisne celote) (Gantar 2007: 10–11). Temeljne lastnosti, ki frazeološko enoto ločujejo od drugih večbesednih leksikalnih

enot, so torej večbesednost oziroma fraznost, omejena povezovalnost sestavin, neslovarskost pomena vsaj ene od sestavin oziroma pomenska neprozornost, ustaljenost v smislu preštevnosti leksikalnih in drugih variant, pretvorbeno omejenost ob ohranitvi celostnega frazeološkega pomena in opazna ekspresivna vloga zveze kot celote (pogoj, ki izloča vse termine) (Gantar 2007: 77).

3 Analiza pomenske prozornosti obravnavanega gradiva na podlagi teorije N. M. Šanskega in korpusne statistike

3.1 Prvo merilo za tipologiziranje izbranega gradiva, s pomočjo katerega preverjamo, ali je dana besedna zveza lahko slovarska iztočnica, je *omejena povezovalnost* posameznih sestavin besedne zveze, kar v prvi fazi lahko ugotavljamo s pomočjo korpusne statistike. Drugo merilo, s katerim preverjamo, ali je pomen večbesedne iztočnice prepoznaven iz sestavin, ali torej katera od sestavin ne nastopa v svojem slovarskem pomenu (ali je prenesen pomen ene sestavine ali obeh/vseh), pa je *pomenska (ne)prozornost*, ki jo preverjamo s pomočjo jezikoslovne teorije.

3.2 Jože Toporišič (1982: 364–366) po N. M. Šanskem navaja teorijo štirih tipov frazeologemov glede na predvidljivost pomena stalne besedne zveze (frazeologema) na podlagi pomena njenih posameznih slovarskih sestavin. A. Vidovič Muha (1988: 84) pri delitvi večbesednih terminov poleg te teorije upošteva še pomensko-sestavinsko raven. Z upoštevanjem števila in vrste korenskih morfemov, ki se v okviru pomenskih sestavin tudi izrazno ponovijo, tako loči štiri tipe terminoloških in s tem stalnih oziroma frazeoloških besednih zvez.⁴

3.2.1 Jože Toporišič pravi, da je pri sestavah pomen frazeologema enak vsoti pomenov posameznih njegovih sestavin, tj. besed. Od prostih besednih zvez se sestave ločijo samo po tem, da jih ne delamo sproti v govoru, ampak jih jemljemo – kakor vse frazeologeme – že gotove iz spomina (Toporišič 1982: 364). V okviru pomenskih sestavin se pri (strokovnih) besednih zvezah z lastnostjo sestave tudi izrazno ponovijo korenskomorfemske besede ali vsaj korenski morfemi. T. i. stalnost izvira iz vrste, boljše oblike skladenjske zveze, kar pomeni, da veljajo za posamezne besede in besedne zveze iste pomenske sestavine kot za celotno (terminološko) besedno zvezo. Na pomensko-sestavinski ravni je stalnost (frazeološkost) dokazljiva s skladenjsko določenostjo razmerja med uvrščevalno pomensko sestavino in razločevalno oz. razločevalnimi pomenskimi sestavinami. Terminološka sestava iz samostalnika in vrstnega pridevnika ima možno eno samo pretvorbno interpretacijo vrstnega pridevnika (Vidovič Muha 1988: 84).

⁴ O tej temi sta pred tem pisala J. Orešnik in J. Toporišič, ki teorijo povzemata po Bendixovi komponentni (sestavinski) analizi – spoznanje, da je predmetni pomen mogoče izraziti z relevantnim izborom in z ustrežno hierarhično ureditvijo teh sestavin (Muha 1988: 84); gl. tudi Vidovič Muha 2000: 51–53.

(a) Pri sestavi je pomen stalne besedne zveze torej enak vsoti pomenov posameznih sestavin stalne besedne zveze. Primeri: *odrasli otroci*, *nepreskrbljeni otroci*, *dnevna soba*, *spalna srajca*; primeri prostih besednih zvez: *prezebli otroci*, *srajca za spanje*, *posoda za ponoči*, *svet delavcev*, *pravica do samoodločanja ...* (Toporišič 1982: 364). Meja med sestavami in prostimi besednimi zvezami je torej tanka, saj se med seboj razlikujejo le v tem, da sestave dojemamo kot besede in jih že sestavljene jemljemo iz spomina. Pri prepoznavanju takšnih iztočnic nam v prvi fazi lahko pomaga primerjava podobnih besednih zvez (s skupno sestavino), ki jih razvrstimo padajoče po vzajemnih vrednostih MI3.

V spodnji preglednici navajam le nekaj najbolj tipičnih primerov sestav, drugi primeri iz vzorčnega gradiva so navedeni v odstavku pod tabelo. Ob iztočnicah z lastnostmi sestave sta v drugem stolpcu tabele navedeni uvrščevalna in razločevalna pomenska sestavina (UPS in RPS), ki nakazujeta pomensko prozornost posameznih sestavin leksema. V tretjem stolpcu so po vrsti navedene podobne besedne zveze, kot se kažejo v korpusu, in sicer padajoče po vzajemnih vrednostih MI3 (od najbolj do najmanj trdne zveze).

Sestave

Dvobesedni leksemi

Leksem	Slovarska razlaga	Primerjava vzajemnih vrednosti MI3 (urejeno padajoče)
daljinski upravljalnik	UPS: upravljalnik (priprava, namenjena upravljanju kakega aparata s pomočjo infrardečega ali radijskega signala) RPS: ki deluje na daljavo	daljinski upravljalnik daljinsko ogrevanje daljinsko upravljanje daljinsko zaznavanje daljinsko zaklepanje daljinsko plavanje
daljinsko ogrevanje	UPS: ogrevanje (delanje, da kaj postane toplo) RPS: na daljavo	daljinsko ogrevanje centralno ogrevanje talno ogrevanje
daljinsko zaklepanje	UPS: zaklepanje (dajanje mehanizma ključavnice v tak položaj [...]) RPS: na daljavo	centralno zaklepanje daljinsko zaklepanje osrednje zaklepanje
dekofeinizirana kava*	UPS: kava (zrna, dobljena iz semen kavovca, in pijača iz teh zrn) RPS: ki je dekofeinizirana	brezkofeinska kava dekofeinizirana kava
dostavni avtomobil	UPS: avtomobil (cestno motorno vozilo z navadno štirimi kolesi) RPS: za dostavo	dostavno vozilo dostavni avtomobil dostavni tovornjak

* Gre za prosto besedno zvezo; sinonimna besedna zveza *brezkofeinska kava* je glede na vzajemno vrednost trdnejša, poleg tega pa se pojavlja bistveno pogosteje (*brezkofeinska kava* 90-krat, *dekofeinizirana kava* 13-krat).

Tri- ali večbesedni leksemi

Leksem	Slovarska razlaga	Primerjava vzajemnih vrednosti MI3 (urejeno padajoče)
digitalna baza podatkov	UPS: baza (večja količina logično povezanih) podatkov RPS: predstavljena digitalno (v obliki niza ločenih numeričnih vrednosti)	relacijska baza podatkov kataložna baza podatkov računalniška baza podatkov
davek na dodano vrednost	UPS: davek RPS: na dodano vrednost izdelka	davek na dodano vrednost davek na dobiček davek na prejemek davek na dohodek davek na nepremičnino

Drugi primeri sestav iz Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika: *družinsko podjetje*⁵ (UPS: podjetje, RPS: v lasti družine), *digitalna fotografija*⁶ (UPS: fotografija, RPS: v digitalni obliki), *dnevna koncentracija* (UPS: koncentracija snovi, RPS: izmerjena v enem dnevu), *dobrodelna prireditel*, *dobrodelni koncert* (UPS: prireditel/koncert, RPS: ki je dobrodelna/dobrodelen) ...

3.2.2 Po Jožetu Toporišču so skupi frazeologemi, v katerih imajo posamezne besede čisto poseben, enkraten pomen. Včasih se ta skupina težko loči od naslednje, kjer gre za prenesen pomen celotne besedne zveze (Toporišč 1982: 364). Ada Vidovič Muha pravi, da je za besedno zvezo, ki se uvršča med skupe, značilno, da je vsaj ena izmed besed, v veliki večini je to jedra, pomenskosestavinsko predvidljiva, ali natančneje, tudi v skupu ohrani pomenske sestavine svojega osnovnega pomena. Druga beseda (več besed) pa v besedni zvezi z lastnostjo skupa dobi nove (metaforične, metonimične ipd.) pomenske sestavine. Konverzni vrstni izkakovostni pridevniki ne morejo biti izrazno prekrivni z razločevalnimi pomenskimi sestavinami, ker dobijo v skupu nov pomen, zato takšnih zvez ne najdemo med sestavami, pač pa med skupi in sklopi. V primerih, ko je skup sestavljen iz samostalniškega jedra z levim prilastkom, ohrani jedro svoje osnovne pomenske sestavine, kar se kaže v njegovi tudi izrazni prekrivnosti z uvrščevalno pomensko sestavino. Vrstni pridevnik mora biti torej obvezno terminološki (pomenskosestavinsko drugačen), jedrni samostalnik pa terminološki ali neterminološki; v zadnjem primeru vnaša terminološkost v zvezo prav vrstni pridevnik (npr. *belgijski konj*) (Vidovič Muha 1988: 85).

(a) Pri stalnih besednih zvezah z lastnostmi skupa ima ena sestavina preneseni pomen. Primeri: *kriva prisega*, *ljubezen do bližnjega*, *častna reč*; primeri prostih besednih zvez (brez prenesene rabe): *prisega na podlagi laži*, *lažna prisega*, *nežne rožice*, *ljubezen do sočloveka*, *častna beseda*, *človeku naklonjene zvezde* (Toporišč 1982: 364).

⁵ Zveza glede na korpusni izračun ni najbolj trdna (na prvem mestu sta *družinski član* in *družinsko podjetništvo*; *družinsko podjetje* je šele na osmem).

⁶ Korpusni izračun vzajemnih vrednosti: *digitalna fotografija* (absolutne pojavitve 29.234); *barvna fotografija* (28.732).

Uvrščevalna in razločevalna pomenska sestavina iztočnice, ki sta navedeni v drugem stolpcu tabele, kažeta, katera od sestavin večbesednega leksema ima preneseni pomen. Sestavina besedne zveze s prenesenim pomenom je označena s krepkim tiskom, prav tako tudi del razlage, ki ta pomen pojasnjuje. Skupi, sestavljeni iz samostalniškega jedra z levim prilastkom, pri katerih jedro ne ohrani svojih osnovnih pomenskih sestavin (UPS se izrazno ne prekriva z jedrom), so na primer *debatna kavarna*, *elektronski denar*, *plastični denar*, *elektronska denarnica*, *jadralska snežna deska*, *digitalni podpis*, *digitalni zapis*, *dijaški parlament*, *disketni pogon*, *disketna enota*, *drevesna kirurgija*. V drugih spodaj navedenih primerih pa je prenesen pomen (levega) prilastka.

Pri iztočnicah *disketna enota* in *disketni pogon* sta leksema *enota* in *pogon* glede na SSKJ neosemantema (gl. Gložančev – Kostanjevec 2006: 91–92).⁷ Novi pomen leksemov v SSKJ torej še ni bil zabeležen, pri primerih, kot so *divjelčno odlagališče*, *divje lastninjenje*, *divja privatizacija*, pa je preneseni pomen leksemov *divji* in *črni* že zabeležen v SSKJ: ki ni v skladu z veljavnimi zakoni, predpisi (izhodiščni pomen: ki ni ukročen, civiliziran ...).

Skupi

Dvobesedni leksemi

Leksem	Slovarska razlaga	Primerjava vzajemnih vrednosti MI3 (urejeno padajoče)
darovalec organov	UPS: oseba RPS: ki daruje organ za transplantacijo	darovalec kostnega mozga darovalec organov darovalec krvi
debatna kavarna	UPS: prireditve RPS: namenjena debatiranju	debatni krožek debatna kavarna debatni klub debatni turnir debatni večer debatno prvenstvo
elektronski denar, elektronska denarnica	UPS: podatki RPS: o finančnem stanju , ki so shranjeni na elektronski napravi [...] UPS: elektronska naprava RPS: na kateri so shranjeni podatki o finančnem stanju [...]	pranje denarja davkoplavevalski denar veliko denarja ... plastični denar elektronski denar elektronska pošta elektronski izvod ... elektronska denarnica elektronski denar*

⁷ Geslo *pogon* v SSKJ: **pogòn** -óna m **1**, *glagolnik od pognati*: vodna energija se uporablja za pogon mlinov, turbin; gorivo za pogon raket **2**. navadno s prilastkom *kar omogoča delovanje, premikanje kake naprave ali dela naprave*: ta stroj ima električni pogon; šivalni stroj na nožni pogon; vozilo na bencinski pogon [...]

disketni pogon disketna enota	UPS: naprava RPS: v računalniku, ki omogoča zapisovanje podatkov na disketo	disketna enota disketni pogon upravna enota območna enota volilna enota disketna enota poslovna enota specialna enota štirikolesni pogon hibridni pogon električni pogon disketni pogon
prati (umazani)** denar	UPS: opravljati RPS: nezakonite transakcije denarja	pranje denarja davkoplačevalski denar veliko denarja ... plastični denar elektronski denar prati umazano perilo prati umazani denar prati možgane

* Besedni zvezi *elektronski denar* in *elektronska denarnica* se nahajata nižje na seznamu, urejenem padajoče glede na vrednosti MI3, in glede na korpus nista najbolj trdni.

** SSKJ ne vsebuje iztočnice *umazan*, leksem je naveden v zaglavju iztočnice *umazati*.

Tri- ali večbesedni leksemi

Leksem	Slovarska razlaga	Primerjava vzajemnih vrednosti MI3 (urejeno padajoče)
dan odprtih vrat	UPS: dan RPS: ko neka ustanova predstavi [...]	dan odprtih vrat kmetija odprtih vrat politika odprtih vrat
delo na črno	UPS: delo RPS: ki ga kdo opravlja v nasprotju z zakonskimi določili [...]	delo na črno zaposlovanje na črno delati na črno zaposlovati na črno graditi na črno zgrajena na črno delavec na črno
deviško olivno/oljčno olje	UPS: olivno/oljčno olje RPS: stisnjeno iz oliv/oljk, katerega pridelava ne vključuje [...]	neprečiščeno olivno olje deviško olivno olje

gibljivi/ drseči delovni čas	UPS: delovni čas RPS: ki se glede začetka in konca lahko prilagodi delavcu [...]	polni delovni čas polovični delovni čas skrajšani delovni čas gibljivi delovni čas drseči delovni čas
družba z omejeno odgovorno- stjo	UPS: družba RPS: katere osnovni kapital sestavljajo osnovni vložki družbenikov [...]	–

Drugi primeri skupov iz *Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*: *davčna številka*⁸ (UPS: številka, RPS: **za identifikacijo davčnega zavezanca**), *daytonski sporazum*⁹ (UPS: sporazum, RPS: **ki so ga sprte strani z ozemlja nekdanje SFRJ [...]**), *plastični denar* (UPS: **plačilna/kreditna kartica**, RPS: narejena iz plastike), *jadralna deska*, *snežna deska* (UPS: **pripomoček**, RPS: za jadranje po morju/drsanje po snegu), *dežurni krivec* (UPS: oseba, RPS: **ki je kri-va ne glede na okoliščine, pogosto, za aktualne probleme**), *digitalni podpis*¹⁰ (UPS: **obvestilo**, RPS: **ki omogoča preveritev istovetnosti osebe**, pri katerem so podatki predstavljeni digitalno), *digitalni zapis* (UPS: **pretvorba**, RPS: **različnih signalov v elektronsko kodo [...]**, pri čemer so podatki predstavljeni digitalno), *dijaški parlament* (UPS: **predstavnštvo**, RPS: dijakov), *divje lastninjenje* (UPS: lastninjenje, RPS: **ki ni v skladu z veljavnimi zakoni, predpisi**), *divjel črno odlagališče*¹¹ (UPS: odlagališče, RPS: **ki ni v skladu z veljavnimi zakoni, predpisi**), *divja privatizacija* (UPS: privatizacija, RPS: **ki ni v skladu z veljavnimi zakoni, predpisi**), *dobri holesterol* (UPS: holesterol, RPS: **ki se prenaša iz arterij, tkiv v jetra**), *doktor roman* (UPS: roman, RPS: **umetniško manj vreden, katerega zgodba se dogaja v bolnišnici**), *desetdnevna vojna* (UPS: vojna, RPS: **za osamosvojitve Slovenije**), *drevesna kirurgija* (UPS: **veda**, RPS: **o sanaciji poškodovanih dreves**), *državljan sveta* (UPS: **oseba**, RPS: **ki je zaradi svojega mednarodnega delovanja poznana po svetu**), *dunajski zrezek* (UPS: zrezek, RPS: **ki je paniran in ocvrt**).

⁸ Glede na korpusne izračune je na tretjem mestu, za leksemoma *telefonska številka* in *loto številka*.

⁹ Leksem ima nekaj variant: na prvem mestu glede na vrednosti MI3 je *daytonski sporazum*, temu pa sledijo (padajoče po vzajemnih vrednostih) *daytonski mirovni sporazum*, *daytonski mir*, *daytonsko pogajanje*, *daytonsko premirje* ...

¹⁰ Morebitni varianti leksema sta *elektronski podpis* in *digitalni podpis*, pri čemer je *elektronski podpis* na prvem mestu glede na vrednosti MI3.

¹¹ Na prvem mestu po vrednostih MI3 je varianta *divje odlagališče*, sledi ji *črno odlagališče*. Seznam besednih zvez s prilastkom *divji*, urejen padajoče glede na vrednosti MI3: *divje odlagališče*, *divja žival*, *divji zahod*, *divje lastninjenje*, *divja privatizacija*.

3.2.3 Jože Toporišič pravi, da so sklopi frazeologemi (stalne besedne zveze) s prenesenim pomenom. Take besedne zveze imajo kot proste seveda slovarsko docela predvidljiv pomen, ki pa je različen od frazeološkega (pri besednih igrah gre pogosto za tako prvotno ali drugotno dekodiranje površinsko sicer enakih prostih oz. stalnih besednih zvez). Ti frazeologemi so očitno metaforični (Toporišič 1982: 364–365). V besednih zvezah z lastnostjo sklopa sta obe skupini pomenskih sestavin izrazno neprekrivni z besedami iz besedne zveze, kar pomeni, da imajo posamezne besede iz besedne zveze drugačne pomenske sestavine, kot jih imajo v sklopu. V glavnem gre za poimenovanja, nastala z metonimičnimi, metaforičnimi in drugimi pomenskimi prenosi, vendar vedno z ohranjeno (razvidno) asociativno potjo (z ohranitvijo pomenskosestavinske povezave) (Vidovič Muha 1988: 85–86).

(a) Med večbesedne lekseme z lastnostmi sklopa torej uvrščamo lekseme, pri katerih imajo vse sestavine preneseni pomen, ta prenos pa je še vedno razviden. Primeri: *pretipati komu kosti*, *zavihati si rokave*, *belo pogledati*, *nastaviti zanko*, *dobiti svoje* (Toporišič 1982: 364–365). Tudi pri tej skupini slovarskih iztočnic je pomen ponazorjen z uvrščevalnimi in razločevalnimi pomenskimi sestavinami, za primerjavo trdnosti besednih zvez in s tem za potrditev izbora slovarskih iztočnic pa so v desnem stolpcu dodane podobne besedne zveze. Ker imajo vse sestavine preneseni pomen, so vse označene s krepkim tiskom.

Sklopi

Dvobesedni leksemi

Leksem	Slovarska razlaga	Primerjava vzajemnih vrednosti MI3 (urejeno padajoče)
kisli dež	UPS: padavina (dež, megla, rosa [...]) RPS: z nizko vrednostjo pH, ki jo povzročajo izpusti [...]	kisla smetana kislo zelje ... kisli dež kisla tla
dihalna stiska	UPS: stanje RPS: ki ga povzroči nezadostna oskrba organizma s kisikom	dihalna pot dihalna vaja dihalni aparat dihalna stiska
drobni tisk	UPS: podrobnosti ali pogoji RPS: zapisani v pogodbi, zlasti neugodni, natisnjeni z nevpadljivimi majhnimi črkami	drobno gospodarstvo drobni tisk drobno pecivo debeli tisk rumeni tisk tuji tisk drobni tisk

državni zbor	UPS: ustanova RPS: najvišja predstavniška in zakonodajna	državni zbor pevski zbor občni zbor komorni zbor učiteljski zbor
dvižni/potopni stebriček	UPS: naprava RPS: za uravnavanje občasnih prometnih zapor	dvižna ploščad dvižni most dvižna sila dvižni stebriček strešni stebriček potopni stebriček betonski stebriček dvižni stebriček

Tri- ali večbesedni leksemi

Leksem	Slovarska razlaga	Primerjava vzajemnih vrednosti MI3 (urejeno padajoče)
dan samostojnosti in enotnosti	UPS: praznik RPS: v Republiki Sloveniji, ki se praznuje vsako leto 26. decembra [...]	dan samostojnosti in enotnosti praznik samostojnosti in enotnosti
deklica/deček za vse	UPS: oseba neglede na spol/moški RPS: ki se loti vseh opravil	--
dežela na sončni strani Alp	UPS: država RPS: Slovenija	dežela vzhajajočega sonca dežela Furlanija [...] deželica na sončni strani Alp dežela na sončni strani Alp državica na sončni strani Alp
domača spletna stran	UPS: internetni vir RPS: podatkov o določeni osebi, podjetju	uradna spletna stran naša spletna stran prenovljena spletna stran domača spletna stran
dostop do podatkov	UPS: računalniška orodja RPS: za komunikacijo, prilagojena nestrokovnjakom za pregledovanje in uporabo zelenih podatkov	dostop do podatkov priti do podatkov dostopati do podatkov dostop do interneta dostop do informacije dostop do podatkov
dihati za ovratnik	nadzorovati koga	dihati (komu) za ovratnik prijeti (koga) za ovratnik zgrabiti (koga) za ovratnik

3.2.4 Zrasleki so stalne zveze, katerih pomena niti približno ne moremo uganiti iz besed, ki ga tvorijo (nekatero od teh besed ali oblik celo same sploh ne nastopajo in kot kak frazeologemotvorni katalizator teoretično slabo podkovanemu slovnicarju povzročajo obilico težav pri stilnem vrednotenju in normiranju) (Toporišič 1982: 365). Razlika med

sklopi in zrasleki je vezana na nepredvidljivost pomenskih sestavin besed iz zrasleka. Tudi v besednih zvezah z lastnostjo zrasleka sta obe skupini pomenskih sestavin izrazno neprekrivni z besedami iz besedne zveze (Vidovič Muha 1988: 86).

(a) Primeri zrasleka: *priti na kant, priti na boben, biti plat zvona, kozje molitvice, imeti za bregom, deveta briga, za vsako figo, iti rakom žvižgat, iti se solit, obesiti šolo na klin, na vse kripilje, polomiti ga* (Toporišič 1982: 365).

Med obravnavanimi večbesednimi iztočnicami iz *Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* se ta tip ne pojavlja.

4 Med vzorčnim gradivom večbesednih slovarskih iztočnic, zbranih v geslovníku *Slovarja novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika*, je bilo največ takih z lastnostmi sestav (27) in skupov (28); sledijo sklopi (11), zrasleka pa v obravnavanem gradivu ni bilo. Pretežno gre za terminološke večbesedne iztočnice, večina teh pa je prevedena, navadno iz angleščine.

Jezikoslovna analiza je pokazala, da lahko s teoretično razčlenitvijo in razvrstitvijo novejših večbesednih iztočnic pridemo do dokaj zanesljivih potrditev utemeljenosti izbora iztočnic in utemeljenosti njihovih slovarskih razlag. Z razlagami lahko preverjamo pomensko (ne)prozornost posameznih sestavin leksema, taka razvrstitev večbesednih iztočnic pa ponuja tudi možnost vzratnega preverjanja že obstoječih razlag leksemov in njihovih morebitnih popravkov.

Korpusna primerjava trdnosti besednih zvez izbranega gradiva s trdnostjo podobnih besednih zvez je prav tako potrdila izbor večbesednih iztočnic v geslovníku *Slovarja*. Velika večina obravnavanih leksemov se je namreč nahajala na vrhu seznama besednih zvez, urejenega padajoče po vzajemnih vrednostih MI3. Čeprav lahko s pomočjo korpusa na enostaven način pridemo do tovrstnih rezultatov, pa je za vsak načrtovani slovar treba izdelati geslovník (seveda ne dokončno izdelan, ker dodatke in popravke prispeva sprotno redakcijsko in siceršnje usklajevalno slovarpisno delo; gl. Žele 2009b) in iztočnice natančneje preučiti.

Analiza konkordančnega niza nam pokaže morebitne variante večbesednih leksemov, njihovo izrazno ustaljenost in morebitno ekspresivnost. Ker večino primerov obravnavanih iztočnic predstavljajo termini, ti načeloma nimajo variant in so tudi izrazno ustaljeni, nekaj variant pa s korpusno analizo kljub temu najdemo: *brezkofeinska/dekofeinizirana kava; debatna kavarna, debatni večer; glavni krivec, dežurni krivec; daytonski (mirovni) sporazum, daytonski mir, daytonsko premirje; divjel/črna odlagališče; divja/črna privatizacija, divjel/črna lastninjenje; gibljivi/drseči/fleksibilni delovni čas; dvižni/potopni stebriček; dan/praznik samostojnosti in enotnosti; dekllica/deček za vse; dežela/deželica/državica na sončni strani Alp ...*

Glede na rezultate analize konkordančnih nizov imajo lahko ekspresivno vlogo v besedilu zrasleki (*dihati za ovratnik*), sklopi (*deček/dekllica za vse, dežela na sončni strani Alp*) in skupi, ki niso termini, termini pa le v sobesedilu, kjer so determinologizirani, npr. zveza *kisli dež*: »Tukaj pa je bila beseda, pogrnjena kot čist prt, po pranju in likanju dišeč, iz tistih časov, ko še ni bilo pralnega praška, ko še ni padal kisli dež in so matere najprej razbile led na potoku in izpirale, ko ga je odišavilo sonce, ko se je sušil razobešen na grmovju ali pa je visel na vrvi iz navadne

konoplje.« (Raziskava se ni posebej osredotočala na (ne)ekspresivnost leksemov, saj ta lastnost za tovrstno razvrščanje slovarskih iztočnic ni bila relevantno merilo.)

Zanimivo bi bilo preučiti še vprašanje naglaševanja posameznih sestavin večbesednih leksemov kot izrazijske posledice pomenskosti, pri čemer lahko pri iztočnicah z lastnostmi skupov in zraslekov, kjer besedne zveze potencialno lahko že prehajajo v zloženke, enonaglasnice, predvidevamo možnost oslabilve naglasa ene od sestavin leksema in krepitev naglasa druge. Za tovrstno raziskavo bi zbrala obsežnejši vzorec večbesednih iztočnic, saj lahko predvidevam, da so zanjo relevantne samo iztočnice, katerih sestavni deli so krajše besede (eno- ali dvozložnice). Pri tem je za slovarsko obravnavo pomembno vprašanje, ali bi bilo pri takih primerih upravičeno označevanje prvotnega in drugotnega naglasa posameznih sestavin večbesednih iztočnic.

Viri in literatura

- Arhar 2007 = Špela Arhar, *Kaj početi z referenčnim korpusom FidaPLUS*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani – Filozofska fakulteta, 2007.
- Bokal idr. 2003 = Ljudmila Bokal idr., O načrtovanem slovarju novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika, *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 1, 7–47.
- Gantar 2007 = Polona Gantar, *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Lingua Slovenica 3).
- Gantar 2008 = Polona Gantar, (Slovenska) leksika med leksikonom in slovnico, *Jezik in slovstvo* 53 (2008), št. 5, 19–35.
- Gložančev – Kostanjevec 2006 = Alenka Gložančev – Polona Kostanjevec, Novejše besedje slovenskega knjižnega jezika – seznam (A–O), *Jezikoslovni zapiski* 12 (2006), št. 2, 89–159.
- Gložančev idr. 2009 = Alenka Gložančev idr., *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri): zbornik na podlagi istoimenskega projekta 2007–2009*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- Holz 2003 = Nanika Holz, Besedilni korpus Nova beseda in geslovnik za Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika, *Jezikoslovni zapiski* 9 (2003), št. 1, 89–94.
- Korpus Gigafida (<http://demo.gigafida.net/>) (pregledano februarja 2011).
- Korpus Nova beseda (http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html) (pregledano februarja 2011).
- Korpus slovenskega jezika FidaPLUS (<http://www.fidaplus.net>) (pregledano februarja 2011).
- Kržišnik 1986 = Erika Kržišnik, Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi *Cerkovni ordningi*, v: *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986 (Obdobja 6), 435–445.
- Kržišnik 1994 = Erika Kržišnik, *Slovenski glagolski frazemi: doktorska disertacija*, Ljubljana, 1994.
- Kržišnik 1998 = Erika Kržišnik, Normativno v frazeologiji, *Jezična norma i varijeteti*, Zagreb – Rijeka: Hrvatsko filološko društvo za primijenjenu lingvistiku, 1998, 283–295.

- Kržišnik 2009 = Erika Kržišnik, Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju, v: *Posvet o novem slovarju slovenskega jezika*, ur. Andrej Perdih, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* na CD-romu z *Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika* in *Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – DZS, 1998.
- Šanski 1963 = Николай Максимович Шанский, *Фразеология современного русского языка*, Moskva: Vysšaja škola, 1963.
- Toporišič 1982 = Jože Toporišič, K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Nova slovenska skladnja*, Ljubljana: DZS, 1982, 273–279.
- Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Založba Obzorja, 42000 (1976).
- Vidovič Muha 1988 = Ada Vidovič Muha, Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez, *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 24 (1988), 83–91.
- Vidovič Muha 2000 = Ada Vidovič Muha, *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2000.
- Žele 2009a = Andreja Žele, Enojezični slovarji – sledenje pomenskosti besed oz. kaj in kako pravi raba, v: *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009 (Obdobja 28), 457–461.
- Žele 2009b = Andreja Žele, O geslovníku za novi slovar slovenskega jezika, v: *Posvet o novem slovarju slovenskega jezika*, ur. Andrej Perdih, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.

New Slovenian multiword lexemes from a lexicographic perspective

Summary

This article discusses new multiword lexemes and presents the typology of multiword dictionary headwords beginning with the letter *D* in the list of headwords of the *Slovar novejšega besedja slovenskega knjižnega jezika* (Dictionary of New Standard Slovenian Vocabulary) being developed.

First, the legitimacy of selecting these headwords was tested using corpus calculations of mutual values of individual components of multiword headwords. Then the headwords were typified using the linguistic theory of Nikolay M. Shansky. By combining both procedures—that is, studying linguistic usage in the corpus and classifying lexemes in line with linguistic theory—the selection of multiword headwords for the dictionary was confirmed; in addition, taking into account the semantic transparency or non-transparency of individual components of lexemes, suggestions were presented for explaining these types of dictionary headwords or potential verification of existing dictionary definitions.

During the study, the idea developed to further study multiword lexemes in terms of the accentuation of multiword headwords.

OCENE IN POROČILA

Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika

Majda Merše

Cobiss: 1.19

Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: od sistema k besedilu*, Bielsko-Biala itd.: Mednarodna knjižna zbirka Zora, 2010 (Zora 74), 529 str.

Monografija Martine Orožen *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika* razgrinja nov, večplasten pogled na slovensko jezikovno zgodovino, zlasti na obdobje od srede 16. od srede 19. stoletja. Osredinja se na razvojni prikaz inovativnosti, odkrite pri večravninskem preverjanju jezikovnega sistema, in na prikaz ubesedovalne kreativnosti, razvojno preverjene pri različnih besedilnih vrstah. Delo je informativno zelo bogato tudi zaradi številnih poznavalskih sodb, pojasnjevalnih vsebinskih razširitev in dodanih pogledov v preteklost.

Gljučne besede: zgodovina slovenskega knjižnega jezika, jezikovna inovativnost, ubesedovalna kreativnost, besedilnovrstnost

A Cultural Studies Perspective on the Development of Standard Slovenian

Martina Orožen's volume *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika* (A Cultural Studies Perspective on the Development of Standard Slovenian) reveals a new multilayered perspective on Slovenian linguistic history, especially on the period from the mid-sixteenth century to the mid-nineteenth century. It focuses on a developmental account of innovation, revealed through a multilevel examination of the linguistic system, and on presenting articulatory creativity, developmentally checked with various text types. The work is also richly informative due to the many informed judgments, explanatory substantive amplifications, and added insights into the past.

Keywords: history of standard Slovenian, linguistic innovation, articulatory creativity, text types

Konec leta 2010 je v okviru mednarodne knjižne zbirke Zora izšla nova monografija Martine Orožen, ki pod naslovom *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika* razgrinja nov, večplasten pogled na slovensko jezikovno zgodovino. Avtorica v uvodu navaja, da je monografija rezultat raziskovalnega dela zadnjih desetih let. Spodbudilo ga je spoznanje, da za sintetični razvojni prikaz zgodovine slovenskega knjižnega jezika manjkajo ustrezne raziskave stanja v 17. in 18. stoletju. Osrednja pozornost je sicer namenjena odkrivanju razvojno uresničevanih jezikovnosistemskih inovacij in večinoma osebno pogojenih ubesedovalnih

ustvarjalnih dosežkov, vezanih na različne besedilne vrste.¹ Oboje je avtorica analitično zaznavala predvsem ob osredinjenosti na nabožno literaturo (zlasti na pridige, molitve, življenjepise svetnikov in cerkvene pesmi). V knjigi so obravnavana dela, ki so se zvrstila od prvih tiskov s tovrstno vsebino v 16. stoletju pa do srede 19. stoletja. Pisali so jih Trubar, Skalar, Kastelec, Paglovec,² Pohlin, Japelj, Slomšek in drugi, nekatera so se ohranila le v rokopisni obliki.³ Zlahka prepoznavna sestavina ne le knjige v celoti, ampak tudi vsakega poglavja posebej in številnih izmed 497 razpravnih strani so problemsko širši pogledi v preteklost. Temeljijo na avtoričinem izjemnem poznavanju slovenske jezikovne zgodovine, pridobljenem z dolgoletnim načrtnim, hkrati pa svojsko, skorajda neposnemljivo zavzetim raziskovanjem, ki sta ga poleg ožje strokovne opredeljenosti znotraj poklicne usmerjenosti osmišljala tudi ljubezen in spoštovanje do slovenskega jezika.

Med odlike knjige spada tudi prepoznaven pedagoški pristop. Razodevajo ga sestavine, kot so: navajanje najnujnejših zgodovinskih dejstev (npr. biografskih in pojasnjevalnih sociolingvističnih podatkov), vsebinska povzemačnost in strnjevanje, ob njej pa zgledna navajalna preglednost, ki tudi ob pomoči omenjanja splošno ali širše poznanih, čeprav ne vedno (dovolj) uzaveščenih dejstev izrisuje celotno razvojno perspektivo. Opise dopolnjujejo nizi premišljeno in poznavalsko izbranih (krajših in daljših) besedilnih odlomkov,⁴ ki imajo nalogo predstaviti obravnavano besedilo tako po jezikovni kot po vsebinski in stilni plati, hkrati pa odpreti še kak dodaten pogled v sočasno družbeno zgodovino.⁵ Za povrh je zanje značilna tudi živahna ubeseditiv, dosežena s pomočjo sestavin, kot so vsebinsko povezovalna vprašanja, pripisi, ki razodevajo globlje doživljanje in čustveno spremljanje vsebine,⁶ številne pojasnjevalne opombe in priložnostne poznavalske navezave na raznovrstno problematiko.

Avtorica v uvodnem poglavju *Slovenski jezik – moja ljubezen in moje življenje* neposredno ali posredno omenja več naštetih sestavin, s priznanjem, da so

¹ Prim. tudi kratek avtoričin prikaz monografije v *Zborniku Slavističnega društva Slovenije 22: slavistika v regijah – Maribor*, ur. Boža Krakar Vogel, Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2011, str. 277–278.

² Zgodovinskorazvojni prikaz npr. dopolnjuje s predstavitevijo (v primerjavo s Paglovcem pritegnjenega) jezika slovenskih rokopisnih pridig Petra Pavla Glavarja, večkrat pa še prikaz ustvarjalnosti neosrednjih osebnosti (npr. Veritija).

³ Npr. v *Kalobskem rokopisu* iz leta 1651 ali v *Tinjski pesmarici*, ki je dokaz (cerkvene) pesniške ustvarjalnosti na Koroškem v 18. in na začetku 19. stoletja.

⁴ Izbrani odlomki so v skrbi za pravilno razumevanje neredko dopolnjeni z avtoričinimi kratkimi pojasnili, ki se nanašajo na oblike (npr.: *porozhi nas tvojemu Synovi* (arhaični dativ moške u-sklanjatve) (str. 118)), pomene (npr. *tamkai [...] bodem peil, inu pravil te prezhudne* (prečudovite) *meni fturjene rizhy* (str. 127)) ali okoliščine, z napotki za pravilno branje zapisov (npr. *v/se* (uže) (str. 83)) itd.

⁵ Ob premišljevanju skrivnosti vseh delov rožnega venca v Skalarjevi *Šuli tiga premišlovana* (1643) se avtorica zaustavlja tudi ob raznovrstnih bratovščinah in nam predoča njihov pomen, zlasti pa področja njihovega delovanja.

⁶ Odlomkom iz življenjepisov svetnikov, vzeti iz Slomškovega dela *Djanje svetnikov božjih*, npr. sledi tale avtoričin vzklik: »Kdo ne bi takih življenjepisov bral! Koliko znanja, koliko spoznanj, kakšne razlage dogodkov v luči vere!« (str. 298).

stara obredna besedila delovala nanjo »s svojo notranjo sporočilno močjo« in ji »predočala življenjske razmere, tegobe, razvade in navade našega človeka v različnih družbenih okoliščinah« (str. 21), pa opozarja še na tisto, kar knjigi dodatno zagotavlja avtorsko prepoznavnost in hkrati širi njeno sporočilnost.

Vsebinsko jedro knjige predstavlja sedem razdelkov s skupno 26 poglavji. Dodani so jim spremna beseda in zaključek ter standardne sestavine, kakršni sta seznam virov in literature ter imensko kazalo. Uvodu z vključenim preglednim, problemsko strnjevalnim poglavjem, ki nosi naslov Slovenski jezikovni razvoj v luči sistemskih inovacij in jezikovne kreativnosti, sledijo razdelki, urejeni po časovnem kriteriju. Prikazu Trubarjeve jezikovne ustvarjalnosti, preverjene ob ubeseditvi evangelijskih povzetkov v novozaveznih besedilih in razlag evangelijev v postili iz leta 1558, sledijo prikazi molitvenih obrazcev 17. in 18. stoletja, rokopisnega in tiskanega duhovnega slovstva 17. in 18. stoletja – z vključeno celovito predstavitevijo Pohlinove in Japljeve dejavnosti – ter nabožnega in strokovnega slovstva v purističnem času. Kronološko in po razvojnih fazah urejenemu osrednjemu nizu sta dodana še dva problemsko zakrožena sklopa, ki se glede na obravnavano tematiko vežeta na 19. stoletje: ciril-metodiana, ki osvetljuje pomen svetih bratov Cirila in Metoda z vidika dogajanja v drugi polovici 19. stoletja v slovenskem jezikovnem prostoru in slovanskem svetu, in drugi z vsebinsko označevalnim naslovom Jezikovne različice slovenskega knjižnega jezika in podnaslovom Lepslovna jezikovna zvrst v cerkvenih pesmaricah, ki besedičnozvrstni prikaz cerkvenih pesmaric umešča v daljši razvojni lok.

V drugem, jedrnem poglavju Uvoda (Slovenski jezikovni razvoj v luči sistemskih inovacij in jezikovne kreativnosti), ki je v prvi vrsti namenjeno zgoščeni in hkrati pregledni predstavitvi razvojnih sprememb knjižnojezikovne norme, so povzete ugotovitve o jezikovni inovativnosti in ustvarjalnosti v razvoju slovenskega jezika, to je v zgodovinskem časovnem okviru, ki sega od nastanka alpske in panonske slovenščine (8.–9. stoletje) do sodobnosti. Upošteevane so različne ravni: glasovni sestav, oblikoslovje, besedišče in skladnja. Avtorica vse ugotovljene, razvojno dosežene spremembe jezikovnega sistema vzročno osvetljuje in jih ponazarja s konkretnimi jezikovnimi dejstvi. Mnenja je, da inovacije v glasoslovno-oblikovnem jezikovnem sestavu usmerjajo predvsem notranji jezikovni dejavniki,⁷ čeprav so učinkovalni tudi zunanji družbeni in zemljepisni dejavniki. Časovno neusklajeno spreminjanje dolgih samoglasnikov v slovenskem jezikovnem prostoru je npr. vzrok za oblikovanje različnih sestavov dolgih naglašanih samoglasnikov in posredno za nastanek več kot 45 narečij. Omenjene so tudi deželne jezikovne različice (kranjska, koroška, vzhodnoštajerska, prekmurska), ki so prepoznavne v pokrajinskih tiskanih knjigah. Vsaka od njih izkazuje svoj glasovno-oblikovni, deloma pa tudi besediščni in skladijski razlikovalni sestav. Avtorica poudarja, da sta besedni in skladijski sestav veliko bolj odprta spremembam kot glasovni in oblikovni, saj se glede na »poimenovalne in sporočevalne potrebe lahko razširjata in variantno množita« (str. 31).

⁷ »To so fonetični, prozodični in analogični zakoni, ki povzročajo prvenstveno fonetično-fonološke preobrazbe v glasoslovju in predvsem analogične poenostavitve v oblikoslovju« (str. 25).

Druga zgoščeno prikazana tema istega poglavja je kreativnost v razvoju slovenskega jezika. Avtorica ugotavlja, da je tudi ta pojav sestavina pisnega in govornega sporočanja, v primerjavi z inovativnostjo pa kaže večjo spremenljivost. Posebej poudarja, da je zanjo treba izpolnjevati vsaj dva temeljna pogoja: nujno poznavanje vseh ravnin jezikovnega sistema in osebni ustvarjalni jezikovni dar. Opažovana je v petih obdobjih slovenske jezikovne zgodovine (srednjeveško rokopisno pismenstvo, protestantizem, barok, razsvetljenstvo in obdobje purizma (1808–1850)) in ugotovljena (na osnovi izbranih del posameznih piscev in kot značilnost obdobja) pri ubesedovanju, terminološki širitvi, pri bogatenju besedilnozvrstnega repertoarja in pri kakovostnem izpopolnjevanju posameznih besedilnih vrst, pri izbiri vsebinskih sestavin, ki so odraz časa nastanka, itd.

Teoretično bogatemu uvodnemu poglavju sledijo obširnejši razdelki, ki ob izbranih posameznikih in njihovih delih natančneje osvetljujejo jezikovno ustvarjalnost in razvojno pogojene inovacijske spremembe v posameznih obdobjih. Sestavina vseh prikazov je jezikoslovna analiza del, ki običajno zaobseže vse ravnine: glasoslovno-oblikoslovno, skladenjsko, besedno (npr. delež pogovornega in terminološkega besedja, tipologijo sopomenk in način njihovega vključevanja itd.). Veliko pozornosti je običajno namenjene tudi njihovi stilistični izoblikovanosti ter zaznavanju čustvenega odnosa do posredovane oz. razlagane vsebine.

Prikaz oznanjevalno-razlagalnih besedil pričinja širši oris Trubarjeve jezikovne ustvarjalnosti, ki je zasnovan na osnovi osvetlitve predhodne (zlasti ustne) verske jezikovne tradicije. Avtorico zanimajo izvorna Trubarjeva besedila predvsem glede na tipologijo zajetih skladenjskih vzorcev. Pri njihovi izbiri je bilo odločilno znano Trubarjevo hotenje, da bi vsebino vernikom posredoval na razumljiv način. Avtorica z izvirnim pristopom pronicljivo zaznava in postopno odstira tudi metodologijo prenosa govornega poročila v pisno in ob tem ugotavlja, da skladenjskih prvin in stilnih figur ni zajemal iz pogovorne skladnje, ampak so rezultat njegove govorniške izobrazbe in dolgoletne pridigarske izkušnje. Večkrat poudarjeni sta dve temeljni Trubarjevi lastnosti: praktičnost in racionalnost,⁸ na več mestih pa ob izpostavitvi njegovega biblicističnega in teološkega znanja tudi zanj značilna razlagalna naravnost.

Prikazu dveh tipov Trubarjevih besedil (1555 in 1558) sledi obravnava Skalarjevega rokopisa, ki se od protestantskih besedil razlikuje tudi vsebinsko in besedilnozvrstno: protestanti so oznanjevalno-pastoralno delo opravljali s pomočjo Biblije, postal in katekizmov, pri Skalarjevem rokopisu pa gre za prevod besedila teološko-filozofsko-mistične vsebine, npr. za premišljevanje delov rožnega venca. Avtorica s podrobno večravninsko jezikoslovno analizo vseh delov neenotno ube-

⁸ Avtorica s tihim obžalovanjem ugotavlja, da racionalist in pozitivist Trubar ni mogel »razumeti verskih skrivnosti, ne ljudskega verovanja, brezupnega iskanja pomoči v življenjskih stiskah in zaupanja v moč priprošnje Marije in svetnikov« (str. 56).

sedenega rokopisa⁹ odkriva kontinuiteto nadnarečne različice,¹⁰ ki je obstajala v gorenjskem narečnem prostoru. Odkritje razveljavlja prepričanje o (knjižno)jezikovni praznini, ki naj bi segala od Rateškega rokopisa do Paglovčevih (1734–1765) in Japljevih natisnjenih del, saj naj bi šele ta dva pisca v tedanjem knjižnem jeziku – nasledniku protestantske norme – uveljavila razlikovalne prvine gorenjskega narečnega prostora na glasoslovno-oblikoslovni ravnini, pa tudi v skladnji in besedišču.

Pri rokopisni cerkveni pesmarici iz leta 1651, znani kot *Kalobski rokopis*, se avtorica analitično omejuje na še ne izčrpnije obravnavane molitvene obrazce. *Bratovske bukvice sv. roženkranca* Matije Kastelca (†1682) pa so v pregled in obravnavo vključene kot prvi poreformacijski katoliški molitvenik, namenjen ljudstvu, zlasti človekovemu duhovnemu stanju. Posebna pozornost je posvečena ostarelim in bolnim. Avtorica v obravnavi predstavlja njihovo vsebinsko zasnovo in besedilno raznovrstnost, jezikovna analiza pa odkriva vpetost v protestansko knjižno normo. Delo zvrstno opredeljuje kot pripadno oznanjevalni in leposlovni zvrsti hkrati.

V razdelku, posvečenem obravnavi rokopisnega in tiskanega duhovnega slovstva 17. in 18. stoletja, so zaporedno obravnavani: Stapletonov¹¹ in Skalarjev rokopis ter Paglovčeva, Pohlina in Japljeva književna dejavnost. Avtorica ob večravninski analizi besedil¹² ugotavlja, da je na prevajalca Stapletona deloval nadnarečni, starinski jezikovni normativni vzorec, ki je bil razširjen na Gorenjskem (v nasprotju z Oblakom, ki meni, da naj bi rokopisni prevod Stapletonovega lekcionarja kazal mešani narodni govor, Skalarjevo besedilo pa naj bi izkazovalo pristni narodni govor), in da se je dotlej »prikrita« knjižna različica vse bolj uveljavljala tudi v knjigi. Knjižno normativno se je utrdila v obdobju razsvetljenstva konec 18. stoletja z uveljavitvijo gorenjskih razlikovalnih prvin na vseh jezikovnih ravninah. Osrednjo vlogo je v tem procesu opravljal Mihael Paglovec, doma iz Kamnika. V svojih nabožnih delih (npr. *Tobiove bukve* (1733, 1742), *Thomasa Kempenzarja Bukve* (1745)) je zavestno uporabljal gorenjski govor. Glasoslovno-oblikoslovna analiza njegovega knjižnega jezika, ki jo je avtorica izpeljala primerjalno z Dalmatinom in Hipolitom, je pokazala na zavestno izločanje arhaičnih dolenskih prvin.

Knjižno delo Marka Pohlina, ki ga je usmerjalo njegovo prerodno mišljenje, je celovito prikazano. Avtorica izpostavlja tri medsebojno dopolnjujoče se vsebinske sklope (oznanjevalna, jezikovnonormativna in leposlovna ter vzgojno-izobraževalna dela), analitično pa se osredinja na njegova oznanjevalna besedila (na priredbo Canisijevega katekizma, mašni molitvenik, prevod pridig dvornega pridigarja Tschupicka in molitveni priročnik za vojake kot zvrstno novost), ki po

⁹ *Šula tiga premišluvana* izpričuje arhaično glasovno-oblikovno podobo, ki je dediščina starejše, neznane nadnarečne jezikovne norme bogoslužnega jezika v gorenjskem jezikovnem prostoru, dvogovorno zasnovani *Brevilokvij* pa izkazuje več sočasnih govornih prvin.

¹⁰ Prostor njene ustalitve naj bi bila prажupnija Kranj, eden izmed dokazov njenega obstoja pa prikaz jezikovnega stanja v osnutku pridige, najdene v Kranju in približno datirane z letnico 1450.

¹¹ Gre za prevod evangelijskih besedil iz latinskega lekcionarja angleškega teologa Stapletona, ki ga je opravil neznani gorenjski prevajalec.

¹² Za razliko od Oblakovega mladogramatičnega modela, ki upošteva le glasoslovno-oblikoslovno raven, vključuje tudi besedje in skladnjo.

njenem mnenju kažejo najvišjo stopnjo govorne utečenosti. Opozarja na dejstvo, da se je Pohlin zelo trudil za blagoglasnost sporočanja, hkrati z vzročnim pojasnjevanjem njegovega uvajanja ljubljanskega govora – treba je bilo premostiti razkorak med tradicionalno knjižno in sočasno govorno podobo jezika – pa izpostavlja tudi druge pozitivne plati njegovega jezika. Kot jezikovnonormativno in skladenjsko-stilistično najvažnejše Pohlinovo delo omenja *Pridege na nedele zhes zelu leitu* (1785).

Niz oznanjevalnih besedil v slovenski jezikovni zgodovini za Pohlinom na drugačnih temeljih nadaljuje Japelj. V knjigi je s potrebnimi sociolingvističnimi osvetlitvami (šolanje pri Paglovcu v Kamniku v okviru gorenjske narečne skupine, sočasne slovstvene razmere in racionalistična teološka janzenistična usmerjenost) predstavljena njegova celotna književna dejavnost. Zadolžen je bil za organizacijo prevoda *Biblije* po *Vulgati*, kar je pomenilo večjo naslonitev na Dalmatina. Hkratno upoštevanje glasoslovno-oblikoslovne razlikovalnosti gorenjskega narečnega prostora (zlasti odrazov za nenaglašene in kratko naglašene samoglasnike), s čimer je Japelj odkril in trajneje ustalil ustrezna pravopisna oz. glasoslovno-oblikoslovna pravila, pa je istočasno terjalo oddaljevanje od Dalmatina. Avtorica kot osrednjo Japljevo zaslugo izpostavlja prav njegov prispevek k uveljavitvi etimološko-zgodovinskega pravopisa v 19. stoletju. Njegov vzorec kranjskega knjižnega jezika je vzdržal do Kopitarjeve slovnice 1809.

V naslednjem obsežnem vsebinskem razdelku je v osmih poglavjih predstavljeno nabožno in strokovno slovstvo v purističnem obdobju, ki mu je sredi 19. stoletja sledilo normativno poenotenje slovenskega knjižnega jezika. Avtorica poudarja, da je odločilen teoretični in normativni mejnik v razvoju slovenske jezikoslovne misli Kopitarjeva slovnica, saj je Kopitar v njej opozoril na velik razkorak med zgodovinsko pisno in sodobno skladenjsko-besediščno podobo osrednjega knjižnega jezika. Slovnica je obveljala kot zgodovinsko preverjeni glasoslovno-oblikoslovni opis kranjskega knjižnega jezika in kot priručnik novih, sociolingvističnih pogledov na jezik. Obdobje obstajanja deželnih knjižnih različic se je tudi po njeni zaslugi bližalo koncu, saj je z zahtevo po vpeljavi izvirnih sistemskih prvin v območju skladnje, besedotvorja in besedja že stekel proces njihovega poenotenja, ki se je končal z uvedbo »novih oblik« sredi 19. stoletja. Proces je spodbudila znamenita peticija za Zedinjeno Slovenijo, ki je vključevala tudi zahtevo po uvedbi (enotnega) slovenskega knjižnega jezika v urade in šole. Izšla je leta 1848 v *Sloveniji*, prvem političnem časopisu za mladoslovence. Leta 1850 je v *Sloveniji* izšel še članek Luke Svetca *O novih oblikah*. Pri novih oblikah gre za etimološke popravke določenih razlikovalnih glasoslovno-oblikovnih prvin, ki so opazno razdvajale obstoječe deželne knjižne jezikovne različice.

Avtoričina analiza obsežnega korpusa besedil je pokazala, da je preobrazba besedišča in skladenjske ravnine najprej zajela bogoslužna in nabožna besedila. Izostrilo se je tudi spoznanje, da je bilo po novih jezikovnih načelih lažje ubesediti nova besedila kot spreminjati z rabo utrjena stara.

V samostojnem poglavju je obravnavano Baragovo delo *Zlate jabelka* (1844), ki spada v niz izdaj svetniških življenjepisov.¹³ Knjiga je po mnenju avtorice dra-

¹³ Vanj se uvršča tudi zgodnejše Veritijevo delo *Življenje svetnikov in prestavni godovi* (1828–1829, ²1831–1844; delo je spisal Mihael Hofman, končal pa Veriti) in poznejše Slomškovo *Djanje svetnikov božjih* (1853–1854).

gocena iz dveh razlogov: zaradi vzornega kranjskega knjižnega jezika in zaradi njegovega načina dojemanja vsebine življenja svetnikov.

Avtorica je v monografijo uvrstila tudi poglavje o prepletu medzvrstnih jezikovnih prvin v strokovnih besedilih prve polovice 19. stoletja. V njem razvojno prikazuje razrast terminologije od 16. stoletja dalje, saj npr. že Dalmatinov prevod *Biblije* izkazuje večvrstno terminologijo. Visoko stopnjo razvitosti je izkazoval obredni jezik, ki besedila oblikuje pretežno leposlovnovrstno (molitev, pridiga, cerkvena pesem, pobožna premišljevanja), poljudnostrokovno pa v katekizmih. Ob pravno-uradovnih besedilih avtorica pripominja, da je bil njihov način sporočanja priučen, saj je vse zgodovinsko obdobje (do konca prve svetovne vojne) nastajal ob tujih (latinskih, nemških, francoskih) predlogah. V 19. stoletju naraščajo besedila kmetijskih vsebin: poljedelstvo, rastlinstvo, živalstvo (čebelarstvo, živinoreja) je poimenovano z izvorno terminološko plastjo besedja, besedila s trgovsko, bančno, obrtno in drugo vsebino pa s prilagojenimi prevzetimi terminološkimi poimenovanji. Uvedba prirodnanstva v šole (npr. uvedba nedeljskih šol leta 1816) je pogojevala učbenike s praktično uporabnimi besedili, kakršen je bil npr. Slomškov učbenik *Blaže ino Nežica v nedeljski šoli* (1842 in ponatisi). V njih se pojavlja področna terminologija z razlagalnim jezikom, ki je bil blizu govornemu. Preplet medzvrstnih jezikovnih prvin je bil preverjen v korpusu raznovrstnih besedil. Pisci so bili izobraženi duhovniki. Dela so večinoma prevedli, dodajali pa so tudi lastne izkušnje. Hoteli so biti razumljivi, zato so strokovnim definicijam dodajali sopomenke. Tako so oblikovali poljudnojezikovno zvrst. Ob njej so obstajala tudi strokovna besedila (npr. zdravilstvo in živinozdravilstvo), ki so dobivala slovensko terminološko in skladenjsko podobo.

V treh nadaljnjih poglavjih je vsestransko predstavljena Slomškova besedilno-jezikovna ustvarjalnost, ki se razteza na vse jezikovne zvrsti: nabožnoslovstveno, pripovedno in pesniško, v *Novicah* in *Drobtinicah* tudi publicistično, v učbeniku za nedeljske šole *Blaže ino Nežica* ter berilih strokovnoizobraževalno, v pridigah bogoslužno-oznanjevalno. Posebne pozornosti so bile deležne pridige kot novost nabožnega slovstva v purističnem obdobju,¹⁴ življenjepisi svetnikov kot delo, namenjeno vzgoji srca in duha, ter pesmarice. Vse tri besedilne vrste spadajo v nabožni knjižni repertoar,¹⁵ ki je bil sredi 19. stoletja jezikovno prenovljen.¹⁶

¹⁴ Odločitev za tak izbor ni bila težka, kajti »[p]ridiga je kot edino govorniško oblikovano govorno besedilo neprecenljiv vzorec kulture govora, ki je v zgodovini slovenskega krščanstva dosegal vse sloje prebivalstva in se ponaša s tradicijo od BS I«. Po mnenju avtorice pridiga po svoji vsebinski naravnosti, besedilni zgradbi in jezikovni ubeseditvi izkazuje toliko svojiskih značilnosti, da zasluži posebno besedilnozvrstno oznako: oznanjevalna zvrst (str. 259).

¹⁵ Ta je do konca 18. stoletja obsegal tiskane lekcionarje, molitvenike, katekizme, cerkvene pesmarice, pridige in katoliški prevod *Biblije*.

¹⁶ Avtorica se ob predstavitev Slomškovih del nabožnega značaja, zlasti hagiografij, zaustavlja ob pojmu »nabožno slovstvo« (str. 276 in 277) in si upravičeno zastavlja vprašanja, v čem se le-to razlikuje od posvetne laične književnosti in zakaj nabožno slovstvo ostaja zunaj raziskovalne pozornosti (str. 276). Sama je poiskala tudi odgovor nanju: osnovna razlika je ta, da prvo pri jezikovnem sporočanju ne išče zavestno opaznih stilemov, ostaja vseskozi na ravni splošne sporočilne razumljivosti, druga pa vidi svoje

S pridigami je Slomšek med slovenskim ljudstvom utrjeval vero in hkrati prenavljal slovenski knjižni jezik, ki ga je v mnogočem tudi ustvarjal. Njegov homiletični opus je zaznamoval vse cerkveno govorništvo 19. stoletja. Avtorica ugotavlja, da se v jezikovnonormativnem pogledu večinoma sklada s sodobniki, čeprav gre pri njem za znano neustaljenost. Včasih je njegovo skladenjsko izražanje še zaznamovano s kako kalkirano predložno zvezo. V veliki meri pa se je oziral na govor. Pridige so analizirane tudi z vidika besedilne zgradbe. Po mnenju avtorice presenečajo po izvorni jezikovni ubeseditvi, stvarnem opisu, poetični naravnosti, treznih definicijah, miselnem razponu (str. 322).

Slomšek je ob sodelovanju svojih nekdanjih učencev pripravil tudi novo izdajo svetniških življenjepisov. Obsežno delo z naslovom *Djanje svetnikov božjih* je izšlo v dveh knjigah (Gradec, 1853–1854). To je hkrati prvo delo, ki upošteva in uveljavlja »nove oblike«, čeprav še ne povsem dosledno. Izkazuje jezikovno-združevalni vidik, saj so bili pritegnjeni pisci iz različnih pokrajin (skupno je bilo dvanajst prevajalcev; med njimi je bil poleg Slomška tudi M. Ravnikar).

Tematski sklop zaključujeta razpravi o podobi sv. Martina v življenjepisih svetnikov in v leposlovju 19. stoletja ter o slovenskih narodnih legendah v prozi. Hagiografije so predstavljene po obdobjih in kot zrcalo knjižnojezikovnega spreminjanja. Prikaz izjemoma sega do leta 1973, ko je izšla zadnja knjiga iz *Leta svetnikov*, kjer so si avtorji glede na določila II. vatikanskega zbora prizadevali za predstavitev objektivne, čim bolj neoporečne resnice o svetnikih. Obravnava slovenskih narodnih legend je uvrščena na konec, saj so se slednje začele pojavljati šele konec 19. stoletja ob ljudskih pravljicah, bajkah in povedkah. Leta 1897 je izšla prva knjiga te vrste, *Sto narodnih legend: slovenski mladini in preprostemu ljudstvu v poduk in zabavo*. Zapisovalci, ki so jih hoteli ohraniti pred pozabo, so jim ostajali vsebinsko zvesti, jezikovno pa so jih bolj ali manj poknjžili. Avtorico zanima njihovo celostno sporočilo in hkrati jezikovna ubeseditiv. Vse bralca usmerjajo k etični poanti, ki prepričuje, da so pozitivne značajske lastnosti poplačane. Razvršča jih v sedem tipološko-vsebinskih sklopov. Legende doživlja kot prepričljivo resnico o življenju.

V vsebinski sklop z naslovom Ciril-metodiana so uvrščene tri razprave, ki povezano in medsebojno dopolnjujoče se izrisujejo pogled na vlogo svetih bratov Cirila in Metoda, hkrati pa osvetljujejo zgodovinsko ozadje njunega delovanja in osvežujejo spomin na čas pokristjanjevanja naših prednikov, na Brižinske spomenike itd. Oživitev spomina na njuno delovanje je imela raznovrstne posledice: krepitev narodne in jezikovne zavesti (S. Škrabec se je po zgledu boja svetih bratov za slovansko bogoslužje zavzel za uvedbo bogoslužja in cerkvenega petja v sodobnem slovenskem knjižnem jeziku), spodbudila je zanimanje za Prekmurce, saj so v knjižni prekmurščini ostajale sledi stare obredne terminologije, spodbudila je tudi ekumensko naravnost in z njo zanimanje za druge Slované itd. Na dogajanje so se odzivali pesniki (Gregorčič, Aškerc) in pisatelji (Jurčič je napisal zgodovinski roman *Slovenski svetec in učitelj* (1886), ki je z jezikovnega vidika predstavljen v

estetsko poslanstvo. Predmet obravnave nabožnega slovstva, ki obstaja kot medij vrednot vere, so prvenstveno negativno zaznamovana življenjska stvarnost in etično vprašljivi liki, ki se skušajo ob dobrih zgledih dvigniti na višjo duhovno raven (str. 277).

posebnem poglavju v nadaljevanju monografije). Predstavljeno je tudi prizadevanje znanstvenikov, da bi se dokopali do pravilnega razumevanja izvora, nastanka in razvoja stare cerkvene slovanščine (Kopitarjeva karantansko-panonska teza, Miklošičeva panonsko-moravska, Dobrovskega in Šafárika bolgarsko-srbska (str. 357)).

V zadnjem sklopu so z obravnavo različnih zvrsti in del predstavljene jezikovne različice slovenskega knjižnega jezika.¹⁷ Predhodno obravnavanim zvrstem nabožnega slovstva je dodan še okvirni prikaz cerkvenih pesmi (v osrednjeslovenskem, koroškem in panonskem jezikovnem prostoru), ki se nadaljuje z natančnejšo predstavitevijo cerkvene pesmi v koroški in prekmurski knjižnojezikovni različici.¹⁸ Večstranska (jezikovna, vsebinska in stilistična) analiza *Tinjske rokopisne pesmarice*, ki je napisana v koroški govorni različici, je pokazala, da je tudi na Koroškem prišlo do preloma s starim, zgodovinskim jezikovnim ubesedovanjem. Z obravnavo pridig v knjižni prekmurščini pa je zaokrožen tudi razvojni prikaz te besedilne vrste.

Najnovjša monografija Martine Orožen pa ni dragocena le kot vsebinsko razširjen, izpopolnjen in na osnovi novih besedilnih zvrsti dodatno preverjen prikaz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Veliko vrednost ima tudi prikaz in vrednotenje še neobravnavane in neovrednotene tematike oz. problematike. Posebej dragoceni so številni argumentirani popravki uveljavljenih mnenj (mednje npr. spada pozitivno vrednotenje Pohlinovega dela v odnosu do negativnega, ki je prevladovalo v preteklosti, ali odkrivanje pozitivnih učinkov negativno ocenjevanega obdobja purizma) ter številni premiki dosedanjih spoznavnih meja (npr. poudarjanje pomena Skalarjevega rokopisa za spoznavanje razvoja slovenske knjižne različice v gorenjskem jezikovnem prostoru). Z osvetlitvijo okoliščin delovanja avtorica korigira tudi uveljavljeno mnenje o nedeljavnosti katoliških duhovnikov v poreformacijskem času,¹⁹ jezikovna analiza besedil v *Kalobskem rokopisu* pa jo je med drugim utrdila v prepričanju, da je trdnost slovenskemu knjižnemu jeziku 16. stoletja zagotavljala njegova predreformacijska izoblikovanost.

Sprotna opozorila na ne dovolj raziskane vsebine in odprta vprašanja, ki so logičen nasledek dosedanjih obravnav, bodisi vtkana v razpravno besedilo ali pripisana v opombah, zgovorno kažejo na neutrudno nadaljnje avtoričino iskanje in snovanje. H kateremu koli raziskovalnemu cilju jo bo usmerilo zanimanje ali bodo spodbudile raziskovalne potrebe – rezultat bo ob trdnih temeljih poznavanja zgodovine jezika in ob izjemni analitični pronicljivosti enak dosedanjim: zanesljiv in obvestilen. Naj ji za njene načrte – povedano po Trubarjevo – »Gospod Bog odlog života da«.²⁰

¹⁷ V krajših samostojnih poglavjih sta jezikovno in besedilno predstavljena Küzmičev katekizem *Vöre krsztsánske krátki návuk* (1754) kot vzorec stare knjižne prekmurščine in (primerjalno z Ravnikarjevim prevodom) Dajnrove *Svetega pisma zgodbe iz starega* (1821 v bohoričici, 1826 v dajncici) in *iz novega zakona* (1826 v dajncici), ki predstavlja vzhodnoštajersko knjižno različico.

¹⁸ Tipološko povzete in bogato ponazorjene so tudi razlike med prekmurskimi protestantskimi in katoliškimi pesmimi.

¹⁹ Mnenja je, da je ta le navidezna, saj so med drugim sproti prevajali v bogoslužje vključena besedila (evangelije, pesmi, molitve).

²⁰ Za pravilno razumevanje frazema *dati komu odlog života*, ki je bil v 16. stoletju pogosto rabljen, je potreben »prevod« v sodobno slovenščino: »Naj ji Gospod Bog zagotovi dolgo življenje ...«

Frazeološki slovar ruskega knjižnega jezika Aleksandra Iljiča Fjodorova

Jurij Rojs

Cobiss: 1.19

A. I. Fjedorov, *Frazeologičeskij slovar' russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva: Astrel' AST, 2008, 880 str.

To je najboljše ruski frazeološki slovar. Vsebuje okrog 13.000 frazeoloških enot, zajema pa frazeme od začetka 18. stoletja do naših dni. Besedna gnezda niza po abecednem redu, hkrati pa podaja stilne oznake. Namenjen je vsem, ki se študijsko ukvarjajo z ruščino.

Ključne besede: ruska frazeografija, ruska frazeologija

***Phraseological dictionary of standard Russian*, by Aleksander Ilyich Fedorov**

This is the most comprehensive Russian phraseological dictionary. It contains approximately 13,000 phraseological units and encompasses phrasemes from the eighteenth century to the present. It uses nest-alphabetic ordering and also contains stylistic labels. It is intended for everyone studying Russian.

Keywords: Russian phraseography, Russian phraseology

0 Slovar, ki je pred nami (gesla iz njega so dosegljiva na <http://phraseology.academic.ru/>), je doslej najpopolnejši priročnik o ruski frazeologiji in idiomatiki. V ruski leksikografiji je sicer najbolj znan Frazeološki slovar ruskega jezika v uredništvu A. I. Molotkova,¹ kot dopolnilo k njemu pa je bil zamišljen Frazeološki slovar ruskega knjižnega jezika 18.–20. stoletja v uredništvu A. I. Fjodorova. Na podlagi teh dveh slovarjev je bilo mogoče sestaviti popolnejši slovar, kakršen je predstavljeni in ki je zajel novosti iz ruske beletristike in publicistike. Tak slovar potrebujejo šole, fakultete in vsi, ki se poglobljeno ukvarjajo z ruskim jezikom.

1 Leksikografska oznaka frazemov in idiomov, navedenih v slovarju

V slovarju je navedeno in pojasnjeno okrog 13.000 frazeoloških enot, tj. idiomov in frazeoloških zvez. Vanj so vključene tudi druge ustaljene besedne zveze, katerih semantiko je treba pojasniti: veliko pregovorov in rekov, krilatic idr.

¹ A. I. Molotkov, *Frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moskva: Sovetskaja enciklopedija, 1967.

Merilo za sestavo jezikovnih enot v slovar so avtorske besedne zveze, ponavljajoče se v več besedilih, tipičnih zvezah besed z enakim ali podobnim pomenom. Slovar ne vključuje avtorskih besednih zvez z metaforičnim pomenom, ki so po strukturi in semantiki podobne frazemu *выходить из штопора* s pomenom 'priti iz težavnega položaja': »Крымов ... вновь увидел себя в затянутой туманцем дали ... и больно кольнувшее опасение впервые серьёзно обеспокоило его: ,Что же я – до предела устал? И не могу выйти из штопора? Так и пропаду'« (Ю. Бондарев. Игра).

Slovar tudi ne zajema pregovorov in rekov iz terminologije, izražene v stalnih besednih zvezah (SBZ). Frazemi, znani v ruskem knjižnem jeziku 18.–20. stoletja, ki se v sodobnem ruskem jeziku ne uporabljajo več, so navedeni v slovarju z oznako *устар.[елое]* 'zastarelo', frazeološki neologizmi imajo oznako *нов.[ое]* 'novo', narečna frazeologija, ki jo uporabljajo v umetniških besedilih, pa ima oznako *обл.[астное]* 'pokrajinsko'.

2 Razvrstitev frazeoloških enot

Frazeološke enote (FE) so razvrščene tako kot v slovarju A. I. Molotkova, tj. frazem se nahaja za besedo, ki določa njegovo strukturo in funkcionalno-skladenjski tip. Ta beseda stoji na začetku slovarskega članka. Na primer:

Ангел *Ангел без крыльишек. Ирон.

Бес *Бес сидит в ком. Разг.

Стать *Стать в пень. Устар. Экспрес.

Da slovar ne bi bil preobsežen, je v njem vsak frazem naveden le enkrat – za skladdenjsko vodilno besedo. Sklicevanja na to ali drugo besedo v slovarju ni. Zmanjšana je količina ponazoril: frazeološki arhaizmi in neologizmi so večinoma potrjeni s tremi do štirimi navedki, frazeološke različice pa samo z dvema. Idiomi in SBZ, prisotni v prejšnjih izdajah frazeoloških pojasnjevalnih slovarjev, imajo samo en navedek.

Slovnične različice frazema so predstavljene v istem slovarskem članku. Sem spadajo zlasti vidski pari glagolskih frazemov; najprej je naveden nedovršnik: *Выходить из терпения*; *Выйти из терпения*. Če se kaki frazemi z nedovršnikom ne uporabljajo, je naveden le dovršnik: *В дураки вышел* – za besedo *вышел*; *на чужой спине в рай въехать* za besedo *въехать*. Frazemi z leksikalnimi različicami v komponentni sestavi se razlikujejo v semantiki frazema in so razvrščeni v samostojna gesla.

3 Frazeološka semantika in njeno pojasnjevanje

V slovarskih člankih je pojasnjevanje frazemov predstavljeno v obliki definicije in se natančneje določa s stilnimi oznakami. Celotnost in točnost določanja semantike besed in FE sta nedvomno potrebni.

Da bi določili svojevrstnost frazeološke semantike (od katere je v prvi vrsti odvisna svojevrstnost funkcij frazemov v primerjavi z leksiko), je treba primerjati frazem z besedo, s katero je v enakem predmetnem odnosu: *бить баклуши* – lenariti; *мочить ласы* – govorčiti, blebetati; *пустя рукава (работать)* – malomarno, lenobno, slabo. Tu takoj opazimo, da primerjalnih frazemov in besed ni mogoče imeti za ustreznike. V tem primeru beseda in sopomenski niz ne pomagata pojasniti frazeološke semantike: nekaj je za določitev pomena izpuščeno. Če bi primerjalno analizirali vso frazeologijo jezika in vzeli za ta namen ponazarjalno gradivo iz del 19. in 20. stoletja, bi lahko nazorno prikazali, v čem se semantika frazema v vsakem konkretnem primeru razlikuje od semantike besede.

Največji ruski lingvisti so že zgodaj postali pozorni na svojevrstnost frazeološke semantike. Španski jezikoslovec Julio Casares pravi, da pomen frazemov »večinoma ne more biti točno pojasnjen. Moramo jih sprejeti takšne, kot so, ne da bi skušali pojasniti njihovo notranje bistvo.«

Pri sestavljanju frazeološkega slovarja je posebej pomembno, da je podana diferencirana oblika frazema (glede na njegovo strukturo) in korektna oznaka njegove semantike in ekspresivnosti s stilnimi lastnostmi. Obstajata dve knjigi, ki ju je napisala skupina moskovskih jezikoslovcev pod vodstvom V. N. Telije.² Toda v mnogih slovarjih naletimo na netočnosti pri pojasnjevanju, posebej v opisu ekspresivnih značilnosti frazemov.

Znani leksikograf V. M. Mokijenko je v mnogih delih, ki so nastala z natančnim primerjanjem gradiva slovanske frazeologije, napravil konkretne zaključke o posebnostih frazeološke semantike; pojasnil je vzroke njene zapletenosti. Prevladuje ekspresivnost nad predmetno-logično stranjo vsebine frazema in prizadevanje, da se ekspresivnost v govoru nenehno krepi; tako vedno znova nastaja potreba po dopolnjevanju in obnavljanju frazeološkega fonda z zamenjavo besed (sestavini), ki sestavljajo frazem.

Beseda v jeziku je namenjena v glavnem za to, da bi njo poimenovali predmet, dejanje, stanje, oznako predmeta, dejanja in stanja. Vendar pa nekatere besede poimenujejo predmet z oceno, ki jo označuje odnos človeka do predmeta, lastnosti in dejanja. V leksiki se ekspresivna lastnost izraža predvsem morfološko s posebnimi priponami in predponami. V zamotani in veliki celoti jezikovnih znakov, ki spadajo v jezik kot psihofizični pojav in katerih osnovni proizvod so frazemi in leksemi, pa so tudi tako imenovani ekspresivi, ki kažejo na govorčevo čustveno oceno.

Čustvena stran frazema kot znaka je izpeljana beseda: v glavnem je odvisna od prenesene vsebine frazema. Frazeološke enote so po izvoru zgoščene ljudske metafore, primerjave, metonimije, deli pregovorov in rekov. Prenesene predstave, izražene s temi sredstvi, izražajo nekakšna (pogosto smešna, negativna) dejstva iz

² *Лексикографическая обработка фразеологизмов дlja словарей различных типов и дlja машинного фонда русского языка*, Moskva: Institut russkogo jazyka AN SSSR, 1988; *Мaket словарной стат'и дlja автоматизированного толкования идеографического словаря русских фразеологизмов: образцы словарных статей*, Moskva: Institut jazykoznanija, 1991.

vsakdanjega življenja ali označujejo človeka (*снустя рукава* ‘delati z nezavihanimi rokavi obleke, srajce’).

Ta dejstva navajajo na sklep, da ljudje v nominativnem procesu ustvarjajo jezikovne znake, ki niso toliko povezani z vrsto predmetov, dejanj in lastnosti, ampak ki izzivajo asociacije, ki vzbudijo dejavnost predstave, ker je v osnovi njihove vsebine v zavesti govorca prenos – namerno spremenjena slika predmeta –, ki naj pri poslušalcu povzroči določen odnos do predmetnosti. Domnevamo lahko, da frazeme ustvarja tisti del govorcev, za katerega je v večji meri značilen umetniški tip mišljenja (po klasifikaciji znanstvenika I. P. Pavlova). Toda v splošnem ljudskem govoru uporabljajo frazeme vsi ljudje glede na konkretno situacijo (komunikacijo).

Ves fond ruskih frazemov s stališča semantike izhaja iz sestave frazemov glede na besede – komponente. Razdelimo ga lahko v dve osnovni skupini: v eni so idiomi, v drugi frazeološke zveze. Semantika idiomov ni vsota pomenov posameznih besed. Je dosti širša, tj. ima ekstenzivnost smisla, ki je določena z njeno notranjo obliko, ki predstavlja sama po sebi rezultat neposrednega prenosa kakršnega koli dejanja, pojava resničnosti, ki se pogosto ponavlja. Navadno ima ta prenos realni pomen (**биться как рыба об лёд*), redkeje nerealnega (**кот заплакал; *на седьмом небе ...*).

Semantika stalne besedne zveze se bistveno razlikuje od pomena idiomov, ker je določena z leksikalnim pomenom besed, ki so vključene vanjo, ena izmed njih pa ima prenesen smisel (**закадычный друг; *хмурить брови*). Nekatere izmed SBZ se bistveno razlikujejo od pomena idiomov in so lahko delni (nepolni) sinonimi idiomov. Primerjajmo: **оказывать противодействие, *ставить палки в колёса*. Splošna za te obrate je samo ena izmed komponent pomena, t. i. denotat, tj. predmetni pomen. Te razlike v semantiki idiomov in FE določajo način pojasnjevanja pomenov v našem slovarju. Semantika imenskih in glagolskih idiomov v vrsti primerov omejuje spreminjanju njihovih oblik. Tako ima npr. idiom **коломенская верста* v govoru samo obliki im. in tož. ed. **стреляный воробей*, nima pa drugih sklonov in množine.

Na primer: beseda *личность* lahko ima celo vrsto pridevnikov (*крупная, примечательная, выдающаяся, бесцветная, серая, убогая, никчёмная ...*). Ti pridevniki se skladajo z besedo *человек*, ki pa se lahko veže z večjim številom pridevnikov. V ruskem jeziku je nekaj tisoč FE, ki označujejo človeka.

Ekspresivno prenesena, konkretno detajlizirana frazeološka semantika povzroča neprevedljivost »formaliziranih« pojmov. To dejstvo pa otežuje določitev pomena frazemov v pojasnjevalnih in frazeoloških slovarjih.

Pojasnjevanje pomena frazema mora prikazati v slovarskem članku njegovo pripadnost k določeni slovnični kategoriji, ki določa skladenjsko funkcijo frazema v stavku: **бить наверх* – delati brez napake, s prepričanjem v uspeh. V frazemih medmetnega tipa ima prilastek splošen, nekonkretni pomen: *вот поди ж ты!* (pog.) – glej ti to, glej no (izraža začudenje).

V pojasnjevalnih in frazeoloških slovarjih se ti frazemi pojasnjujejo enotipno: izraz začudenja, razočaranja ... Pri določanju podobnih frazemov ni podatkov o njihovi skladenjski funkciji ter čustvenih in ekspresivnih lastnostih. Vzrok za to stanje je v leksikografiji jasen: sestavlja slovarja razpolaga z leksikalnimi sred-

stvi, v katerih pa ni ustreznika za vsak primer. Zato pa mora slovaropisec, izhajajoč iz možnosti (tj. izbire primernih besed za določitev besednih zvez in ekspresivnih opomb), variirati tipe določitev.

Leksikografska praksa pozna nekaj tipov razlag pomenov: opisne, sinonimne zamenjave, opisno-sinonimne in opombne. Te se uporabljajo v pojasnilih in frazeološki semantiki.

Večina frazemov v kakem jeziku jeziku spada med ljudske metafore, primerjave, metonimije ter dele pregovorov in rekov. Ljudska metafora, primerjava in vsakršen prenesen obrat se lahko uporablja v komunikaciji v enakih ali podobnih situacijah, tako da se lahko pomen vzpostavi iz proste besedne zveze. Element prenesene predstave, ki je osnova frazeološke semantike, določa njeno idiomatičnost, ohranjajoč (v različni meri) ekspresivno-ocenjevalne lastnosti frazema.

Da točno določimo ekspresivne lastnosti frazema, je potreben predvsem dovolj gost sistem stilnih oznak, kot so *прост.*[*ое*] 'ljudsko', *грубо-прост.*[*ое*] 'robato ljudsko', *разг.*[*говорное*] 'pogovorno', *экспрес.*[*сивное*] 'ekspresivno', *шутл.*[*иное*] 'šaljivo', *ирон.*[*ичное*] 'posmehljivo', *неодобр.*[*ительное*] 'neodobravajoče', *уничиж.*[*ительное*] 'ponižujoče', *презр.*[*ительное*] 'zaničljivo', *бран.*[*ное*] 'žaljivo', *ласк.*[*ательное*] 'ljubkovalno', *восторж.*[*енное*] 'vzhičeno' in *книжн.*[*ое*] 'knjižno'. Oznako *идентификатор* imajo imenski, prislovni in adjektivni frazemi. V ruščini pa je veliko frazemov, v katerih je v semantiki dokaj težko najti denotativni in signifikativni element pomena. Da bi se izognili nedoločnosti pri pojasnjevanju frazema, je treba predvsem določiti njihovo skladenjsko funkcijo v stavku in jo izraziti v pojasnilu.

Avtor obravnavanega slovarja A. I. Fjodorov si je prizadeval premagati težave pri pojasnjevanju semantike frazemov, da bi se kar se da izognil ponavljanju napak iz nekaterih starejših slovarjev.

4 Nekaj primerov frazemov v slovarju

***Артист своего дела.** Разг. Экспрес. *Человек, ki opravlja svoj posel z veliko spretnostjo in ljubeznijo. Но главная страсть Филиппа Ивановича – этого он не скрывает – рыболовство. Он артист своего дела. Знает повадку и осторожной донской стерляди, и простоватого сома, и хитрящего налима* (В. Ткаченко. Земля Шолохова).

Базар *На весь базар. Устар. Экспрес. *Zelo glasno (kričati). Вот он входит на Крыльцо, / Вот хватает за кольцо, / Что есть силы в дверь стучится, / Чуть что кровля не валится, / и кричит на весь базар, / Словно сделался пожар* (П. Ершов. Конёк-Горбунук).

Вводить впросак кого. Ввести впросак кого. Устар. *Privesti koga v neprijeten položaj. Судьба на современной сцене европейской играет ролю, подобную роли соперника, и вводит впросак наших легковерных выходцев* (Вяземский. Записные книжки).

Гайка ***Гайка слаба** у кого. Прост. *Ni dovolj moči, sposobnosti ipd., da bi kaj napravil. Шутить-то ты умеешь, факт, а вот работу поставить – гайка у тебя слаба!* (Шолохов. Поднятая целина).

Даст ***Как пить даст**. Прост. *Verjetno, zanesljivo, prav gotovo. Стенан – чёрту брат: повстречается медведь-стервятник – хватъ ножом, как пить даст* (Шишков. Алые сугробы).

Ешь ты мухи с комарами. Обл. Экспрес. *Oblika šaljive, neresne kletvice. Ah, ешь ты мухи с комарами! Да ты ли это, Митрий? Жив, здоров?* (И. Марков, Ф. Марков. В сибирской дальней стороне).

Ёлки-моталки. Прост. Шутл. *Vrsta družinske graje; izraz zadovoljstva, ugoditve. Ей, ёлки-моталки! Я вот в лесу работаю – большие деньги, да? А куда мне с деньгами? Я да дедко – и тот ещё от своих рук кормится* (Ф. Абрамов. Две зимы и три лета).

5 Na koncu slovarja je abecedni seznam frazemov (str. 773–878). Največja pomanjkljivost slovarja je, da besede v frazemih nimajo zapisanih naglasov.

Slovar predstavlja velik uspeh za rusko frazeologijo in leksikografijo. Kdor se resno ukvarja s preučevanjem ruskega jezika, ne bo mogel mimo njega.

JUBILEJI

Jakob Müller, jezikoslovec in slovarnik – sedemdesetletnik



Cobiss: 1.04

Leta 2011 je praznoval sedemdesetletnico naš sodelavec in prijatelj Jakob Müller. Rodil se je 1. marca 1941 na Grosupljem. Leta 1968 je diplomiral iz slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Leta 1970 je postal asistent v leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik, ki je takrat spadal neposredno k Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Leta 1976 je bil izvoljen v naziv višji strokovni sodelavec, leta 1985 v naziv strokovni svetnik, leta 1994 pa je postal strokovni sodelavec s specializacijo. Od julija 1982 do izdaje zadnje knjige je bil urednik in član glavnega uredniškega odbora Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). Ob zaključku SSKJ ga je odlikoval takratni predsednik države Milan Kučan, vendar Jakob Müller odlikovanja nekdanjega komunističnega funkcionarja ni sprejel.

Po dokončanju SSKJ je vodil pripravljalna dela za enozvezkovni slovar sodobnega knjižnega jezika in za popravljeno in dopolnjeno izdajo SSKJ. Nobeno delo ni bilo uresničeno, nikoli pa ni bilo pojasnjeno, zakaj.

Ob stoletnici Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja (1894–1895) je Jakob Müller v Pišecah pripravil stalno razstavo o Maksu Pleteršniku.

Leta 1995 je na Vrhniku postavil razstavo o delu in življenju Staneta Suhadolnika, ki je bil dolga leta tajnik Inštituta za slovenski jezik in vodja del za SSKJ. Ob razstavi je izdal brošuro z naslovom Jezikoslovec Stane Suhadolnik (1919–1992). V njej je objavil tudi Suhadolnikovo bibliografijo.

S to razstavo, brošuro in nekaj članki je Jakob Müller želel doseči, da se prizna delo tistih slovenskih jezikoslovcev, ki so bili tako kot nekateri pesniki in pisatelji po drugi svetovni vojni iz političnih razlogov odrinjeni in zamolčani. Ob Stanetu Suhadolniku je imel takšno usodo Jakob Šolar (Müller je med drugim napisal članek o njem za Enciklopedijo Slovenije), deloma tudi Lino Legiša. Večinoma se ni vedelo, kaj naj bi bilo narobe, obstajal je neki neizraženi dvom.

Ker se v leksikološki sekciji zastavljeni projekti niso nadaljevali, je Jakob Müller leta 2001 postal član sekcije za terminološke slovarje. Tu nadaljuje svoje delo tudi po upokojitvi leta 2002. Ukvarja se zlasti s pravnozgodovinskim slovarjem, ob tem pa je leta 2011 predelal, posodobil in dopolnil ter pripravil za tisk knjigo Slovensko tehniško izrazje: jezikovni priručnik.

Jakob Müller spada med tiste slovenske izobražence, ki delujejo na različnih področjih – na ozko znanstvenem, na področju slovenske kulture in na področju lokalne kulture, zgodovine, etnologije –, na vseh pa temeljito. Tak način delovanja je človeku nekako vrozen, mu je državljansko in človeško poslanstvo, temelji na pripadnosti narodu in ožjemu bivanjskemu območju, česar pa država Slovenija, ki so ji za znanstveno uspešnost pomembne točke, zlasti iz objav v tujih jezikih, ne podpira in ne nagrajuje.

Naš sodelavec uresničuje svoje poslanstvo s slovaropisnim delom, sodelovanjem na domačih in mednarodnih znanstvenih srečanjih, z objavljanjem znanstvenih in strokovnih člankov, organizacijo kulturnih prireditev na Grosupljem in v sosednjih krajih, s pripravo znanstvenih srečanj, urejanjem zbornikov, s sodelovanjem z zamejskimi Slovenci v Italiji in na Madžarskem ter z goranskimi Hrvati, z delovanjem v komisiji za jezik Ministrstva za kulturo Republike Slovenije ipd.

Jakob Müller je eden najbolj eminentnih slovenskih slovarnikov. K slovenskemu slovaropisju je prispeval teoretično in praktično. Njegova slovaropisna pot se je začela leta 1970 z vključitvijo v leksikološko sekcijo Inštituta za slovenski jezik, v skupino, ki je izdelovala SSKJ. Pridružil se je Antonu Bajcu, Francetu Tomšiču, Linu Legišu, Jakobu Riglerju, Stanetu Suhadolniku, Mariji Janežič, Joži Meze, Ivanki Černelič, Mileni Hajnšek-Holz, Zvonki Leder-Mancini, Francetu Novaku, Marti Silvester, Adi Vidovič-Muha in drugim.

S prihodom v leksikološko sekcijo je postal urednik SSKJ. Takrat je delo potekalo tako, da je urednik dobil izpise iz literature (rokopisne in napisane na pisalni stroj), ki so jih pripravili izpisovalci in uredniki gradiva. urednik je gradivo pomensko analiziral in napisal redakcijo. Müller je gradivo zelo natančno analiziral. V šali se je govorilo, da iz treh listkov napravi pet pomenov. V delo je tako dobival težja gesla. Naslednja faza dela je bil pregled, ki so ga opravljali izkušenejši uredniki. Za njegove preglede je bilo znano, da je temeljito pregledal gradivo, ki ga je imel na voljo urednik, in večino redakcij napisal skorajda na novo.

Ob redakciji slovarskih člankov za SSKJ pa so nastajala tudi teoretična dela, zlasti s področja pomenoslovja samostalnika: Pomenske skupine in pomenska zgradba samostalnika (1980), Pomenoslovje samostalniških besed (1981/82), Slovarsko pomenoslovje samostalnikov (1982) in Leksikografsko razvrščanje samostalniških pomenov (1993). Ti članki odražajo veliko razgledanost avtorja po domači in tuji pomenoslovni literaturi in nove predloge, temelječe zlasti na odnosih

med besedami. Temelj pomenske analize posamezne besede je njeno mesto v hierarhiji nadpomenk in podpomenk. Pri večpomenskih besedah se postavlja vprašanje, kateremu od pomenov dati prednost. Müller postavlja tri načela, po katerih se lahko poišče prvi pomen: (a) osnovni pomen, iz katerega izhajajo nadaljnji pomeni, v naslednjih pa naj bi bilo izkazano pomensko širjenje ali ožjenje, (b) stvarni pomen (pri kolenu je to del telesa), (c) vzporedna (npr. *belec*, *rjavec*) ali zaporedna vezava pomenk (pri jeklu je prvi pomen vrsta snovi, sledi predmet in nato trdota). Pomenoslovni članki so tudi najpogosteje navajani Müllerjevi članki, zlasti v slovenskem besedoslovju in slovaroslovju, kar kaže na njihovo pomembnost in temeljitost.

Odgovor na vprašanje, kako nadaljevati delo pri SSKJ, je Müller iskal tudi v pregledu kritik. V *Jeziku in slovstvu* (1972/73) je skupaj z Borislavo Košmrlj-Levačič objavil članek *Pregled tujih kritičnih mnenj in pripomb o Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Ob zaključku SSKJ pa je leta 1996 objavil obsežno razpravo s povzetki in z bibliografijo kritičnih mnenj z naslovom *Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992)*. Članek naj bi bil tudi osnova za delo pri nadaljnjih splošnih slovarjih, zlasti pri t. i. enozvezkovniku. Za strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika, ki je potekal v organizaciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša leta 2008, je pripravil sintetični pregled kritik SSKJ in ga leta 2009 objavil v članku z naslovom *Kritične misli in zamisli o SSKJ*.

Zasnovi enozvezkovnika je bila namenjena tudi kritična analiza publicističnih virov za slovar v članku z naslovom *Publicistika in slovar (1993)*. Publicistična zvrst jezika je vedno bolj vplivna, zato mora gradivo za slovar vsebovati ustrezen delež tovrstnega gradiva. Müller predlaga delitev publicizmov na »novinarsko, publicistično, javnostno in neknjižno javnostno skupino«. Še isto leto pa je v zborniku *Jezik tako ali drugače* predstavil svoj pogled na enozvezkovni razlagalni slovar, ki pa, kot je bilo rečeno, ni bil nikoli realiziran.

Širino Müllerjevega jezikoslovnega zanimanja kažejo tudi kritični pogledi na slovenska pravopisna pravila, ki so izšla leta 1990. V prispevku *Novo slovensko pravopisje*, izdanem leta 1991, je pregledal vsa kritična mnenja in opozoril na nekatere manj ustrezne rešitve (npr. pisava skupaj in narazen).

Ob delu za splošni slovar se je Müller ukvarjal tudi s terminologijo v SSKJ in zunaj njega. Leta 1984, v času pred izdelavo Slovenskega medicinskega slovarja, je v prispevku *Nekatere značilnosti sodobnega slovenskega anatomskega izrazja*, ki je bil predstavljen na znanstvenem srečanju Slovenska medicinska beseda, ob analizi vidikov anatomskih poimenovanj (»po lastnosti, mestu, opravi, po kaki osebi ali splošni sistematiki«) opozoril na delno jezikovno svobodo uporabnikov strokovnih izrazov. Strokovnjakom ne more nihče vsiljevati domačega izrazja, že ustvarjeno in uporabljano pa je smotno ohranjati.

Naslednje leto (1985) je za 4. simpozij tehniške besede pregledal slovenske tehniške slovarje. Ugotovitve je objavil v članku *Načela in uresničitve tehniškega slovarstva*.

Leta 1995 je v časopisu *Sava* (poslovne skupine podjetja Sava) ocenil novi gumarski slovar kot pomembno pridobitev za jezik in stroko.

Tako je bil leta 2001 ob neperspektivnosti vztrajanja v leksikološki sekciji njegov prihod v sekcijo za terminološke slovarje popolnoma samoumeven. Tudi

zato, ker je že sodeloval pri Angleško-slovenskem slovarju konfekcijske tehnologije avtorice Metke Brkan, ki je izšel leta 2001, leta 2003 pa pri slovarju hidroloških izrazov v angleščini, francoščini, nemščini in slovenščini, ki je objavljen tudi na spletu (ftp://ksh.fgg.uni-lj.si/acta/a32_1.pdf).

V sekciji za terminološke slovarje je prevzel delo za pravnozgodovinski terminološki slovar, ki je bilo že nekaj časa na slepem tiru. Jakob Müller se je najprej razgledal po slovenskem pravnem slovaropisju. Leta 2002 je v Zagrebu objavil prispevek Slovenski večjezični pravni slovarji, naslednje leto pa v Jezikoslovnih zapisnikih pregled Dvojezična pravna slovarja Ivana Navratila. V tem času je dozorela zamisel, kako oblikovati pravnozgodovinski slovar. Predstavil jo je na mednarodni poletni terminološki šoli v Ljubljani, ki jo je leta 2008 priredila sekcija za terminološke slovarje, in jo objavil v zborniku Terminologija in sodobna terminografija leta 2009. Nastajajoči pravnozgodovinski slovar bo terminološki (iztočnice so termini), slovenski (iztočnice so slovenske ne glede na jezik pravnega vira, razlagalni jezik je prav tako slovenski), zgodovinski (zajema izrazje slovenske pravne zgodovine in ga umešča v čas in prostor), večjezični (navajajo se nemški in latinski izvorniki slovenskih iztočnic), razlagalni (pojmi so razloženi, lahko vsebujejo tudi različna pojasnila), iztočnice slovarja so termini, zapisani po pravilih zdaj veljavnega pravo-pisa in opremljeni z nujnimi jezikoslovnimi podatki. Slovar bo obsegal termine od druge polovice 6. stoletja do zemljiške odveze leta 1848, uporabljane na slovenskem ozemlju, namenjen pa bo zlasti pravnim strokovnjakom. Gradivo za slovar obsega pravno izrazje zgodovinskih pravnih virov in izrazje pravnih in splošnih zgodovinarjev o pravu navedenega obdobja. Gradivo obsega 450 naslovov knjig in člankov in se stalno dopolnjuje. Ker večinoma ni digitalizirano, ga je treba skenirati. Za pridobivanje terminoloških kandidatov je bil izdelan program Konkord. Konkordančna zbirka obsega 12.000 konkordanc iz 3,4 milijona besed.

Delo za slovar poteka po korakih: (a) na podlagi besedilnega korpusa za slovar se sestavi seznam terminoloških kandidatov, (b) na podlagi pravnozgodovinskih meril se sestavi seznam upoštevanih pravnih področij, (c) na podlagi terminografskega koncepta se sestavi seznam terminov, (č) s katerega se izbirajo jedrni termini in njim pripadajoči termini, ki sestavljajo terminološko polje, (d) razlage oblikujeta področni in terminografski strokovnjak, (e) slovarski članek se opremi s področnimi oznakami in potrebnimi pojasnili, (f) vpišejo se z iztočnico sistemsko povezani termini in (g) tujejezični ustrezniki.

Na taki zasnovi temelječ slovar zahteva veliko dela sodelujočih pravnih zgodovinarjev, terminografa in tehničnih sodelavcev. Kot pravni zgodovinarji sodelujejo profesorji Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, zlasti Vladimir Simič in Katja Škrubej. Ogromno tehničnega dela (skeniranje, urejanje skeniranih besedil ipd.) je opravila tehnična sodelavka Karmen Nemec. Jakob Müller ni samo slovaropisni urednik slovarskih člankov, ampak za vsako iztočnico pripravi razlagalna izhodišča. Realizirani slovar bo zagotovo spadal v vrh tovrstnih evropskih del. Njegov največji problem je premajhno število sodelavcev, terminografov in pravnih zgodovinarjev. Slovar in njegovo kvaliteto naj ilustrira primer obdelave termina *župan*:

župàn -ána, leta 777 jopan in zoapan m 1. plem. od naselitve do 10./11. stol. *vodja župe*

GL tudi: ispan

lat.: potestas, praetor, rector, supanus

2. ob prehodu v hubno gospodarstvo *vodja župe, ki mu zemljiški gospod poveri določene upravne in sodne naloge: razglša zahteve gospostva, ob proščanju daje hrano in pijačo deželskemu sodniku, gorskemu sodniku in uradnikom gospostva, kadar imajo opravke v vasi, za nagrado pa uživa županico ali župnico*

PRIM.: majer, rihtar

lat.: praetor

3. v fevdalizmu *vodja soseske, ki tudi za zemljiškega gospoda opravlja določene upravne naloge, za nagrado pa je njegova huba manj obremenjena z dajatvami*

S: soseskin župan

4. avt., v fevdalizmu *starešina soseske, ki je včasih tudi prisednik deželskega sodišča*

5. avt., v fevdalizmu *kdor načeljuje po različnih vaseh raztresenim kmetom enega gospostva*

6. mest., od 16. stol. *voljeni predstojnik mestnih avtonomnih organov, ki ima upravne naloge*
7. od 2. pol. 18. stol. *kdor po pooblastilu državnega organa za državo opravlja najpreprostejše upravne naloge*

PRIM.: birič, dekan, dvanajestija, gadmar, gastald, jurat, petar, požup, preko, rihtar, sodin, višji rihtar, župa, županica, župnica

GL tudi: gorski župan, sosečki župan, soseskin župan, vaški župan, županska huba, županska pravda

Po letu 2000 se v Müllerjevih člankih intenzivneje kot prej kaže zanimanje za začetek slovenskega knjižnega jezika ter rabo in pomen poimenovanja *Slovinci*. Leta 2001 je v Jezikoslovnih zapiskih objavil članek Riglerjeva teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika v številkah, ki je nastal kot odgovor na očitke enega mlajših slovenskih literarnih zgodovinarjev (ki ga J. M. ne imenuje), da Rigler pri analizi protestantskih besedil ni bil dovolj natančen. Očitke je Müller na podlagi gradivske obdelave nedvoumno zavrnil. Tematiko Raba poimenovanj Slovinci in Sloveni v 16. stoletju, ki je zdaj ob pravni zgodovini v središču njegovega raziskovalnega zanimanja, je predstavil na Škrabčevih dnevih in objavil v zborniku *Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih* (2002). V zborniku prispevkov z mednarodnega simpozija o slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja je objavil pregled teorij o temelju/temeljih slovenskega knjižnega jezika, v Japljevem zborniku (2010) pa prispevek *Kranjstvo in slovenstvo Jurija Japlja*, ki ga je predstavil na simpoziju o Juriju Japlju (2009). Na intenziven študij te problematike kaže tudi njegov nastop decembra 2011 na simpoziju, ki ga je organiziral Svetovni slovenski kongres, s prispevkom o tujih in domačih lingvonimih in etnonimih v zvezi s Sloven-
 ci.

Če se ob koncu tega kratkega in nepopolnega zapisa vprašam, kdo je Jakob Müller, je moj odgovor preprost: Jakob je človek, ki se nikoli ne zadovolji s preprostimi odgovori, večni iskalec, zanimiv sogovornik in prijeten sodelavec.

Marjeta Humar
 Foto Marko Zaplatil

Jakob Müller: slovenistična bibliografija 1964–2011

Cobiss: 1.24

Bibliografija Jakoba Müllerja za čas do leta 1995 je bila objavljena v knjigah *Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev Slovenske akademije znanosti in umetnosti* (1: 1964–1975; Ljubljana: SAZU, 1976, 142–143) in *Biografije in bibliografije raziskovalcev Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU* (2: 1976–1985, Ljubljana: SAZU, 1986, 27–29; 3: 1986–1995, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998, 45–47). Tale izpopolnjena bibliografija zajema avtorjevo slovenistično, predvsem jezikoslovno delo in objave o njem. Objavljeni povzetki niso upoštevani, če je delo, na katero se nanašajo, izšlo, predavanje kot govorni nastop pa je upoštevano le, če ni bilo objavljeno ali predstavljeno v objavljenem povzetku. Elektronske objave prvotno natisnjenih del tu niso navedene, lahko pa so dosegljive v vedno znova osveženi bibliografiji na spletnem naslovu <http://splet02.izum.si/cobiss/bibliography?code=00333>. – Za osnovo so bili uporabljeni podatki iz Cobissa, ki jih je pripravila naša sodelavka Mojca Uran iz Biblioteke SAZU v Ljubljani.

- A **knjige**, študije, razprave, znanstveni prispevki
- B strokovni članki, polemike, ocene, krajši prispevki
- C uredniško delo
- Č predavanja in drugi govorni nastopi
- D razstave, organizacija prireditev
- E o avtorju in njegovem delu

1964

- B**
Kranjčevi liki v II. delu tetralogije »Za svetlimi obzorji«, *Borec* 15 (1964), 344–348. 1

1965

- B**
Mimi Malenšek: Inkvizitor, *Sodobnost* 13 (1965), 380–382. 2

1970

- A**
Duhovna i estetska slika Augustina Ujevića u Hrvatskoj mladoj lirici, *Zadarska revija* 19 (1970), 580–595. 3

Izrazna dvojnost Rebulovega Senčnega plesa, *Slavistična revija* 18 (1970), št. 1–2, 17–54. 4

B

Tri predstave v koprski gledališki hiši, *Obala* 3 (1970), 50–53. 5

Košutovo morje – tokrat z obalo, *Obala* 3 (1970), 56–58. 6

1972

- A**
Pregled tujih kritičnih mnenj in pripomb o Slovarju slovenskega knjižnega jezika,

- Jezik in slovstvo* 18 (1972/73), št. 3, 109–112. **7**
Soavtorica Borislava Košmrlj-Levačič.
- 1974**
A
Razmišljanje o(b) Slovenskem knjižnem jeziku, *Prostor in čas* 6 (1974), 305–322, 393–407. **8**
O knjigah Jožeta Toporišiča *Slovenski knjižni jezik* 1–4, Maribor: Obzorja, 1965–1970.
- 1975**
A
Slovar slovenskega knjižnega jezika 2: I–Na, Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1975, 1030 str. **9**
Soavtor.
- 1976**
B
Ob Bernikovi izdaji pisem Frana Levca, *Slavistična revija* 24 (1976), 127–135. **10**
- E**
Jaka Müller – asistent (Leksikološka sekcija), *Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev Slovenske akademije znanosti in umetnosti 1: 1964–1975*, Ljubljana: SAZU, 1976, 142–143. **11**
- 1978**
B
Podoba Lina Legiše: nekaj fragmentov ob njegovi 70-letnici, *Jezik in slovstvo* 23 (1977/78), št. 5, 142–144. **12**
- 1979**
A
Slovar slovenskega knjižnega jezika 3: Ne–Pren, Ljubljana: SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1979, 1076 str. **13**
Soavtor.
- B**
Knjiga slovenske fonologije, *Slavistična revija* 27 (1979), št. 3–4, 477–486. **14**
Predstavitev knjige Jožeta Toporišiča *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*, Maribor: Obzorja, 1978.
- 1980**
A
Pomenske skupine in pomenska zgradba samostalnika, v: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 16, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti, 1980, 35–46. **15**
- B**
Ob smrti Lina Legiše, *Primorska srečanja* 4 (1980), št. 23, 246–247. **16**
- Č**
Jezikovni pogovori: Oblikoslovje krajevnih imen, Radio Ljubljana, 1980. **17**
Jezikovni pogovori: Predloga *na* in *v* pri krajevnih imenih, Radio Ljubljana, 1980. **18**
Jezikovni pogovori: Slovenska krajevna imena, Radio Ljubljana, 1980. **19**
- 1981**
A
Pomenoslovje samostalniških besed, *Jezik in slovstvo* 27 (1981/82), št. 1, 10–16. **20**
- B**
France Novak: Poslovni in uradovalni jezik, *Naši razgledi* 30 (1981), št. 20, 579. **21**
Jugoslovanski slovarniki in besedoslovci: največ zanimanja je bilo za pomenoslovje: o(b) znanstvenem zborovanju, *Naši razgledi* 30 (1981), št. 7, 422. **22**
- 1982**
A
Slovarsko pomenoslovje samostalnikov, v: *Leksikografija i leksikologija: zbornik referata*, ur. Drago Čupić, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut za srpskohrvatski jezik – Filološki fakultet – Novi Sad: Institut za južnoslavenske jezike Filozofskog fakulteta – Matica srpska, 1982, 149–162. **23**
- B**
Antologija slovenske ameriške literature, *Zbornik občine Grosuplje* 12 (1982), 157–158. **24**

- Jezik kot vrednota ali jezik kot resničnost?, *Naši razgledi* 31 (1982), št. 10, 294–296. **25**
- Še o knjižnem jeziku kot resničnosti, ne pa namišljeni vrednoti: odgovor na Odgovor Janeza Gradišnika, *Naši razgledi* 31 (1982), št. 19, 556. **26**
- 1984**
- A**
Nekatere značilnosti sodobnega slovenskega anatomskega izrazja, *Medicinski razgledi* 23 (1984), supl. 8/I, 309–318. **27**
- B**
Slovnica krajevnih imen grosupeljske občine, *Zbornik občine Grosuplje* 13 (1984), 123–131. **28**
- 1985**
- A**
Slovar slovenskega knjižnega jezika 4: Preo–Š, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik (izd.) – DZS (zal.), 1985, 1125 str. **29**
Soavtor, član glavnega uredniškega odbora.
- Načela in uresničitve slovenskega tehniškega slovarstva, v: *4. simpozij tehniške besede*, ur. France Adamič, Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije – Tehniška sekcija terminološke komisije Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU, 1985, 29–32. **30**
- B**
Slovenska krajevna imena, ur. Meta Sluga idr., Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985 (Leksikoni Cankarjeve založbe). **31**
Sodelavec informator za občino Grosuplje (str. 357).
- 1986**
- B**
Vsaka knjiga je smrt drevesa: pod zlatom, *Delo* 28 (1986), 2. 10., 4. **32**
Ocena knjige Darje Lenardič *Zlata pravila življenja: zbirka izrekov*, Ljubljana, 1986.
- 1988**
- B**
Ob sedemdesetletnici pesnika Franceta Lokarja, *Zbornik občine Grosuplje* 15 (1988), 159–161. **33**
- Semenje literarnega kluba, *Zbornik občine Grosuplje* 15 (1988), 123–124. **34**
- Č**
Pesnik France Lokar: recital, Mali Lipoglav: OŠ Mali Lipoglav; Ljubljana: Kulturni dom Španski borci. **35**
Avtor recitala in eseja o poeziji Franceta Lokarja.
- E**
Jakob Müller – strokovni svetnik (Leksikološka sekcija), *Biografije in bibliografije raziskovalcev Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU 2: 1976–1985*, Ljubljana: SAZU, 1988, 27–29. **36**
- 1990**
- B**
Mihael Glavan, *Miha Kastelic: 1796–1868: pesnik, urednik Kranjske čbelice, slovenski kulturni preroditelj*, Ivančna Gorica: Turistično društvo, 1990, 32 str. **37**
Zbral arhivske podatke o družini Kastelic.
- Č**
Vrnitev v rodni kraj: pesnik Vinko Žitnik, recital s predavanjem, Knjižnica Grosuplje. **38**
Pobudnik in organizator prireditve.
- 1991**
- A**
Slovar slovenskega knjižnega jezika 5: T–Ž, dodatki A–Š, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1985, 1056 str. **39**
Soavtor, član glavnega uredniškega odbora.
- Novo slovensko pravopisje: Slovenski pravopis: 1. Pravila 1990, *Jezikoslovni zapiski* 1 (1991), 191–199. **40**
- B**
Vino mladosti se je povrelo: pesniška zbirka Vida Ambrožiča, *Naša skupnost* (Grosuplje) 17 (1991), št. 2, 8. **41**
- C**
Jezikoslovni zapiski: zbornik Inštituta za

slovenski jezik Frana Ramovša 1, Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 1991. **42**
Uredil Jakob Müller s sodelovanjem Petra Weissa (str. 4).

1993

A

Enozvezkovni razlagalni slovar, v: *Jezik tako in drugače: zbornik*, ur. Inka Štrukelj, Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 1993, 350–357. **43**

Leksikografsko razvrščanje samostalniških pomenov, v: *Rječnik i društvo: zbornik radova sa znanstvenog skupa o leksikografiji i leksikologiji održanog 11–13. X. 1989. u Zagrebu*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1993 (Znanstveni skupovi razreda za filološke znanosti 2), 261–270. **44**

Publicistika in slovar, *Slavistična revija* 41 (1993), št. 3, 329–343. **45**

Slovar in kritika (1964–1992), v: *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti: zborovanje slavistov: Murska Sobota 1992*, ur. Martina Orožen – Mateja Hočevar, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993 (Zbornik Slavističnega društva Slovenije 3), 51–70. **46**

B

Računalniški slovarček: angleško-slovenski, slovensko-angleški, strok. ur. Matjaž Gams, Ljubljana: Cankarjeva založba, ³1993, 419 str. **47**
Sodelavec (str. 5).

1994

A

Slovar slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1994, 1714 str. **48**
Soavtor.

B

Jezik višenjskega Duhana, *Traditiones* 23 (1994), 155–160. **49**

»Kritični zapis o jeziku narečnih besedil *Duhana iz Višnje Gore* Mihaele Zajc-Jarc«, Ljubljana: Kmečki glas, 1993 (Glasovi 7) (str. 155).

Spremna beseda, v: Sandi Zalar, *Dnevnik Mihe Zgaga*, Ljubljana: Dan, 1994, 5–6. **50**

Valovi reke: ob dveh skoraj pozabljenih obletnicah, *Zbornik občine Grosuplje* 18 (1994), 239–240. **51**

Ob 90. obletnici rojstva pesnika, pisatelja in dramatika Vinka Žitnika ter ob 50. obletnici smrti pesnice in pisateljice Ane Gale.

D

Stalna razstava o Maksu Pleteršniku v Pleteršnikovi rojstni hiši v Pišecah, od 15. 9. 1994 dalje. **52**

E

Pleteršnikov slovar združuje lastnosti vsaj petih slovarjev: z jezikoslovcem v Pišecah (in še kje), *Delo* 36 (1994), št. 297 (22. 12.), 9. **53**
Pogovor vodil Franc Horvat.

1995

A

Jezikoslovec Stane Suhadolnik: 1919–1992: razstava na Vrhniki: 11. 5. – 31. 5. 1995, ur. Jakob Müller, Vrhnika: Zveza kulturnih organizacij, 1995, 19 str., 4 str. pril. **54**
Avtor razstave ter soavtor in urednik razstavnega kataloga.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1997, 1714 str. **55**
Soavtor.

Bibliografija Staneta Suhadolnika, v: *Jezikoslovec Stane Suhadolnik: 1919–1992: razstava na Vrhniki: 11. 5. – 31. 5. 1995*, ur. Jakob Müller, Vrhnika: Zveza kulturnih organizacij, 1995, 6–19. **56**

B

Pomembna pridobitev za jezik in stroko: trijezični gumarski slovar, *Sava* 34 (1995), št. 7–8, 8–9. **57**

Ob izidu dela Terezije Leben Pivk idr. *Gumarski slovar: trijezični razlagalni slovar gumarskega izrazja*, Kranj: Sava, Razvojno-tehnološki inštitut, 1995.

Ustvarjalno življenje Staneta Suhadolnika, v: *Jezikoslovec Stane Suhadolnik: 1919–1992: razstava na Vrhniki, 11. 5. – 31. 5.*

1995, Vrhnika: Zveza kulturnih organizacij, 1995, 3–5. **58**

1996

A

Imena dobrepoljskih vasi v času, prostoru in jeziku, v: *Naši kraji in ljudje: dobrepoljsko-struški zbornik* 1996, ur. Ivan Grandovec idr., Dobropole: Občina, 1996, 47–80. **59**

Slovar slovenskega knjižnega jezika in kritika z bibliografijo (1960–1992), v: *Razprave razreda za filološke in literarne vede SAZU* 15 (1996), 187–234. **60**

B

Človek in znanstvenik: ob stoletnici velikega učenjaka, *Delo* 38 (1996), št. 117 (23. 5.), 51. **61**

Ob stoti obletnici rojstva Jakoba Šolarja.

Inž. Janez Perovšek (7. 3. 1942–26. 3. 1996): in memoriam, *Grosupeljski odmevi* 21 (1996), št. 5, str. 17. **62**

Janez Perovšek je bil pisatelj, pesnik in publicist.

Jakob Šolar (1896–1968): ob stoletnici rojstva: biti radikalen v sredini, to je v ljubezni in dialogu, *Dom in svet* 9 (1996), 203–207. **63**

Ob stoletnici rojstva Jakoba Šolarja, *Loški razgledi* 43 (1996), 217–221. **64**

1997

A

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1997, 1714 str. – Izšel tudi v elektronski obliki (11 računalniških disket). **65**
Soavtor.

B

Pisatelj Janez Šeme, *Grosupeljski odmevi* 22 (1997), št. 7–8, 22. **66**

1998

A

Jakob Šolar in Stane Suhadolnik: dva življenjepisa in tri pisma, *Jezikoslovni zapiski* 4 (1998), 19–43. **67**

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 3. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 1998, 1714 str. – Izšel tudi v elektronski obliki (CD-ROM) z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. **68**

Soavtor.

B

Peter Pavel Vergerij ml., *Jezikoslovni zapiski* 4 (1998), 215–217. **69**

Č

Jakob Šolar: ob odkritju spominske plošče na Rudnem 28. junija 1998. **70**

E

Človek, ki ima rad svoj kraj: Jakob Müller, *Grosupeljski odmevi* 33 (1998), št. 10, 21. **71**

Jakob Müller – strokovni sodelavec s specializacijo (Leksikološka sekcija), *Biografije in bibliografije raziskovalcev Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU* 3: 1986–1995, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998, 45–47. **72**

1999

A

Zgodba o ljudstvu, *Jezikoslovni zapiski* 5 (1999), 33–61. **73**
O slovenskih sopomenkah *folk, ljudstvo in narod*.

B

Borutovo poletje: premiera na Grosupljem, *Grosupeljski odmevi* 34 (1999), št. 5, 12. **74**

Pisatelj Janez Šeme: in memoriam, *Grosupeljski odmevi* 34 (1999), št. 7–8, 19. **75**

Šolar, Jakob, v: *Enciklopedija Slovenije* 13: Š–T, ur. Marjan Javornik – Dušan Voglar – Alenka Dermastia, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, 76. **76**

E

Pišem o krajih in ljudeh, *Grosupeljski odmevi* 34 (1999), št. 7–8, 2. **77**
Vodil pogovor z Alojzijem Štrubljem, publicistom in prevajalcem.

2000

A

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 4. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 2000, 1714 str. – Izšel tudi v elektronski obliki (CD-ROM) z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. **78**
Soavtor.

Slovenska poimenovanja za svetopisemskega tetrahera, *Jezikoslovni zapiski* 6 (2000), 117–139. **79**

B

Jubilej profesorice in raziskovalke Marije Janežič, *Grosupeljski odmevi* 35 (2000), št. 3, 14. **80**

Naši kraji in ljudje v Novicah (1843–1902), *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole* 21 (2000), 139–158. **81**
Soavtorica Marija Janežič.

Pisatelj Janez Šeme: 1909–1998, *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole* 21 (2000), 227–232. **82**

Prešeren v številkah, *Grosupeljski odmevi* 35 (2000), št. 5, 13. **83**

Prof. Marija Janežič: ob 80-letnici, *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole* 21 (2000), 237–238. **84**

Razstava o Evropejcu Kopitarju, *Grosupeljski odmevi* 35 (2000), št. 3, 18. **85**

2001

A

Riglerjeva teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika v številkah, *Jezikoslovni zapiski* 7 (2001), št. 1–2, 129–162. **86**

B

Človek stvarnosti in ustvarjalnosti: ob jubileju dr. Franceta Adamiča, *Grosupeljski odmevi* 36 (2001), št. 10, 13. **87**

Praznik slovenskega jezika, *Grosupeljski odmevi* 36 (2001), št. 12, 3. **88**

2002

A

Dvojezična pravna slovarja Ivana Navratila (1850), *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 1, 205–211. **89**

Hidrološko izrazje = Terminology in hydrology, *Acta hydrotechnica* 20 (2002), št. 32, 326 str. **90**

Soavtorji Matjaž Mikoš, Andrej Kranjc, Branivoj Matičič, Jože Rakovec, Miljenko Roš in Mitja Brilly.

Slovenski večjezični pravni slovarji, *Filologija* (Zagreb) 38–39 (2002), 83–90. **91**

B

Dular, Janez, v: *Enciklopedija Slovenije* 16: *dodatek A–Ž, kazalo*, ur. Marjan Javornik – Dušan Voglar – Alenka Dermastia, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002, 51. **92**

Prešeren in njegovi na Kopanju, *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole* 22 (2002), 95–108. **93**

Slovenistika na sombotelskih slavističnih dnevih 23.–24. maja 2002, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 1, 245–246. **94**

Težave z moškimi – jezikoslovni ocvirk [!], *Grosupeljski odmevi* 37 (2002), št. 3, 14. **95**

Žena z zakladom: ob 75-letnici Ančke Lazar, *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole* 22 (2002), 195–196. **96**

E

Jakob Müller: ob šestdesetletnici, *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole* 22 (2002), 201. **97**
Avtor Mihael Glavan.

2003

A

Raba imena Slovenci v 16. stoletju, v: *Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih: Škrabčeva misel IV: zbornik s simpozija 2002*, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2003, 21–41. **98**

Slovenski jezik v Evropski uniji, 2000 156–158 (2003), 91–97. **99**

B

Evropska unija kot univerza ali kot uniforma?, *Grosupeljski odmevi* 38 (2003), št. 3, 7. **100**

Č

Jakob Müller o Francetu Prešernu in njegovih na Kopanju, *Radio Zeleni val*, 8. 2. 2003. **101**

Jezikovni pogovori: Neinvalidna evalvacija, *Radio Slovenija*, tretji program, Program Ars, Ljubljana, 2003. **102**

Jezikovni pogovori: Zgodba o latinskem zdravljenju, *Radio Slovenija*, tretji program, Program Ars, Ljubljana, 2003. **103**

Jezikovni pogovori: Zgodba o percepciji kot slovenskem evropeizmu, *Radio Slovenija*, tretji program, Program Ars, Ljubljana, 2003. **104**

E

Jezik ni uniforma, jezik je svoboda!: pogovor o tujkah, pravopisu, rabi jezika, *Dnevnik* 53 (2003), 29. **105**
Pogovor vodila Majda Hostnik.

2004

B

Naši ljudje in kraji v Slovencu (1873–1918), *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropole* 23 (2004), 89–93; 24 (2006), 87–111. **106**
Soavtorica Marija Janežič.

2005

A

Prekmursko besedje v Registru 1584?, v: *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost: zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja, Murska Sobota, 14. in 15. julij 2003*, ur. Jože Vugrinec, Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, 130–139. **107**

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 5. ponatis, Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (izd.) – DZS (zal.), 2005, 1714 str. – Izšel tudi v elektronski obliki (CD-ROM) z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. **108**
Soavtor.

E

Jakob Müller med nami, *TV Grosuplje*, 8. 4. 2005. **109**
Pogovor vodila Tadeja Anžlovar.

2006

A

Jezikoslovje Marka Pohlina v delih Stanislava Škrabca, v: *Jezikoslovci in njihova dela v Škrabčevih očeh: Škrabčeva misel V: zbornik s simpozija 2005*, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2006, 169–175. **110**

Č

Imena za izvoljeno ljudstvo v slovenskem jeziku: vabljen predavanje, *Mednarodni slavistički skup* 11, Opatija, 22.–25. junija 2006. **111**

Jakob Müller o pisatelju Louisu Adamiču, *TV Grosuplje*, marec 2006. **112**

2007

A

Toponimi šmarske župnije, v: *Šmarska knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju*, ur. Jakob Müller, Šmarje - Sap: Kulturno-raziskovalno društvo Turenček, 2007, 393–428. **113**

C

Šmarska knjiga: jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju, Šmarje - Sap: Kulturno-raziskovalno društvo Turenček, 2007, 657 str. **114**

2008

A

Lino Legiša kot jezikoslovec, *Glasnik Slovenske matice* 32 (2008), posebna izdaja, 123–128. **115**

Zapisi in etimologije krajevnih imen v župniji Škocjan pri Turjaku, v: *Kraji in ljudje v Trubarjevi fari: zbornik ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja*, ur. Jožef Marolt, Škocjan pri Turjaku: Kulturno društvo Škocjan, 2008, 63–108. **116**

B

Primož Trubar in šole, *Zbornik občin Grosu-*

plje, *Ivančna Gorica, Dobropolje* 25 (2008), 71–81. **117**

2009

A

Temelji slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, v: *Trubarjeva številka*, ur. Majda Merše = *Slavistična revija* 56–57 (2008), št. 4 – (2009), št. 1, 165–187. **118**

Kritične misli in zamisli o SSKJ, v: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika: 23. in 24. oktober 2008*, ur. Andrej Perdih, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 17–25. **119**

Slovenski pravnozgodovinski slovar, v: *Terminologija in sodobna terminografija*, ur. Nina Ledinek – Mojca Žagar – Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 267–276. **120**

B

Ada Vidovič Muha, Poskus določitve meril slovarskega pomena, v: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika: 23. in 24. oktober 2008*, ur. Andrej Perdih, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 27–35. **121**
Diskutant.

Erika Kržišnik, Kam in kako s frazeologijo v novem slovarju, v: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika: 23. in 24. oktober 2008*, ur. Andrej Perdih, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 53–60. **122**
Diskutant.

Tomo Korošec, K izboljšanju redakcije členkov v SSKJ: ob pripravah zasnov za novi slovar slovenskega jezika, v: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika: 23. in 24. oktober 2008*, ur. Andrej Perdih, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, 99–108. **123**
Diskutant.

2010

B

Knjiga o Franu Jakliču, *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropolje* 26 (2010), 145–146. **124**

Lik in delo Louisa Adamiča, *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropolje* 26 (2010), 93–96. **125**

Marjeta Glavan (1948–2007), *Zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica, Dobropolje* 26 (2010), 211. **126**

Večer o Beneški Sloveniji in poeziji Viljema Černa, *Novi glas* 15 (2010), št. 22, 8. **127**

Č

Oj božime, oj božime: Beneška Slovenija in pesnik Viljem Černo: predstava literarne sekcije Kulturnega društva sv. Mihael, Grosuplje, Grosuplje, Mestna knjižnica, 25. 5. 2010. **128**
Avtor in režiser predstave ter avtor eseja o poeziji Viljema Černa.

Med danico in večernico: proza Ludveta Potokarja: predstava literarne sekcije Kulturnega društva sv. Mihael, Grosuplje, Grosuplje, Mestna knjižnica, 15. 12. 2010; Šmarje - Sap, Turenček, 26. 1. 2011; Škofljica, Knjižnica, 4. 5. 2011. **129**
Avtor in režiser predstave ter avtor eseja o pisatelju Ludvetu Potokarju.

E

Ob jubileju prof. Jakoba Müllerja: slovenstvo, kultura in domači kraji, *Grosupeljski odmevi* 36 (2010), št. 1–2, 18–19. **130**
Avtor Drago Samec.

2011

A

Kranjstvo in slovenstvo Jurija Japlja, v: *Japljev zbornik: zbornik prispevkov s simpozija o Juriju Japlju: Kamnik, 3.–4. decembra 2009*, ur. Marjeta Humar, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – Kamnik: Občina, 2011, 93–106. **131**

Ljubljanska dolenjščina: potrditev Riglerjeve teorije, *Jezikoslovni zapiski* 17 (2011), št. 1, 23–26. **132**

Č

Damača rejč: Čabransko v besedi, pesmi in sliki: predstava literarne sekcije Kulturnega društva sv. Mihael, Grosuplje, Grosuplje, Mestna knjižnica, 2. 6. 2011. **133**

Avtor in režiser predstave ter avtor eseja o Čabranskem.

Tuji in lastni etnonimi, povezani s Slovenci, 10. strokovno znanstveni posvet Ko ni več meja: vprašanje kontinuitete slovenstva v času od zgodnjega srednjega veka do pomladi narodov, Svetovni slovenski kongres, Ljubljana, 30. 11. 2011. **134**

E

Jakob Müller, jezikoslovec in slovarnik – sedemdesetletnik, *Jezikoslovni zapiski* 17 (2011), št. 2, 177–181. **135**

Avtorica Marjeta Humar.

Peter Weiss – Alenka Porenta

Seznam sodelujočih

Anja Benko

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Anja.Benko@gmail.com

Előd Dudás

H-2251 Tápiószecső, Jókai utca 13, Madžarska
dudaselod@gmail.com

Metka Furlan

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Metka.Furlan@zrc-sazu.si

Marjeta Humar

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
metahu@zrc-sazu.si

Alenka Jelovšek

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
alenkaje@zrc-sazu.si

Boris Kern

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Boris.Kern@gmail.com

Mihaela Koletnik

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Mihaela.Koletnik@guest.arnes.si

Majda Merše

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
mmerse@guest.arnes.si

Jakob Müller

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
jmueller@zrc-sazu.si

Špela Petric

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
spetric@zrc-sazu.si

Alenka Porenta

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Alenka.Porenta@zrc-sazu.si

Jurij Rojs

Goriška ulica 1a, 2000 Maribor
Jurij.Rojs@triera.net

Ines Vorsič

Oddelek za slovanske jezike in književnosti
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
Koroška cesta 160, 2000 Maribor
Ines.Vorsic@uni-mb.si

Peter Weiss

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU
Novi trg 4, 1000 Ljubljana
Peter.Weiss@guest.arnes.si

Andreja Žele

Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
andrejaz@zrc-sazu.si

Navodila avtorjem

Jezikoslovnji zapiski so periodično glasilo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in slovenska znanstvena jezikoslovna revija, ki izhaja dvakrat na leto. Uredništvo sprejema prispevke praviloma do konca aprila za prvo in do konca avgusta za drugo številko v tekočem letu, glasilo pa izide predvidoma julija in novembra. Poleg delavcev inštituta so k sodelovanju vabljeni tudi drugi domači in tuji raziskovalci slovenskega in drugih slovanskih jezikov. Uredništvo k pisanju posebej spodbuja mlade raziskovalce in raziskovalke.

Največji obseg člankov je ena avtorska pola, tj. 16 strani s po 30 vrsticami, za razprave po dogovoru z uredništvom tudi več. Poročila naj bi obsegala do 5, recenzije, predstavitve ali kritike jezikoslovnih del pa do 10 strani. Izvirna besedila je treba oddati uredništvu v programu Word in v pisavi Times New Roman ali 00 ZRCola (velikost 10 pik); ta je priporočena za posebne jezikoslovne znake, dobiti pa jo je mogoče v okviru zastojnega vnašalnega sistema ZRCola na spletni strani <http://ZRCola.zrc-sazu.si>. Besedila naj bodo oddana v elektronski obliki praviloma po e-pošti. Besedilu s posebnimi jezikoslovnimi znaki naj bo priložena tudi datoteka v obliki PDF, poslana prav tako po e-pošti, ali odtisnjena na papir in oddana uredništvu.

Vsi prispevki imajo na začetku slovenski in angleški izvleček s po do 5 vrsticami in do 5 ključnimi besedami. Povzetek pri razpravah in člankih naj bo preveden v angleščino in naj obsega do 15 vrstic. Pri navajanju objav v literaturi naj se avtorji po možnosti ravnajo po zadnjem letniku Jezikoslovnih zapiskov.

Prispevke preberejo člani uredniškega odbora, ki članke in razprave praviloma tudi recenzirajo. Pri recenziranju sodelujejo tudi zunanji recenzenti. Priporočila in popravki članov uredniškega odbora oziroma recenzentov so posredovani avtorjem, da jih upoštevajo.

Uredniški odbor Jezikoslovnih zapiskov si pri pripravljanju revije želi čim širšega sodelovanja. Zato poziva sodelavce in bralce revije ter vse zainteresirane, da pošiljajo svoje predloge in mnenja v zvezi z obliko in vsebino revije ter delom uredniškega odbora. Objavljeni bodo v razdelku Odmevi.

Nekaj besedil je bilo pripravljenih z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

RAZPRAVE IN ČLANKI

- Metka Furlan*, O slovenskem narečnem *kri*, *kr(i)vesa* 'kri, krvi' ali o prvotnem sklanjatvenem vzorcu praslovanskega **kry* 'kri'
- Jakob Müller*, Ljubljanska dolenjščina: potrditev Riglerjeve teorije
- Andreja Žele*, Povedkovnik kot skladenjska in slovarska kategorija
- Előd Dudás*, Madžarski jezikovni vpliv v besedišču Martjanske pesmarice
- Alenka Jelovšek*, Polvikanje v slovenščini v luči starejših pisnih virov
- Ines Voršič*, Prevzeto priponsko obrazilo *-i(j)ada* v slovenski tvorbeno ustaljeni in potencialni leksiki
- Mihaela Koletnik – Anja Benko*, Primerjalni narečni strokovni (slikovni) slovar za besedje s tematskega področja vrt in sadovnjak v izbranih govorih panonske in koroške narečne skupine
- Boris Kern*, Analiza besedotvornih sklopov glagola *stopiti*
- Špela Petric*, Novejši večbesedni leksemi v slovenščini z vidika slovaropisja

OCENE IN POROČILA

- Majda Merše*, Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika
- Jurij Rojs*, Frazeološki slovar ruskega knjižnega jezika
Aleksandra Iljiča Fjodorova

JUBILEJI

- Jakob Müller, jezikoslovec in slovarnik – sedemdesetletnik
(*Marjeta Humar*)
- Jakob Müller: slovenistična bibliografija 1964–2011
(*Peter Weiss – Alenka Porenta*)

ISSN 0354-0448



9 770354 044012